

☐
Habsburg Ottó Alapítvány Éves beszámoló 2024

☐

ÉVES BESZÁMOLÓ
2024

HABSURG OTTÓ ALAPÍTVÁNY
Éves beszámoló
2024

A Habsburg Ottó Alapítvány kiadványai 15.

Szerkesztő: Herczeg Lili, Vasbányai Ferenc

Lektor: Fábry Eszter

Képszerkesztő, kiadványtervező: Dékány Szilveszter

Felelős kiadó: Pröhle Gergely

Archív fotók:

Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény,

Fotó- és audiovizuális gyűjtemény, HOAL I-5

ISSN 2732-3366

ISSN 2939-5453

Nyomtatás és kötészet: Pauker Nyomda.

Felelős vezető: Vértés Dániel

Minden jog fenntartva.

Kiadja:

Habsburg Ottó Alapítvány

Cím: 1088 Budapest, Szentkirályi u. 51.

Web: www.hoal.hu

E-mail: info@hoal.hu

Telefon: +36 1 522 2050

Támogatóink:

2025

HABSBURG OTTÓ ALAPÍTVÁNY

Éves beszámoló
2024

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető gondolatok – NAGY ISTVÁN, kuratóriumi elnök, PRÖHLE GERGELY, igazgató	10
A gyűjtemény	12
Levéltár.....	13
Rendezés, feldolgozás, digitalizálás.....	13
A levéltári gyűjteményi egységek.....	14
Könyvtár.....	17
Fotó- és audiovizuális archívum	19
A gyűjtemény gyarapodása	21
Óraműpontossággal Svájcból – a Degenfeld-hagyaték érkezése	21
A Habsburg család szolgálatában töltött élet lenyomata	22
Dokumentumok Berlinből	25
Az évben beszerzett tárgyi emlékek listája	26
Gyűjteményi kapcsolatok	28
Oral History	29
Egy brit Európa-párti képviselő portréja	29
Médiamegjelenések	29
Visszatérő vendégként az RTL-klub adásában	29
Az <i>Országút</i> folyóirat online felületén	29
Rádiójegyzet Habsburg Ottó halálának évfordulóján	30
Alapítványunk egész évben a <i>Levéltári Szemle</i> hasábjain	32
Habsburg Ottó a <i>Századokban</i>	33
Kutatóutak	34
Kutatás a japán császári levéltárban	34
Hohenzollernek és Habsburgok	35
Visszatérés Madeirára	36
Kutatás Lettországbán	37
Levéltári kapcsolatok	38
Európai levéltári vezetők Alapítványunknál	38
Külgügyi levéltárosok konferenciája	39

Együttműködés	41
Szimbolikus restitúció Pannonhalmán	41
Visszatérő amerikai kutatók	42
Japán vendégkutató gyűjteményünkben	43
Együttműködés a Marokkói Királyi Levéltárral	44
European Union – Forging a Union for Peace	45
Levéltáros gyűlés	46
A levéltárvezetők tanácsa előtt az Alapítvány munkájáról	46
Munkatársunk is előadott az idei vándorgyűlésen	47
Vendégeink voltak	48
Feltáruló gyűjtemény	52
Tanulmányok	53
FEJÉRDY GERGELY: Harcostárs és ellenfél. Jacques Delors halálára	53
VASBÁNYAI FERENC: Egy különleges külpolitikai folyóirat. <i>Új Európa</i> , München	56
VASBÁNYAI FERENC: Emlékezés egy elsüllyedt világra	60
DÉKÁNY SZILVESZTER – LŐRINCZ ZITA: Pillanatba sűrített sorsok.	
Egy első világháborús fénykép felfejtett rétegei	64
GAÁLNÉ BARCS ESZTER – KOCSEV BENCE: A diplomata, aki megmentette Habsburg Ottó életét.	
Aristides de Sousa Mendes emlékére	68
FEJÉRDY GERGELY: „Aki nem jó magyar ember, nem lehet jó európai sem.”	72
VASBÁNYAI FERENC: Egy reakciós liberális lovag a 20. századból	78
PRÖHLE GERGELY: Kilépni a negatív spirálból.....	78
KOCSEV BENCE – FEJÉRDY GERGELY: A politika mint hivatás	78
KOCSEV BENCE: Szuverenitás és európai integráció. Egy brit Európa-párti képviselő portréja.....	78
MATOLCSI PÉTER: Habsburg Ottó és Szent István király ünnepe	78
VASBÁNYAI FERENC: A szabadság és az erőegyensúly filozófusa	78
KOCSEV BENCE: A szabadpiac bajnoka.	
Ötven éve kapott Nobel-díjat Friedrich August von Hayek	78
Kiadványaink	102
<i>La Continuité de l’Histoire</i>	102
<i>Exiled in Madeira</i>	104

Programok	106
Évkezdet a gyűjteményben: fotóművészet – történeti dokumentáció – politikai tudatosság.....	107
Eszmecsere	109
John Lukacs 100	109
Az európai demokrácia mérőöldköve	113
V4 33 – EU 20: Visegrád és az európai együttműködés	115
Változik-e Európa arcéle? – Kerekasztal-beszélgetés az új Európai Parlament összetételéről	117
Debrecentől Sopronpusztáig	119
Európa védőszentjének oltalmában – gondolatok a magyar elnökség elé	120
Szászországi látogatók	122
Alapítványok eszmecseréje	123
Via Habsburg gödöllői és budapesti állomással	124
A szellem arisztokratája – Churchill 150	125
Az Aranygyapjas Rend Alapítványunknál	128
Kiállítás és konferencia a határon túl	129
Habsburg Ottó kora és politikai hagyatéka – Eszéken járt a Habsburg Ottó Alapítvány	130
Közép-Európa a múltunk és a jövőnk	132
Látogatás a brit fővárosban	134
„Reichenau Ausztria fővárosa”	136
Dinasztikus kapcsolatok a 20. század forgatagában – Kiállítás és konferencia Tokióban	138
Habsburg Ottóval Baden-Württembergben	142
„Számomra a gazdasági szabadság a legfontosabb.” – Habsburg Ottó és az osztrák közgazdaságtani iskola	146
A balti ügyek szószólója – kiállítás és konferencia Rigában	148
Regina-kiállítás Meiningenben	151
Kiállítások belföldön	154
Vándorkiállítás	154
Kiállítások IV. Károlyról	155
Kiállításmegnyitó a perkáti Győry-kastélyban	155
„A tőlünk telhető legjobbat...” Tihanyban	155
Károly-emlékezet Zalaegerszegen, modern környezetben	158
Boldog IV. Károly-díjban részesült Alapítványunk két munkatársa	160

Könyvbemutatók	161
A magunkban hordozott trauma	161
Mindenek felett álló jogtisztelet	162
Hasznos iránymutatások az uniós elnökséghez	163
Könyvbemutató Madeirán	165
További események	166
Régmúlt bálok megidézése a Szent Imre Gimnáziumban	166
„Der größte politische Stammtisch der Welt” – A CSU politikai hamvazószerdája	167
Habsburg Ottóval a Tisza-parton	169
Elnöki megemlékezés Habsburg Ottó koporsójánál	170
Előadás Habsburg Ottó európai politikai szerepéről Firenzében	171
Munkatársunk az európaizáció kérdéskörét feldolgozó konferencián	171
Ottó-vacsora Sir Winston emlékére	172
Beszédek	174
RICHARD M. GAMBLE: „Sok szenvedés és nem kevés öröm.” – <i>A Historical Consciousness</i> keletkezése és fogadtatása	175
M. NAGY MIKLÓS: John Lukacs – Történész vagy Író?	180
JEROEN VERGEYLEN: Magyar EU-elnökség, történelmi háttérrel	186
STEPHAN BAIER: Habsburg Ottó, az Európa-politikus	192
HATOS PÁL: A történelem folytonossága. Martonyi János köszöntése	196
ALAIN LAMASSOURE: Tisztelgés Martonyi János előtt	199
JESZENSZKY GÉZA: Churchill és Közép-Európa	202
FRANÇOIS KERSAUDY: Churchill és Charles de Gaulle	210
GEORGE H. NASH: Winston Churchill fogadtatása és hatása az Egyesült Államokban	214
LORD DAVID ALTON OF LIVERPOOL: A huszadik század két legjelentősebb alakja	219
PRÖHLE GERGELY: II. József császár, a kalapos király utazóoltárának átadása.....	224
Emlékeziünk	230
Kollégánk, Dr. Ólmosi Zoltán (1953–2024) emlékére	230
Búcsú Dr. Huszár Páltól	231
A Habsburg Ottó Alapítvány búcsúzik barátjától, Hittig Gusztávtól	231
Kitekintés – HABSURG GYÖRGY, nagykövet, kuratóriumi tag	232
A Habsburg Ottó Alapítvány munkatársai	235

Bevezető gondolatok

A Japan Air Lines repülőgépe előtt lencsevégre kapott mosolygós pár Habsburg Ottó és felesége, Regina. 1966. szeptember 3-án Párizsból indulnak Tokió felé, ahol Ottó már visszajáró vendég, hiszen 1962 óta a császári udvar és más intézmények is szívesen veszik tanácsait, megbecsülik nemzetközi tapasztalatait, politikai lényeglátását. Azért választottuk ezt a képet immáron ötödik Éves beszámolónk címlapjára, mert Alapítványunk aktív működésének 2019-es kezdete óta az elmúlt év volt az első alkalom, amikor Európán kívül mutatkozhattunk be „Habsburg Ottó – Életút és örökség” kiállításunk japán nyelvű változatával, valamint egy konferenciával, amely névadónk kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerére és Japán, illetve Európa viszonyára fókuszált. E vonatkozásban is nyilvánvalóvá vált, hogy Habsburg Ottó milyen máig tartó hatást gyakorolt egykori beszélgetőpartnereire, gondolatai miként alakították a modern Japán külkapcsolatainak formálódását.

Tokiói megjelenésünk, melyhez sok segítséget kaptunk ottani nagykövetségünktől és kulturális intézetünktől, része volt annak a programsorozatnak, amit Magyarország uniós elnöksége alkalmából állítottunk össze. Távol-keleti találkozásaink során nyert gyakorlati bizonyítást az, amit Habsburg Ottó oly sokszor megfogalmazott: globális összefüggésben Közép-Európa és benne Magyarország csakis egy nagyobb egység, az Európai Unió tagjaként tudja hallatni hangját, érvényesíteni érdekeit.

Szintén uniós elnökségünk programjainak keretében láthattuk vendégül a Magyar Nemzeti Levéltárral együttműködve az EU-s tagállamok nemzeti és külügyi archívumainak vezetőit. E tanácskozások méltóképpen igazolták vissza azt a törekvésünket, hogy tevékenységünket – azon belül is a levéltári munkát – minél inkább a nemzetközi tudományos élet részévé tegyük. A Habsburg Ottó hagyatéka iránti nemzetközi érdeklődés gyűjteményünk egyre magasabb feldolgozottsági szintje és könnyebb digitális elérhetősége által tovább nőtt, ami segíti az intézményes kapcsolatok kiépítését.

Örömmel tapasztaljuk, hogy eddigi tevékenységünk nyomán egyre nagyobb bizalommal fordulnak hozzánk a Habsburg család különböző tagjai, kisebb-nagyobb iratelyütteseket, tárgyakat ajánlva fel gyűjteményünknek. 2024 legjelentősebb gyarapodása Heinrich Degenfeld hagyatékának beérkezésével következett be. Habsburg Ottó nevelője és titkára több mint ötven éven át a család legfőbb bizalmasa volt, hagyatéka rengeteg érdekes dokumentumot, tárgyat tartalmaz. Ezek közül az egyik legizgalmasabb II. József császár utazóoltára, amelyet – az immáron évekre visszatekintő kiváló együttműködésünk jeleként – a Pannonhalmi Bencés Főapátság gyűjteményében helyeztünk el. A szerzetesrendnek tett gesztussal járultunk hozzá a „kalapos király” által elrendelt egykori felosztás egyfajta szimbolikus restitúciójához.

Ezúton is köszönjük a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő támogatását, mint ahogy azon kollégáink, barátaink jóindulatát, odafordulását, akik tanácsaikkal, előadásaikkal, írásaikkal segítik munkánkat. Közülük Martonyi János professzor, korábbi külügyminiszter francia nyelvű írásait kerek születésnapja alkalmából meg is jelentettük, *La continuité de l’Histoire* (A Történelem folytonossága) címmel – ezzel fejezve ki azt a reménységünket, hogy – amint Martonyi professzor írásai – a Habsburg Ottó Alapítvány tevékenysége segíthet korunk egyre összetettebbé váló nemzetközi viszonyainak megértésében.

NAGY ISTVÁN
kuratóriumi elnök

PRÓHLE GERGELY
igazgató

Látogatás a Daitokudzsi buddhista templomban.
A kép bal oldalán Seigen Tanaka, Habsburg Ottó bizalmasa,
mellette Regina főhercegnő, 1966.

A GYŰJTEMÉNY

Habsburg Ottó emlékezetének megőrzéséről a Magyar Országgyűlés a 2016. évi XCIX. törvény elfogadásával döntött. Ezt kormányhatározat követte, amely előírta az egykori trónörökös és európai parlamenti képviselő nevét viselő alapítvány létrehozását.

2018 őszén érkezett Magyarországra a tizenegyezer könyvet és harmincezer fényképet, több száz iratfolyóméternyi dokumentumot tartalmazó hagyaték, amelynek feldolgozása, digitalizálása és hozzáférhetővé tétele Alapítványunk elsődleges feladata.

Az elmúlt évek során kialakítottuk a működés rendjét, és számos újabb anyaggal gyarapodtunk. Tizenkét munkatársunk az egyes gyűjteményrészeket szakértelemmel, a nagyobb történeti összefüggések iránti érdeklődéssel vizsgálja, és teszi elérhetővé azokat a szélesebb nyilvánosság számára.

LEVÉLTÁR

A 2021-ben elfogadott gyűjteményi alapstruktúrának megfelelően folytatódott az általunk őrzött dokumentumok feldolgozása. Az archívum rendezése során – a levéltárszakmai szempontokat figyelembe véve – esetenként kis mértékben eltértünk a rendezési tervtől és az alapstruktúrától mind feldolgozás, mind a digitalizálás területén. Ennek következtében több alkalommal pontosítottuk az iratörző egységekben tárolt dokumentumok tartalmát, évkörét és besorolhatóságát. Mindeközben idén tekintélyes mértékben bővült a gyűjteményünk kezelésében lévő iratanyag: az ún. Degenfeld-hagyaték érkezésével (amelyről részletesebben a 21. oldalon számolunk be) többek között nagyszámú levéltári forrás került Alapítványunkhoz. Áttekintésük és a sérült anyagok kiválogatása haladéktalanul megkezdődött, amelyből 2024-ben egyládányi, nagyjából egy iratfolyóméter (ifm) fertőtlenítését végeztettük el.

A feldolgozó munka, valamint az abból született cikkek, tanulmányok, konferenciaelőadások, illetve különféle sajtómegjelenések eredményeképp számos kutató, egyetemi oktató keresi meg Alapítványunkat. A kutatás a 2022. január 1-jétől hatályos szabályzatunk szerint zajlik; a dokumentumokhoz digitális formában biztosítunk hozzáférést, amelyeknek közzététele, publikálása az adatvédelmi előírásokkal összhangban történik.

2024-ben történt személyi változás, mégis az előző évivel megegyező létszámmal folyt a levéltári terület munkája. VITOS-MERZA BEÁTA levéltáros anyai örömei miatti távollétében GAÁLNÉ BARCS ESZTER főlevéltáros, KOCSEV BENCE tudományos munkatárs, HAMMER-NACSA ANETT, FÁBRY ESZTER levéltárosok, illetve részmunkaidős levéltárosaink, KOC SIS PIROSKA, ÓLMOSI ZOLTÁN és az év elején érkezett MATOLCSI PÉTER idén is számottevő haladást értek el. Szeptember 1-jén a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából SUSLIK ÁDÁM PhD főlevéltáros érkezett SZÜTS ISTVÁN GERGELY PhD helyére. Az új kolléga szakmai tudásával és tapasztalatával jelentősen hozzájárul az iratanyag feldolgozásához, valamint az Alapítványunkra bízott hagyaték kutatásra történő előkészítéséhez.

Rendezés, feldolgozás, digitalizálás

Az elvégzett munka havi ellenőrzése és a feladatok meghatározása a korábbi évek gyakorlata alapján valósult meg. A szakmai kérdések megvitatása végett rendszeresen tartottunk gyűjteményi értekezleteket, mindemellett a kiváló munkahelyi légkörnek köszönhetően folyamatos a párbeszéd az anyagok rendezésével, digitalizálásával és feldolgozásával kapcsolatban.

A Pannonhalmi Bencés Főapátság műhelyében, illetve saját gyűjteményünkben is folytatódott a levéltári források digitalizálása: az Alapítvány 24 800 oldalt digitalizált, Pannonhalmán pedig 9 841 oldal elektronikus reprodukcióját készítették el. Összesen így 34 641 oldal digitalizálása történt meg az évben. A külső helyszínről visszaérkező anyagok fizikai és digitalizált változatait egyaránt ellenőriztük.

Évről évre egyre jelentősebb mennyiségű gyűjteményi egységet dolgozunk fel részlegesen vagy teljesen; egyúttal digitális tartalmat kezelő oldalunk is nagyszámú forrásanyaggal gyarapodott a tárgyévben. Ezek közül számos dokumentum szabadon hozzáférhető a világhálón, ugyanak-

kor az Alapítvány belső adatbázisa – amely az elfogadott kutatási szabályzatunknak megfelelően kutatható digitális tartalmat jelenti – igen nagy mértékben bővült. Az év végéig a kutatók számára 171 kilométernyi kereshető szöveg, 6 461 jegyzékbe vett kötet és 66 092 jegyzékbe vett oldal vált elérhetővé. Az elkészült jegyzékeket a nagyobb adatbiztonság érdekében Excel-táblázatban is rögzítjük.

A 2022-ben kötött szerződés értelmében a könyvanyag és a már feldolgozott levéltári dokumentumok egy részét a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárában tároljuk.

A levéltári gyűjteményi egységek

A 2021-ben elkezdett, HOAL I-1 „A családra vonatkozó iratok és levelezések” elnevezés alatt őrzött levéltári anyag szétválogatása és rendszerezése folytatódott. Idén került sor Habsburg Róbert (1009 oldal) és Habsburg Rudolf (75 oldal) levelezésének darabszintű rendezésére és digitalizálására.

Hozzáálltunk továbbá Károly Ferenc József főherceg (a későbbi IV. Károly király) kamarai előljárósága 1907–1910 között keletkezett dokumentumainak, Károly Ferenc József főherceg titkársága 1918. évi iratainak és Zita főhercegné hivatalos iratainak (1913–1915) rendezéséhez és jegyzékeléséhez. Összesen 18 665 oldalnyi dokumentumot rendeztünk, melyből 5 077 oldalhoz részletes jegyzék készült, amelyet digitalizálásra is előkészítettünk.

A különösen értékes családi iratanyag némelyike sérülten érkezett. Ezeket kiválogatjuk és előkészítjük a restaurálásra.

A HOAL-I-1-d jelzetű, Alapítványunkhoz került kézzel írt naplók átírása és fordítása is haladt előre: 2024-ben hét, 1918 és 1928 között papírra vetett német nyelvű napló került sorra, amely összesen közel 1000 oldal terjedelmű kézzel írt anyag átmásolását jelenti a könnyebb olvashatóság érdekében.

A Habsburg Ottó magánszemélyekkel és szervezetekkel folytatott általános levelezésének – korábban „Titkársági iratok” (HOAL I-2-b) – feldolgozása is nagyot lépett előre. Elvégeztük az 1950-es évektől kezdődő levelezés részint kronologikusan, részint alfabetikus rendben irattározott nemzetközi és magyar levelezés darabszintű segédletének, folyamatosan bővülő névmutatójának összeállítását, az anyag rendezését, valamint előkészítettük kutatásra, illetve digitalizálásra az irategyüttest. A két éve megkezdett munkafolyamat részeként további 730 személy és szervezet iratait emeltük ki, amellyel már 2965-ra nőtt az azonosított levelezőpartnerek száma, elősegítve ezzel Habsburg Ottó kapcsolati hálójának feltárását. A tárgyévben rendezésre került dokumentumok mennyisége összesen: 40 doboz, 4,8 ifm, közel 40 000 lap.

Ezt, a levéltárunk iratanyagának legnagyobb hányadát kitevő állományrészt az időrendet követve rendezzük, azonban ezzel párhuzamosan számos jelentős levelezőpartner iratait válogattuk ki és készítettük elő digitalizálásra. A meghatározó magyar emigránsok közül többek között Mindszenty József, Zichy János, Lehár Antal, Gelsey Vilmos levelezéseit digitalizáltuk. Darabszinten rendeztük Thomas Chaimowicz terjedelemben is tekintélyes korrespondenciáját (1779 oldal), amely egyúttal az idén megjelent róla szóló írás forrásbázisa volt, amely a 96. oldalon olvasható. A kiállításaink alapjául szolgáló anyagokat is előrevettük, például Seigen Tanakáét (561 oldal) és Adam Fergussonét (91 oldal). Ezenfelül kiemelt figyelmet fordítunk a Mont Pelerin Társasággal kapcsolatos személyek, mint a 20. századi gazdaság- és politikatörténetben fontos szerepet játszó Friedrich August von Hayek, Fritz Machlup, Ludwig von Mises és Arvid Fredborg levélváltásának összegyűjtésére, rendezésére, kutathatóvá tételére.

Ugyanakkor a 2022-ben összeállított, HOAL I-2-c jelzetű „Habsburg Ottó magyar vonatkozású levelezése 1988–2011” állományrész digitalizálása is folytatódott. Az alfabetikusan, levelezőpartnerek alapján rendezett egység – amely közel 49 000 oldalt kitevő, mintegy 5 500 levelezőpartner iratanyagát tartalmazza – előkészítése, részletes jegyzékének bővítése, metaadatolása és feltöltése az archívumba egész évben zajlott. Más állományok rendezésekor újabb, ebbe az irategyüttesbe tartozó dokumentumok kerültek elő, amelyeket besoroltunk a megfelelő helyre, és digitalizálásukat is elvégeztük.

Az itteni, főként az 1980-as és 1990-es években keletkezett faxpapírok állapota rendkívül rossz, több szinte olvashatatlan. Értékmentésük érdekében átírjuk ezek tartalmát.

Habsburg Ottó 1979–1999 közötti európai parlamenti képviselősége idején készült „Európai Parlamenti tudósítások” (HOAL-I-3-b-Europa Berichte) iratanyag 1292 oldalát feldolgoztuk, és fel is töltöttük az alapítványi Archívum elektronikus felületére.

2024-ben elvégeztük továbbá a HOAL-I-4-b jelzetű anyag, azaz Habsburg Ottó beszédeinek darabszintű feldolgozását és kutathatóvá tételét. Eddig összesen 190 beszéd jegyzékelése, digitalizálása és a Digitális Archívumba történő feltöltésére került sor, amellyel már 2445 oldalnyi iratanyag áll a kutatók rendelkezésére.

Végül a korábban „Országjelentések” névvel jelölt, immár „Külpolitikai jelentések 1952–2009” címen (HOAL I-7) nyilvántartásba vett anyag feldolgozása is haladt. A rendezés során különválogatjuk a duplumokat, amelyek jelenleg a teljes anyag negyedét teszik ki. Folytatódott egyúttal a Habsburg Ottó által földrajzi szempontok szerint válogatott jelentések feldolgozása és metaadatolása is. 2024-ben a „Külpolitikai jelentések”-ből digitálisan hozzáférhetővé tettünk 1974-ig minden jegyzékelt jelentést, így összesen 2677 oldal nyilvánosan is elérhető Digitális Archívumunkban (a QR kódon keresztül is).

KÖNYVTÁR

Habsburg Ottó könyv-, hírlap- és cikkgyűjteménye szintén igen értékes része a gondozásunkra bízott anyagnak. A gyűjtemény felöleli névadónk könyveit, több évtizedes közéleti pályájának nyomtatásban megjelent írásait, a munkájához használt szakirodalom egy részét, a tisztelőitől és barátaitól kapott ajándékköteteket, a különféle szervezeteknél betöltött tisztségeinél fogva számára küldött hírleveleket, dokumentációt. Időszaki kiadványaink körét is a személyéhez köthető sajtótermékek alkotják, cikkeit részben ezekben, részben cikk-kivágatok formájában találhatjuk meg.

Bibliográfiaépítés

Áttekintettük a *Die Krone* (1953–1967) és folytatása, az *Aktion – Österreich Europa* (1967–1968) című osztrák legitimista időszaki kiadványok évfolyamait, rögzítettük az összesen mintegy 470 cikk bibliográfiai adatait.

Rendeztük továbbá Habsburg Ottó cikkeit, kronológiai rendet alakítottunk ki az egyes, eddig időszaki kiadványokhoz kötött rendezés helyett (1953–1988). Valamint összeállítottuk a kérdéses, a gyűjteményünkben megtalálható cikkek bibliográfiai adatait az 1953–1978 közötti évekből a honlapon való közlés céljából.

Átnéztük és kiválogattuk Habsburg György könyvtárában az édesapjához köthető irodalmat; digitalizálási tervet készítettünk, és koordináltuk a digitalizálást – az így elkészített anyagot feltöltöttük az Alapítvány archívumába. A digitalizálásnak köszönhetően 2024 őszére Habsburg Ottó valamennyi könyve és füzet (brosúra) formában fellelt írása hozzáférhetővé vált.

Mindezekon felül nyomon követjük az Arcanum- és a Hungaricana-adatbázisokban keletkezett növekményt.

Állománygyarapítás

Regisztráltuk a tematikusan Alapítványunk tevékenységéhez kapcsolódó, magyar vagy külföldi kiadóknál megjelent, vásárolt vagy ajándékba kapott könyveket. Azonfelül külső raktárba szállítottunk 10 doboznyi, a gyűjtőkörbe szorosan nem tartozó kiadványt és az állományban található többes példányt.

Összeállítottuk és rendeztük a kézikönyvtári anyagot: ez az állományrész azokat a kiadványokat jelenti, amelyeket az Alapítvány működése során Habsburg Ottóval, családjával, az Európai Unióval vagy a konzervativizmus témakörével kapcsolatosan szereztünk be, és gyakran használunk a gyűjtemény feltárása során.

Tartalmi feltárás

Folytatódott az időszaki kiadványokban megjelent írások, illetve cikkek tartalmi feltárása a *Vorarlberger Nachrichten*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Hírlap*, *Új Európa* című napilapokból. Megtörtént a HOAL Archívumba a tárgyszavak felvétele, valamint elvégeztük az oda feltöltött könyvek metaadatolását.

Könyvfeldolgozás

Habsburg Ottó könyvtárából újabb 780 kötet adatait vittük be a Qulto gyűjteménykezelő adatbázisba, és láttuk el tárgyszavakkal a létrehozott rekordokat.

Szöveggondozás, kiadványszerkesztés

A könyvtári jellegű munkán túl kollégánk, VASBÁNYAI FERENC részt vett az Alapítvány honlapján megjelent írások szövegezésében, korrektúrázásában, fordításában és szerkesztésében. Hasonló feladatokat végzett el a 2023-as tevékenységünket bemutató éves beszámoló, valamint a Trianon 100 MTA Lendület-kutatócsoporttal és a Ludovika Kiadóval közösen megjelentett *Trianon enciklopédia* kiadása kapcsán.

FOTÓ- ÉS AUDIOVIZUÁLIS ARCHÍVUM

A mintegy 30 000 egységből álló fényképarchívum a hagyaték jelentős részét teszi ki. A 20. századi fotográfiai eljárások széles spektruma, több mint 100 év fotótechnológiája található meg a gyűjteményben: az üvegnegatívoktól és vizitkártyáktól kezdve a diapozitívokon, fekete-fehér negatívokon és polaroid képeken keresztül a digitálisan készült képek papír alapú nyomataig.

„Évkezdet a gyűjteményben” rendezvényünkön idén a fotóművészet, történeti dokumentáció, és politikai tudatosság kapcsolódási pontjait jártuk körül. *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* címmel tavaly megjelent fotókönyvünket Csorba László, az ELTE professzor emeritusa mutatta be. Ezt követően fotóarchiválási kérdéseket elemző kerekasztal-beszélgetésre került sor a szakma képviselőinek részvételével – beszámolónk az eseményről a 107. oldalon található. Január folyamán továbbá komoly nyilvánosságot kapott a gyűjteményünkből származó, leírással és személynevekkel ellátott mintegy 120 kép, amelyek bekerültek a Fortepan online fényképarchívumába. Ehhez kapcsolódóan jelent meg a Heti Fortepan blogon Dékány Szilveszter írása *Habsburg Ottó fiatalságának képei koronázástól bombázásig* címmel.

Február–március során rendeztük a Fotótár első világháborús gyűjteményét. Amellett, hogy sok átfedés volt a korábban kialakított IV. Károly- és Ferenc József-gyűjteménnyel, számos új, hadieseménnyel, tábori mindennapokkal kapcsolatos képet is jegyzékbe vettünk. A fotók nagyrészt a fronton történt látogatások alkalmával készültek, a fényképalbumok között kiemelkedő számban vannak különböző IV. Károly számára összeállított emlékalbumok, amelyek jelentős forrásértékkel rendelkező dokumentumok. Összesen 1099 fotográfia található ebben a gyűjteményi egységben, köztük az a 110 éve készült felvétel, amelynek a katalógusba kerülése útját mutatja be a *Pillanatba sűrített sorsok – egy első világháborús fénykép felfejtett rétegei* című írás a 64. oldalon.

Júliustól megkezdődött a Ferenc József-gyűjtemény feldolgozása, amely az év végéig be is fejeződött. Különleges színfolt az ide sorolt kabinetfotó-gyűjtemény (összesen 146 tétel), amely fotótörténeti szempontból jelentős 19. századi darabokat tartalmaz. Ebben nemcsak a Habsburg-család alakjai tűnnek fel, hanem más uralkodói dinasztiák tagjai is. A készítőik között több nemzetközi hírnevet szerzett fotográfus nevével találkozhatunk, így Strelisky Lipót, Dr. Székely (azaz Székely József), vagy a később Bukarestben tevékenykedő Franz Mándy. A felmenőiről készült fotókat az Alapítványunknál gyakornoki munkát végző HABSURG KÁROLY KONSTANTIN vette jegyzékbe.

Augusztus és szeptember folyamán pontosítottuk a Habsburg Ottó Digitális Archívumban a már feltöltött képekhez készült metaadatokat, hogy könnyebb és eredményesebb legyen a keresés a kutatóknak.

Az ősszel elkészült az Alapítványunk által vásárolt Tormássy Artúr-hagyaték jegyzéke. Tormássy Artúr oktatta magyar nyelvre Károly főherceget, hagyatékában a fényképek mellett számos olyan dokumentum (távirat, képeslap) található, amelyet az ifjú Károly főherceg küldött Tormássynak magyar nyelven.

A 2022-ben megkezdett fotódigitalizálási projekt keretében évente szisztematikusan digitalizálunk egy-egy évtizedből származó fotóanyagot. A tavalyi év 3600 darabos állománya után az idén a Tripont Foto Video Kft. segítségével 6200 felvételt digitalizáltattunk kiváló minőségben november–december során.

Kimagasló eredmény, hogy szeptemberben a fotótári feldolgozó munka átlépte a **20 ezres jegyzékbe vett darabszámot**: ennyi képnek rendelkezünk a földrajzi helyet, évkört, kapcsolódó személyeket és további információkat tartalmazó leíró adataival.

Az év végén Habsburg György majd tíz doboznyi anyagot bocsájtott rendelkezésünkre, amely részben fotográfiákat tartalmazott. Az adomány kiemelkedő, mert a képek leginkább édesanyja, Szász-Meiningeni Regina hercegnő fiatalkorát dokumentálják, amely periódusból származó tárgyi emlékekből archívumunkban korábban meglehetősen kevés volt. Ezenfelül Ottóhoz köthető, elsősorban VHS kazettákból álló jelentős audiovizuális anyagot adott át, amelyek rendszerváltás környéki, különböző Magyarországi látogatásokhoz köthető, főként magyar nyelvű felvételek. Az anyag feldolgozása 2025-ben folytatódik.

A gyűjteményi egység feldolgozását DÉKÁNY SZILVESZTER és LŐRINCZ ZITA végezte.

A GYŰJTEMÉNY GYARAPODÁSA

A Habsburg Ottó Alapítvány tevékenységének kezdete óta folyamatosan keres olyan tárgyat, dokumentumokat, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak névadójához. Ez évben is fontos darabokkal gazdagodott gyűjteményünk, amelyek részére újabb raktárhelyiséget rendeztünk be.

Óraműpontossággal Svájcból – a Degenfeld-hagyaték érkezése

Április 30-án meglátogatta Alapítványunkat JEAN-FRANCOIS PAROZ, a Svájci Konföderáció budapesti nagykövete és munkatársa, TORMÁSSY ZSUZSANNA. Vizitjükre az adott alkalmat, hogy a nagykövetség segítségével Budapestre érkezett Heinrich Degenfeld hagyatéka, ami számos, névadónkkal kapcsolatos dokumentumot és tárgyat tartalmaz.

Heinrich von Degenfeld-Schonburg gróf (1890–1978) a család legfőbb bizalmasa volt, aki a Spanyolországban töltött gyermekévek idején Habsburg Ottó nevelője volt, és haláláig az egykori trónörökös munkatársa, támogatója maradt. Degenfeld gróf tanári katedráját elhagyva szegődött fiatalon a család szolgálatába (1923), és egész életét ennek szentelte. Titkári feladatokat is ellátott, miáltal közvetlen tanúja lehetett a velük történt eseményeknek.

Hagyatékában számos apró tárgy található Habsburg Ottó gyermekkorából, valamint egyetemi éveinek dokumentumai és 1945 előtti levelezésének egy része. Paroz nagykövet úr, aki maga is történész, nagy érdeklődéssel tallózgatott a tárgyak és dokumentumok között. Örömet fejezte ki amiatt, hogy az általa vezetett diplomáciai képviselőt hozzájárulhatott – az ősi fészket, Habichtsburgot tekintve svájci illetőségű dinasztia utolsó trónörökösének emlékét őrző – gyűjteményünk gazdagításához.

A Habsburg család szolgálatában töltött élet lenyomata

Ezzel az év tavaszán Alapítványunk eddigi történetének legnagyobb gyűjteménygyarapodására került sor. A gróf hagyatéka, amely tekintélyes mennyiségben tartalmaz az őrizetére bízott vagy neki ajándékozott – de egykor vélhetően a Habsburg család tulajdonát képező – irat- és tárgylekciót, szervesen kiegészíti a kezelésünkben levő Habsburg Ottó-anyagot.

A 37 tároló- (őrzési) egységben szállított, rendkívül sokszínű anyag egy új raktárhelyiségben nyert elhelyezést. Az alapszintű feltárást a beérkezést követően azonnal megkezdtük. A munkacsoport tagjai – BARCS ESZTER, DÉKÁNY SZILVESZTER, FÁBRY ESZTER, SZÜTS ISTVÁN GERGELY – elsősorban arra törekedtek, hogy a gyűjtemény struktúráját követve alapszintű jegyzéket készítsenek az új szerzeményekről. A feldolgozómunka során örömről szólt, hogy a család tagjainak – Habsburg Györgynek, az Alapítvány kuratóriumi tagjának, továbbá Habsburg Eleonórának és férjének – is megmutathattuk a beérkezett anyag kivételes darabjait; Habsburg Károly Konstantin, Habsburg György fia pedig a számbavétel során segítette tevékenyen a munkánkat.

A szállításhoz használt őrzési egységek különböző anyagokból készült kofferek, mives – és többségében az utazások történetét őrző felirattal ellátott – utazóládák, fém iratszekrények, fémkazetták. Hozzávetőlegesen 5,5 m³ anyag található a tárolóegységekben, ebből kb. 20 ifm iratanyag. Egy-egy őrzési egységben vegyítve találtuk a levéltárhoz, a fotó- és audiovizuális tárhoz, tárgyi gyűjteményhez, illetve a könyvtárhoz sorolandó anyagokat. Az áttekintés a mindennapi gyűjteményi tevékenységek mellett jelenleg is zajlik. Az anyag rendezetlensége miatt a szakszerű feldolgozás várhatóan hosszabb időt fog igénybe venni. A belső használatra készített alapszintű jegyzék több mint 400 tételt tartalmaz, a munkafolyamat során pedig dokumentációs céllal közel 1200 fénykép-felvételt készítettünk.

A már őrizetünkben lévő több mint száz iratfolyóméternyi levéltári anyagkiegészült a 19. és 20. században keletkezett, a Habsburg családra vonatkozó iratokkal és levelezéssel,

IV. Károly és Bourbon-Pármai Zita különböző életeseeményeivel kapcsolatos iratokkal. Birtokunkba kerültek a hagyatékból eddig hiányzó, részben az amerikai időszakból származó levelezések, és az 1940–1950-es évek külpolitikai helyzetjelentései. Ugyancsak fontos forrásértékkel bírnak a magyar emigrációval kapcsolatos, ám eddig gyűjteményünkben hiányzó levelezések is.

Családi, gazdasági, pénzügyi, számviteli, ingatlanügyi dokumentumok mellett a család életéről szóló, különböző évkörökben keletkezett naplók is a beérkezett iratanyag részét képezik. A kitüntetésekre és díszpolgárságra vonatkozó oklevelek és hódoló írások forrásértékük mellett esztétikai értékkel is bírnak. Azonban a részletes feldolgozást megelőzően szükséges, hogy a megfelelő szakemberek bevonásával állományvédelmi szempontból is felülvizsgáljuk az anyagot, amely munkába bevontuk Peller Tamást, a Petőfi Irodalmi Múzeum állományvédelmi szakértőjét.

Hiánypótló anyagok kerültek gyűjteményünkbe Heinrich von Degenfeld hagyatékának érkezésével, hiszen a gróf személyén keresztül egészen közelről szemlélhetjük a család mindennapjait. Olyan időszakokban keletkezett felvételekkel is bővült a gyűjteményünk, amelyből korábban csak igen szóróványosan álltak rendelkezésre anyagok. Ide tartoznak többek között Habsburg Ottó gyermekkori képei, Etelka (Adelheid) főhercegnő ausztriai látogatásait megörökítő fotók az 1930-as évekből, valamint fellelhető Ottó és Pallavicini Alfonz örgróf 1934-es közös skandináviai autós túrájának anyaga. Továbbá az egykori trónörökös által a második világháború időszakában az Egyesült Államokban tett utazások és előadókörutak dokumentációja, Zita királyné és a család kanadai mindennapjait az 1940-es években bemutató képek, vagy éppen az 1947-es afrikai és közel-keleti utak fotói is. Arra is akadt példa, hogy lezárt fotóborítékokból kerültek elő 1940-es évekbeli amerikai fényképnagyítások, amelyek különböző társasági eseményeken ábrázolják Ottót politikusok, színészek, közéleti személyek társaságában.

Tárgyi gyűjteményünket gazdagította néhány, ma már antiknak tekinthető tárolási egység (utazóláda), nem csupán a bennük levő értékes tárgyanyag. Őrizetünkbe kerültek Habsburg Ottónak és családjának különböző életszakaszokban használt személyes tárgyai. Ilyen egyedi darab a leuveni egyetemi évek alatt viselt diáksapka, de cigaretta- és irrattárcák, ruhaneműk, háztartási és egyéb textíliák is előkerültek a ládákban. Külön említésre érdemesek a család, illetve Degenfeld gróf kegytárgyai és szentképei.

Emellett kitüntetések, érdemrendek, jelvények és kitűzők gazdagítják a beérkezett anyagot, és a családnak adományozott kisebb-nagyobb, rendkívül változó színvonalú ajándéktárgyak. Gyűjteményünk kiegészült továbbá Heinrich von Degenfeld gróf és Marie-Therese Korff Schmising-Kerssenbrock grófnő – a gyermekek, így Habsburg Ottó nevelőnőjének – féltve őrzött „kincseivel”.

Könyvtári állományunk további ritkaságokkal gyarapodott: a Habsburg Ottónak ajándékozott funchali, vagy Bourbon-Pármái Zita nővérétől származó kézzel írt és festett misekönyvvvel. Előbukkantak a ládából külföldi újságok – *The New York Times*, *Paris Match*, *Le Patriote Illustré* – egyes lapszámai, s bár ezek egy része csomagolóanyagként szolgált, mégis értékes információkat nyújthatnak. Az említetteken túl komplett újságcikk-gyűjteményekkel gazdagodtunk, amelyek különböző családi életeseményekre, vagy pl. az 1956-os magyar történésekre vonatkozóan bírhatnak forrásértékkel. Gyűjteményünkbe kerültek továbbá Habsburg Ottó 1935-ben kiadott francia nyelvű doktori disszertációjának példányai.

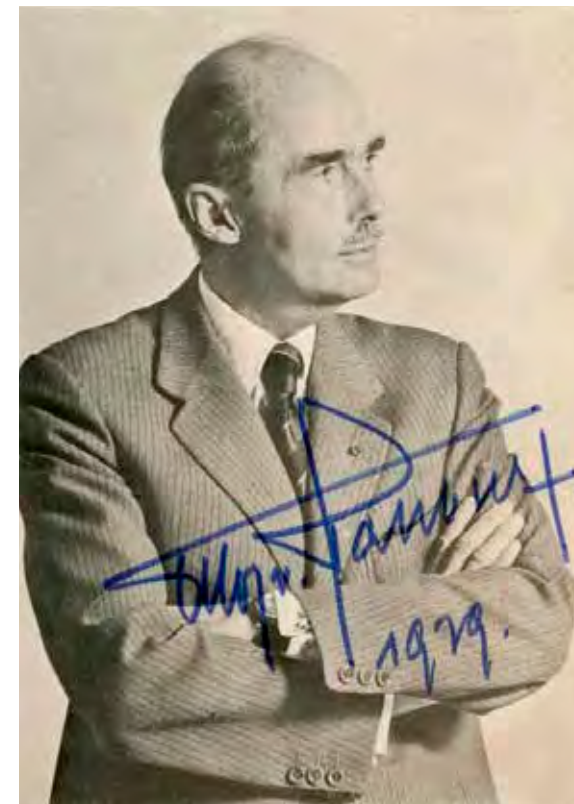
A beérkezett hagyaték szerves részét képezi a 2018-tól a Habsburg Ottó Alapítványra bízott gyűjteményi anyagnak, így szándékunkban áll, hogy – megfelelő előkészítést követően, nagy körültekintéssel, az összetartozó elemeket egyesítve – folytassuk a feldolgozást. Célunk, hogy a fotóanyagot és a levéltári dokumentumokat állagmegóvás és rendezés után, a Hozzáférési Bizottság jóváhagyásával digitalizálva tegyük kutathatóvá. Ez a munka időigényes folyamat lesz, de meghatározó módon járulhat hozzá névadónk életútjának és a 20. századi történelem eseményeinek mélyebb megismeréséhez.

Dokumentumok Berlinből

A Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS) központja kerekasztal-beszélgetésre hívta meg Alapítványunk igazgatóját Berlinbe. A március 19-én megrendezett eszmecsere témája a rendszerváltás időszakának szerepe az európai történelmi tudatban, illetve a rendszerváltás tapasztalatainak jelentősége kontinensünk jövőjének alakításában. A német szövetségi kormány a közeljövőben a témával foglalkozó kutatóintézetet hoz létre Halléban, az előkészületek során számítanak a közép-európai régió országainak tapasztalataira is. A berlini beszélgetésen, melyet Joachim Klose, a KAS korábbi drezdai irodavezetője moderált, részt vett még Carsten Schneider, a keleti tartományokért felelős államminiszter, Johanna Wanka professzor, korábbi szövetségi oktatási miniszter, valamint Marek Pravda, lengyel külügyi államtitkár.

PRÓHLE GERGELY felkereste KNUT ABRAHAM (CDU) képviselőt, Habsburg Ottó korábbi munkatársát, aki már több alkalommal volt vendégünk Budapesten. Képviselő úr köszönettel vette a tavaly publikált *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* című kötetünket, és átadott néhány dokumentumot, amelyek – mint mondta – ízelítőt adnak abból a nagyobb iratsomagból, amit évtizedek óta őriz, és amelyek a névadónkkal való közös munkáját idézik fel. Az eredeti fényképek mellett a 45 évvel ezelőtti európai választási kampány reklámdokumentumai, újságcikkek és más iratok méltó helyre kerültek archívumunkban.

Az évben beszerzett tárgyi emlékek listája

A gyűjtemény legnagyobb mértékű gyarapodása az évben egyértelműen a Degenfeld-hagyatékból származik, amellel idén is számos más tétellel gazdagodtunk.

Köszönet több mint tíz adományozónknak a fotókért, újságkivágatokért, brosrákért, illetve érmeikért. Ezenfelül köszönjük KÁDI BALÁZSNAK, hogy idén is segítségünkre volt a tárgyi gyűjtemény gyarapításában.

KNUT ABRAHAMTÓL iratok, plakátok és promóciós anyagok

ADAM FERGUSSON visszaemlékezései, melynek magyar fordítása a 134. oldalon olvasható.

HITTIG GUSZTÁVTÓL többek között Károly és Zita Madeirán használt kesztyűtágitói

PAPP DEZSŐ Habsburg Ottóról készített színes fotói

REVICZKY KATALINTÓL videó anyagok: Zita királyné temetése (1989), Ottó-interjúk (1990)

TORMÁSSY ARTÚR, IV. Károly nevelőjének hagyatékából származó fényképek és iratok

Ottó érem,
Seregély Dezső alkotása

Habsburg Ottó és nevelője,
Zsámboky Pál autográf soraival

Tormássy Artúr és Károly főherceg
a bécsi Augarten-palotában lévő tanulószobában

Ottó tűzzománcos jelvény

Ottó egy magyaros díszítésű ládán ülve

Habsburg Ottó dedikál Papp Dezső fotóján

Károly főherceg magyar nyelvű üdvözlő lapja Tormássy Artúr részére

Ottó plakett, Zombori Kiss István alkotása, 1925

GYŰJTEMÉNYI KAPCSOLATOK

A feldolgozáshoz kapcsolódó külső kutatások, adatbázisok létrehozása, szakmai hálózat építése

Mialatt zajlik a ránk bízott mintegy 700 doboznyi hagyaték feldolgozása és digitalizálása, Alapítványunk munkatársai egyéb módokon is igyekeznek előbbre vinni az életmű mélyebb megismerésének és szélesebb körben való népszerűsítésének ügyét. Legyen szó az általuk jegyzett cikkekről és tanulmányokról, Habsburg Ottó kortársainak meginterjúvolásáról, hazai és belföldi levéltárak névadónkhoz kapcsolódó anyagainak feltérképezéséről, vagy a tudományos közeg vendégül látásáról archívumunkban, az utolsó magyar trónörökösöt követve – aki élete során nagy munkabírással építette kapcsolatrendszerét – igyekszünk feladatunkat minél szélesebb körben együttműködve, a találkozás és a párbeszéd lehetőségét keresve ellátni.

ORAL HISTORY

Egy tárgyi emlék sem mesélhet úgy, mint valaki, aki személyesen ismerte Habsburg Ottót. Az Alapítvány ezért törekszik arra, hogy névadója egykori munkatársait és ismerőseit meginterjúvolja az utolsó magyar trónörököshöz kapcsolódó emlékeikről.

Egy brit Európa-párti képviselő portréja

Az elmúlt évben – londoni kiállításunk és Winston Churchill születésének 150. évfordulója apropóján – megkíséreltük Habsburg Ottó brit kapcsolatainak feltérképezését. Ennek keretében júniusi rendezvényünk – amelyről bővebben a 89. oldalon számolunk be – margóján lehetőségünk nyílt személyesen is találkozni ADAM FERGUSSONnal. Londoni látogatásunk alkalmával írói munkásságáról, az Európai Parlamentben végzett tevékenységéről és a Habsburg Ottóval való több évtizedes kapcsolatáról beszélgettünk a skót gyökerekkel rendelkező brit politikussal. Visszaemlékezései és kollégánk elemzése a 134. oldalon olvasható.

MÉDIAMEGJELENÉSEK

Névadónk nyomdokain haladva, aki karrierje során számtalanszor, különböző médiumokban osztotta meg tudását, mi is változatosan igyekszünk közzétenni munkánk gyümölcsét. Idén is több ízben érte az a megtiszteltetés kollégáinkat, hogy Habsburg Ottóhoz (is) köthető írásaikat beválogatták tanulmánykötetekbe és folyóiratokba, illetve rádió- és tv-interjúkban szerepelhettünk.

Visszatérő vendégként az RTL-klub adásában

Immár második alkalommal szerepelt igazgatónk az *RTL Reggeli* című műsorban, ahol fotókönyvünkről és az aznapra szervezett „Évkezdhet a gyűjteményben” rendezvényünkről beszélt. Az adás ezen része visszaneézhető a QR-kód beolvasásával.

Az Országút folyóirat online felületén

A magyar uniós csatlakozás 20. évfordulója alkalmából jelent meg Pröhle Gergely írása, a *Kilépni a negatív spirálból*, amelyet a 82. oldalon közlünk.

Rádiójegyzet Habsburg Ottó halálának évfordulóján

Próhla Gergely gondolatai július 4-én, névadónk halálának 13. évfordulóján hangzottak el a Kossuth Rádióban:

Amikor 13 évvel ezelőtt, 2011. július 4-én Habsburg Ottó, az utolsó magyar trónörökös, 20 éven át európai parlamenti képviselő 99 éves korában meghalt, egy fordulatokban gazdag, kalandos életpálya ért véget. A Ferenc József császár és király temetésén a koporsó mögött ballagó négyéves kisfiú, akinek édesapja, IV. Károly az 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett szarajevói merényletet követően lett a trón várományosa, hosszú élete során rendszerváltások sokaságát élte át. Nem egyszer élete is veszélyben forgott, de személyes integritását, erkölcsi tartását, hitét és optimizmusát is elveszíthette volna. Nem így történt.

Trónörökösként nevelték, de amikor világossá vált, hogy sohasem lesz belőle uralkodó, közéleti tevékenységét Európa sorsának alakítására szánta. Egyengette szülőhazája, Ausztria uniós tagságát, és rengeteget tett a 2004-es bővítés előkészítéséért is, melynek során Magyarország is az Európai Unió tagja lett. Elkötelezettségét, hitét tekintve a Jóisten különös kegyelme, hogy mindezt megélhette, halála négy nappal azután következett be, hogy hazánk első uniós elnöksége 2011. június 30-án véget ért.

Tudjuk, a július 1-én elkezdődött mostani elnökségi félévünkre egészen más körülmények között kerül sor, mint az előzőre. Kontinensünk helyzete sokat romlott azóta, a feladatok sokasodtak, és nagy kérdés, hogy miként teremthető meg az a politikai akarát, ami érdemi javulást hozhat, javítva Európa belső állapotát, külső versenyképességét. Martonyi János 2011 januárjában, a *Heti Válasz* hasábjain megjelentetett cikkében az akkori uniós elnökségünk céljairól írva az *honest broker* szerepkört, mint minden elnökséget betöltő ország elvárt feladatfelfogását „gondos pásztor”-nak fordította, ami annak idején széles körben elfogadottá vált. Nem pásztorkutya tehát, aki megugatja a nyáját, hanem gondos pásztor, aki terelgeti.

A magyar uniós elnökség fontos feladata, hogy pásztorként terelgetve okosan elmagyarázzuk: a magyar családpolitika nem egy ideológiai bunkósbót, hanem egy európai versenyképességi faktor. A migrációval kapcsolatos magyar álláspont pedig – még ha radikális szóhasználatában olykor erre is enged következtetni – nem egy rideg és militáns módszer a szerencsétlen, jobb életre vágyó emberek távol tartására, hanem a társadalmi integráció korlátainak józan belátása. A keresztény értékek fontosságának hangsúlyozása jó esetben nem egy melldöngető, kivagyfi hangoskodás, hanem – minden esendőségünk belátása mellett – az emberi együttélés réges-rég bevált, a modern világban is korszerű formájának képviselete. Ennek belátásához keresünk szövetségeseket.

Egy nappal korábban, Sulyok Tamás köztársasági elnök bécsi hivatalos látogatása alkalmából koszorút helyezett el az utolsó magyar trónörökös, európai parlamenti képviselő végső nyughelyén, a legendás kapucinus kriptában. Tette ezt uniós elnökségünk kezdete után három, a Patrióták Európáért politikai csoportosulás szintén bécsi megalakulását követően pedig négy nappal.

S bár az új pártformáció osztrák, cseh és magyar alapítói, vagy az Ottó főherceg koporsójánál elhelyezett elnöki koszorú akár a monarchia iránti nosztalgikus visszatekintés jelei is lehetnének, a szereplőket és a körülményeket ismerve biztosak lehetünk benne: nem erről van szó. Sokkal inkább arról, hogy továbbra is van jelentősége a regionális együttműködésnek Közép-Európában. Habsburg Ottó pedig családjának kiemelkedő tagjaként, a modern Európa képviselője, igazi reálpolitikus volt, aki tudta, hogy a nemzeti identitás megőrzésének fontossága és az európai integráció ügye iránti elkötelezettség nem kizárják, hanem erősítik egymást. Az első magyarországi európai parlamenti választások közeledtével, 2004 májusában Székesfehérváron mondott beszédében felszólította hallgatóságát: *„legyünk hazafiak, de mindenekelőtt magyarok, mert aki nem jó magyar ember, nem lehet jó európai sem.”* Vegyük ezt ma is bátorításnak!

Alapítványunk egész évben a Levéltári Szemle hasábjain

A *Levéltári Szemle* 2024. évi 2., 3. és 4. számában is megjelent Alapítványunk munkájának eredménye. A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa közös gondozásában negyedévente megjelenő levéltárszakmai folyóirat 2. számában (69–70. o.) az idén 2. kiadásban is napvilágot látott *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* című kötet recenziója olvasható Bodnár Krisztián levéltáros (MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára) tollából.

A következő, 3. számban Kovács Eleonóra főlevéltáros (MNL Tudományos Igazgatóság) a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa 2024. évi, Kaposváron tartott vándorgyűléséről készített beszámolót (95–100. o.). A cikkben a szerző is megemlíti a DÉKÁNY SZILVESZTER gyűjteményi főmunkatárs által tartott gyűjtemény- és projektismertetést, az eseményről szóló tudósításunkat a 46. oldalon olvashatják.

Dékány Szilveszter gyűjteményi főmunkatárs és KOCSEV BENCE tudományos munkatárs közös írása – *Trónkérdések Tokióban. Kutatás a japán császári levéltárban* című beszámolója – a szakfolyóirat 4. számában kapott helyet (65–71. o.), ebben kollégáink az idén ősszel a távol-keleti országban szerzett különleges tapasztalataikról írnak.

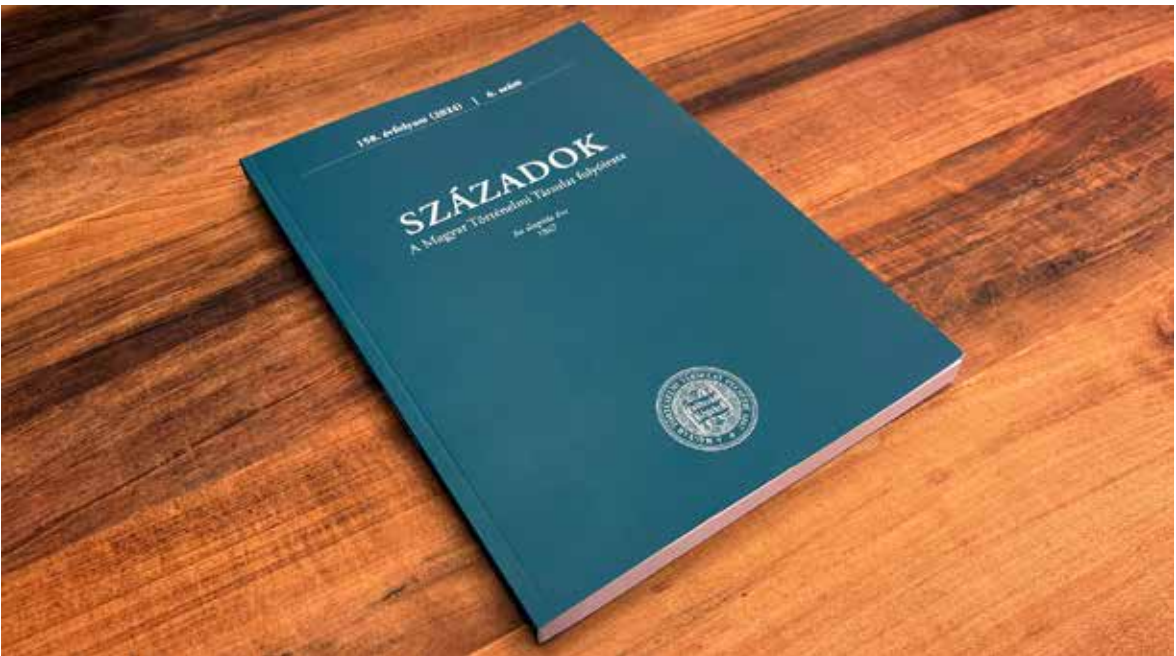
Habsburg Ottó a Századokban

Tudományos igazgatóhelyettesünk, FEJÉRDY GERGELY írása *Habsburg Ottó útlevéllügyei (1919–1949)* címmel jelent meg a *Századok* idei 6. számában. A Magyar Történelmi Társulat rangos folyóiratában közölt cikk Habsburg Ottó életútjának kevésbé vagy egyáltalán nem ismert részleteit tárja fel, elsősorban a II. világháború időszakából. Munkatársunk a tanulmányhoz forrásként többek között a Belga Királyság Külügyminisztériumának levéltárában (Archives générales du Royaume) található, azonban tudományos kutatás tárgyát eddig nem képező iratanyagot használta.

A száműzetésbe kényszerült Habsburg család 1929 és 1940 között Belgiumban élt. Alapítványunk névadója tizenhét éven át rendelkezett e nyugat-európai ország által kiállított útiokmánnyal. Belga diplomáciai útlevelének köszönhetően sikerült az Egyesült Államokba menekülnie a német offenzíva elől, és később, 1944 novemberében visszatérnie az európai kontinensre. Az okmány azonban jelentős vihart kavart a tengerentúlon, miután egy kongresszusi képviselő annak visszavonását követelte – mint kiderült, elsősorban a londoni csehszlovák emigránskormány felbujtására. A belga hatóságok számára kellemetlen volt az ügy, ezért a háború után ellenezték Habsburg Ottó letelepedését országukban. 1946-tól, ausztriai visszatérési kísérletét követően, rövid időre teljesen hontalanná vált. Végül kiterjedt kapcsolati hálójának köszönhetően a Máltai Lovagrend, illetve a Monacói Hercegség állított ki számára útlevelet.

A tanulmány különleges megközelítése érdekes betekintést kínál Habsburg Ottó II. világháború alatti és az azt követő néhány évébe, továbbá a korszak nemzetközi kapcsolatainak kontextusa is új megvilágításban rajzolódik ki.

A cikk a QR-kód beszkennelésével elérhető a *Századok* felületén.

KUTATÓUTAK

Habsburg Ottó a száműzetése éveiben, később pedig előadókörútjai és európai parlamenti tevékenysége révén a világ számos pontján megfordult. Ennek következtében megannyi külföldi helyszínen bukkanhatunk dokumentumokra névadónkról. Alapítványunk fontosnak tartja, hogy életútjának és kapcsolati hálózatának feltárása során más gyűjtemények anyagát is megismerjük, ezzel kínálva minél teljesebb képet az utolsó magyar trónörökös rendkívül gazdag életéről. Ezek felderítése érdekében kollégáink 2024-ben is több kutatóúton vettek részt.

Kutatás a japán császári levéltárban

Alapítványunk szeptemberi tokiói útja során, amelyet a 138. oldalon részletezünk, DÉKÁNY SZILVESZTER és KOCSEV BENCE felkereste a császári családot képviselő állami szervezet, az Imperial Household Agency levéltárát, mely értékes anyagokat őriz Habsburg Ottó császári udvarban tett látogatásáról.

A névadónk és a japán császári család szoros kapcsolatait feltárni szándékozó kutatásunkat számos új ismerettel gazdagíthattuk, azonban a vállalkozást nem könnyítette meg, hogy az IHA katalógusa kizárólag japán nyelven érhe-

tő el. A korábban nálunk járt kutató, Eiichiro Tokumoto segítségével azonban munkatársaink gyorsan túllendültek ezen, és így egy kiváló adatbázishoz férhettek hozzá: a könyvtári, a levéltári és a mauzóleumi rész külön-külön, és egyszerre is kereshető, bőséges adatállománnyal; csak a könyvtár több mint 70 000 tételt tartalmaz. A levéltárban fellelhető anyagok közül már korábban azonosítottunk néhány, Habsburg Ottóhoz köthető iratot, amelyeket érkezésünk előtt három héttel kikértünk. Ezenfelül előzetesen leadtuk a kutatók neveit, és lefoglaltuk a kutatótermi helyeket. A császári palotához érkezve így is csak alapos regisztrációs eljárást követően, fegyveres őrség kíséretében léphettek be kollégáink az épületbe, ahol a kutatótermi papucsok átvétele után már böngészhatték is a kért iratokat.

A megtekintett dokumentumok alapján világosan kirajzolódott, hogy az egykori trónörökös első találkozási sem csupán protokolláris jellegű udvariassági vizitek voltak, hanem nagymértékben

hozzásegítették a – második világháború után lényegesen megváltozott politikai környezetben helyét kereső – császárt, hogy átfogó képet kapjon a turbulens nemzetközi viszonyok alakulásáról. Néhány évtizeddel később, jóllehet már egészen más világpolitikai kontextusban, a császári trónon Hirohitót követő Akihito ugyancsak sokat profitált Habsburg Ottó külpolitikai helyzetjelentéseiből. A látogatások így egyfelől a dinasztikus kapcsolatok ápolását szolgálták, ugyanakkor Habsburg Ottó nemzetközi politikai jelentőségét is kiemelték. A Császári Ház Levéltára különleges anyagot őriz, a kutatásunk során vizsgált dokumentumok egyedülálló forrást biztosítanak a globális hidegháború, majd az azt követően kialakult világrend kelet-ázsiai aspektusainak megértéséhez, és betekintést engednek a főherceg komoly munkával felépített globális összeköttetési rendszerének egy sajátos szegmensébe is.

Hohenzollernek és Habsburgok

OSKAR PRINZ VON PREUSSEN, a Johannita Lovagrend nagymestere és felesége, AUGUSTE ZIMMERMANN VON SIEFART május 9-én látogatást tett Alapítványunknál. A Münchenben élő porosz királyi herceg II. Vilmos, az utolsó német császár dédunokája, sikeres üzletember, aki vezető tisztségeket töltött be magán- és közszolgálati médiavállalatoknál. Személyesen ismerte névadónkat, levelezett vele, akárcsak kiterjedt rokonságának több tagja. A hercegi pár nagy érdeklődéssel hallgatta beszélőnkat Alapítványunk munkájáról, a gyűjteményezés módszertanáról, hiszen a Hohenzollern-dinasztia a Habsburgokéhoz hasonló dilemmákkal szembesül családi archívumuk dokumentumainak megőrzése, feldolgozása, kutathatóvá tétele kapcsán. Vendégeink felajánlották, hogy a Habsburg Ottó életét bemutató stuttgarti és metzingeni kiállításaink idején megszervezik látogatásunkat a Hohenzollern várában található családi levéltárunkba.

A Johannita Rend úrmesterének tavaszi látogatása eredményeként kollégáink el is jutottak a család Bissingen melletti fellelővárába, ahol az egykori uralkodóház levéltárának egy része is megtalálható. Alapítványunk munkatársainak októberi baden-württembergi útja kiváló alkalmat biztosított a gyűjteményi kapcsolatok ápolására. Azontúl, hogy ellátogattak a Hohenzollernek ősi fészkebe, PRÖHLE GERGELY és KOCSEV BENCE a Habsburg Ottó európai örökségét, az 1989-es eseményeket és a magyar-német kapcsolatok alakulását tárgyaló stuttgarti konferencián, illetve a német egység napján Metzingenben vettek részt a városi megemlékezésen. Az eseményekről a 142. oldalon számolunk be.

A Hohenzollern-kastélyban elhelyezett korpusz gerincét a Királyi Ház Minisztériuma (Ministerium des königlichen Hauses) és az Udvari Kamara (Königliche

Hofkammer) gazdasági iratai alkotják, amelyet az egyes udvari hivatalok 1918-ig keletkezett dokumentumai, valamint a család tagjainak hagyatékát képező iratok és fényképek egy része egészít ki. Ottlétünkkor kiderült, hogy az egykori német uralkodódinasztia számos olyan kihívással és dilemmával szembesül az évszázadok alatt felhalmozott iratanyag megőrzése, feldolgozása és kutathatóvá tétele terén, amelyek kezelésében Alapítványunk is segítséget nyújthat.

Érdekes tapasztalat volt a névadónkkal kapcsolatos iratanyag megtekintése, amelyből világossá vált, hogy a 20. század második felében a Hohenzollernek is felismerték: Habsburg Ottó elkötelezettsége és látásmódja nélkülözhetetlen a kontinens jövője szempontjából; ráadásul az általa is képviselt, modern politikai körülmények közé adaptált birodalmi eszme kulcsszerepet játszhat Európa egységesülési folyamataiban.

Visszatérés Madeirára

Angol nyelvű *Exiled in Madeira* című kiadványunk, amelyről bővebben a 104. oldalon olvashatnak, Funchalban debütált 2024. október 16-án. A könyvbemutatót követően, amelyről beszámolónk a 165. oldalon található, Alapítványunk vezetőit, PRÖHLE GERGELY igazgatót és FEJÉRDY GERGELY tudományos igazgatóhelyettest a szigeten jártukkor Funchal püspöke, MSGR. NUNO BRÁS DA SILVA MARTINS fogadta, és bemutatta nekik a királyi család madeirai hónapjait, valamint a Károly boldoggá avatásának folyamatát dokumentáló iratokat, amelyeket a püspöki levéltár őriz.

Madeirai vendéglátóink jelezték továbbá, hogy támogatnák könyvünk portugál nyelven való megjelentetését, amellet köszönettel vennék, ha Alapítványunk részt venne a család felújított funchali lakhelyének belső kialakításában is:

A Quinta do Monte elnevezésű 19. századi villába, ami a száműzetésben a család otthona és az utolsó magyar király halálának helyszíne volt, már 2022-ben is ellátogattunk. IV. Károly halálának 100. évfordulóján az épületet romos állapotban találtuk, ugyanis a jellegzetesen mediterrán hangulatú villaépület 2016-ban tűzvész áldozatává vált. Akkor is hallottunk már a tervekről, hogy a madeirai kormány a romantika múzeumát szeretné ott létrehozni, de az építkezésnek akkor még nyoma sem látszott. Mostanra azonban elkészült a villa teljes rekonstrukciója. Munkatársaink a projekt felelőseitől alapos beszámolót hallhattak a kiállítás tervezett koncepciójáról, és Alapítványunk segítségét kérték a császári-királyi család mindennapjainak felidézését bemutató kiállításrész elkészítéséhez.

Kutatás Lettországbán

Alapítványunk munkatársai, BALÁZS LAURA és KOCSEV BENCE novemberben a lett fővárosban vettek részt a helyi nagykövetséggel szervezett közös kiállításmegnyitón, amelyről a 148. oldalon számolunk be. Rigai tartózkodásuk kiváló alkalom volt a gyűjteményi kapcsolatok ápolására, így a Lett Állami Levéltár meglátogatására, ahol nemcsak az intézmény történetével, hanem néhány magyar vonatkozású anyaggal is megismerkedtek.

A levéltár egyik különösen figyelemre méltó gyűjteményi egységét alkotják a második világháború és a szovjet időszak alatt Nyugatra távozott lett emigránsok jelenleg feldolgozás és digitalizálás alatt álló anyagai. Ezek között akár olyan személyek iratai is előfordulhatnak, akik Habsburg Ottóval hosszabb-rövidebb ideig levelezésben álltak, így ennek feltárása a következő időszak egyik izgalmas szakmai feladata lehet. A vizit annak köszönhetően jött létre, hogy az Európai Levéltárak vezetőinek októberi budapesti látogatásán (38. oldal) alkalmunk volt megismerni MĀRA SPRŪDŽĀT, a lett archívum igazgatóját, aki örömmel támogatta ezt a találkozót.

LEVÉLTÁRI KAPCSOLATOK

A hazai és nemzetközi közgyűjteményekkel való együttműködés az Alapítvány legfőbb feladatát segíti; némely levéltárral évek óta szoros kapcsolatot ápolunk. A magyarországi intézmények között kiemelkedő partnerünk a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) egységei közül az Országos Levéltár (Budapest) és a Pest Vármegyei Levéltár. Idei együttműködésünk keretében az ősz folyamán az EU-tagállamok nemzeti levéltárainak legfelsőbb vezetőit és az uniós tagállamok külügyminisztériumi levéltárainak és intézeteinek igazgatóit is vendégül láthattuk.

Európai levéltári vezetők Alapítványunknál

A European Board of National Archivists (EBNA) az EU-tagállamok nemzeti levéltárainak legfelsőbb vezetőit fogja össze. Budapesti összejövetelük részeként október 14-én Alapítványunkhoz is ellátogattak.

Az ország, amely az Európai Unió Tanácsának soros elnökségét tölti be, minden félévben megrendezi a nemzeti levéltárak vezetőinek konferenciáját. Az október 14-i budapesti összejövetel szervezői úgy döntöttek, hogy Alapítványunk meglátogatásával színesítik a programot. Örömmel fogadtuk a megtisztelő vizitet, melynek során bemutattuk gyűjteményi

tevékenységünket, valamint beszámoltunk a Habsburg Ottó hagyatékát feldolgozó munka módszertanáról, amely minden részletében igyekszik követni a nemzetközi levéltári sztenderdeket.

Több levéltár vezetője is jelezte, hogy szívesen venné a kétoldalú konzultációt, fontosnak tartaná, hogy a gyűjteményünkben lévő anyagokat összevesse az intézményében található vonatkozó dokumentumokkal. A látogatók Alapítványunk helyiségein túl megtekinthették az épületben található Evangélikus Országos Gyűjtemény legérdekesebb részeit: a Levéltárat, és azon belül számos különlegesség mellett Luther Márton végrendeletét, illetve az impozáns Podmaniczky-Degenfeld könyvtárat. Az estét közös vacsora zárta az Opus Jazz Clubban.

Külügyi levéltárosok konferenciája

A European Union Diplomatic Archives (EUDiA) Alapítványunkkal közösen rendezte meg szakmai konferenciáját november 7-én. Az uniós tagállamok külügyminisztériumi levéltárainak és intézeteinek igazgatóit összefogó nemzetközi szervezet Magyarország soros uniós elnökségének apropóján Budapesten tartotta többnapos rendezvényét; a program házigazdája a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) volt.

A vendégeket PRÖHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója köszöntötte. Az egykori diplomata bevezető előadásában részletesen ismertette tevékenységünket, amely a sokoldalú – történelmi személyiség, szuverén politikai gondolkodó, politikai elemző, aktív hálózatépítő, parlamenti képviselő, elkötelezett európai – egykori trónörökös hagyatékával kapcsolatos. Szavai után SZATUCSEK ZOLTÁN, a MNL Országos Levéltár Informatikai és Innovációs Igazgatóságának vezetője jellemezte a diplomáciai források sajátosságait, emelte ki a szervezet tagjai közötti együttműködés fontosságát és eddigi eredményeit (olyan határokon átvelő események kutatása kapcsán, mint a spanyol polgárháború vagy a hidegháború).

Alapítványunk részéről FEJÉRDY GERGELY és KOCSEV BENCE előadását hallgathatták meg a résztvevők. Míg tudományos igazgatóhelyettesünk Habsburg Ottó életének legfontosabb állomásait tekintette át, másik munkatársunk azt érzékeltette névadónk és Henry Kissinger mintegy 500 oldalas levelezésének példáján, hogyan erősíti egymást esetünkben a megőrzés és a feltárás kettős feladata.

A két ország illetékes szervei által kötött megállapodás nyomán néhány éve a MNL OL őrzi annak az iratanyagnak a digitális másolatát, amely a két világháború alatt és után Oroszországba, illetve a Szovjetunióba hurcolt magyar hadifoglyok adatait tartalmazza. A nemzeti levéltár vonatkozó első világháborús adatbázisát MIKLÓS DÁNIEL mutatta be, megemlítve Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) áldozatos tevékenységét; a diplomata munkája nyomán a 20-as évek elején 80 000 honfitársunk térhetett haza. A mintegy 700 000 személyről fennmaradt második világháborús iratanyagról FÖCZE JÁNOS beszélt. A szakember Csákányi László színész példáján érzékeltette a szovjet és magyar hatóságok adatfelvételének sajátosságait, a beazonosítás és feldolgozás ebből (is) fakadó lehetséges buktatóit.

Az előadások második blokkjában a levéltári feldolgozó-munkát támogató legfrissebb fejlesztések kerültek fókuszba. SZALONTAI ISTVÁN, a Stratis Vezetői és Informatikai Tanácsadó Kft. munkatársa a dokumentumok extraktív és generatív adat kinyerésének lehetőségeiről beszélt legújabb termékük prototípusának ismertetésekor.

KÖRÖSI-SZABÓ PÉTER (Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet) azt mutatta be, hogy a mesterséges intelligencia hogyan vonható be az archiválási folyamatokba: RAG (Retrieval Augmented Generation) nevű alkalmazásuk révén a dokumentumok „zajszintje” – a konkurens eszközökkel való összehasonlításban is jelentősen – átlagosan mintegy 6,5%-ra csökkenthető. Az MNL OL képviselőjében SZŰCS KATA ÁGNES a történeti kutatás kincseshányájának tekinthető kéziratos dokumentumokból történő automatizált adatkinyerés új módszereivel ismertette meg a hallgatóságot Abony település közel száz évének forrásai kapcsán.

Az ebédet követő beszélgetés során parázs vita alakult ki a résztvevők között az EU- és NATO-dokumentumok titkosítása feloldásának kapcsán. Ezután mutatták be a *European Union – Forging a Union for Peace* című kötetet. A MNL OL szerkesztésében megjelent, a 20. századi egységes Európa előmozdításának meghatározó alakjait rövid írásokban megidéző kiadvány Habsburg Ottóról szóló fejezetének létrejöttéhez forrásanyaggal Alapítványunk is hozzájárult, a kötetről készült ismertetőnk a 45. oldalon található.

Az eseménydús nap zárásaként Prőhle Gergely végigkalauzolta a küldötteket a Habsburg Ottó Alapítvány helyiségein.

Képek: Magyar Nemzeti Levéltár

EGYÜTTMŰKÖDÉS

A magyar és külhoni közgyűjteményi hálózat kiemelkedő intézményeivel való szorosabb kapcsolatok kialakítására törekedve igyekszünk évről évre tovább bővíteni Alapítványunk szakmai partnereinek körét. Meglévő nexusaink közül fontos kiemelnünk, hogy a Gödöllő Királyi Kastély évek óta önzetlen, nagyvonalú támogatónk, valamint továbbra is sokat köszönhetünk a Pannonhalmi Bencés Főapátságnak. Külföldről meg kell említenünk a Russel Kirk Centerrel és a The Heritage Foundationnal való kooperációt, valamint hosszú idő óta változatlanul jó viszonyunkat az osztrák fővárosban található Österreichisches Staatsarchivval.

Szimbolikus restitúció Pannonhalmán

November 15-én a Pannonhalmi Főapátság 800 éves fennállását ünneplő bazilikájában, a hagyományos Szent Márton-napi ünnepségen átadtuk a szerzetesközösségnek II. József császár utazóoltárát. Az eseményt megtisztelte jelenlétével Sulyok Tamás köztársasági elnök is.

1786-ban, a szerzetesrendek tevékenységét korlátozó döntésével a „kalapos király” átmenetileg a pannonhalmi bencések működését is beszüntette, ingóságait elvitette. Ünnepi beszédében Prőhle Gergely felidézte II. József egyházpolitikájának sokarcúságát, eszmei hátterét, majd bemutatta az eddig Habsburg Ottó hagyatékában őrzött rendkívüli tárgyat. Alapítványunk igazgatójának beszéde az 224. oldalon olvasható.

Visszatérő amerikai kutatók

Habsburg Ottó a második világháború utáni konzervatív szellemi és politikai építkezés kulcsfigurájaként meghatározó szerepet játszott az amerikai és az európai gondolkodók és politikaformálók közötti párbeszéd kialakításában. Éleslátása, erudíciója, karizmája, kiváló nyelvtudása és a többeket inspiráló optimizmusa lehetővé tette számára, hogy közvetítőként bizonyos mértékig alakítója is legyen a transzatlanti kapcsolatoknak. Miközben ízig-vérig európai volt és elkötelezetten hitt a független és önálló Európa eszméjében, az ötvenes-hatvanas évek atlantizmus-kontinentalizmus vitájában az előbbi irányvonalat támogatta.

Kapcsolata a sokszínű amerikai nyilvánossággal – különösen a 20. századi konzervativizmus személyazonosságát nagyban meghatározó gondolkodókkal, mint Russell Kirk, William F. Buckley Jr., L. Brent Bozell, vagy Frederick Wilhelmsen, valamint jónéhány jelentősebb republikánus irányultságú politikusokkal és háttéremberrel, köztük Edwin J. Feulnerrel, Barry Goldwaterrel, David Rockefellerrel és Henry Kissingerrel – pedig nem csupán eszme- és politikatörténeti szempontból nyújt értékes tanulságokat, hanem a mai közéleti diskurzus számára is fontos tanulságokkal szolgálhat. Szoros viszonya az amerikai közélet jelentős szereplőivel élete végéig megmaradt. Alexandra Wilhelmsen, a fentebb

említett filozófus lánya családja és az egykori trónörökös kapcsolatát úgy jellemezte, mint amely mindvégig a „közös értékeken és elkötelezettségeken” alapult. Kiemelte, hogy az élet különböző területein tevékenykedve „mindannyian azt éreztük, hogy ugyanahhoz a közös célhoz járulunk hozzá: a nyugati hagyomány újjáélesztéséhez és egy igazságos társadalmi rend újjáteremtéséhez.”

Ennek a transzatlanti relációnak a szétszalazása, valamit John Lukacs korai életpályájának pontosabb megismerése érdekében 2024 nyarán amerikai kutatók látogatták meg Alapítványunkat. RICHARD GAMBLE, a Hillsdale College professzora, aki a John Lukacs születésének 100. évfordulójára szervezett konferencia apropóján érkezett először Budapestre, négy hónappal később egyik tehetséges hallgatójával, ETHAN BOURGEOIS-val tér vissza Magyarországra. Közel másfél hónapos tartózkodásuk során a magyar származású történész nyomainak feltérképezése mellett az Alapítványunk gondozásában lévő amerikai vonatkozású iratanyag egy részének feldolgozásán munkálkodtak. A gazdag iratanyag a globális hidegháború eseménytörténetének és dinamikáinak megértéséhez nyújt fontos támpontokat, és egyúttal azt is jól szemlélteti, hogy az amerikai konzervatív milió sokkal sokszínűbb, mint ahogyan azt a gyakran leegyszerűsítő politikai értelmezések sugallják. Ezen kívül az is felsejlik, hogy a közép-európai impulzusok jelentős hatással voltak rá, és bizonyos értelemben még ma is meghatározzák az arcélét.

A levéltári dokumentumok alapján kirajzolódó kép több szempontból is megkérdőjelezi az Egyesült Államok közéletének protestáns dominanciájáról alkotott elterjedt mítoszokat.

Az Alapítványunk és a Hillsdale College közötti, magyar származású adományozók támogatásával és Gamble professzor szakmai koordinációjával megvalósuló kapcsolat reményeink szerint a jövőben is folytatódik, és a következő években is fogadhatjuk a téma iránt érdeklődő hallgatókat.

Japán vendégkutató gyűjteményünkben

Alapítványunkhoz látogatott EIICHIRO TOKUMOTO, aki nemrégiben publikált könyvet Habsburg Ottó egyik fontos japán barátjának, Seigen Tanakának az életéről. Budapesti kutatásának célja a névadónk és a szigetország döntéshozói közötti kapcsolatok részletesebb feltárása volt.

Archívumunk nemzetközi viszonylatban is sokszínű és bőséges anyagot rejt, amely nemcsak a globális hidegháború és az azt követően kialakult világrend természetének, sajátosságainak és összetettségének megértéséhez nyújt alapot, de ugyancsak értékes támpontként szolgál a kortárs nemzetközi politikai gondolkodás és cselekvés számára is. Az iratállományból kiválik, hogy noha Habsburg Ottó politikai öröksége elsősorban európai kontextusban jelentős, horizontja jóval túlmutatott kontinensünkön. Világpolitikai törekvéseinek egyik érdekes vonatkozása, hogy a második világháborús katalizmust követően kiemelt hangsúlyt fektetett Japán és a transzatlanti térség közötti nemzetközi kapcsolatok kiépítésére, hozzájárulva ezzel a szigetország tekintélyének és reputációjának újbóli megerősödéséhez, a gazdasági kapcsolatok és politikai együttműködések kialakulásához.

A főherceg az 1950-es évektől kezdve gyakori vendég volt Japánban, ahol a császári család tagjain túl vezető politikusokkal, köztük több miniszterelnökkel, valamint gazdasági szereplővel került szoros kapcsolatba. Az 1970-es évek végétől, az Európai Parlament képviselőjeként jelentős figyelmet fordított a távol-keleti régió és a vén kontinens közötti együttműködés elmélyítésére. Szoros barátsága Friedrich August von Hayekkel és az osztrák gazdasági iskola nagyjával, valamint a Mont Pelerin Társaságban szerzett tagsága révén Habsburg Ottó behatóan foglalkozott a japán újjáépítés gazdasági kérdéseivel, elősegítve a Távol-Keleten igen népszerű Nobel-díjas közgazdász és a japán gazdasági élet szereplői közötti kapcsolatot.

Ezen kapcsolatok feltárását ambicionálta Eiichiro Tokumoto Alapítványunknál tett áprilisi látogatása. A kilencvenes években a Reuters hírügynökség gazdasági tudósítójaként, majd pedig oknyomozó újságíróként tevékenykedő vendégünk Alapítványunk japán vonatkozásban releváns dokumentumait,

Eiichiro Tokumoto The Tiger of Tokyo: The Life and Times of Seigen Tanaka című könyve

valamint fotógyűjteményünk vonatkozó anyagait tekintette át. Levéltári kutatása során igyekezett pontosabb képet nyerni az egykori trónörökös által formált transznacionális hálózatokról, amelyek összeköttetést biztosítottak az Egyesült Államok, Európa és Ázsia politikai és gazdasági döntéshozói számára.

Magyarországi tartózkodása során Tokumoto úr részletesebben tanulmányozta Habsburg Ottónak a Páneurópai Piknik előkészületeiben betöltött szerepét is. A levéltári források felkutatása mellett felkereste azokat a helyszíneket, amelyek Habsburg Ottó magyarországi történelmi emlékezete szempontjából fontosak, így meglátogatta a piknik helyszínéül szolgáló sopronpusztai emlékhelyet.

A magyar fővárosban eltöltött idő a nálunk gondozott iratanyag feltárása – ezáltal pedig névadónk kiterjedt kapcsolati hálójának és nemzetközi politikai működésének pontosabb szétszálazása – szempontjából is hasznos volt, ugyanakkor Alapítványunk szeptemberi tokiói kiállításának megvalósításához is értékes támpontokat adott.

Együttműködés a Marokkói Királyi Levéltárral

Tavasszal, a frankofón világnap alkalmából rendezett parlamenti kiállításon Alapítványunk képeiből is válogatott a Marokkói Királyság Nagykövetsége a marokkói-magyar kapcsolatokat illusztráló roll-up-jához.

Ezt követően augusztus 9-én látogatást tett Alapítványunknál BAHJA SIMOU, a Marokkói Királyi Levéltár igazgatója és munkatársa. Tavalyi beszámolónkban annak a hírért közzétettük, hogy nálunk járt az észak-afrikai ország nemzeti könyvtárának vezetője. Vízitjét idén újabb magas szintű kapcsolatfelvétel követte egy nagy marokkói közgyűjteménnyel. Simou asszonynak bemutattuk Alapítványunk működését, gyűjteményezési, feldolgozási gyakorlatunkat, Marokkóval kapcsolatos dokumentumainkat, fényképeinket. Igazgató asszony nagy érdeklődéssel találkozgatott Habsburg Ottónak a mediterrán országgal kapcsolatos jelentéseiben, újságcikkeiben. A névadónk rabati látogatásán készült fényképen pedig örömmel fedezte fel fiatalkori önmagát.

A Királyi Levéltár vezetője együttműködési megállapodás megkötésére tett javaslatot, melynek keretében sor kerülhetne Habsburg Ottó Marokkóról szóló írásainak kiadására, valamint az életéről szóló kiállítás bemutatására Rabatban.

Igazgató asszonynak búcsúzóul átadtuk névadónk életéről szóló kiadványainkat, valamint Martonyi János nemrég megjelentetett *La Continuité de l'Histoire* című kötetét, amely könyvről bővebben a 102. oldalon olvashatnak.

European Union – Forging a Union for Peace

A European Union Diplomatic Archives (EUDiA) és a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) november 7-i rendezvényén Alapítványunknál mutatták be a széles nemzetközi összefogással létrejött *Europe – Forging a Union for Peace* című kiadványt. Az Európai Unió Tanácsa magyar elnökségének tiszteletére az MNL által kiadott kötet összeállításban Alapítványunk gyűjteményi főmunkatársa, DÉKÁNY SZILVESZTER is részt vett, míg a Habsburg Ottóról szóló fejezetet KOCSEV BENCE tudományos munkatársunk jegyzi.

A könyv előszavában María Oliván Avilés, a European Archives Group elnöke az általa vezetett szervezet 15 éves múltjára visszatekintve közös múltunk megőrzőjeként jellemezte a levéltárakat, amelyek európai összefogással sokat tehetnek a tagországok állampolgárainak identitásképzésében, azáltal, hogy hozzájárulnak az egyes emberek családjának, lakóhelyének, régiójának vagy még tágabb közösségük gyökereinek megismeréséhez. A következő évek (2025–2030) stratégiai céljait a szakember abban látja, hogy a gyűjtemények támogathatják a demokrácia erősödését, és a digitális korszakban is megőrizhetik a polgárok bizalmát a levéltárakban. Törekedni kell ugyanakkor az archiválási munka függetlenségének biztosítására, a mesterséges intelligenciával kapcsolatos álláspont tisztázására, az adatvezérelt gazdaság működéséhez való hozzájárulásra, a közszolgáltatások digitálissá tételének minél zökkenőmentesebb lebonyolítására.

A kaleidoszkópszerű összeállítás 35 portrét tartalmaz, a személyeket bemutató, kronologikus rendben sorjázó dokumentumok őrzőintézményei pedig lefedik a teljes uniót. Többségük politikus, akik a kontinens elmúlt 100 évének sorsfordulóiban vállaltak tevékeny szerepet: az első világháború után formálódó új világrend felépítésében, a második világégés embermentő akcióiban, az európai intézmények megteremtésében és működtetésében, valamint a vasfüggöny lebontásában, a közép- és kelet-európai nemzetek integrációjában: Raoul Wallenberg, Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi, Simone Weil, Jacques Delors, Magyarországot képviselve Habsburg Ottó, Lennart Meri, Vaclav Havel, Vitautas Landsbergis, Franjo Tuđman, Bronisław Geremek, Fabrizia Baduel Glorioso, Niels Erik Nørlund Ersbøll, Georgi Mihov Dimitrov, Thor Heyerdahl, Melina Mercouri, Max Petitpierre, W. B. Yeats vagy Lámfalussy Sándor.

LEVÉLTÁROS GYŰLÉS

A Habsburg Ottó Alapítvány tevékenységének legfontosabb része névadónk hagyatékának feldolgozása. E cél megvalósításához elengedhetetlen, hogy a legkorszerűbb módszertan ismeretében, a legmagasabb szakmai színvonalon végezzük el feladatunkat. Emiatt kiemelt fontosságúnak tartjuk, hogy rendszeresen megvitassuk a szakmával a felmerült újításokat és tapasztalatokat.

A levéltárvezetők tanácsa előtt az Alapítvány munkájáról

Az idei évben Alapítványunkat érte a megtisztelő felkérés, hogy a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) 2024. évi vándorgyűlésén meghívott vendégintézményként bemutatkozzon. Az MLVT 1994-ben alapított, meghatározó levéltáros szakmai szervezet. Tagsága révén teljeskörűen képviseli a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiként működő vármegyei levéltárakat, a települési önkormányzatok által fenntartott városi levéltárakat, továbbá a többi bejegyzett köz- és magánlevéltárat: az egyetemi és szaklevéltárakat, valamint az egyházi levéltárakat.

A vándorgyűlést 2024. május 23–25. között rendezték Kaposváron. Alapítványunk részéről DÉKÁNY SZILVESZTER gyűjteményi főmunkatárs tartott előadást *Habsburg Ottó irat- és fotógyűjteménye* címmel. Habsburg Ottó hagyatékának fontos része a mintegy 30 ezer egységből álló fényképarchívum: ez a páratlan értékű forrásanyag nem csupán névadónk életútjának bemutatására ad lehetőséget, hanem a Habsburg család tagjairól is vannak őrizetünkben egyedi képek. Gyűjteményünkben profi és amatőr fotósok által készített munkák egyaránt megtalálhatóak. Kollégánk szólt a világhírű fotográfusról, a kaposvári születésű Juan Gyenesről, akit Habsburg Ottó személyesen ismert, hiszen több alkalommal készített róla sorozatokat Spanyolországban.

Munkatársunk a gyűjtemény egészére kiterjedő tájékoztatást adott: ismertette az Alapítvány kezelésében levő hagyaték struktúráját, a levél-, a könyv-, a fotó- és audiovizuális tárban folyó feldolgozómunkát. Az érdeklődő közönség maga is részt vett a képeken szereplő személyek beazonosításában, amelyhez Habsburg Ottó 1992-es, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat meghívására történt kaposvári látogatásáról készült fotósorozat szolgált alapként.

Munkatársunk is előadott az idei vándorgyűlésen

A Magyar Levéltárosok Egyesülete 2024. június 30. és július 3. között tartotta a magyar levéltáros szakma legfontosabb eseményét, a 36. Levéltáros Vándorgyűlést. Alapítványunkat négyen – BARCS ESZTER, DÉKÁNY SZILVESZTER, KOCSIS PIROSKA és DR. ÓLMOSI ZOLTÁN – képviselték.

Az összejövetelek történetében először volt határon túli település, a vajdasági Zenta városa és levéltára a rendezvény házigazdája, ami kiváló lehetőséget nyújtott az anyaországi és a délvidéki levéltárak munkájának megismerésére.

A vándorgyűlés helyszínének megfelelően a plenáris ülés központi témája a határon túli levéltárakkal való együttműködés volt. A szekcióülések (nemzetközi, forrásközlő, informatikai, állományvédelmi, oktatás- és tudománytörténeti, levéltár-pedagógiai, gazdasági) a levéltárügy különböző területeit ölelték fel.

A háromnapos program során a forrásközlő szekció „Kastélyok, várkastélyok” témakörében munkatársunk, Kocsis Piroska *Füzérradvány, a Károlyiak ékköve – titkok és legendák a kastélyról* címmel tartott színes, képekkel illusztrált előadást. A Károlyi család több tagja szoros kapcsolatban állt Habsburg Ottóval, így a bemutató egyúttal Alapítványunk képviselőjét is erősítette a konferencián.

Az utolsó napon a vajdasági levéltárak mutatták be munkájukat, amelyben körképet nyújtottak a délvidéki kollégák munkájáról és fejlődésük lehetőségeiről, és számos tanulsággal szolgáltak a résztvevők számára.

A rendezvényen mintegy 150 magyarországi, határon túli és más európai levéltári dolgozó vett részt. A hivatalos programok mellett a kollégákkal történt találkozások és beszélgetések alkalmat szolgáltattak az Alapítvány munkájának megismertetésére a szélesebb szakmai közönség előtt.

Fotó: MLE Vándorgyűlés 2024 – Zenta

VENDÉGEINK VOLTAK

SULYOK TAMÁS, az Alkotmánybíróság elnöke

NAVRACSICS TIBOR, közigazgatási és területfejlesztési miniszter

VARGA RÉKA, alkotmánybíró, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának dékánja

M. NAGY MIKLÓS, a Helikon Kiadó vezetője

ERŐSS LORÁND, az Országos Mentális, Ideggyógyászati és Idegsebészeti Intézet főigazgatója

SUSAN HANSSEN, a Dallasi Egyetem oktatója és JEFFREY NELSON a Russell Kirk Center for Cultural Renewal ügyvezető igazgatója

VINZENZ VON STIMPFL-ABELE BÁRÓ, az Európai Szent György Lovagrend prokurátora és a Lovagrend tagjai

STEPHAN BAIER, Habsburg Ottó egykori munkatársa és életrajzírója

WALBURGA HABSBURG DOUGLAS, névadónk leánya, a Páneurópai Unió alelnöke

RAINHARD KLOUCEK, az osztrák Páneurópai Mozgalom főtítkára; továbbá a Mozgalom tagjai, köztük CARLOS URIARTE SANCHEZ, a madridi Rey Juan Carlos Egyetem alkotmányjogász profeszszora, valamint a magyar Páneurópai Unió képviselői

HABSBURG KÁROLY, névadónk elsőszülött fia, és lánya, HABSBURG GLÓRIA

HABSBURG KÁROLY KONSTANTIN, Alapítványunk névadójának unokája, HABSBURG GYÖRGY fia

HUBERT VÉDRINE, Franciaország korábbi külügyminisztere és CLAIRE LEGRAS, a Francia Köztársaság magyarországi nagykövete

LADISLAV CABADA, a Prágai Metropolitan Egyetem kutatásért, fejlesztésért és minőségért felelős rektorhelyettese

JEAN-FRANCOIS PAROZ, a Svájci Konföderáció magyarországi nagykövete és munkatársa, TORMÁSSY ZSUZSANNA

OSKAR PRINZ VON PREUßEN, a Johannita Lovagrend nagymestere és felesége, AUGUSTE ZIMMERMANN VON SIEFART

HABSBURG ELEONÓRA, Habsburg Károlynak, a ház jelenlegi fejének lánya; férje, JÉRÔME D’AMBROSIO és fiuk, OTTO D’AMBROSIO, Alapítványunk névadójának dédunokája

TÉREY VILMOS, az Alkotmánybíróság főtanácsadója

EIICHIRO TOKUMOTO, újságíró

RICHARD GAMBLE, a Hillsdale College professzora és az intézmény diákja, ETHAN BOURGEOIS

NIAL BUCKLEY, a Trinity College Dublin PhD hallgatója

FRANÇOISE PONS, újságíró

SZABÓ CSABA, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója és MIKÓ ZSUZSANNA, az MNL főigazgatóhelyettese

POREMBÁ ANDREA, Gelsey Vilmos báró egykori személyi titkára

BAHIJA SIMOU, a Marokkó Királyi Levéltár igazgatója

A Konrad Adenauer Alapítvány berlini Politikai Oktatási Fórum tagjai

HIKARIKO ONO, Japán magyarországi nagykövete

FRANÇOIS LAFRENIÈRE, Kanada magyarországi nagykövete

PAUL LEONARD FOX, az Egyesült Királyság magyarországi nagykövete

ASTRID HARZ, az Osztrák Köztársaság magyarországi nagykövete

HUBERTUS KNABE, történész, a Berlin-Hohenschönhausen Emlékhely egykori igazgatója

A Via Habsburg – A Habsburgok Nyomában Egyesület tagjai

CHRISTIAN GEINITZ, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* szerkesztője

VALÉRIE NIQUET, a Foundation pour la Recherche Stratégique vezető kutatója

MARIA-PIA KOTHBAUER, a Liechtensteini Hercegség magyarországi nagykövete

JEAN GRAFF, a Luxemburgi Nagyhercegség magyarországi nagykövete

EGILS LEVITS, Lettország korábbi köztársasági elnöke

LUDGER KÜHNHARDT, politológus, újságíró és politikai tanácsadó

LORD ALTON OF LIVERPOOL, a Lordok Házának tagja és DAVID CAMPANALE, újságíró

FRANÇOIS KERSAUDY, a Panthéon-Sorbonne Egyetem egykori professzora és felesége, EMELINA KERSAUDY

KORNISS PÉTER, Kossuth-díjas és Pulitzer-emlékdíjas fotográfus, fotóművész

Az Aranygyapjas Rend tagjai és a Szuverén Máltai Lovagrend képviselői

CAREY ROBERTS, a Liberty University professzora és dékánhelyettese

FELTÁRULÓ GYŰJTEMÉNY

Az alábbiakban a munkatársaink tollából származó, a honlapunkon megjelent, a HOAL gyűjteményében őrzött dokumentumokat, illetve a Habsburg Ottó életútjához kapcsolódó publikációinkat közöljük.

TANULMÁNYOK

FEJÉRDY GERGELY

HARCOSTÁRS ÉS ELLENFÉL

Jacques Delors halálára

A 2023. december 27-én elhunyt politikus, névadónkkal vállvetve, a rendszerváltozás időszakában meghatározó szerepet játszott Európa jövőjének alakításában.

Az Európai Bizottság egykori elnöke és Habsburg Ottó politikai ellenfelek voltak ugyan, de kölcsönösen becsülték egymást, és számos kérdésben egyet is értettek. Az egymás iránt tanúsított tisztelet és megbecsülés fontos bázisa volt, hogy mindketten hívó keresztényként éltek meg közéleti elköteleződésüket.

A két politikus jól ismerte egymást. Negyvenöt évvel ezelőtt, 1979-ben együtt kerültek képviselőként az első ízben közvetle-

nül megválasztott Európai Parlamentbe. Az Ottónál 13 évvel fiatalabb Delors a francia szocialista párt (PS) színeiben foglalta el a strasbourgi parlament 171-es számú székét, az egykori trónörökös pedig a bajor Keresztényszociális Unió (CSU) képviselője lett az Európai Néppárt soraiban. Egy-mással szembenálló frakciók tagjai voltak tehát két éven át, de gyakran beszéltek egymással, hisz Habsburg Ottó más politikai pártcsaládok képviselőivel is tartotta a kapcsolatot. Francia kollégáira pedig húsz éves európai parlamenti karrierje során mindig különösen odafigyelt.

Jacques Delors 1974-ben csatlakozott az akkor François Mitterrand vezetése alatt működő politikai formációhoz. A francia szocialista párt (PS) 1981-es hatalomra jutása után gazdasági és pénzügyminiszteri megbízást kapott. Ebben az időszakban Habsburg Ottó élesen bírálta Delors-t és a párizsi kormány munkáját. Cikkeiben ironikusan jegyezte meg, hogy a francia pénzügyminiszter legnagyobb baja, hogy a németek sokat dolgoznak, és nem a szocializmusban keresik jövőjük zálogát.¹ Mint ismeretes, Delors-t 1984-ben az Európai Bizottság élére választották. Habsburg Ottó ezt az eseményt is kommentálta, miszerint a francia politikus ugyan tapasztalt személyiség, de az összes biztos megfelelő felkészültsége felől nem volt meggyőződve.² Delors-hoz levelet is intézett, amelyben már példaértékűnek nevezte korábbi közéleti tevékenységét.³

¹ Der Franc auf Talfahrt. Vorarlberger Nachrichten, 1983. május 7.

² Gegenschlag der Bürokraten. Vorarlberger Nachrichten, 1984. október 13.

³ Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény, HOAL, I-2-b, Jacques Delors, Pöcking, 1984. december 21.

A szabadon választott Európai Parlament második ciklusában többször váltottak üzeneteket. Delors 1986-tól rendszeresen pénzügyi támogatást biztosított a Habsburg Ottó által elnökölt Nemzetközi Páneurópai Mozgalomnak. Ezeket megköszönve, az egykori trónörökös visszatérően az alábbi sorokat írta: *„biztosíthatom, hogy – mint eddig is – a Páneurópai Unió minden tőle telhetőt megtesz közös ideálunk, az Egyesült Európa eszméjének hirdetéséért.”*⁴ Habsburg Ottó több témakörben külön is kérte az Európai Bizottság elnökének személyes közbenjárását, így például sürgette a Romániának nyújtandó humanitárius segítségnyújtást.⁵ Delors – hol francia, hol német nyelven – személyesen válaszolt ezekre a megkeresésekre, és mindig igyekezett a kérést teljesíteni.

1989-ben, amikor a francia politikus ismét az Európai Bizottság élére került, az egykori trónörökös – kritizálva a kinevezések kapcsán tapasztalható kicsinyes manővereket – megjegyezte: *„te-kintettel a jelenlegi rossz rendszerre, meglepő, hogy az Európai Közösségnek még mindig viszonylag jó Bizottsága van.”*⁶ Habsburg Ottó azonban némi csalódottságának adott hangot Delors-ral kapcsolatban, mert úgy vélte, hogy az Európai Parlamentet kihagyva próbálja előmozdítani a Szovjetunióval kötendő kereskedelmi szerződést. Ezért eleinte támogatta a felvetést, hogy az Európai Néppárt bizalmatlansági indítványt nyújtson be a Delors vezette testülettel szemben, de végül 1990 februárjában ezt a lépést „demagóg manővernek” nevezte, és nem szavazta meg.⁷ Ottó ugyanis kifejezetten méltányolta a francia politikus megértését az éppen szovjet megszállás alól felszabaduló Kelet-Közép-Európa iránt. Az Európai Parlamentben 1990. szeptember 12-én elmondott felszólalásában pártcsaládja nevében megköszönte, hogy a Bizottság elnöke felhívta a figyelmet az Öböl-válság okozta gazdasági nehézségekre, amelyek nemcsak a Közel-Kelet országait, hanem az egykori keleti blokk államait is sújtották. Idézzük a szavait: *„Szeretnék köszönetet mondani Delors elnök úrnak. Külön szeretnék személyesen is köszönetet mondani neki, hogy felhívta a Parlament figyelmét arra, hogy a válság jelentős hatást gyakorol a közép-kelet-európai országokra, mert ez az utóbbi időben némileg feledésbe merült.”*⁸

⁴ HOAL, I-2-b, Jacques Delors, Pöcking, 1988. január 22.

⁵ HOAL, I-2-b, Jacques Delors, Pöcking, 1987. december 18.

⁶ Das europäische Jahr. Vorarlberger Nachrichten, 1989. január 7–8.

⁷ Demmerle, Eva – Baier, Stephan: Habsburg Ottó élete. Budapest, Európa, 2003, 479.

⁸ Otto von Habsburg im Europäischen Parlament 1979–1997. III. [München], [Hanns Seidel Stiftung], [1997], Nr. 3–393/130. (Habsburg Ottó 85. születésnapjára összeállított, a könyvkereskedelemben nem került gyűjtemény.)

Habsburg Ottó, aki 1989 és 1994 között tagja volt az Európai Parlament Külügyi és Biztonsági Bizottságának, illetve elnöke a Magyarországgal kapcsolatot tartó delegációnak, szívén viselte a régió kérdéseit, és felfigyelt minden, a térséget érintő nyilatkozatra.

1990-es évek elején az egykori trónörökös azonban kritizálta is Delors politikáját. Habsburg Ottó sérelmezte, hogy az Európai Bizottság elnöke nehézkessé tette, sőt kijelentéseivel esetenként kifejezetten akadályozta a bővítési folyamat előrehaladását Ausztria, majd később a régió többi országa esetében. Ennek a véleményének a sajtóban is többször hangot adott.⁹ Egyetértett azzal, hogy az Európai Közösség hatékonyabb működése érdekében fontosak a reformok – ezért támogatta a Delors által kezdeményezett Egységes Európai Okmányt, majd később a Maastrichti Szerződést is –, de semmiképpen sem akarta, hogy ezek a folyamatok akadályozzák a bővítési folyamatot.

Összességében elmondható, hogy a két politikus – dacára annak, hogy esetenként a kommunikációs helyzetük, politikai érdekeik, párhovatartozásuk szembeállította őket –, alapvetően sokkal közelebb álltak egymáshoz, mint ahogy azt első látásra gondolhatnánk. Jacques Delors és Habsburg Ottó a távlatos európai kérdések többségében hasonló véleményen voltak. Erről tanúskodnak az Alapítványunk archívumában talált levelek, de ezt erősítik meg a francia politikus szavai is, amelyek az Ottót búcsúztató gyászmisén hangzottak el.

Jacques Delors-t 2024. január 6-án temették el a burgundiai Fontaine-la-Gaillarde településen. (Ez sokkal kisebb visszhangot kapott, mint az egy nappal korábban, a párizsi Invalidusok udvarán tartott ceremónia.) A gyászszertartást végző Antoine Hérouard, dijoni érsek a következő szavakkal méltatta őt: *„Jacques Delors sokrétű kötelezettségvállalásában és funkcióiban igyekezett megélni a legkisebbre, a leggyengébbre való figyelem konkrét formáját, a szolidaritás dimenzióját.”*¹⁰ Az érsek idézte az Európai Bizottság egykori elnökének 1989. október 17-én Bruges-ben elmondott beszédét,¹¹ ahol egyébként Delors maga is Robert Schuman szavait hívta segítségül: *„Európában csak jogi vagy közgazdasági szakértelem alapján nem leszünk sikeresek [...], ha a következő 10 évben nem sikerül lelket és irányt adni Európának, elvész az ügyünk.”*

Nem kétséges, hogy ezt Habsburg Ottó is így gondolta.

⁹ Die Stunde Österreichs. Vorarlberger Nachrichten, 1990. május 12–13., illetve: Europäische Wiedervereinigung. Vorarlberger Nachrichten, 1991. március 16–17.

¹⁰ <https://www.diocese-dijon.com/wp-content/uploads/sites/34/2024/01/obseques-de-jacques-delors.pdf>

¹¹ https://www.cvce.eu/content/publication/2002/12/19/5bbb1452-92c7-474b-a7cf-a2d281898295/publishable_fr.pdf

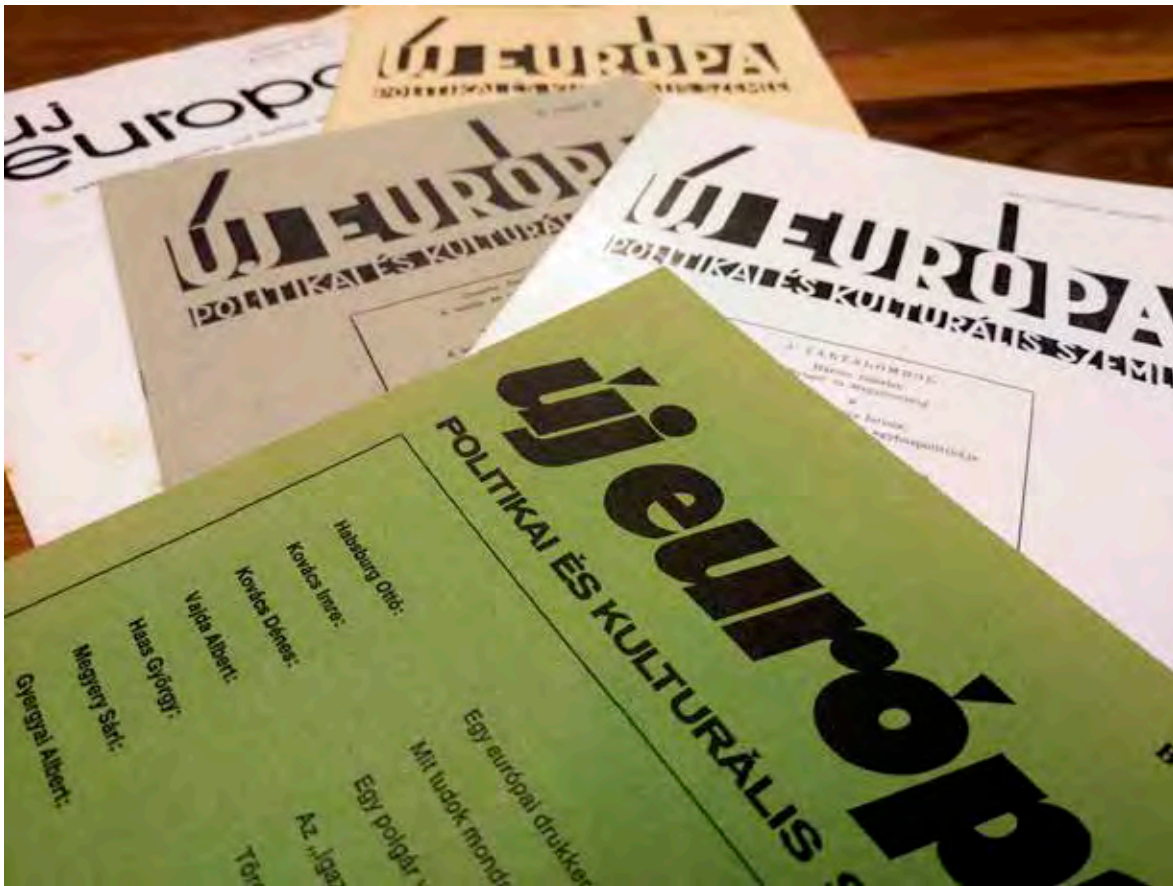
EGY KÜLÖNLEGES KÜLPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Új Európa, München

A magyar politikai emigráció sok szempontból egyedi terméke volt az 1962 és 1983 között Münchenben megjelent *Új Európa* című folyóirat. Ez volt talán a világháborút követő évtizedek egyetlen tisztán külpolitikai profilú kiadványa, amely a politika és a gazdaság területén mutatkozó jelenségeket tágabb – európai és globális – kontextusban vizsgálta.

Ennek a szemléletmódnak minden bizonnyal a folyóirat eszmeiségét meghatározó, anyagi háttérét megteremtő Habsburg Ottó volt legeminensebb példája: száznál több publikációjával irányt és mértéket adott az *Új Európának*, mintát és követendő példát kínált a hazájukat elhagyni kényszerült olvasóinak a nagypolitika kérdéseinek széles perspektívában történő elemzésére.

A folyóirat arculatát közel két évtizeden keresztül Csonka Emil szerkesztői munkája formálta, aki folyamatosan egyeztetett a kiadvány irányát meghatározó Habsburg Ottóval.¹ Csonka Szombathelyen született 1923-ban. A Pázmány Péter Tudományegyetemen az irodalom, a történelem és a szociológia szakokon látogatott órákat. 1944-ben magas pozíciót töltött be a nyilasok ifjúsági szervezetében, valamint Szálasi propaganda-titkárságán, ezért Nyugatra távozott. 1951-től három évtizeden keresztül a Szabad Európa Rádió munkatársaként dolgozott.² A folyóirat szerkesztését 1963 novemberében vette át, és az orgánum fenntartása és megfelelő színvonalon való megjelentetése érdekében végzett, Ottóval közös munka ettől fogva zökkenőmentesen zajlott. A volt trónörökös kapcsolati hálójának hála, az *Új Európa* rövid időn belül az emigráció külpolitikai tájékozódásának fontos fórumává vált.³ Bár Csonka megítélése a külhoni magyarok köreiben finoman szólva sem volt egyöntetűen pozitív,⁴ Ottó mégis megbízott benne, nagyra értékelte munkabírását és szervezőképességét, és nem ellenkezett, amikor szerkesztője 1972-ben könyvet írt róla, majd néhány évvel később édesanyjáról is.⁵ Korai halálakor ezekkel a szavakkal méltatta egykori munkatársát: „...ritkán találunk valakit, aki oly lelkes hazafi lett volna, mint Csonka Emil, aki a hazafias szellemet oly sokirányú irodalmi és egyéb tevékenységben juttatta kifejezésre.”⁶

Ottó politikai publicisztikája a folyóiratban

Habsburg Ottó *Új Európában* megjelent írásainak jellemzője, hogy nagyívű tablót vázolnak föl, hogy aztán a konkrét kérdésre felülnézetből közelítsenek. Visszatérő témái: az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Kelet-Közép-Európa, Kína, a Távol-Kelet, az európai integráció – bár nem túlzás azt állítani, hogy szerzőjük a háttérben szinte minden esetben világpolitikai kontúrokat körvonalaz. Az általa kiemelkedőnek tekintett politikusokhoz, magához közel állónak érzett személyiségekhez – Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Salvador de Madariaga, Richard Nixon, Richard Coudenhove-Kalergi, Mindszenty József, Leo Tindemans, Franz Josef Strauss, Márai Sándor – több cikkben is visszatér. Az írások terjedelme egy és négy oldal között mozog, csupán néhány alkalommal fordult elő, hogy többrészes cikket közölt – ez utóbbiak általában készülő könyveinek részletei. Hetvenedik születésnapja tiszteletére az 1982. év 6. lapszámában összeállítás jelent meg az ünnepeltről. Az alábbiakban Habsburg Ottónak csupán néhány gondolatát kívánom felvillantani, hogy kedvet csináljak az érdeklődőknek a további kutatásra.

¹ Levelezésüket, amely mintegy 700 dokumentumot ölel fel, és a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában vár a feldolgozásra, Veres Miklós tekintette át (Új Európa – Csonka Emil és Habsburg Ottó kapcsolata. In: *Habsburg Ottó és a rendszerváltozások*. Szerk. Vasbányai Ferenc. Budapest, Habsburg Ottó Alapítvány, 2021, 72–83.)

² „Csonka Emil a legtermékenyebb munkatársak közé tartozott, könnyen és gyorsan dolgozott, ami a rádiós munkában igen nagy előnynek számított...” – írta róla egykori kollégája. Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, Európa, 1996, 425.

³ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1985, 292.

⁴ Deák István: *Maratoni életem. Emlékirat*. Pécs, Kronosz, 2023, 248–249.

⁵ Habsburg Ottó. *Egy különös sors története*. München, Új Európa, 1972. és *Zita története. Az utolsó magyar királyné*. München, Új Európa, 1975.

⁶ Az emigráns magyar. *Új Európa*, 1983, 1, 3.

Ottó első cikke a kiadvány indulásának évében jelent meg. Az októberi számban megemlékezett a magyar forradalomról, figyelmeztetve, hogy tanulságai az egész kontinens sorsára érvényesek: „Mindenekelőtt magában a szabad világban kell megteremtenünk Európa egységét. A szabadságharc napjaiban a magyar nép segélykiáltásai ehhez az Európához is szóltak. Ők, akik azon az elvesztett posztpon állottak, hittek az Európa-eszmében, de a Nyugat csak beszélt és máskülönbén tétlen maradt. Ma már egyáltalán nem kétséges, hogy ha 1956-ban az Egyesült Európa már tény és valóság lett volna, az események egész másképpen alakulnak.”⁷ Másfél évtizeddel később, a forradalom 20. évfordulóján ismét csak a teljes Európa felelősségéről és feladatairól szólt, és óva intette a prosperáló demokráciákat az elkényelmesedés veszélyeitől, emlékeztette őket az elnyomás alatt élő kelet-közép-európai nemzetek iránt fennálló kötelességükre: „...a szabadság győzedelmeskedik, ha mi, akik élvezzük előnyeiket, nem vesszük életbiztosításnak ezt a szabadságot, hanem szüntelenül cselekszünk a halhatatlan eszményekért, amelyekért 20 évvel ezelőtt a magyar nemzet kiált a síkra, és pusztá kézzel szembeszállt a zsarnokság páncélosaival.”⁸

A magyar tematika folyamatosan jelen volt írásaiban, évfordulók, személyek apropóján rendszeresen közölte gondolatait az anyaországról, az emigrációról, a térség és Európa viszonyáról a nagyhatalmi erőterben. Igyekezett minden eseményben bátorítást találni, mintát állítani az olvasóinak. Mindszenty sorsa – személyes érintettsége, a hercegprímás legitimista meggyőződése révén, találkozásai a főpásztor nyugatra kerülése után – tökéletes példát kínált: „Mindszenty útja nyílegyenes, elejétől végig. Életének nyolc évtizedében nem találunk sem sunyi megalkuvást, sem a hatalom birtokosaival kötött kétértelmű megegyezéseket. Ez persze nem tetszik az állítólagos diplomatáknak, a hivatalból cselszövőknek. Ezek a maguk lefekvésért okosságnak álcázzák és a tanú, vagyis a mártír, akinek a hit áldozat, nem pedig megélhetés, – a megalkuvók számára az ilyen tanú örök szemrehányás”⁹ – szólította meg a főpap híveit és kritikusait.

Minden bizonnyal a Szent Korona hazahozatalának kérdése volt az, amely a hetvenes években a magyarság legszélesebb körét mozgatta meg: a Carter-adminisztráció gesztusa világszerte a magyar közösségek reakcióját váltotta ki. Habsburg Ottó ellenezte az Egyesült Államok diplomáciai akcióját, ugyanakkor – mint oly sokszor élete során – tehetséges jósnak bizonyult: „A diktatúra ma még nagy diadallal örvendezik, hogy hatalmas külpolitikai sikert aratott s nem is tagadható, hogy a jelenlegi amerikai kurzus ezt a diadalt házhoz szállította ennek a diktatúrának. De, ahogy a »Mindszenty-ügy« más dimenziókat vett, mint rendezői szerették volna, úgy nincs kizárva, hogy a korona is önállósítja magát, fölébe nő a szovjet gyarmatbirodalom Duna-parti diplomáciájának s a Szent Korona, magyar földön – benső, erős, tartós szövetségre lép a magyar néppel.”¹⁰ 1979-ben a témára visszatérve, már így értékelt: „...ami egy éve, a korona visszatérése óta történik, szabad választások híján egyfajta áldott cinkosság, egyfajta népszavazás az idegen megszállás, a diktatúra ellen, respektíve a többpártrendszer, a parlamenti demokrácia, a lelkiismereti és vallásszabadság, a szabad szervezkedés, sajtó- és szólásszabadság – az emberi jogok mellett. Népszavazás azért, hogy a Duna mentén az élet visszakerüljön a rendes kerékvágásba. Néma tüntetés ez, egy nemzet életakarátának világos jelzője. Népszavazás, ahogy az volt az emigráns magyarság megmozdulása is, mikor a korona révén

a világ figyelmét a magyar függetlenség kérdésére irányította és irányítja, szívósan, következetesen, szakadatlanul. Ugyanaz az akarat, ugyanaz a cél, ugyanaz a lelkiület otthon és idekint – egy ez a nemzet minden részében! Amire a korona utóbbi esztendeinek története tanít s amiről ez a történet vall, az nem kevesebb, mint az, hogy van magyar nemzeti egység, mostoha időkben is. Biztató jelenség.”¹¹

Több ízben figyelmeztetett arra, hogy egy társadalom anyagi életkörülményeinek javulása – amint az Nyugaton bekövetkezett – nem lehet öncél az emberi létezés tekintetében. A hetvenes években egyre szembetűnőbb válságjelenségek láttán az Európa identitását kezdettől fogva meghatározó morális alapelvekhez való visszatérésre, azok újrafelfedezésének sürgető voltára hívta fel a figyelmet: „Az »óvilág« e hanyatlásának oka nem materiális. Nyugat-Európa gazdag, a világ második legnagyobb gazdasági hatalma. Emberanyaga sem lebecsülendő, kétszázötven millió tehetséges ember; lakossága nagyobb, mint akár Amerikáé, akár a Szovjetunióé. Európa hanyatlása a szellem, a jellem és az erkölcs síkján tapasztalható.”¹² Aktív politikai szerepvállalása akkor vált lehetségessé, amikor az 1979-es európai parlamenti választásokon – amely először döntött a tagországok képviseletéről az állampolgárok közvetlen szavazataival az integráció addigi történetében – a CSU listájának éléről Brüsszelbe készült. Szokásához híven nagy reményekkel tekintett a megmérettetésre, tulajdonképpen egy álom beteljesülésének ígérte látta benne: „A győzelem nem lehetetlen. Megvan a mód, hogy Európának ismét biztosítsuk a keresztény jövőt. Sem hitünk, sem földrészünk nem semmisült meg. Értékeink csak akkor pusztulnak el, ha lemondunk róluk. Ne feledjük: a gonosz győzelméhez nem kell más, csak a jók tétlensége.”¹³ De azoknak, akik Európa egyesítésén fáradoznak, örökre elmúlt a semmittevés, a 'dolce far niente' ideje. Győzelem és vereség egyaránt a mi kezünkben van. Istennek és Európa jövőjéért nemzedékeinek, s az európai keresztény civilizációnak felelősek vagyunk tetteinkért.”¹⁴

Hosszan lehetne idézni Habsburg Ottó írásaiból. Remélem, ez a néhány kiragadott mondat felkeltette az olvasó érdeklődését. Amennyiben igen, praktikus lehet tudni, hogy közgyűjteményeinkben csupán az Országos Széchényi Könyvtárban található meg az emigráns folyóirat teljes kiadványsora; egyes évfolyamai elektronikus formában az Arcanum Digitális Tudománytár felületén (az 1966 és 1983 közötti időszak), illetve az Új Látóhatár folyóirat honlapján (az 1968–1970-es évfolyamok anyaga) áll a kutatók rendelkezésére. Ez utóbbi helyen a szerkesztő, Szeredi Pál információban gazdag bevezetője helyezi el a sajtóterméket a korszak szellemi-politikai térképén.

Digitális archívumunkban Habsburg Ottó valamennyi, az Új Európa című folyóiratban (1962–1983) megjelent írása a QR-kód beszkenelésével böngészhető.

⁷ A magyar forradalom nem lezárt esemény. *Új Európa*, 1962, 6, 6.
⁸ A magyar ötvenhat és a mi felelősségünk. *Új Európa*, 1976, 6, 10.
⁹ Mindszenty neve örök. Az ember, aki mer nemet mondani. *Új Európa*, 1974, 2, 7.
¹⁰ A Szent Korona és a magyar nép. *Új Európa*, 1978, 2, 14.

¹¹ Még egyszer a Szent Korona: a második népszavazás. *Új Európa*, 1979, 2, 13.
¹² Mindszenty neve örök. Az ember, aki mer nemet mondani. *Új Európa*, 1974, 2, 7.
¹³ Idézi Ottó John Stuart Mill szavait. A mondatot sok helyen tévesen Edmund Burke-nek tulajdonítják.
¹⁴ Milyen Európát akarunk? *Új Európa*, 1978, 6, 8.

EMLÉKEZÉS EGY ELSÜLLYEDT VILÁGRA

2024. február 21-én, 35 esztendeje hunyt el San Diego-i otthonában Márai Sándor. Az évfordulón a 20. század egyik legnagyobb hatású magyar írójának alakját Habsburg Ottóval váltott leveleivel idézzük fel.

Habsburg Ottó a Márai-centenárium alkalmából megnyílt kiállításon, az író szülőházában (Kassa, 2000. április 11.)

Királyi Fenség,

már nem sokan élnek, akik elmondhatják, hogy 1916 egyik novemberi² délelőttjén ott voltak a budai Várnegyed ugynevezett Uri utcáján és látták, amint az udvari batár a koronázási ünnepségről érkező királyi párral áthajtott az ünneplők sorfala között. De én tizenhat esztendőös kamasz fejjel ott voltam, láttam a batárban a megkoronázott magyar királyt oldalán a királynéval és láttam egy (azt hiszem fehér attilába öltöztetett) fiugyermeket, aki a szép fiatal királyné térdére támaszkodott és láttára az egybegyűlteket hangosan kiabálták: „A trónörökös.” A batár elhajtott, az emlék megmaradt.

Ez volt egyike az utolsó nagy pillanatnak, amikor sokan reménykedtek, hogy a királyi pár kiutat tud találni a háború förtelmes mocsarából. És sokan reménykedve tekintettük (sic!) a gyermekekre, bizakodva, hogy módja és ereje lesz betölteni hivatását. Nem így történt, de az emlék erős és eleven maradt.

Most, a mikor Fenséged 75-ik születésnapját ünnepli, mint vén szemtanu visszagondolok sokmindenre és nem mulasztom el hogy testi-lelki erőt kívánjak még hosszú időre Fenségednek,

Mélyen tisztelő hive

Márai Sándor³

A négy évtizeddel korábban az emigrációt választó magyar író számára az 1987-es esztendő újabb sorscsapást hoz: miután az előző év januárjában elvesztette életének hű társát, Lolát, tavasszal váratlanul meghal 46 éves nevelt fiuk, János. Napjait teljes magányban, egyre fogyatkozó testi erőben, kihunyó szellemmel tengeti. Naplót elvétele írás, könyvet már nem, csak sorokat, rövid részleteket olvas, zenét évek óta nem hallgat. „Fázom. Vége a nyárnak, ami nem volt nyár, vége az életnek, ami végül nem hozott mást, csak a groteszk öregséget és az abszurd halált” – vallja meg keserűen.⁴

Ebben az állapotban felértékelődnek az emlékek. Különösen az évfordulók, születésnapok. A sajátján – amelyet egy ideje római számokkal jelöl – minden évben röviden összegez; névnapján „névsorolvasást” tart, ki él még az 1944-es, utolsó együtt töltött Sándor-nap résztvevői közül. De ugyanígy emlékezik meg évről-évre Loláról, néhány hónaposan meghalt közös gyermekükről, Kristófról, és a Magyarországról való távozás dátumáról.

¹ HOAL 1-2-b-Márai Sándor. A szöveget betűhíven közöljük. Ezúton köszönöm meg Mészáros Tibornak és Komáromi Csabának, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak a segítségét, akik lehetővé tették számomra, hogy betekinthessek az intézmény által őrzött Márai-levelekbe.

² Márai pontatlanul emlékezik, IV. Károly és Zita koronázását 1916. december 30-án tartották Budán.

³ Szokásához híven a leveleket – akárcsak a boríték címezését – géppel írta, kézzel csak a szignót vetette papírra.

⁴ *A teljes napló, 1982–89.* Budapest, Helikon, 2018, 367.

A Habsburg Ottónak szóló sorokat nem a Monarchia iránti nosztalgia érzése diktálta. Márai nem elsősorban a dualista államalakulat politikai rendszerének nagyszerűségére, imponáló gazdasági teljesítményeire réved vissza, hanem a kor kulturális atmoszféráját, a magán- és közélet emberhez méltó életfelfogásának és -stílusának hiányát fájlalja. A volt trónörökös 1977 és 1988 között folytatott, jórészt születésnap megemlékezésekre és egymásnak megküldött köteteikért mondott köszönetekre korlátozódó levélváltásuk mintegy tucatnyi dokumentuma közül ez az egyetlen, amelyben a „hajdanvolt birodalomra” utal. Egykori – egyetlen – személyes találkozásuk ürügyén.

1943-tól vezetett naplójában Márai egyszer időz el hosszabban Ottó személyénél.⁵ A bejegyzés 1979-ből, salernói tartózkodásuk végéről származik: „Habsburg Ottó könyve: Jalta, és ami utána történt.⁶ Az európai statiszták között ez a maradék Habsburg a ritka személy, aki hitelt érdemel. Műveltsége, világlátottsága, bátorsága, ahogy a jaltai árulást leleplezi és kimondja, jó ízlése, nagyúri tapintata, ez mind együtt, ritka tünemény. Majdnem mindennel egyetértek vele abban, amit elutasít és megtagad: a kommunizmust, a fertőzött áldemokráciát... De aztán következik a küszöb, amikor az olvasó megtorpan, amikor nemcsak azt mondja, amit nem akar, hanem kimondja, mit akar: keresztény Európát. Itt az olvasó köhint, behajtja a könyvet. Nincs mit csodálni azon, hogy egy Habsburg vallásos, származása, nevelése, minden a klerikális oldalra állítja. Nem csodálni való, hogy egy ilyen kivételesen művelt és okos államférfi az európai konföderációt – amit mostanában kalapálgatnak, s ami az utolsó

A Garrenek műve Habsburg Ottó könyvtárából, Márai mellékelte névkártyájával

⁵ Csonka Emil megkeresésére 1964-től küldött írást az Új Európa című, Habsburg Ottó által támogatott folyóiratba. A kérdésről lásd Bodri Ferenc: Márai Sándor jelenléte a müncheni Új Európában. Forrás, 1992, 7, 38–50.
⁶ Helyesen: Jalta és ami utána következett. Válogatott cikkek, tanulmányok. München, Griff, 1979.

reménység, hogy Európa egészében nem lesz valamilyen finnesített orosz kolónia (akkor is az lesz, ha a kommunizmust feladja a szovjet birodalom, mert ez az óriási hatalom, állig felfegyverzett imperia-
lizmus most már önsúlyával reátehenkedik egy nemzeti államok füzérében lazán összefűzött Euró-
pára). Mi is az a »keresztény Európa«? Mikor volt Európa igazán Európa – tehát a fausti értelemben
a kutató, a feltáró, a dialektikus Európa?»⁷ – teszi fel a kérdést magának Márai, és másfél ezer év
történelmére visszatekintve komor mérleget von.

Pesszimizmusa személyes sorsának ismeretében válik érhetővé. Az író ezidőtájt lanyhuló érdek-
lődéssel követi a napi politika eseményeket. Így nem szentel figyelmet a kontinens jövőjét alap-
jaiban megváltoztató azévi európai parlamenti választásoknak, amely Habsburg Ottó politikai
karrierjében is új szakasz nyitányát jelentette. Márai ekkor már búcsúzik az Óvilágtól: „Kapcso-
latom Európával most, amikor a talán végleges távozás pillanata közelít: nem »csalódás«, rosszabb.
Közöny.”⁸

Megérte, hogy 88 évesen még kézbe vehette a Vörösváry István torontói nyomdájából kikerült
főművét. A regényfüzérben Márai azt a légkört idézte meg – és teremtette ezáltal újjá –, amelynek
kisugárzását az 1914-gyel visszavonhatatlanul elsüllyedt polgári világban legerősebben Kassán és
Kolozsváron érzékelte, és amelynek több művében – így az Egy polgár vallomásaiban, A gyertyák
csonkig égnekben, és talán legsikerültebben a Szindbád hazamegyben – állított emléket. A mű egy
példányát Habsburg Ottónak is eljuttatta. A Jalta-könyv óta eltelt évtizedben Európa meghatá-
rozó politikusává lett egykori trónörökös köszönő sorai kettejük levélváltásának általunk ismert
utolsó darabja.

1988. október 22.-én

Igen tisztelt, kedves Márai!

Hálásan köszönöm, hogy olyan kedves volt és elküldette nekem „A Garrenek Műve” című,
gyönyörű új kiadásban megjelent kétkötetes munkáját. Ujságcikkből értesültem róla és
annál jobban örülök, hogy máris birtokomban van. Remélem, hogy a karácsonyi szünet-
ben találok egy kis időt beleolvasni, – tudom, hogy nagyon fogom élvezni.

Ismételt köszönettel és nagyon sok jókívánsággal,

szívélyesen üdvözlöm,
Habsburg Ottó

A levél kézhez vétele után négy hónappal, 1989. február 21-én lezárult az író földi pályafutása.

⁷ A teljes napló, 1978–81. Budapest, Helikon, 2017, 124.
⁸ Uo., 171.

PILLANATBA SÚRÍTETT SORSOK

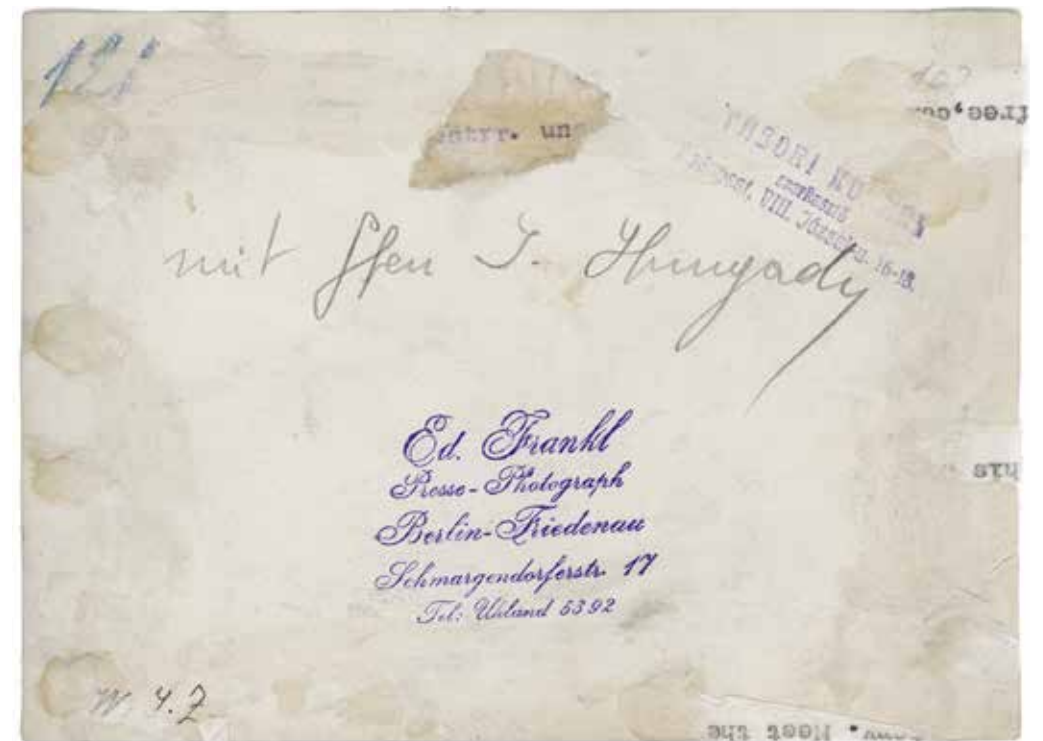
Egy első világháborús fénykép felfejtett rétegei

A gyűjteményi feldolgozómunka során sokszor csak töredékes információ áll rendelkezésünkre a keletkezésre vonatkozó forrásadatokról. Az alábbiakban egy 110 éve készült fotó katalógusba kerülésének útját mutatjuk be.

A Habsburg Ottó Alapítvány fotógyűjteményében elsősorban névadónkhoz köthető képanyag található, de emellett tekintélyes mennyiségű az utolsó magyar királyi párral, IV. Károllyal és Zitával kapcsolatos anyag rész is. Őrzünk itt IV. Károly gyermekéveiben készült, és a Habsburg család mindennapjait bemutató, vagy éppen a rövid uralkodása idején született hivatalos portrékat, de a képek legnagyobb hányadát katonai események fotói teszik ki: frontlátogatások, kitüntetés- adományozások, tábori életképek, seregszemlék.

Az „Első világháborús gyűjtemény”-nek nevezett egység feldolgozása során bukkantunk az alábbi fotóra, amelyen a katonatiszti egyenruhát viselő Károly Hunyady József gróf társaságában látható. Hunyady gróf már trónörökös korában Károly szárnysegédje volt, trónra lépése után pedig királyi főudvarmesterként szolgált. A Monarchia összeomlása után is hű maradt uralkodójához, követte őt Svájcba, majd Madeirára. Mindvégig támogatta egykori királyát, annak 1922-ben bekövetkezett haláláig legbizalmasabb embere volt. A kitűnő minőségű kép ritka pillanatot örökít meg, hiszen kettejükről – néhány homályos harctéri felvételt leszámítva – leginkább későbbi, a száműzetés éveiben készült fotóink vannak. Ez a felvétel azonban biztosan korábbi, az épületeket elnézve pedig valahol a Monarchia területén exponálták. A fénykép hátoldalán talált feliratok sem adtak meg konkrétumokat, azonban további érdekes információkkal szolgáltak, így a beazonosításhoz ezen a nyomon indultunk tovább.

Az emberiség történetében az első világháború volt az első olyan nagy katonai konfliktus, amelyet fényképes és filmes technikákkal alaposan dokumentáltak. A résztvevő államok mindegyike használt vizuális eszközöket az események rögzítésére, széles tömegek tájékoztatására, befolyásolására, propagandára. A hivatalos kormányzati tevékenység mellett mind Németország, mind az Osztrák–Magyar Monarchia civil fotósokat bízott meg a háborús célokat támogató képanyagok készítésével. Eduard Frankl berlini sajtófotós egyike volt ezeknek. Ő is a katonai hatóságok által alkalmazott civilként dolgozott, és 1914-től a hadszíntereket járva rögzítette a háborús események katonai és polgári vonatkozású mozzanatait. Frankl a negatívjait ugyan átadta a német és az osztrák hadsereg főparancsnokságának, de pozitív kópiákat megtartott magának, és ezeket tovább értékesítette. Vásárlói elsősorban hetilapok vagy képes magazinok szerkesztőségei voltak szerte Európában, akik illusztrációként használhatták ezeket, a számukra hírértékkel bíró képeket. Frankl fotóstúdiójának bélyegzője képünk hátoldalán is megtalálható, így a forrást már felismertük, azonban egy másik bélyegző is szerepel rajta, amely magyarországi felhasználásra utal.

A fénykép elő- és hátoldala

Jelzet: HOAL I-5-a 2-4

Tábori Kornél a 20. század elejének legendás alakja, a bűnügyi újságírás egyik első képviselője, a budapesti alvilágról szóló népszerű kötetek szerzője volt. Szerteágazó érdeklődése – no meg jó érzékel megválasztott témái – révén kötetek sorát jelentette meg Kossuth Lajos elkobzott leveleitől kezdve, humoros politikai anekdotákon keresztül, a pesti spiritiszták bemutatásáig – de ő magyarította először Sherlock Holmes detektívtörténeteit is. Nevéhez fűződik az első hazai kiadású szociofotó-album, az *Egy halálraítélt ország* borzalmaiból, razzia a budapesti nyomortanyákon, amelyben a háború után elszegényedett, egyre rosszabb életkörülmények között élő budapestieket örökítette meg. Tábori az első világháború alatt maga is haditudósítóként dolgozott, és 1915-ben a Pesti Napló szerkesztőjeként jelentette meg a *Háborús album. A világháború történelme képekben*¹ című kiadványt, amely az 1914–1915-ös harci eseményeket, háborús hétköznapokat mutatta be. A kötet a *Pesti Napló* előfizetőinek körében hatalmas sikert aratott, az olvasók levelek százaiiban mondtak köszönetet az „értékes ajándékért”. A szerkesztő bevezetőjében kiemeli, hogy a legszélesebb körökből igyekeztek összegyűjteni a képanyagot, és a válogatás során a magyar vonatkozásokat tartották szem előtt. A „hivatásos” harctéri tudósítók mellett számos magánemberrel, ügynökségtől, német lapoktól is szereztek be képeket. A könyvben Tábori átvette az Eduard Frankl által készített képünket, szerkesztőként ellátta saját jelzőbélyegzőjével, és megjelentette azt *Károly Ferenc József trónörökös gróf Hunyady kíséretében a főhadiszállás előtt* felirattal. A fotó helyszínét és időpontját nem tüntette fel, ezek beazonosításához – mivel a főhadiszállás mint helyszín a front mozgásából kifolyólag gyakran változott – számos lehetőség jöhetett szóba.

A felvétel pontos helyének meghatározásához végül Tábori kötetének egy másik – szintén Eduard Frankltól származó – képe vezetett el, amely felbukkan egy lengyel lokációs fotóadatbázisban² is. Ez a keleti fronton, Galíciában készült, és a dél-lengyel kisváros, Nowy Sącz (Újszandec) egyik utcáját ábrázolja magas rangú katonatisztekkel. Néhány háztömbbel távolabb, felismerhető építészeti jegyekkel, képünk helyszíne is beazonosítható. A kép átvételekor Tábori még nem sejtette, hogy 30 évvel később egy másik kis-lengyelországi városban, a közeli Oświęcimben (Auschwitz) fogják meggyilkolni. Mint ahogy azt sem, hogy 2010-ben emléktáblát avatnak egykori lakóhelyén, a budapesti Krúdy Gyula utca 16. szám alatt a fiának, Tábori Györgynek, „a nemzetközi színházi élet kiemelkedő személyiségének”.

A fénykép datálásának kérdését is sikerült megoldanunk: mivel az osztrák–magyar hadsereg főparancsnokság (*Armeeoberkommando*) 1914. szeptember 13-tól november 11-ig állomásozott Újszandecen, feltételezhető, hogy a kép is ebben az időszakban készült. A háború nehéz napjai ezek, az orosz gőzhengert az osztrák–magyar haderő csak nagy erőfeszítések árán tudta megállítani. Hadisikereket és átmeneti enyhülést csak a hamarosan bekövetkező gorlicei áttörés hozott. Az Újszandectól nagyjából 40 km-re zajló összecsapásban harcolt a Monarchia hivatásos tiszteje, Karol Wojtyła kapitány is. A későbbi II. János Pál pápa édesapja – amint ezt maga a Szentatya mondta Rudolf főherceg visszaemlékezései szerint Zita királynőnek – részint az uralkodó iránti tiszteletből adta fiának a Károly nevet. Annak a fiúnak, aki majd 90 évvel a kép elkészülte után boldoggá avatja édesapja császárárt.

¹ <https://mek.oszk.hu/14100/14157/>

² <https://fotopolska.eu/>

A kép helyszíne napjainkban (Jan Długosz 1. számú Középiskola)

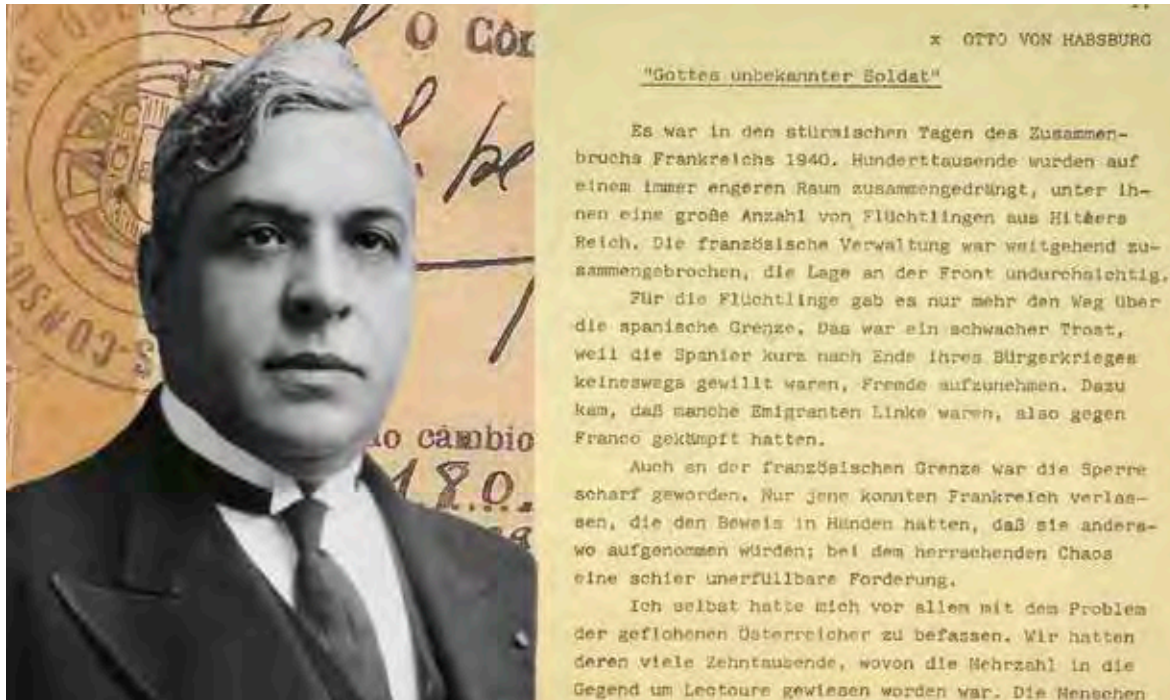
Hogyan került ez a fotó Habsburg Ottó gyűjteményébe? Erre jelenleg nem tudunk egyértelmű választ adni. Elképzelhető, hogy – sok más esethez hasonlóan – egyik tisztelője vagy levelezőpartnere küldte el Ottónak az édesapját és Hunyady grófot ábrázoló képet. Az azonban tanulságként mindenesetre kijelenthető, hogy a gyűjteményi feldolgozás során a történeti fotódokumentumok megismerése és beazonosítása számos felfejtendő rétegen át vezet, felvillantva a közép-európai történelem számos apró részletét, emberi sorsok sajátos összefonódását.

A DIPLOMATA, AKI MEGMENTETTE HABSBURG OTTÓ ÉLETÉT

Aristides de Sousa Mendes emlékére

Alapítványunk megemlékezése a hetven évvel ezelőtt, 1954. április 3-án elhunyt Aristides de Sousa Mendesről. A portugál diplomatának hazája bordeaux-i főkonzuljaként kulcsszerepe volt a náci Németország által hazaárulással vádolt és üldözött Habsburg Ottó és családja 1940-es megmenekülésében.

A második világháború alatti tengerentúli emigráció időszaka Habsburg Ottó kibontakozó közéleti karrierjének egyik jelentős állomása volt. A washingtoni évek politikai és diplomáciai erőfeszítései a Monarchia utódállamai és az európai kontinens jövője iránt érzett felelősségének fontos megnyilvánulásai, amelyek ugyanakkor egyre határozottabban körvonalazták későbbi politikai nézeteit is. A háborús éveket is felölelő életrajzi elbeszélések legkalandosabb mozzanatát mindazonáltal nem az egykori trónörökös politikai és hálózatépítő tevékenységének bemutatása adja, hanem annak a kockázatos útnak a leírása, amely során a Harmadik Birodalom által üldözött Habsburg Ottó 1940 tavaszán a steenockerzeeli kastélyból Franciaországon, Spanyolországon és Portugálián keresztül az Egyesült Államokba jutott. Ezen történetek központi szereplője az egykori trónörökös és családja menekülésének sikerességében kulcsszerepet játszó portugál diplomata, Aristides de Sousa Mendes.

A főkonzul – aki Franciaország 1940-es lerohanásakor számtalan menekült, köztük rengeteg zsidó származású ember életét mentette meg azzal, hogy a lisszaboni politikai vezetés határozott utasításai ellenére tömegesen állított ki portugál vízumokat – évtizedekig ismeretlen maradt hazája és a szélesebb nemzetközi nyilvánosság előtt. Embermentő munkájának elismerésére egészen 1966-ig kellett várni, amikor a Yad Vaseem Intézet a Világ Igaza címet adományozta neki. Hazai rehabilitációjára ugyanakkor csak 1988-ban, közel másfél évtizeddel a „szegfűs forradalom”, a portugál tekintélyuralmi rendszer bukása után kerülhetett sor.

Habsburg Ottó tisztában volt vele, hogy a főkonzulnak a felebaráti szeretet krisztusi parancsából fakadó cselekedete, amellyel több ezer ember életét mentette meg, nem minden tanulság nélküli, így hősiek helytállásának felidézésében és emlékének ápolásában neki is fontos szerepet kell vállalni. Emlékezetének megőrzése, illetve a történelem és családtörténet ezen szeletének generációs átadása sikeresnek bizonyult, hiszen néhány évvel ezelőtt az egykori trónörökös lánya, Michaela von Habsburg beszélt arról, milyen meghatározó alakja volt Sousa Mendes a családi legendáriumnak. Elmondása szerint a diplomata olyan gyakran szerepelt édesapja visszaemlékezéseiben, hogy már-már úgy érezték: a különleges vendég esténként ott ül velük a vacsoraasztalnál.

Sousa Mendes 1885-ben jómódú, mélyen vallásos családban született, ahol a köz szolgálata iránti elkötelezettség és a politikai életben való aktív részvétel többgenerációs tapasztalata jelentős szerepet játszott a későbbi diplomata munkásságában. Jogi tanulmányait a patinás Coimbrai Egyetemen végezte, ezt követően pedig ikertestvérével, a második világháború alatt varsói követként tevékenykedő, az embermentésben szintén komoly érdemeket szerzett Césarral együtt külügyi szolgálatba lépett. Diplomáciai pályafutása turbulens belpolitikai időszakokra esett, az egymást követő gyors változások pedig a külügyi tevékenységre is komoly hatással voltak. A portugál monarchia végnapjait Sousa Mendes már külföldön, első állomáshelyén élte meg; akárcsak az 1910-ben létrejövő parlamentáris demokrácia, majd az azt bő másfél évtizeddel követő, a Salazar-féle *Estado Novo*-ban kiteljesedő autoriter kormányzás eseményeit is. Mozgalmas külszolgálati karrierjének zenitjén, számos tengerentúli és európai szolgálati hely után 1938-ban nevezték ki a bordeaux-i portugál képviselő élére. Itt érte Franciaország 1940-es lerohanása, amely gyökeresen átírta az addig többnyire kiszámítható diplomáciai mindennapokat.

Látva az előrenyomuló német hadsereg elől menekülő tömegek kétségbeesett helyzetét, a diplomata – kormánya határozott tiltása ellenére – tömegesen állított ki Portugáliába szóló vízumokat, kulcsszerepet játszva ezzel a náci Németország által hazaárulással vádolt és üldözött Habsburg Ottó és családja 1940-es megmenekülésében is. Hősiek fellépése egyértelművé tette, hogy számára az emberi élet méltóságának védelme nem csupán egy absztrakt jogi norma, hanem keresztény hitéből, valamint személyes és szakmai szocializációjából fakadó alapvető kötelesség. Vallási, etnikai, politikai vagy anyagi helyzetüktől függetlenül igyekezett segíteni nehéz helyzetbe került embertársain, így a spanyol polgárháború után Franciaországba menekült Salvador Dalí, az 1950-es és 1960-as években komoly diplomáciai karriert befutó író, Tamás Aladár, a Rothschild család francia ágának számos tagja és több, később ismertté vált politikus, művész és tudós, valamint megannyi hétköznapi ember köszönhet neki az életét. A megmentettek száma később heves történészi viták tárgyát képezte, azonban a pontos adatok nélkül is világosan látszik, hogy Európa és az Egyesült Államok politika-, szellem- és kultúrtörténete rengeteget köszönhet Sousa Mendes 1940-es helytállásának.

Dalí Amerikába érkezése például jelentős szerepet játszott abban, hogy New York a háború utáni időszak egyik művészeti központjává vált, de az európai emigráns kormányok, illetve a háború utáni újjáépítés meghatározó személyiségei is portugál vízummal tudták elhagyni az öreg kontinentst. A diplomata engedetlensége azonban, amely a kiszolgáltatott helyzetbe került emberek megsegítését a lisszaboni politikai vezetés iránti lojalitás elé helyezte, nem maradhatott következmények nélkül: 1940 kora nyarán felfüggesztették, majd fegyelmi eljárás kezdődött ellene. Jóllehet tisztában volt azzal, hogy a végső ítélet nem a múlandó földi hatalom, hanem Isten kezében van, a meghurcoltatás méltósággal viselt időszaka az egészségét is megterhelte. Nincstelenül, mellőzve és elfeledetten hunyt el 1954 tavaszán.

Amikor Habsburg Ottó felkérést kapott, hogy az 1987-es *Kirchentagra*, a német evangélikusság hagyományos rendezvényére összeállítandó többszerzős kiadványban olyan személyről írjon, akivel történt találkozása megváltoztatta az életét, választása Sousa Mendesre esett. Az egykori diplomata halálának 70. évfordulóján ezen írás magyar fordításával emlékezünk a háborús embermentés egyik elfeledett hőisére. A szöveg eredeti változatát, a szerkesztőkkel folytatott levelezést, valamint Habsburg Ottó és Antonio de Moncada de Sousa Mendes, az embermentő unokája közötti korrespondenciát Alapítványunk archívuma őrzi. A „portugál Wallenbergként” is emlegetett egykori főkonzul emlékét 2010 óta a róla elnevezett Sousa Mendes Alapítvány ápolja.

Isten ismeretlen katonája

1940-ben történt, Franciaország összeomlásának viharos napjaiban. Százezrek kerültek egyre szűkebb térbe, köztük nagy számban a hitleri birodalom menekültjei. A francia közigazgatás nagyrészt összeomlott, a fronton pedig átláthatatlan volt a helyzet.

A menekültek számára az egyetlen lehetőség a spanyol határ átlépése volt. Ez sovány vigasznak bizonyult, mert a spanyolok, nem sokkal a polgárháború vége után, egyáltalán nem voltak hajlandóak külföldieket befogadni. Ráadásul a menekültek egy része baloldali volt, akik Franco ellen harcoltak.

A francia határon is szigorították az átkelést. Csak azok hagyhatták el Franciaországot, akik bizonyítani tudták, hogy máshol befogadják őket; amely az uralkodó káoszban szinte megvalósíthatatlan követelés volt.

Jómagamnak elsősorban a menekült osztrákok problémájával kellett foglalkoznom. Több tízezen voltunk, akiknek a többségét a Lectoure környéki területre küldték. Az emberek rémültek és reményvesztettek voltak. A túlélési esélyeik csekélynek tűntek, már nem napokban, hanem órákban számoltak.

Ebben a kétségbeejtő helyzetben lépett a színre egy ember, a portugál diplomata, Dr. Sousa Mendes, hazája bordeaux-i főkonzulátusának vezetője. Kormányától szigorú utasítást kapott, hogy ne adjanak ki vízumot.

A Habsburg család Amerikában (1943)

negyvennyolc órán keresztül megállás nélkül dolgozott. A Lisszabonból érkező, az utasításokra emlékeztető összes távirat a papírkosárban végezte. Dr. Sousa Mendes erőfeszítésének köszönhetően több mint 30 000 ember életét sikerült megmenteni. Nem kérdezte, hogy keresztények vagy zsidók, osztrákok, németek vagy más európaiak. Keresztényi kötelességből és emberségből cselekedett. Amikor a feladatot elvégezte, és a Harmadik Birodalom csapatai megjelentek, Dr. Sousa Mendest azonnal elbocsátották.

Azóta sokan dicsekedtek tetteikkel. A portugálokat kivéve. Bár az elbocsátása súlyosan érintette, és rendkívüli szegénységben kellett élnie, alig beszélt hősie tetteiről. Nem akart földi jutalmat. Elég volt neki, hogy teljesítette kötelességét Isten és az emberiség felé.

Mára szinte mindenütt elfelejtették Dr. Sousa Mendest, csak kevesen emlékeznek rá. A legszebb sírfeliratot annak az embernek a szavai fogalmazták meg számára, akinek az életét megmentette: „*Hála Istennek, nincs ismeretlen katona az örök Bíró előtt.*”

Jelzet: HOAL I-2-b-Rainer Meier (a szöveg megjelenési helye: Telegramme aus Lissabon 68-70 In: J. Rainer Did-szuweit u. Rainer Meier: Niemand ist allein. Begegnungen. [Neubuch] im. Auftr.d. Arbeitsstelle '87. d. Evang. Kirche in Hessen u. Nassau für d. Kirchentag in Frankfurt

Portugália gyenge volt, tartottak Adolf Hitler feltartóztathatatlanul közeledő csapataitól, és nem akarták kiváltani a diktátor haragját. A spanyolok viszont csak azokat akarták átengedni, akiknek útlevelében szerepelt az úticél. Dr. Sousa Mendes hívó keresztény és mély érzésű ember volt. Ezért úgy döntött, hogy szembemegy kormánya parancsaival. Minden menekültnek különösebb vizsgálat nélkül portugál vízumot állított ki.

Jómagam egész hegyekben továbbítottam Dr. Sousa Mendesnek a menekültek útleveléit, amelyeket kérésemre portugál vízummal látott el, ezek után pedig Spanyolország képviselője, Propper y Callejon engedélyezte az országán való átutazást. A portugál főkonzulátus ezekben a napokban éjjel-nappal nyitva állt. Maga a főkonzul

„AKI NEM JÓ MAGYAR EMBER, NEM LEHET JÓ EURÓPAI SEM.”

Húsz évvel ezelőtt, 2004. május 1-jén vált Magyarország az Európai Unió tagjává. Habsburg Ottó, aki a hidegháború éveiben mindvégig azért küzdött, hogy a II. világháború következményeként kettészakadt kontinens újra egyesülhessen, a bővítést új lehetőségek végtelen tárházaként értékelte. Az alábbiakban a csatlakozási folyamathoz kapcsolódó gondolatait elevenítjük fel.

Az egykori trónörökös úgy vélte, hogy az uniós csatlakozással Magyarország visszakapcsolódhat a nyugati civilizáció vérkeringésébe, ahová mindig is tartozott. Habsburg Ottó számára fel sem merült más alternatíva. Ő már a páneurópai mozgalom tagjaként – 1973-tól annak elnökeként –, 1979 és 1999 között az Európai Parlamentnek a bajorországi CSU színeiben mandátumot nyert képviselőjeként rendszeresen kiállt Magyarorszáért.

Még a vasfüggöny leomlása előtt, a strasbourgi ülésteremben többször felszólalt magyar nyelven, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy „van egy nyelv és egy nemzet, amelynek jogosan ott lenne a helye ezen Európai Parlament soraiban”.¹

¹ Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény, HOAL 1-2-c-Bánó Attila, Pöcking, 1995. július 17. (Habsburg Ottó válaszai Bánó Attila újságíró kérdéseire a *Reform* című magyar heti hírmagazin részére.)

Az egykori trónörökös Magyarország integrációjának előkészítését is szorosan nyomon követte 1987 és 1989 között, mint az Európai Parlament kelet-európai kapcsolatokért felelős küldöttségének alelnöke. Feladatköréből adódóan szerepet játszott abban, hogy Magyarország 1988. szeptember 26-án – a keleti blokk országai közül elsőként – diplomáciai kapcsolatokat létesíthetett az Európai Gazdasági Közösséggel.² Az 1989 nyarán újraválasztott Habsburg Ottó 1994-ig az Európai Parlament hazánkka tárgyalásokat folytató felelős küldöttségének elnöke, majd 1999-ig, képviselőségének utolsó öt évében az Európai Unió Interparlamentáris Bizottsága és a Magyar Országgyűlés Európai Unió Bizottsága közös grémiumának elnöke, majd alelnöke volt.

Az egykori trónörökös 1989 októberében Strasbourgban és Brüsszelben azért fáradozott, hogy pénzügyi segítyt szerezzen Lengyelországnak és Magyarországnak. Ebben az időben született feljegyzéseiből idézünk: „Nézetem szerint skandalum, hogy jelenleg 12,5 milliárd ECU-t osztunk szét segélyként a lomái egyezményben érintett államok, vagyis afrikai, karibi és csendes-óceáni államok között, miközben a bürokrácia már akkor is tiltakozik, ha 300 milliót adunk Magyarországnak és Lengyelországnak összesen.”³

Ottóban fel sem merült, hogy a Kárpát-medence számára lenne más megnyugtató alternatíva, mint az euroatlanti integráció. 1999-ben fontos és elengedhetetlen lépésnek titulálta Magyarország NATO-csatlakozását. A 25 évvel ezelőtt megtörtént eseménnyel kapcsolatban így nyilatkozott a magyar sajtóban: „Nagyon előnyös számunkra, hogy ez megtörtént, és én nagyon örültem a magyar nép bölcsességének, hogy ezt ilyen arányban fogadták el a népszavazáson.”⁴

Mindvégig kitartóan dolgozott régiónk országainak európai integrációjáért. Többször is elégedetlenségének adott hangot, hogy az európai uniós csatlakozás folyamata a régi tagállamok akadékoskodása miatt lassabban halad, mint kellene, és örült, amikor 2002-ben sikeresen lezárultak a tárgyalások.

A Magyar Országgyűlésben az Európai Közösségi Ügyek Bizottságának jogutódjaként 1994. június 28-án megalakult Európai Integrációs Bizottsággal is szoros együttműködést tudott kialakítani, melynek elnöke a későbbi miniszterelnök, Orbán Viktor lett. A magyar politikus Habsburg Ottót levélben értesítette erről a kinevezésről, reményét fejezve ki, hogy az Európai Parlament 1994-ben újraválasztja az egykori trónörököszt a magyar kapcsolatok delegációja elnökének, és így együtt dolgozhatnak a jövőben.⁵ Ez a kívánsága teljesült. Habsburg Ottó még egy ciklusra foglalkozhatott a magyar uniós csatlakozás ügyével. Rendszerezsek voltak a hivatalos találkozások és levélváltások, amelyben többek között az Országgyűlés Európai Integrációs Bizottságának a titkára, Győri Enikő, későbbi nagykövet és európai parlamenti képviselő is fontos szerepet vállalt. Habsburg Ottó 1998-ban levélben értesítette az akkor már miniszterelnök Orbán Viktort, hogy orvosai tanácsára 86 évesen már nem vállal újabb európai parlamenti mandátumot. 1999-ben ezt írta a magyar kormányfőnek: „Ígérni akarom Önnek, hogy amit a jövőben tehetek, meg lesz téve úgy, mint a múltban, hogy hazánk minél előbb az Európai Unió teljes jogú tagja legyen. Eddigi együttműködésünkből tudom, hogy az Önnek is szívügye, és remélem, hogy éppen miniszterelnöki vezetése alatt ez a lépés meg is történik.”⁶

² Baier, Stefan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Európa, Budapest, 2003, 450, 452.

³ Uo. 468.

⁴ „Én vagyok a magyar ügyek előadója.” Tapolcai beszélgetés Habsburg Ottóval. *Déli Hírlap*, 1999. március 25.

⁵ HOAL 1-2-c-Orbán Viktor, Budapest, 1994. július 25.

⁶ Uo.: Pöcking, 1999. január 11.

A Magyar Köztársaság
Miniszterelnöke

Fotokópia az
Dr. Georg genérlé

OKI 43/1999

Otto von Habsburg úr,
az Európai Parlament tagja

Hindenburgstraße 15
82343 Pöcking
Ausztria

Budapest, 1999. január 6.

Tisztelt Elnök Úr!

Mindenekelőtt kérem, engedje meg, hogy szívből jövő jókívánságaimat tolmácsoljam Önnek, s kívánjak egyúttal sok sikert az előttünk álló 1999-es esztendőre.

Nagyon megtisztelő a számomra, hogy bizalmasan tájékoztatott elhatározásáról. Bizom benne, hogy az Ön számára kedvező döntést hozott, s így egyúttal bővülni fog azon lehetőségek száma is, melyek révén Magyarország európai uniós integrációja érdekében továbbra is együtt dolgozhatunk.

Európai uniós ügyekben - mint ezt Ön bizonyára tapasztalhatta is - mindig készségesen álltam az Ön rendelkezésére. Ezt az együttműködést nem pozíciók, hanem személyes meggyőződés vezette, ezért a Magyar Köztársaság jelenlegi miniszterelnökeként is támogatni fogom Önt új megbízatásának teljesítésében.

Rám, mint együttműködő partnerre a jövőben is számíthat annak érdekében, hogy hazánk, Magyarország mihamarább az Európai Unió teljes jogú tagjává válhasson.

Jó egészséget kívánva szívélyesen üdvözl:

Dr. Viktor

Orbán Viktor

Dr.

Pöcking, 1999. január 11.

Tisztelt Miniszterelnök Úr!
Kedves Dr. Orbán!

Hálás köszönettel vettem január 6-án kelt baráti levelét. Nagyon örültem neki, főleg azért, mert Ön is úgy érzi, hogy az a lépés, amelyet sajnós úgy orvosi mint baráti tanácsra tennem kellett, együttműködésünkön nem változtat, sőt esetleg megengedi, hogy ez most még közelebbi legyen.

Igérni akarom Önnek, hogy amit a jövőben tehetek, meg lesz téve úgy mint a múltban, hogy hazánk minél előbb az Európai Unió teljesjogú tagja legyen. Eddigi együttműködésünkből tudom, hogy ez Önnek is szívügye, és remélem, hogy éppen miniszterelnöki vezetése alatt ez a lépés meg is történik. Ahogy mondtam, amit tehetek, az meg lesz téve, de szeretném reményemet aláhúzni, hogy most még közelebb jutunk egymáshoz, mivel elvárható, hogy sokkal gyakrabban tartózkodhatok otthon, mint ez a múltban lehetséges volt. Másrészt nem fogom feladni a nemzetközi kapcsolatokat, hogy ezeket is Magyarország szolgálatába állítsam.

Önnek munkájában ebben az évben sok kiváló sikert kívánva,

meleg üdvözlettel,

HABSBURG OTTO

Az egykori trónörökös tisztában volt a történelmi múltban gyökerező magyar aggodalommal, de ezeket mindig igyekezett eloszlatni. Amikor bármely fórumon felmerült, hogy a függetlenségét frissen elnyert Magyarország az uniós csatlakozással nemzeti identitásának megőrzését és szabadságát veszélyeztetheti, Habsburg Ottó erőteljesen cáfolta ezeket a kijelentéseket. 2002-ben, a BBC-nek adott interjújában ezeket mondta: *„Nem tartom reálisnak azt, hogy az európai uniós csatlakozással csorbulna majd az új tagállamok nemzeti identitása. Azért nem tartom reálisnak, mert ismerem először is a magyar emigrációt. A többség megtartotta magyarságát. Voltak persze, akik elvesztették. Ez érthető, mert a mi nyelvünk nem könnyű, ha sokat beszélnek angolul, a végén könnyebb angolul megszólalni, mint magyarul. Ezen kívül van egy másik ok: a mi nyelvünk fellegvár. Ha viszszatekintünk a történelemre, az Ázsiából érkezett nemzetségek közül mi voltunk az egyedüli nemzet, amely megmaradt, méghozzá éppen azért, mert megtartottuk a kultúránkat, és megtelepedtünk Európában – ezt Szent István királynak köszönhetjük. Magyarország kezdettől fogva nyugati ország volt, és fennmaradt annak ellenére, hogy sokszor irtották a mi nemzetünket, és csak nagyon kevés magyar maradt. Tisztavérű magyar alig maradt, de asszimiláltunk másokat. Kossuth sem volt színtiszta magyar, ő is szláv volt, és Petőfi Sándor is szláv volt. Ez pedig azt mutatja, hogy bízhatunk a jövőben.”*⁷

Habsburg Ottó fontosnak tartotta, hogy Magyarország felkészült képviselőkkel lépjen be az Európai Unióba. 2003 márciusában az Országgyűlés akkori elnökösszonyának, Szili Katalinnak a következőket írta: *„ha volna rá szükség, magánbeszélgetésekben az eljövendő képviselőknek [értsd: EP-képviselőknek], talán hasznos, tanácsokat adhatnék. Ez az ajánlatom azért van, mert érzem, hogy milyen nagy súlya lehet a magyarságnak a jövőben az Európai Parlamentben, és mennyit kell tennünk azért, hogy ez tényleg megvalósuljon. A legjobb példa ebből a szempontból a múlt év november 19-e volt, amikor hála Istennek a mi képviselőink kiválóan vonultak be az Európai Parlamentbe, és ott nagyon jól szerepeltek, míg a csehek olyan gyengén szerepeltek, hogy még ma is beszélnek arról, hogy milyen rosszak voltak.”*⁸

Habsburg Ottó 2004 első hónapjaiban számos magyar településen megfordult, ahol az európai uniós csatlakozás kapcsán fontos megállapításokat, tanácsokat fogalmazott meg, amelyek nem egyszer ma is megfontolásra érdemesek. Így mindenekelőtt visszatérően hangsúlyozta, hogy a csatlakozás legfontosabb eredménye, hogy biztonságot ad. Véleménye szerint egy 400 milliós közösséghez való tartozás megfelelő védelmet nyújt. Hangoztatta, hogy a külső veszélyek, különösen a kiszámíthatatlan, diktatúrára hajlamos Oroszország közelségében, fontos az uniós tagság. Beszédeinek rendszeresen fordulata volt: *„a csatlakozás nem gazdasági, hanem biztonsági kérdés.”*⁹

Gyakran tért vissza arra is, hogy a 15 milliós magyar nemzet kultúráját fenntartani és megerősíteni a határok „ellégiesítésével” lehet, mert nincs esély azok tényleges megváltoztatására. Hangsúlyozta, hogy *„a csatlakozással megvalósulhat a nemzet egysége. A trianoni katasztrófa után összeforrhat a magyarság, egységes lehet ismét a Duna-medence (...) Nem lesz minden olyan, mint 1914 előtt, de a magyarság lehetőséget kapott, hogy megmaradjon, megtarthassa nyelvét.”*¹⁰ Számtalanszor elmondta: *„Magyarország a Duna-medence szíve. De ez felelősség is, nem csak büszkeség.”*¹¹

Ez utóbbi megállapításával összefüggésben az egykori trónörökös elsősorban a magyarokra háruló feladatot emelte ki, mert segíteniük kell „történelmi partnereinknek”, a horvátoknak és a románoknak is bejutni az Unióba.

Habsburg Ottó az uniós csatlakozás kapcsán azt tanácsolta, hogy az új tagországok fektessenek hangsúlyt az idegen nyelvek ismeretére. Az első magyarországi európai parlamenti választások közeledtével, 2004 májusában Székesfehérváron mondott beszédében kijelentette: *„Javaslom, hogy több nyelvet beszélő politikusokat válasszunk. Huszonöt éves tapasztalatom szerint ugyanis azt, aki mindenkivel tud beszélni, mindenki »saját földijeként« kezeli, s így sokkal könnyebb Magyarország érdekeit képviselni.”*¹² Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy *„legyünk hazafiak, de mindenekelőtt magyarok, mert aki nem jó magyar ember, nem lehet jó európai sem.”*¹³

2004-ben a 92 éves egykori trónörökös nem titkolta, hogy lesznek nehézségek is a csatlakozás után, de úgy vélte, hogy az uniós tagság hosszú távon Magyarország felemelkedését hozza. Figyelmeztetett továbbá, hogy a nemzet *„ne hagyja eluralkodni a hungaropesszimizmust, mert a történelem már bizonyította, hogy nincs az az erő, amely kiirthatná a magyar szellemet”*. Ebben a korszakban elmondott beszédeinek refrénje is innen ered: *„adjuk fel végre hungaropesszimizmusunkat, s legyünk bátran optimisták, bizakodóak.”*¹⁴

⁷ „Habsburg Ottó a mi erősségünk”. Vincze András interjú Habsburg Ottóval. BBC magyar adás, 2002. június 11. <https://www.bbc.co.uk/hungarian/020611203709.shtml>

⁸ HOAL 1-2-c-Szili Katalin, Pöcking, 2003. március 27.

⁹ Rákosi Gusztáv: Kis folyósokon nagy dolgok dőlnek el. Habsburg Ottó, a Páneurópai Unió elnöke Paksra látogatott. *Tolnai Népszáság*, 2004. január 26., 5.

¹⁰ Magyarország – a hadak útjának közepe, Kárpát-medence szíve. *Hídlap*, 2004. január 27., 4.

¹¹ Nagy Márta: „Felelősség a Duna-medencében.” *Kisalföld*, 2004. április 29., 9.

¹² A nyelv mindenekelőtt. Habsburg Ottó 25 éve dolgozik az Európai Parlamentben. *Fejér Megyei Hírlap*, 2004. május 27., 4.

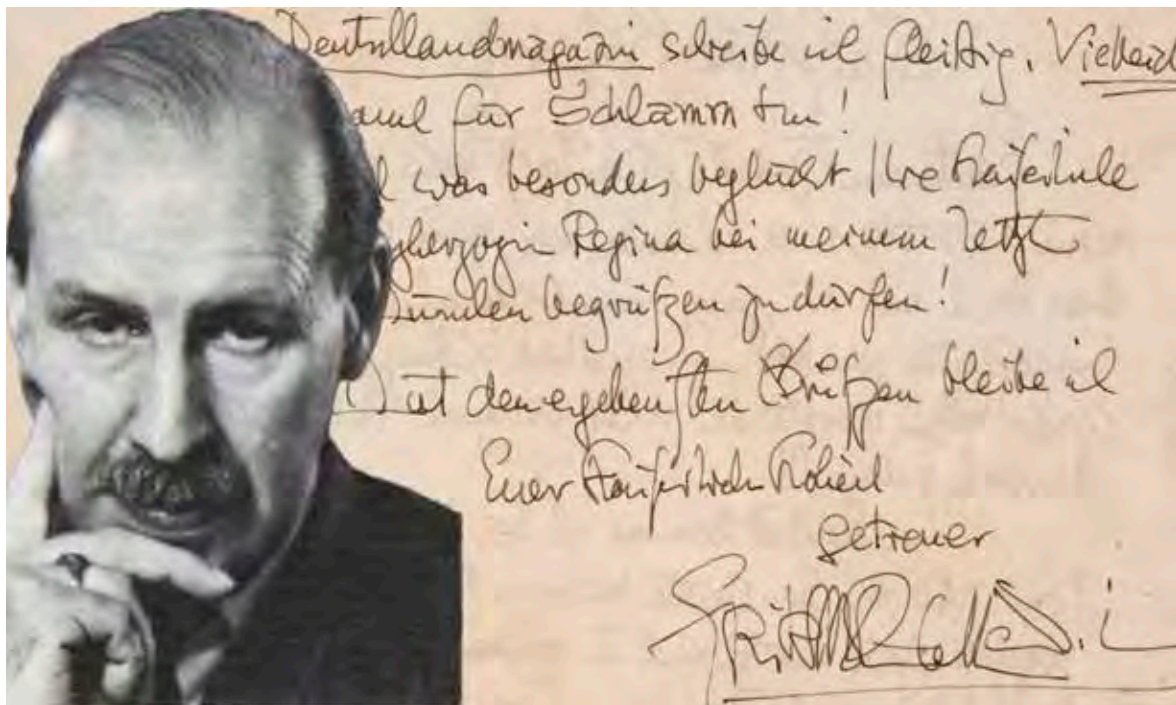
¹³ Magyarország – a hadak útjának közepe, Kárpát-medence szíve. *Hídlap*, 2004. január 27., 4.

¹⁴ Habsburg Ottó szerint szakítani kéne hungaropesszimizmusunkkal. *Aszódi Tükör*, 2004. február 1., 4.

EGY REAKCIÓS LIBERÁLIS LOVAG A 20. SZÁZADBÓL

Huszonöt éve, május 26-án hunyt el Erik Maria Ritter von Kuehnelt-Leddihn (1909–1999) osztrák politológus, világutazó, publicista és szépíró, Habsburg Ottó barátja és harcostársa.

Erik von Kuehnelt-Leddihn katolikus osztrák értelmiségi családba született. Hamar megmutatkozott kivételes nyelvtelensége: élete során nyolc nyelven – köztük magyarul, oroszul és japánul – volt képes szóban is kifejezni magát, további tizenegyen olvasott.¹ Már tizenhat évesen cikket írt a londoni *The Spectator*-be. A Bécsi Egyetemen jogot hallgatott, majd húszévesen Budapestre jött, és a magyar főváros egyetemén politikatudományi órákat vett fel. 1930 és 1931 során a *Magyarság* című lap megbízásából két ízben járt a Szovjetunióban, élményeiről cikksorozatban, hazatérve előadásokon számolt be.² Írásai a következő években katolikus lapok (*Korunk Szava*, *Magyar Kultúra*) hasábjain tűntek fel. Mindezidáig egyetlen magyar nyelvű könyve ekkor látott napvilágot – témáját és szellemiségét tekintve nem meglepő módon – az újkatolikus mozgalom folyóiratának könyvsorozatában;³ ezt mintegy féltucat külföldi kiadás követte. 1935-től Bécsben teológiai kurzusokra járt, miközben politikatudományi doktorátusán dolgozott, amelyet 1936-ban védett meg Budapesten.⁴

¹ A források ellentmondások a pontos adatokat illetően.

² Az utak nem voltak veszélytelenek, merényletet mégis a pesti Duna-parton kíséreltek meg ellene (*Magyarság*, 1930. október 18., 11.).

³ *Jesuiták, nyárpolgárok, bolsevikok*. Ford. Früchtl Ede. Budapest, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 1933 (Vigilia-könyvek)

⁴ Disszertációját *Anglia belső krízise* címmel írta.

1937 és 1947 között az Egyesült Államokban tanított. Újságíróként megjárta a polgárháborús Spanyolországot. A világháború befejezésekor a philadelphiai Chestnut Hill College-ban dolgozott, ahol hazatérte után katedráját John Lukacs vette át. 1947-ben családjával egy Innsbruck melletti faluban telepedett le, ez azonban nem jelentett szakítást korábbi életmódjával. A következő évtizedekben bejárta a világot: öt kontinens mintegy 80 országában fordult meg – sokban több alkalommal is –, eljutott az USA valamennyi államába.

A kritikusai által egybehangzóan főművének tekintett, angol nyelven 1952-ben megjelent *Liberty or Equality* [Szabadság vagy egyenlőség] című munkájával egy csapásra a tengerentúlon formálódó konzervatív tábor megkerülhetetlen alakjává vált. Edwin J. Feulner, a The Heritage Foundation későbbi elnöke így emlékezett az intellektuális találkozásra: „1959-ben, fiatalemberként olvastam Erik von Kuehnelt-Leddihn *Liberty or Equality* című művét, és életem egyik legmeghatározóbb könyvének bizonyult.”⁵

Leddihn mellett érvel, hogy a címben jelzett két fogalom összeegyeztethetetlen egymással: minél szélesebb körben jutnak érvényre egy társadalomban a demokratikus elvek – válik egy közösség tömegdemokráciává –, annál nagyobb a veszélye annak, hogy a többség véleménye elnyomja a kisebbségi véleményeket, érdekeket. A demokrácia a jogegyenlőség megteremtése révén óhatatlanul politikai, kulturális, végső soron pedig etikai következményeket von magával – egalitárius jellege miatt pedig ellentétbe kerül olyan értékekkel, amely egyének vagy társadalmi csoportok a szabadság kifejeződéseként élnek meg. A szerző igyekszik elhelyezni a problémát a politikai irányzatok, kormányzati formák és eszmétörténeti iskolák erőterében, könyve záró fejezeteiben pedig a protestantizmus hatástörténetét vizsgálja a nemzetiszocializmus forrásvidékén.

Russell Kirk 1953-as könyvével, a *The Conservative Mind*-dal együtt talán ez a mű inspirálta leginkább a következő évtizedek amerikai politikaelméleti gondolkodását, készítette elő a hetvenes évek végének nagypolitikai fordulatát. (A *Liberty...* 1993-as kiadásához Kirk írt előszót.) 1955-ben William F. Buckley Jr. meghívta Leddihnt az induló *National Review*-hoz, a munkakapcsolat a konzervatív hetilappal több mint három évtizeden át fennmaradt.

Értelmiségi kapcsolati hálója Habsburg Ottóéval vetekszik, jelentős hányadában megegyezik vele. Kettejük levelezése közel fél évszázadot fog át. Az említett amerikai gondolkodókön kívül olyan európaiakkal, vagy európai háttérű kiválóságokkal ápolt barátságot, mint Friedrich von Hayek, Ludwig von Mises, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Ernst Jünger. 1947-es alapításától fogva részt vett a Mont Pelerin Society találkozóin; a 80-as, 90-es években az Acton Institute és a Mises Institute kutatójaként (is) dolgozott.

⁵ A mű 1993-as kiadásának hátsó borítóján olvasható idézet.

Kapcsolata Habsburg Ottóval

A családfáját a középkorig visszavezető lovag, az Osztrák–Magyar Monarchiában született Kuehnelt-Leddihn élete végéig hű maradt a monarchia eszményéhez. A királyság transzcendens eredetét hangsúlyozó, a kevesek hatalmán nyugvó arisztokratikus kormányzást támogató, az egyetemesség igényéről soha meg nem feledkező osztrák katolicizmus elemei már a 20. században is anakronisztikusnak tűn(het)tek, az ő eszmerendszerében mégis koherens, harmonikus egységet alkotnak. Érhető tehát szimpátiája a császári trón utolsó örökösének személye iránt, és elköteleződése Habsburg Ottó elvei mellett, hogy az európai nemzetek szellemi-politikai egységét keresztény alapokon valósítsák meg. Alapítványunk őrzi kettejük levélváltásának 1953 és 1998 között keletkezett dokumentumait. Ezekből tökéletes nézetazonosság, bajtársi-baráti viszony, családjaik közötti szoros nexus olvasható ki.

Munkakapcsolatuk a hetvenes években, ha lehet, még szorosabbá vált, amikor Leddihn rendszeren jelentkezett írásokkal a *Zeitbühne* című folyóiratban, majd 1980-tól annak utódlapjában, az *Europában*.

A fentiekén kívül gyűjteményünkben található néhány, a szerző összetéveszthetetlen betűivel Habsburg Ottónak részben magyar nyelven dedikált kötet.

Élete végéig aktívan dolgozott, sikerült pontot tennie monumentális, ezeroldalas önéletírása végére.⁶ Három legnagyobb hatásúnak tartott könyve – a háború alatt Francis Stuart Campbell álneven írt *The Menace of the Herd*, a *Liberty or Equality*, valamint a *Leftism* – hozzáférhető a világhálón.⁷

Magyarországi recepciója

Neve a háború után idehaza évtizedekig nem jelent meg nyomtatásban, magyar nyelvű sajtótermékekben csak emigráns lapok (*Új Európa*, *Mérleg*, *Bécsi Napló*) olvasói találkozhattak vele. 1990-ben ugyan három előadást is tartott Budapesten,⁸ ám azok – a rendszerváltás lázában, néhány nappal a szabadon választott Magyar Országgyűlés megalakulását követően – visszhangtalanok maradtak. Életművét csak lassan fedezik fel. Ezen a téren elsősorban Megadja Gábor és Pető Zoltán kutatásait illeti köszönet.

Reméljük, hogy írásunk felkeltette az érdeklődésüket Erik von Kuehnelt-Leddihn kevésbé ismert életműve iránt. Archivumunk anyagának feldolgozása nyomán hamarosan újabb részleteket közlünk Habsburg Ottóval való kapcsolatáról, valamint hozzájárulásáról az európai és amerikai politológiához és eszmetörténethez.

Ajánló bibliográfia

Megadja Gábor: Szabadság vagy demokrácia? A modern demokratizmus és a totalitarizmus problémája Kühnelt-Leddihn politikai filozófiájában. *Kommentár*, 2008, 1, 64–76.

Uő: Erich von Kühnelt-Leddihn és Amerika. *Századvég*, 2011, 3, 127–137.

Uő: A demokrácia liberális kritikája. 1–2. Erik von Kuehnelt-Leddihn, Kolnai Aurél, Hannah Arendt és Eric Voegelin. *Magyar Szemle*, 2017, 1/2, 60–65. és 3/4, 55–63.

Nyirkos Tamás: Szekularizáció és politikai teológiák. *Századvég*, 2017, 4, 109–122.

Pető Zoltán: *Egy reakciós „liberális” a 20. században. Erik von Kuehnelt-Leddihn politikai filozófiája*. Budapest, Ludovika Kiadó, 2021.

A cikkben szereplő források elérhetők honlapunkon.

⁶ *Weltweite Kirche. Begegnungen und Erfahrungen in sechs Kontinenten 1909–1999*. Stein am Rhein, Christiana-Verlag, 2000.

⁷ Francis Stuart Campbell: *The Menace of the Herd or Procrustes at Large* (Milwaukee, Bruce Publishing, 1943); *Liberty or Equality. The Challenge of Our Time* (Caldwell, Idaho, Caxton Printers, 1952); *Leftism: from de Sade and Marx to Hitler and Marcuse* (New Rochelle, New York, Arlington House, 1974; második kiadása módosított alcímmel: *Leftism Revisited: from de Sade and Marx to Hitler und Pol Pot*. (Washington D.C., Gateway, 1990).

⁸ Az Osztrák Intézetben május 8-án Európa küldetéséről beszélt, két nappal később a Ráday Intézetben Lutherről, 14-én az MTA Történettudományi Intézetében Marxról tartott előadást (*Magyar Nemzet*, 1990. május 8., 8.).

KILÉPNI A NEGATÍV SPIRÁLBÓL

Uniós csatlakozásunkkal sok évszázados magyar törekvés vált valóra: intézményesen is részt veszünk Európa sorsának alakításában. Ráadásul Marshall-segélynyi támogatás áramlik az országba. Az Unióval való kapcsolatunkban mégis negatív spirálba kerültünk.

Csatlakozásunkkor már másfél éve Bernben teljesítettem diplomáciai szolgálót, olyan országban, ahol 1848-ban győzött a polgári forradalom, és ahol a föderális berendezkedés rendkívül sikeres integrációs modellt eredményezett. Az EU-n kívül. Az Unióhoz való csatlakozás hívei és ellenfelei nagyjából azonos erőt képviseltek a svájci körében, bár a svájci bankrendszer épp akkoriban vált aktuális

EU-konformmá, transzparenssé tétele nem tett jót az Unió ázsiójának az alpesi országban. Uniós belépésünk sem váltott ki különösebb érdeklődést, megünneplésére így végül nem egy elegáns koncertteremben, hanem a cseh nagykövet rezidenciáján került sor, szinte kizárólag diplomáciai körben. A Bernbe akkreditált európai nagykövetek többsége pályafutása vége felé járó, tapasztalt öreg róka volt. A szokásos társalgások során tehát volt esély érdemi eszmecserére is, a svájci politikai élet fordulatai pedig mindig adtak alkalmat kisebb-nagyobb felháborodásra az uniós nagyköveti körben, ami bevallom, olykor meglepett. S bár távol áll, és akkor is távol állt tőlem mindenféle kisebbségi érzés vagy dac a nyugati politikusokkal, diplomata kollégákkal szemben, amikor Svájjal szemben tapasztaltam meg a kioktató gesztusokat, néha beleborzongtam, vajon rólunk mit is gondolhatnak közülük sokan.

„Abszurdnak tartom”

Nem kellett sokat várnom arra, hogy ezt is megtudjam. Csatlakozásunk napján éjfél körül járunk, amikor egy viszonylag kis uniós alapító tagállam hatvan körüli nagykövete felém fordult, és nem sokat kertelt: *„Tudod, Gergely, személyesen nagyon kedvellek – mondta. – Mindig nagyon jól el tudunk beszélgetni, mindketten ismerjük a történelmet, tudom, hogy mennyi igazságtalanság ért benneteket a vasfüggöny mögött, de hogy ti most bekerültök ebbe a klubba, azt teljesen abszurdnak tartom, nem lesz ennek jó vége.”* A tapasztalt kolléga hangja monoton, inkább lakonikus volt,

semmint indulatos, mintha nagyon régen készült volna arra, hogy kitörjön belőle az őszinte mondat. Nehezen tudtam megszólalni. Humorral elütnöm az elhangzottakat idétlen gesztus lett volna, haragudnom rá nem volt érdemes. Felmerültek bennem az elmúlt évek sajátos hangulatú tárgyalásai. Berlini időszakom, amikor tudtuk, hogy számos brüsszeli ajtóhoz ott kell keresni a kulcsot; amikor a csatlakozni szándékozó államok közül gyakran mi zártunk le elsőként egy-egy tárgyalási fejezetet; amikor a Németországban szentként tisztelt Horn Gyula gyakori berlini látogatásainak egyikén az asztalt ököllel verve követelte, hogy márpedig most azonnal közöljék vele csatlakozásunk időpontját. És persze felderengtek Martonyi János szavai, akire az amúgy korántsem mindig barátságos Joschka Fischer mindig tágra nyílt szemmel figyelt, ha Európa jövőjéről volt szó, vagy Mádl Ferenc, amint a heidelbergi egyetemen átveszi a díszdoktori címet, a professzori kar pedig szinte szent áhítattal veszi körül azt az embert, akiről tudták, hogy a kommunista rendszer éveiben is az öreg kontinens sorsával foglalkozott. De mondhatnám Gottfried Pétert, a miniszterelnök főtanácsadóját, vagy nagykövet elődömet, Balázs Pétert is – mindketten messze földön elismert szakemberei voltak az uniós ügyeknek. De leginkább persze a saját családomban hallottak futottak át az agyamon: soha, egy pillanatig sem volt kétséges, hogy civilizációsan, racionálisan és érzelmileg voltaképp oda tartozunk, ahova 1956-ban oly sokan, köztük a rokonaink is elmentek. Erre ez az ember azt mondja nekem, hogy számára ez a csatlakozás abszurd, és hogy ennek nem lesz jó vége.

Mindig öt év múlva leszünk az Unió tagjai

Sokáig nem ment ki a fejemből ez a rövid beszélgetés. Leginkább az bosszantott, hogy emberünknek minden bizonnyal fogalma sem volt azokról a dolgokról, amik miatt akár valóban aggódhatunk volna. Hiszen több más újonnan belépővel szemben a mi gazdaságunkat nem éppen felfelé ívelő pályán érte az uniós tagság: a Medgyessy-kormány osztogatása és az első Gyurcsány-kormány gazdaságpolitikai szemfényvesztése jelezte, hogy nálunk más lesz a helyzet, mint Lengyelországban, pláne Csehországban, ahol a gazdasági növekedés a belépéssel komoly lendületet vett. Gyakran idéztük akkoriban Hanna Suchocka korábbi lengyel miniszterelnököt: *„Mégiscsak furcsa, hogy mi mindig öt év múlva leszünk az Unió tagjai”*, hiszen a rendszerváltozástól a csatlakozásig eltelt másfél évtized valóban hosszú volt. Ráadásul számos bővítési scenárióban hazánk mindig az elsők között szerepelt, a béketáborból elsőként kötöttünk kereskedelmi szerződéseket az Európai Gazdasági Közösséggel, de végül különböző geopolitikai, történelmi, gazdaságpolitikai okokra hivatkozva alakult ki a tízes kör. Vagyis kritériumrendszer ide vagy oda, végül mégis politikai szempontok alapján született meg a döntés arról, hogy mely országok és mikor válnak az Európai Unió tagjaivá.

Egyértelmű uniós elkötelezettség

Történelmi léptékben persze néhány év nem jelentős, nem is homályosíthatja el semmi, hogy a magyar társadalom döntő többségének akarata valósult meg Magyarország európai uniós tagságával. Ezt az sem befolyásolja, hogy húszéves tagságunkra visszatekintve a tapasztalatok nem mentesek az ellentmondásoktól. Vagyis fontos leszögezni: tagságunk ténye, valamint az Euro-

barometer legfrissebb adata, mely szerint a magyarok hetvenhét százaléka gondolja úgy, hogy uniós tagságunk számunkra előnyös, és csak minden tizenhatodik megkérdezett szerint káros – minden politikai hullámverés, hazai brüsszelezés, brüsszeli forrásvisszatartás ellenére –, biztos alapállást és egyértelmű uniós elkötelezettséget jelez.

Mindazonáltal nem kétséges, hogy a húszéves évforduló, belépésünk történelmi jelentőségének hangsúlyozása nem fordíthatja el tekintetünket a nyilvánvaló gondokról. Sem arról, hogy május elsején voltaképp semmilyen érdemi kormányzati megemlékezés nem hangzott el, az Európa-napon – történetesen a Mennybemenetel ünnepén – az ország épp a kínai elnök látogatásán álmélkodhatott. Mint ahogy arról sem, hogy a jelenlegi EU sem az, ami húsz évvel ezelőtt volt, egyes fejleményekre, politikai nyilatkozatokra mi is bátran mondhatnánk, hogy „abszurd”, és ebben talán még egykori idős berni nagykövet kollégám is egyetértene velünk, különösen, ha összehasonlítaná a mai Unió helyzetét az alapító atyák szándékaival, vagy akár csak Helmut Kohl és François Mitterand időszakának európai politizálásával.

A csatlakozáskor érkező uniós források gazdaságunk gyengélkedése miatt látványos fejlődés helyett inkább a hiány pótlására szolgálhattak. Alig két év múlva, a 2006-os őszi zavargásokat követően az országon voltaképp politikai bénultság lett úrrá, a belpolitikai küzdelmek és a gazdasági bajok elterelték a figyelmet a közös érdekérvényesítés lehetőségeiről, a magyar kormány gazdaságpolitikája pedig hamar megismertette az országot az Unió fontos fegyelmezési eszközével, a kötelezettségszegési eljárással. Akik az uniós tagságban az igazságtalan trianoni döntés egyfajta felülvizsgálatának lehetőségét látták, azt kellett tapasztalniuk, hogy az Uniótól sem lehet arra számítani, hogy a nemzeti kisebbségek jogai érdemi, közvetlen figyelmet kapnának.

Sikerült elválasztani a politikai vádaskodást a jogi érveléstől

A Fidesz 2010-es kétharmados győzelmét követően döntő pillanat volt, amikor az Orbán Viktorral amúgy jó viszonyt ápoló José Manuel Barroso nem volt hajlandó enyhíteni a kormány mozgásterét szűkítő korlátozásokon, az csak a kötelezettségszegési eljárás terhe alatt folyamodhatott alternatív módszerekhez. A bevezetett banki és egyéb különadók nagy felháborodást váltottak ki befolyásos üzleti körökben, amelyek uniós szinten is lobbiztak a „sarcok” rendszerének visszavonásáért. Ehhez jött még az új magyar médiatörvénnyel kapcsolatos európai vita, amely nem volt független a bankok vélt vagy valós sérelmeitől, hiszen számos médium tulajdonosi szálai hozzájuk vezettek. Függetlenül az anyagi sérelmek valódi jelentőségétől és a médiatörvény szigorától, a két intézkedéssel sikerült a piacpárti liberális, inkább jobbra húzó erőket egybeterelelnünk az emberjogi szemléletű, a szólásszabadságért barikádra vonuló baloldali fősodorról. Ez ritka teljesítmény. A sarkalatos törvényekkel és az új Alaptörvénnyel kapcsolatos vitát már ennek fényében, illetve inkább árnyékában kellett lefolytatni. Megjegyzendő azonban, hogy az esetek döntő többségében sikerült elválasztani a politikai vádaskodást a magyar jogszabályokat érintő jogi, szakmai érveléstől, és így megállapodásra jutni a Bizottsággal. Az állandó vita persze nem javította a tárgyaló felek közérzetét egyik oldalon sem, de a hazai oldal úgy találta: a Brüsszellel folytatott küzdelem, a szuverenitásharc itthon erősíti a „nemzeti tábort”, újabb és újabb választási győzelmeket eredményez.

A 2015-ös migrációs hullám új fejezetet nyitott az európai kommunikációs fősodorról való összetűzésben. A magyar kormány kemény ellenállása, a kerítésépítés gyakorlati lépése, kiegészülve az idegenek befogadását brutálisan visszautasító politikai kampánnyal olyan politikai összetűzést vont Magyarországra, amelynek utóhatását az is csak alig tudja enyhíteni, hogy néhány évvel később a magyar álláspont a külső határok védelméről voltaképp polgárjogot nyert az uniós dokumentumokban is. Hogy a politikai kommunikációs szempontok mennyire határozták meg a Magyarországról szóló vita alakulását, jól érzékeltette a 2017-es Angela Merkel–Martin Schulz-vita a német közszolgálati televízióban. Az azért mégiscsak sajátos, hogy egy német belpolitikai vitában „a magyar eset” többször is vissza-visszatért rossz példaként, amely ellen küzdeni kell. A magyar kormányzat szidalmazása önálló életre kelt, némiképp függetlenné vált a valós politikai folyamatoktól, féligazságokra építve, teljesen nyilvánvalóan furmányos politikai tanácsadók közreműködésével.

Jelszavául az „Erős Európá”-t választotta

Ugyanez történt itthon is. A politikai kommunikáció gyorsasága, harsányságra törekvése, leegyszerűsítő eszközei, a folyamatos kampányüzemmód negatív spirálba helyezte az unióról, a Nyugathoz való viszonyról szóló diskurzust. Magyarországon sem minden alap nélkül. Hisz tagadhatatlan: Európa a romló gazdasági versenyképességi mutatókkal, a társadalmi együttélés szabályainak a hagyományos zsidó-keresztény értékrendtől való folyamatos eltávolításával, a klímaváltozás és a fenntarthatóság ügyét jogosan, de gyakran túlzott ideológiai elszántságú képviselésével nem véletlenül kap kritikát attól a kormánytól és attól a miniszterelnöktől, amely és aki a 2011-es, széles körben elismerést kiváltó magyar uniós elnökség jelszavául az „Erős Európa”-t választotta.

Hosszan lehetne és kellene is még elemezni az Unió és Magyarország közötti viták alakulását olyan fontos területeken, mint a korrupció, az orosz–ukrán háború vagy az intézmények, elsősorban a felsőoktatás függetlensége. Mindegyik fontos, fajsúlyos, a magyar polgári gondolkodás legmélyét érintő kérdés, egyfajta civilizációs bázis. Nagyon nem mindegy, hogy a magyar kormányzati politika és az Európai Unió miként nyúl ezekhez az ügyekhez, képes lesz-e a negatív kommunikációs spirálból kilépve józanabb, a hazai társadalom egészséges fejlődését, az ország és Európa gazdasági prosperitását, versenyképességét szolgáló irányba lépni.

Aligha kétséges, hogy Magyarország sokat köszönhet az elmúlt húsz év uniós tagságának, a fejlődést mutató számok magukért beszélnek. Köszönhetjük ezt a magunk erőfeszítéseinek és sok tízmillió nyugat-európai adófizető polgár munkájának. Magyarországnak a hagyományos európai értékek védelmét tekintve sok mindenben lehet igaza, de hiába áltatjuk magunkat a mostanság gyakran ismételt „magabíró nemzet” képzetével, szövetségesek nélkül aligha tudjuk álláspontunkat széles körben érvényre juttatni.

Nem vitatva a keleti és a tengeren túli kapcsolatok jelentőségét, nem halasztható tovább a velünk immáron 20 éve intézményesen is összetartozó államokhoz és magához az Unióhoz fűződő kapcsolataink újbóli megerősítése. Vagyis ki kell lépünk a negatív spirálból, világossá kell tennünk, hogy elvhű, de kompromisszumkész politikát képviselünk. Már csak azért is, mert Keleten és a tengerentúlon csakis sikeres EU-tagként vagyunk igazán érdekes partnerek.

A POLITIKA MINT HIVATÁS

Négy és fél évtizede, 1979. június 10-én Habsburg Ottó az első közvetlenül választott Európai Parlament képviselője lett. Az egykori trónörökös húsz éven át nagy odaadással dolgozott az öreg kontinens egységéért, a demokratikus értékekért, Európa világpolitikai súlyának megerősítéséért. Kiemelkedő diplomáciai érzéke és elhivatottsága révén jelentős hatást gyakorolt az európai politikára, különösen a közép-európai országok integrációjának előkészítésére.

„Az embernek itt legalább megvan az az érzése, hogy hasznos küldetést teljesít.” Habsburg Ottó 1979 októberének végén ezzel a mondattal zárta az akkor már közgazdasági Nobel-díjas Friedrich August von Hayeknek írt levelét. Ebben többek között arról tájékoztatta neves barátját, hogy az év nyarától az Európai Parlament képviselőjeként folytatja közéleti tevékenységét. A rövid mondat egyértelművé teszi: a trónörökösből lett képviselő komoly reményeket fűzött ahhoz, hogy az immáron közvetlenül választott testület tagjaként érdemben alakíthatja a kontinens sorsát.

1979 kora nyara valóban mérföldkő az európai integráció történetében. Annak ellenére, hogy az Európai Gazdasági Közösség (EGK) az évek során jelentős gazdasági és politikai jelentőségre tett szert, számos kritika érte intézményeinek demokratikus deficitje miatt. Ennek orvoslására – különösképpen a parlament szerepkörének és megválasztási módjának átalakítására – már az ötvenes évek végétől számos koncepció és akcióterv született, azonban az európai intézmények között felmerült érdekellentétek sokáig megakadályozták ezek megvalósítását. A konfliktusokat végül úgy sikerült feloldani, hogy – legalábbis ideiglenesen – különválasztották a parlament megválasztásának kérdését az intézményi hatáskörök bővítésétől. Az eredetileg 1978 őszére tervezett első közvetlen választásokra végül majd’ egy évvel később, 1979 júniusában került sor. Az évtized elején Nagy-Britanniával, Írországgal és Dániával kilenc tagállam integrációjává gyarapodó EGK polgárai ekkor dönthettek először arról, hogy kik alkossák a 410 fős testületet. A demokratikus legitimáció növelése érdekében nem csak a politikai elit, hanem a civil szféra képviselői – így az egyházak, szakszervezetek és különböző társadalmi kezdeményezések – is sokat tettek a választók mobilizálása és általában valamiféle európai démosz megteremtése érdekében: népszerű politikusok „turnézta” a szomszédos országokban, Európa-fesztiválok és koncertek igyekeztek erősíteni egy imaginárius európai közösség eszméjét. A június 7–10. között tartott választásokon végül a 184,5 millió szavazásra jogosult állampolgár 62%-a vett részt.

Az új Európai Parlament alakuló ülését néhány héttel később Strasbourgban tartották, ahol a képviselők a francia Simone Veilt választották meg a testület elnökének. Veil sok szempontból szimbolikus személyiség volt. Túlélte a nácik koncentrációs táborait, a háború után nőjogi aktivistaként tevékenykedett, elkötelezett volt a francia–német megbékélés, és erősen elhivatott az európai építkezés sikeressége és további bővítése iránt. A kétszer is újraválasztott Simone Veil és Habsburg Ottó 1993-ig voltak képviselőtársak.

Névadónk számára az európai parlamenti mandátum megszerzése nem volt magától értetődő, már csak azért sem, mert egészen 1978-ig nem volt EGK-tagállam állampolgára. Végül a *Staatsbürgerschaft* birtokában, pöckingi lakóhelyének körzetében, a Németországi Szövetségi Köztársaságban tudott indulni a voksoláson. Ennek eredményeként az 1979-ben a választásokon nyolc helyet szerző Bajor Keresztényszociális Unió (Christlich-Soziale Union in Bayern, CSU) listájának előkelő harmadik helyén jutott be az Európai Parlamentbe. Jelölése – noha az ötlet a párt legendáriuma szerint a CSU szürke eminenciásától, Heinrich Aignertől származott – tudatos döntés volt Franz Josef Strauss részéről. A bonni miniszteri széket tartományi miniszterelnökségre váltó politikus jól tudta: a hatvanas-hetvenes évek ipari modernizációjának köszönhetően egyre jelentősebb szövetségi és nemzetközi szereplővé avanszáló Bajorország vezető pártja csak akkor képes kiemelkedő pozíciójának megtartására, ha nem csupán lépést tart a korszak társadalmi-gazdasági szerkezetváltozása okozta átalakulásokkal, de politikai ambíciói és víziója is képesek túlmutatni a lokális közélet határain. Ez utóbbi cél elérése szempontjából Habsburg Ottó tökéletes választásnak bizonyult, hiszen kivételes nemzetközi beágyazottsága, valamint páratlan politikai és diplomáciai tapasztalatai révén hatékonyan tudta képviselni Bajorország érdekeit a tartomány határain túl is, különleges karizmája pedig pártjának egyik legnépszerűbb európai politikusává tette.

Habsburg Ottó sajátos „kozmodopolitizmusa” ugyanakkor nagyban különbözött a kampányukat az egykori főherceg lejárására építő szociáldemokraták – és listavezetőjük, a korábbi szövetségi kancellár, Willy Brandt – ködös internacionalizmusától. Értékelvű megfontolásokkal finoman átszőtt realizmusa és pragmatizmusa, amely az európai integráció további mélyítését és bővítését támogatva hű maradt a hagyományos keresztény értékekhez, és elutasította a politikai szélsőségek minden formáját, jól rezonált a bajor választópolgárok preferenciáira. Az évek alatt a demokratikus politizálás mesterévé vált egykori főherceg ráadásul már első kampánya során bizonyította, hogy hagyomány és modern közéleti szerepvállalás nem csupán összeegyeztethető, de történelmi-dinasztikus tapasztalata és tudatossága olyan erőforrás, amely eredményesen szolgálhatja a tartomány, az ország és a kontinens fejlődését.

Alapítványunk őrzi a Habsburg Ottó európai parlamenti tevékenységét dokumentáló iratok egy részét. Ezen források megfelelő értelmezését és feldolgozását nagymértékben segítik korábbi közvetlen munkatársainak visszaemlékezései. Habsburg Ottó számos egykori asszisztensével kiváló kapcsolatot ápolunk. Közülük többen ajándékozták nekünk az európai parlamenti választási kampányok relikviáit.

Knut Abraham – jelenlegi német parlamenti képviselő (CDU), aki 1987 és 1996 között, 1994-től már Brüsszelben dolgozott együtt névadónkkal – elküldte Alapítványunknak Ottó 1979 márciusában, a választások alkalmával elhangzott beszédének hangfelvételét, valamint néhány plakátot és egyéb reklámanyagot. Gyarapodó tárgyi gyűjteményünk és a levéltári források egyre alaposabb feldolgozottsága lehetőséget kínál arra, hogy minél pontosabban ábrázoljuk az egykori trónörökösből lett képviselő politikai arcélét.

Az Alapítványunk archívumában található dokumentumokból egy konszenzust kereső, a politikai ellenfeleivel is párbeszédet folytató, ugyanakkor az elveihez mindig hű személyiség profilja rajzolódik ki. Habsburg Ottó az ún. euroszklerózis idején lépett az európai politizálás porondjára, és a rendszerváltás, majd a kilencvenes évek és a maastrichti egyezmény eufóriájának időszakában is az egységes, keresztény és szociális Európa előmozdításáért dolgozott.

Számos beszéde, indítványa és határozati javaslata közül a legismertebbek és legkarakteresebbek azok, amelyek a vasfüggöny lebontásával, Közép- és Kelet-Európa helyzetével és politikai átalakulásával – beleértve a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlását –, a két német állam egyesülésével, és különösen is az Európai Unió keleti bővítésével kapcsolatosak. Pártfogása azonban korántsem korlátozódott a közép- és kelet-európai országokra: határozottan kiállt az 1981-es (Görögország), 1986-os (Portugália, Spanyolország) és 1995-ös (Ausztria, Finnország, Svédország) bővítési körök mellett, kijelentve, hogy minden egyes új tagállam csatlakozása tovább ösztönzi és erősíti az európai projektet.

Érdeklődésének spektruma azonban ennél sokkal szélesebb volt, és a bővítésen túl számos egyéb területre is figyelmet fordított. Munkássága különösen az európai biztonság ügyének előmozdítása és a közös európai intézmények létrehozása tekintetében jelentős, de a politikai kérdéseken túl gazdasági (világgazdasági folyamatok és fejlesztéspolitika, a szociális piacgazdaság koncepciójának kiterjesztése Németországon túlra), társadalmi (a rétegződés és osztályszerkezet átalakulása, fejlődő országok helyzete) és környezetvédelmi ügyek (klímaváltozás, állatvédelem) is élénken foglalkoztatták.

Bár névadónk nem tartozott az alapító atyák generációjához, valamint soha nem töltött be európai politikai csúcspozíciót, két évtizedes parlamenti munkásságával kiemelkedő szerepet játszott az integráció történetében. A rendszerváltás környékén a Chatham House magazinjának interjút adó Habsburg Ottó mély meggyőződéssel vallotta: *„Hálát adok Istennek, hogy az Európai Parlament tagja lehetek.”*

Szavai tökéletesen tükrözik elkötelezettségét és szenvedélyét egy egységes és demokratikus Európa iránt, parlamenti tevékenysége pedig a mai napig inspiráló a hazai és európai politikai gondolkodás és gyakorlat számára.

Alapítványunk az évforduló kapcsán számos hazai és külföldi szakmai és közéleti esemény keretében emlékezik meg névadója elhivatott európai munkásságáról és örökségéről.

KOCSEV BENCE

SZUVERENITÁS ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ

Egy brit Európa-párti képviselő portréja

Adam Fergusson, volt európai parlamenti képviselő londoni otthonában fogadott bennünket, és megosztotta velünk közéleti tapasztalatait és élményeit, izgalmas betekintést nyújtva a hidegháború utolsó évtizedeinek brit és európai politikai összefüggéseibe. A beszélgetés elősegítette az első közvetlenül választott Európai Parlament működésének és belső erőviszonyainak mélyebb megértését, illetve jelentősen hozzájárult Habsburg Ottó politikai munkásságának kontextualizálásához is. Rávilágított továbbá az európai integráció jelenlegi problémáinak gyökereire, és arra, hogy az elmúlt évek turbulenciái – különösen a brexit – miként formálják a kontinens arculatát. A találkozó során ugyanakkor nem csupán az európai konzervatív ikonosztáz érdekes alakját, hanem egy igazi reneszánsz embert ismerhettünk meg, aki otthonosan mozog a „polisz” ügyeiben és a „filosz” világában, de – és ez a nappali enteriőrjéből azonnal nyilvánvalóvá vált – akinek életében a képzőművészetek és a zene szintén fontos szerepet tölt be.

„Az általam benyújtott határozati javaslat, amely az ülésteremben egy »üres szék« létrehozását célozza az európai, ám önrendelkezési jogukat ideiglenesen gyakorolni nem képes nemzeteket szimbolizálva, jelenleg a Politikai Ügyek Bizottsága előtt van. Az indítvány jelentéstevője Fergusson képviselő úr, egy igazi szövetséges, aki teljes mértékben támogatja az ügyet.” – ezekkel a szavakkal foglalta össze Habsburg Ottó 1980 nyarán a Páneurópai Mozgalom tagjainak szánt beszámolójában annak a gesztusnak a lényegét, amely a kelet-közép-európai, szovjet befolyás alatt álló országok jelképes képviselőjére irányult. Az egykori trónörökös szavaiból világosan kiderül, hogy ebben a kezdeményezésben az egyik legfőbb partnere a skót származású európai parlamenti képviselő, Adam Fergusson volt, akinek ötéves mandátuma alatt jelentős része volt számos, névadónk által különösen fontosnak tartott kérdés előmozdításában.

Az 1932-ben született Adam Fergusson számára a közügyekben való szerepvállalás – Habsburg Ottóhoz hasonlóan – egyfajta otthonról hozott hivatás volt. Ősei évszázadokon át aktívak voltak a skót és brit közéletben, ugyanakkor politikai szocializációját minden bizonnyal közeli felmenő-

inek közszolgálati pályafutása formálta a legnagyobb mértékben: édesapja, Sir James Fergusson a Skót Nemzeti Levéltárat vezette két évtizeden keresztül, valamint szűkebb páttriájának királyi tisztviselője (*lord-lieutenant*) volt; nagyapja, a brit hadseregben tábornoki rangig jutó Sir Charles Fergusson, Új-Zéland kormányzójaként szolgált; míg dédapja, Sir James Fergusson, hosszú parlamenti pályafutása mellett bel- és külügyi államtitkárként, egyúttal Új-Zéland, Dél-Ausztrália és Bombay kormányzójaként is fungált.

Az Európai Magyar gimnázium (Kastl) küldöttségének látogatása 1990 júliusában
Fotó: EUROPARL Multimedia

A későbbi európai parlamenti képviselő felsőfokú tanulmányait a Cambridge-i Egyetemen végezte, ahol történelem szakon szerzett diplomát, majd karrierjét neves brit napilapok szerkesztősegeinél kezdte. Az eredetileg gazdasági és külpolitikai újságírással foglalkozó Fergusson két könyve tette széles körben ismertté: az 1970-es évek elején megjelent polemikus írása, a *The Sack of Bath. A Record and an Indictment*, amely új impulzust

adott az építészeti örökségvédelemnek Nagy-Britanniában, illetve az évtized közepén publikált *When Money Dies. The Nightmare of the Weimar Collapse* című opusz, amely idővel a gazdaságtörténeti irodalom egyik bestsellerévé vált. Utóbbi a német gazdaság első világháború utáni válságjelenségeit (növekvő államadósság, hiperinfláció) vizsgálta, azonban megjelenésekor – az első olajválság következtében kialakult gazdasági megtorpanás közepette – nem csupán történeti elemzésként keltett figyelmet, hanem sajátos aktualitással is bírt. A mű világhírnevet a 2008-as nemzetközi pénzügyi összeomlás révén szerzett, mivel tanulságai ismételten rávilágítottak a monetáris rendszer törékenységeire és a gazdasági válságok politikai és társadalmi következményeinek veszélyeire.

A hetvenes évek nemcsak írói, hanem politikai sikereket is hoztak Fergusson számára, hiszen 1979-től (egy hagyományosan munkáspárti körzetet megnyerve) öt éven át a brit konzervatívok színeiben képviselte hazáját az Európai Parlamentben. Hamarosan világossá vált, hogy politikai krédója sok tekintetben egyezik Habsburg Ottóéval: az emberi és kisebbségi jogok védelme mellett – amint azt az ülésteremben elhelyezett „üres szék” szimbolikus gesztusa is mutatja – az egyesült Európa megteremtésén fáradozott egy olyan időszakban, amikor ennek politikai realitása még aligha látszott. Az Európai Demokraták frakciójának – az Európai Konzervatívok és Reformisták elődpártjáról van szó – prominens képviselőjeként jelentős befolyása volt a közös kül- és biztonságpolitika, valamint az egyre inkább egységesülő európai piac és intézményrendszer formálásában. A külügyi, akkori nevén politikai ügyek bizottságának tagjaként pedig az afganisztáni és lengyelországi eseményekre reagálva a Szovjetunióval és a kelet-közép-európai kommunista rezsimekkel szem-

beni keményebb fellépést szorgalmazta, továbbá szkeptikus volt az Európai Gazdasági Közösség és a szocialista blokk országai közötti egyre szorosabb gazdasági együttműködéssel kapcsolatban. Erőfeszítéseiben segítségére volt az a Habsburg Ottó köré szerveződő politikai koalíció is, amelynek lényeges szerepe volt a kulcsfontosságú ügyekben szükséges parlamenti támogatás elérésében. „*A nem szocialista frakciók négy meghatározó képviselője, nevezetesen de la Malène (gaulleisták), Fergusson (konzervatívok) és Haagerup (liberálisok) közötti együttműködés ma már olyan jól működik, hogy szinte egységes fellépésről beszélhetünk*” – írta az egykori trónörökös erről a parlamenti informális szövetségről, amely a pártokon és nemzeti érdekeken átívelő együttműködés inspiráló példája.

Habsburg Ottó és Adam Fergusson kapcsolatának számos figyelemre méltó momentuma volt, a legérdekesebb talán mégis az az 1983 őszi skóciai látogatás, amikor névadónk ellátogatott skót szövetségesének választókerzetébe (Strathclyde West). A kétnapos út alatt Habsburg Ottó találkozott a helyi politikai és gazdasági elit számos képviselőjével, és ismét bizonyította, hogy karizmatikus személyiséggel, eleganciájával és humorával mekkora hatást tud gyakorolni a közélet iránt érdeklődő hallgatóságra. Köszönőlevelében Fergusson így írt politikustársának: „*Lelkes és elkötelezett skót támogatói bázist sikerült megnyerned, miközben mély benyomást tettél a párt számos jelenlévő tagjára az európai integrációval kapcsolatos olyan elképzelésekkel és gondolatokkal, amelyekről korábban vagy egyáltalán nem hallottak, vagy amelyeket nem igazán értettek.*”

Az európai integráció érdekében végzett közös erőfeszítéseik során meggyőződéssel vallották – és ez nemcsak Habsburg Ottó nyolcvanas évekbeli skót közönsége számára volt tanulságos, de a mai politikai viták esetében sem érdektelen –, hogy komoly kockázata van annak a mesterséges és sarkos dichotómiának, amely a szuverenista (független nemzetállamok közötti együttműködés) és a föderalista (központosított szuperállam) megközelítést állítja szembe egymással, mintha egyáltalán nem léteznének hiteles és működőképes köztes lehetőségek az európai együttműködés számára.

Parlamenti mandátumának végével a konzervatív politikus öt éven át Geoffrey Howe külügyminiszter európai ügyekkel foglalkozó különleges tanácsadójaként tevékenykedett. Ebben a tisztségben Fergusson olyan veterán tory munkáját támogatta, aki az európai integráció egyik meghatározó képviselője volt a brit kormányon belül, gyakran ellentétbe kerülve ezzel saját párttársaival és miniszterelnökének szkeptikus nézeteivel is. Kapcsolata Habsburg Ottóval ugyanakkor ez idő alatt sem szakadt meg, ráadásul a Páneurópai Mozgalom egyik meghatározó tagjaként és alelnökeként a szervezet munkájának is fontos szereplője maradt.

Adam Fergusson és Habsburg Ottó,
Loch Lomond, Skócia, 1983 körül

A kétezres évek elején kelt egyik utolsó levelében Habsburg Ottó még egyszer köszönetet mond egykori harcostársának: „Az Európai Unió bővítése, amelyért közösen is dolgozhattunk, hamarosan újabb mér földkőhöz ér. A felszabadult országok polgáraként szeretném őszinte hálát kifejezni az ügyben tett erőfeszítéséidért.” A bő két évtizede az Európai Unió tagjává vált Magyarország sokat köszönhet kettejük következetes és áldozatos munkájának, amely sok tekintetben hozzájárult hazánk sikeres integrációjához is.

Az egykori képviselővel készített interjú számos mozzanatra és folyamatra rávilágított, amelyek a Habsburg Ottóról szóló monográfiákban, valamint az Európai Parlament munkáját bemutató forrásokban nem, vagy csak érintőlegesen szerepelnek. A júniusban felvett beszélgetés szerkesztett változata, valamint a két politikus közötti több évtizedes levelezés az Alapítvány archívumában elérhető és kutatható. A beszélgetés vonalvezetőjeként szolgáló, Adam Fergusson által jegyzett visszaemlékezés magyar fordítását az alábbiakban közöljük:

Strasbourg 1979-től

Az Európai Parlament első tíz évében Európa egészen más volt. Nem volt okunk feltételezni, hogy a vasfüggöny valaha is eltűnne. Bár a hidegháború, amely időnként ijesztő volt, a csillagháborús tervszellettel a végéhez közeledett, és Ronald Reagan Margaret Thatcher támogatásával inkább gazdasági, mint katonai konfrontációvá alakította azt, Kelet és Nyugat (berlini, németországi, osztrák–magyar monarchiai, európai) negyven éve tartó megosztottsága tartósan látszott. Valamennyien egy irdatlan börtön mellett éltünk.

Ez volt az az évtized, amely a soproni Páneurópai Piknikkel, 661 keletnémet nyugatra menekülésével és a berlini fal lebontásával ért véget. Nagy becsben őrzöm a vasfüggöny egy eredeti darabját – néhány centiméternyi szögesdrótot –, amelyet Walburga hozott haza.

1979-ben Habsburg Ottóval mindketten európai parlamenti képviselői mandátumot nyertünk az első közvetlen szavazással megválasztott Európai Parlamentben. Ő megragadta ezt az új, eddig kipróbálatlan színház nyújtotta lehetőséget, és kitűnően ki is használta a Keletről való negatív gondolkodásmód megkérdőjelezésére – annak ellenére, hogy az 1980-as években sokan valószerűtlennek, sőt, egyenesen ostobaságnak tartották, hogy egyhamar egy egyesült, demokratikus Európa létrejöttében reménykedjenek.

Ebben az évtizedben kezdődött az orosz agresszió Afganisztánban; ekkor indult el az Európai Valutaegység (ECU) lassú átalakulása Euróvá, amely aztán a Gazdasági és Monetáris Unióval a közös valutává vált. Az EP-ben mi is terveztük és szorgalmaztuk az egységes piac megvalósítását. A mai Európai Unió, amely egykor az Európai Közös Piac volt, akkoriban még csak 12 nemzet Európai (Gazdasági) Közösségét jelentette.

A Maastrichti Szerződés, amely 1992-ben létrehozta az Európai Uniót, csak ezután következett.

Ezek voltak azok az évek, amikor az EP olyan módon vált fontossá, ahogyan azt alkotmányának kidolgozói nem is gondolták: az EP padosoraiban nem ül és nem is ült semmiféle kormány: a döntéseket a Miniszterek Tanácsa hozta, a javaslatokat pedig a brüsszeli Bizottság; mi csak jelentéseket készíthettünk, amelyekben kifejeztük a véleményünket. [Igaz, volt némi hatalmunk a költségvetés felett.] Aztán egyszer csak rájöttünk, hogy ha visszatartjuk a véleményünket egy bizottsági javaslatról, akkor az nem kerülhet a Tanács elé jóváhagyásra. Ez egy apró lépés volt afelé, hogy megváltoztassunk egy javaslatot, és rávegyük a Tanácsot, hogy elfogadja a módosításokat.

Végül is volt hatalmunk.

Azonban volt egy kevésbé feltűnő következménye a közös parlament létrehozásának Strasbourgban, azon a szimbolikus helyen, ahol a francia és a német határ találkozik. Ha valaki – legyen az államférfi, elnök, emberi jogi aktivista, bajkeverő – egész Európához akart szólani, akkor ez volt a legmegfelelőbb színtér: egy olyan kontinentális fórum, amely sokkal fókuszáltabb volt, mint a New York-i Egyesült Nemzetek Szervezete. Hova máshová mehettek volna a Szaharovhoz hasonló szabadságharcosok, hogy meghallgassák őket? Amikor 1982-ben kitört a Falkland-szigeteki háború, ez volt az a hely, ahol Európa leginkább kiállt Nagy-Britannia mellett. Itt hangzott el Oroszország afganisztáni inváziójának legerélyesebb elítélése. Innen érkeztek a leghatékonyabb felhívások Nelson Mandela szabadon bocsátása érdekében.

És ezért volt olyan jelentősége Habsburg Ottó kezdeményezésének, hogy a plenáris ülésteremben jelképesen egy üres széket helyezzenek el a külpolitikáról szóló éves vita idejére – emlékeztetőként, hogy a jaltai megállapodás Európája (1945-ben Sztálin, Churchill és Roosevelttel) csupán ideiglenes, és hogy minden kelet-európai népnek lesz helye, amikor szabadok lesznek. A Parlamentben a baloldalon sokan gúnyolódtak a felvetésen – könnyű volt azon élcélni, hogy a részvételi arány gyakorta olyan gyenge, hogy nincs szükség további üres helyekre. Azonban az emberek a vasfüggönytől keletre meghallották, felfigyeltek rá, és bátorságot merítettek ebből. Európa megnyilatkozott.

Habsburg Ottó kieszelte, hogy én legyek ennek az indítványnak az előterjesztője. Egyeztettem vele arról, hogyan határozzuk meg Európát, különösen annak keleti határait. „A lehető legszélesebb körben” – válaszolt azonnal. Ez Oroszországot egészen az Urálig magában foglalta, de Törökország továbbra is szürke terület maradt. Csakugyan – hol is kezdődik Ázsia?

A kezdeti strasbourgi parlamentek egyúttal helyszíniül szolgáltak, hogy a nemzeti államférfiak, akik otthon nem voltak hatalmon, négy szemközt találkozhassanak. Néhányan egyfajta kávéháznak használták. Chirac úr mindössze néhány hónapig volt tag. Akárcsak Willy Brandt. Eszembe jut egy történelmi trió – egy Bismarck, egy Habsburg és Signor Rumor –, akiket láttam együtt cimborálni.

Habsburg Ottó rendkívüli ember volt. Szónoki tehetsége óriási – legalább nyolc nyelven folyékonyan beszélt (a latint is beleszámítva), és a közkeletű vélekedés szerint a hajdani Habsburg-birodalom minden nyelvét elsajátította.

Mindemellett nagyszerű barát volt. Eljött Skóciába, hogy beszédet tartson az ottani választóimnak – és lehengette őket kisugárzásával és humorával. És Londonba is ellátogatott, ahol szintén jelölt voltam. Fellépése és szerénysége akkor is teljes körű tiszteletet, csodálatot és szeretetet váltott ki.

2024. június

HABSBURG OTTÓ ÉS SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÜNNEPE

Névadónk és a nemzeti ünnep kapcsolata egy százéves naplóbejegyzés tükrében: Habsburg Ottó, az utolsó magyar trónörökös mint az első magyar király ezeréves programjának folytatója.

„Egyedülálló nemzet vagyunk a világban, hiszen Szent István olyan államot alapított, mely képes volt ezer esztendőn keresztül folyamatosan fennmaradni.” – mondta Habsburg Ottó harminc évvel ezelőtt, 1994. augusztus 20-án Nagymaroson elhangzott beszédében.¹ Ezzel is jelezve, milyen nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy Szent István napját Magyarországon ünnepelje. Ám amikor ezt még száműzetése okán nem tehetette meg, akkor is minden évben megemlékezett az első magyar királyról, Árpád-házi Szent Istvánról.

Szent István emlékezetének tudatos ápolása nem sokkal az államalapító halála után megkezdődött, amelyhez az azt követő zűrzavaros évtizedek, a trónutódlás nehézségei is megfelelő alapot teremtettek. I. László király sikereként könyvelhető el, hogy 1083. augusztus 20-án VII. Gergely pápa szentté avatta Istvánt – Gellért, volt csanádi püspökkel és vértanúval, továbbá a fiatalon elhunyt Imre herceggel együtt. Innentől fogva az Istvánhoz kötődő Regnum Marianum-eszme miatt a dátum különös fontosságot nyert az ország katolikus önképének meghatározásában, amely aztán fokozatosan alakult át katolikus ünnepnapból állami ünneppé. XI. Ince 1686-ban az egyház egyetemes szentjei közé emelte Szent Istvánt. 1771-ben azonban XIV. Kelemen pápa rendelkezése nyomán az ünnep kikerült az egyházi naptárból, ugyanakkor szintén ő volt az, aki közbenjárt annak érdekében, hogy a Habsburg-Lotaringiai ház megalapítója, Mária Terézia a Szent Jobbot hazaszállíthassa, hogy a magyarok továbbra is hivatalosan ünnepelhessék augusztus 20-át. Ferenc József az 1867-es kiegyezést követően feloldotta Szent István ünneplésének tilalmát, továbbá 1891-ben munkaszüneti nappá tette azt. Az 1938-as Szent István-emlékév során az országgyűlés hivatalosan is nemzeti ünnepnapnak nyilvánította augusztus 20-át, majd az államszocializmus „intermezzóját” követően az 1991. évi VIII. törvénycikk állította vissza az államalapító tiszteletére tartott nemzeti ünnepet.²

A Habsburg-Lotaringiai uralkodóház utolsó trónörököse, Habsburg Ottó is sok szállal kötődik e jeles naphoz. Az utolsó magyar király, IV. Károly Madeirán történt tragikus halála után a királyi család 1922-ben először Madridba, majd 1923-ban a baszkföldi Lequeitióba települt át. A száműzetésben többek között IV. Károly udvari plébánosa, Zsámboky Pál és bencés szerzetesek (Solymos Vendel, Vlasics Róbert) kaptak megbízást, hogy a kis főhercegeket magyarul tanítsák. Ez azonban nem csak magának a nyelvnek az elsajátítását jelentette, hanem a történelemoktatást, továbbá a magyar ünnepnapok jelentőségének megismerését is magába foglalta.

Az Alapítványnál őrzött, feldolgozás alatt álló naplók a történéseket napi szinten bemutató primer források a császári és királyi család száműzetésben töltött éveiről, amelyek részletesen

beszámolnak a gyerekek minden-napjairól, betekintést nyújtva a Szent István-napi előkészületekbe. További különlegességet jelent, hogy e dokumentumokat nem pusztán egy kéz formálta: többet a család egyik legbizalmasabb támogatója, gróf Heinrich August von Degenfeld-Schonburg írt, számos naplót pedig az egyik nevelőnő, Marie-Therese Korff Schmising-Kerssenbrock grófnő (Korffi) vezetett.

Az egyik, Heinrich Degenfeld-Schonburg által írt, 1924-es napló is őriz részleteket a Lequeitióban töltött augusztus 20-áról. A száz évvel ezelőtt tartott Szent István-nap alkalmából tanáruk, Solymos Vendel magyar egyházi énekeket tanított a trónörökösnek és testvéreinek, amelyeket már két nappal korábban elkezdtek gyakorolni. Az ünnepnapon a szentmisén énekelték a magyar dalokat, amelyet Solymos atya harmóniummal kísért.³

Az évek alatt a gyerekek számára szokássá lett a Szent István-napi éneklés magyar nyelven. Erről tanúskodik az egyik udvarhölgy, Viktoria von Mensdorff-Pouilly 1928. augusztus 20-i naplóbejegyzése is: „A felségek Szent István tiszteletére a hazáért és magukért szentáldozáshoz járultak, emellett Andlau atya prédikált. A szentmisén magyar dalokat énekelték, amiket már az előző két nap során szorgalmasan gyakoroltak, és Őfelsége [Ottó] különösen is jól tudott.”⁴

Habsburg Ottó nevelésének köszönhetően felismerte az ünnep jelentőségét a magyar identitásban. Későbbi, magyar levelezései alapján tudjuk, hogy a rendszerváltozás után gyakorta megjelent a budapesti Szent Jobb-körmeneteken, illetve – eleget téve több meghívásnak – részt vett magyar települések ez alkalomból szervezett ünnepségein.⁵ Habsburg Ottó számára Szent István nemcsak egy szentet, magyar királyi precedenst, hanem egyfajta programadót is jelentett. István úgy erősítette meg a Magyar Királyságot, hogy azt a latin keresztények családjába vezette. Ez megegyezett Ottó azon 1980-as, 1990-es évekbeli törekvésével, hogy Magyarország a nyugati, demokratikus, keresztény értékeket védő európai közösség részeként nyerje vissza szuverenitását.

A harmincöt évvel ezelőtt Habsburg Ottó fővédnökségével megrendezett, a vasfüggöny lebontásához vezető Páneurópai Piknik időpontja sem véletlenül esett augusztus 19-ére. Az osztrák–magyar határ áttörése 1989. augusztus 20-án egy új korszak nyitánya volt az európai népek történetében, ami elősegítette Magyarország visszatérését is arra az útra, amit Szent István mintegy ezeréves politikai krédójával kijelölt.

³ „Heute, am Tage des hl. Stephan, empfangen S.M. u. Erzbg. Robert die hl. Kommunion während der von P. Solymos um 8h celebrierter hl. Messe. – Um 9h las P. Andlau die hl. Messe, während derselben wurden ungarische Lieder gesungen, P. Solymos spielte am Harmonium.” – HOAL I-1-d-35 1924. május 6. – augusztus 20.

⁴ „Die Hoheiten opferten die hl Comunion auf zu Ehren des hl. Stefan für die Heimat und für sich, so auch die hl Messe mit einer Predigt von Pater Andlau. In der hl Messe wurden Ung. Lieder gesungen die schon in den 2 letzten Tagen fleißig geübt werden u besonders S.M. gut kannte.” – HOAL I-1-d-40 1928. augusztus 19.–1928. október 6.

⁵ A cikk bevezető gondolatának eseményén túl, például Tiszaújváros Önkormányzata 1995 és 2006 között számos alkalommal meghívta az augusztus 20-ai ünnepségekre a város díszpolgárságát elnyerő Ottót (HOAL I-2-c-Farkas Zoltán).

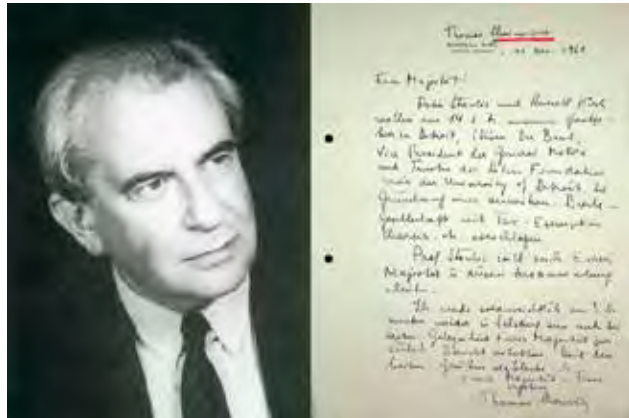
¹ Idézet Habsburg Ottó Nagymaroson elhangzott beszédéből: Ápoljuk a szent király örökségét, a hitet és a magyarságot! *Nagymarosi Hírek*, 1994. szeptember 1., 1.

² Szóts Zoltán Oszkár: Augusztus 20. jelentésváltozásai – az ünnep története 1038-tól napjainkig. [https://ujkor.hu/content/augusztus-20-jelentesvaltozasai-az-unnep-torte-1038-tol-napjainkig](https://ujkor.hu/content/augusztus-20-jelentesvaltozasai-az-unnep-tortete-1038-tol-napjainkig)

A SZABADSÁG ÉS AZ ERŐEGYENSÚLY FILOZÓFUSA

Száz évvel ezelőtt, 1924. augusztus 31-én született Thomas Chaimowicz, Habsburg Ottó közeli barátja és tántoríthatatlan szövetségese.

Az idehaza szinte teljesen ismeretlen osztrák filozófus megkerülhetetlen alakja az európai konzervatív gondolkodásnak. Bécsben született, textilkereskedő zsidó családban. Rokonaival 1939 februárjának végén Prágán és Amszterdamon át Dél-Amerikába emigrált. Bogotában az Escuela Normal Superior diákjaként társadalom- és gazdaságtudománnyal, valamint latin nyelvvel foglalkozott. Graduális tanulmányait az Egyesült Államokban, a Southern College (Birmingham, Alabama) ösztöndíjas diákjaként végezte. A jezsuita vezetésű kolumbiai egyetemen 1949-ben avatták az irodalomtudomány és a filozófia doktorává.

Hazatérve a bécsi és az innsbrucki egyetemen hallgatott klasszika-filológiát és történelmet, utóbbi intézményben 1953-ban filozófiai doktori címet szerzett. Ezt követően a Salzburgi Egyetemen óraadóként kezdett dolgozni. Két évtizedes oktatói tevékenységét – egy hosszabb kitérő után, amikor is egy amerikai bank alkalmazta tanácsadóként – 1986-ban a római jog címzetes egyetemi tanárává való kinevezése teljesítette ki.

Chaimowicz neve az Alapítványunk gyűjteményében őrzött anyagban 1958-tól tűnik fel az egykori trónörökös támogató *Die Krone* című grazi monarchista kiadványban. Rövid esszéinek tárgyát a klasszikus politikai filozófiai témákból választotta: hatalomról, (jog)államról, szabadságról, hagyományról, történelemről, modernségről, forradalomról elmélkedett – gyakran egyazon oldalon a Diplomaticus álnév mögé rejtőző Ottó külpolitikai témákat körüljáró cikkeivel.

Kettejük barátságáról terjedelmes levelezésük tanúskodik. Alapítványunk gondozza 1958 és 2000 között született korrespondenciájuk közel 1800 oldalas dokumentumkorpuszát, amelynek darabjai intenzív szellemi kapcsolatról vallanak (előfordult, hogy naponta több levelet is postáztak egymásnak!). Habsburg Ottó és Thomas Chaimowicz hasonlóképpen gondolkodtak a világpolitika folyamatairól, a nyugati civilizáció és benne Európa történelméről és jövőjéről. Bizalmi viszonyukat jelzi, hogy a filozófus néhány évig Ottó gyermekeinek oktatásában is részt vállalt.¹

Chaimowicz kezdeményezésére 1960-ban Salzburghban létrejött az Edmund Burke Társaság. A szervezet „a konzervativizmus atyja”-ként emlegetett brit politikus írásainak kutatását,

eszméinek terjesztését tűzte ki céljául. 1960 és 1969 között ő szerkesztette a társaság folyóiratát, a Bécsben megjelenő *Österreichische Akademische Blätter*t, amelynek szerkesztői között neves európai és tengerentúli személyeket találunk: Wilhelm Böhm, Friedrich Engel-Janosi, Friedrich A. von Hayek, Willy Lorenz, Ludwig von Mises, Peter Stanlis. Russell Kirkkel közeli barátok lettek. Az említetteken kívül Chaimowicz a hetvenes években az Ottóhoz ezer szállal kötődő *Zeitbühne*-ben is gyakran publikált.

Az 1985-ben megjelent főmű, *a Freiheit und Gleichgewicht im Denken Montesquieus und Burkes. Ein analytischer Beitrag zur Geschichte der Lehre vom Staat im 18. Jahrhundert*² című munka alaptétele, hogy a jelen megértéséhez elengedhetetlen a múlt – esetünkben az ókor – szellemi teljesítményeinek ismerete. Chaimowicz az antik auktorok gondolatainak hatását vizsgálja Montesquieu és Burke műveiben, különös tekintettel egyensúly és szabadság viszonyára. Megítélése szerint egyensúly nélkül nem létezik – vagy legalábbis csorbul – az emberi közösség szabadsága, amit egyedül a megalapozott hagyomány képes garantálni és előmozdítani. Burke ezt az elképzelést gondolta tovább, amikor a francia forradalom – hagyományokat, ezáltal pedig az egyensúlyt veszélyeztető – elvont eszméi ellen felemelte a szavát. Montesquieu gondolatainak forrásvidékére Chaimowicz Tacitusnál és az ifjabb Pliniusnál bukkan rá. A francia szerző a hatalommegosztás és a vegyes kormányzás eszméjét *A rómaiak nagysága és hanyatlása* című kisebb lélegzetű művében (is) tárgyalta, amit a könyv részletesen elemez. Montesquieu-tól pedig már csak egy lépés Burke, aki a forradalom veszélyeinek ecsetelésekor francia arisztokrata kortársának nézeteit is beépítette saját érvrendszerébe. A könyv angol nyelvű kiadásához Kirk írt előszót.³

Az osztrák gondolkodó 2002-ben bekövetkezett halála előtt nem sokkal egy salzburgi kiadványban összegezte életútját.⁴ Tudományos munkássága, a kontinentális konzervativizmus formálása terén a 20. század második felében játszott szerepe – nem utolsósorban Habsburg Ottóhoz és az általa teremtetett formális és informális körökhöz fűződő kapcsolata – még rengeteg izgalmas, feltárandó adalékot tartogat a jövőbeli kutatás számára.

Thomas Chaimowicz írásai a *Die Krone* (1953–1967), az *Österreichische Akademische Blätter* (1960–1969) és a *Zeitbühne* (1972–1979) című kiadványokban a QR-kód beolvasásával tekinthetők meg.

A Chaimowicz-házaspár Russell Kirk társaságában (New York, 1964)

¹ Kirk, Russel: *The Sword of Imagination. Memoirs of a Half-Century Literary Conflict*. Grand Rapids, MI, William B. Eerdmans Publishing Co., 1995, 208.

² Wien–New York, Springer Verlag, 1985 (Forschungen aus Staat und Recht, 68.)

³ *Antiquity as the Source of Modernity: Freedom and Balance in the Thought of Montesquieu and Burke*. Somerset, NJ, Transaction, 2008.

⁴ Chaimowicz, Thomas: *Heimkehr aus dem Exil. Salzburg. Geschichte & Politik*, 2000, 4, 253–345.

A SZABADPIAC BAJNOKA

Ötven éve kapott Nobel-díjat Friedrich August von Hayek

Habsburg Ottó rendkívül színes és kiterjedt kapcsolati hálójának egyik izgalmas, ám kevésbé ismert aspektusa a közgazdaságtudományhoz és a gazdasági élet szereplőihöz fűződő nexusa. Ennek néhány vetületét idézzük fel röviden annak apropóján, hogy ötven évvel ezelőtt, 1974 decemberében közgazdasági Nobel-díjjal tüntették ki az osztrák származású, névadónkkal is szoros kapcsolatot ápoló Friedrich August von Hayeket.

Friedrich August von Hayek, 1962, Knokke, Belgium

2024 novemberében egy markáns, egyúttal vitára ösztönző vélemény-cikk jelent meg az ismert amerikai hetilap, a *Newsweek* hasábjain. A rövid írás, amelyet egy befolyásos konzervatív *think tank* elnöke jegyez, és amely a protekcionista gazdaságpolitika, így többek között a védővámok pozitív hatásait méltatja, európai – és így magyar – nézőpontból meglehetősen aggasztó jövőt vetít előre, még akkor is, ha a felvázolt elképzelések elsősorban a kínai export visszaszorítását célozzák. Hogy a meghirdetett program mögött valóban koherens és – ami talán még fontosabb – ténylegesen megvalósítható

gazdaságpolitikai megfontolások állnak, az hamarosan kiderül; a cikk mindenestre jól dokumentálja, hogy az elmúlt időszakban miként mozdultak el a republikánus preferenciák a szabadpiac pártolásától a protekcionizmus, és ezáltal a gazdasági folyamatokba való egyre fokozottabb állami beavatkozás támogatása felé.

Republikánusnak és konzervatívnak lenni – még ha e két fogalom nem is mindig fedi egymást – nem szükségszerűen jár együtt a vámok, kvóták és egyéb központi szabályozások hatékony gazdaságpolitikai eszközként való elfogadásával, pláne nem azok lelkes rekommendálásával. Éppen ellenkezőleg: a piacgazdaság szabadságának hangsúlyozása régóta központi szerepet játszik e politikai és szellemi tradíció arculatának formálásában. A huszadik század második felének konzervatív miliójét nagyban meghatározó Russell Kirk például – igaz, nem fenntartások nélkül, de – több írásában is amellett érvelt, hogy a piacok független működése hosszú távon elősegíti az egyéni szabadság kiteljesedését és a gazdasági jólét megteremtését; a névadónkkal szintén közeli kapcsolatban álló William F. Buckley Jr. pedig első jelentős művében, a *God and Man at Yale* című kötetben azt sérelmezi, hogy a patinás amerikai egyetemek közgazdasági curriculumait

olyan tankönyvek uralják, amelyek a keynesiánus tanítást népszerűsítik, miközben szinte teljesen figyelmen kívül hagyják a szabadpiaci elveket valló közgazdászok munkásságát. Az amerikai konzervatív reneszánsz egyik fontos fórumaként működő *National Review* alapítójának ötvenes évek eleji látletele nagyrészt helytálló volt, hiszen az általa támogatott liberális gazdaságpolitikai dogmák csak évtizedekkel később váltak a közgazdasági gondolkodást meghatározó domináns irányvonallá, majd Ronald Reagan és Margaret Thatcher politikai színrelépését követően kanonizált politikai gyakorlattá.

Ennek a korszakváltásnak volt egy sajátos pillanata az 1974-es közgazdasági Nobel-díj odaítélése, ahol a két díjazott gondolkodása nem is állhatott volna távolabb egymástól: az akkori fősodratú gondolkodást képviselő svéd Gunnar Myrdal a jóléti állam egyik meghatározó teoretikusa, míg Friedrich August von Hayek a szabadpiaci kapitalizmus elkötelezett híve volt. Utóbbi elismerése – akár szándékosan, akár nem – egy olyan paradigmaváltás előhírnöke volt, amely az intervencionista, az aktív állami beavatkozást támogató gazdaságpolitikai irányvonal hosszú időn keresztül tartó dominanciájának végét jelentette. Ez a szemléletváltás azonban nem csupán az osztrák származású közgazdásznak köszönhető, hanem jelentős mértékben annak a Mont Pelerin Societynek is, amelynek megalapításában meghatározó szerepet vállalt, és amelyet egészen 1961-ig elnökként irányított.

Az 1947-ben, a svájci Lausanne melletti Mont Pelerinen található Hotel du Parcban alapított szervezet tagjainak gondolkodását alapvetően határozták meg a 20. század első évtizedeinek eseményei, különösen az európai birodalmak összeomlása, valamint a nacionalista és tekintélyelvű rendszerek térnyerése. Bár nézeteik számos tekintetben eltértek, közös meggyőződésük volt, hogy az intervencionista és kollektivisták alapvető veszélyt jelentenek a demokrácia, a nemzetközi rend, a magántulajdon szentsége és az egyéni szabadság eszméire. Úgy vélték, hogy a nemzetek feletti gazdasági intézmények sok szempontból stabilabb és hatékonyabb alternatívát jelentenek a széttagolt nemzetállamokkal szemben, amelyek nemcsak a piacok szabadságának és a magántulajdon védelmének biztosítására bizonyultak képtelennek, hanem szélsőséges esetekben ezeket saját irányításuk alá is vonták. A roppant sokszínű alapítógárda tagjai között ott találjuk többek közt az osztrák közgazdasági iskola képviselőit és amerikai követőiket, az ordoliberalis német közgazdászokat, az osztrák és olasz gazdasági csoda meghatározó alakjait, valamint kiemelkedő társadalomtudósokat.

Antikommunizmusa és a gazdasági kérdések iránti affinitása szinte természetes módon terelte Habsburg Ottót a Mont Pelerin Society felé, amelynek éppen hatvanöt évvel ezelőtt, 1959 decemberében lett hivatalosan is a tagja.

Habsburg Ottó, Friedrich August von Hayek és a közgazdász felesége, Helene Bitterlich a Mont Pelerin Society oxfordi ülésének szünetében. A fotót 1959-ben Fritz Machlup készítette. (Jelzet: HOAL 15A 5-33)

Különösen szoros volt a kapcsolata az osztrák közgazdasági iskola kései nemzedékének korifeusaival, akik alapvetően határozták meg a szervezet első évtizedeinek arcélét. Az Alapítványunk archívumában őrzött, Friedrich August von Hayekkel, Ludwig von Miseszel, vagy éppen Fritz Machluppal folytatott levelezés izgalmas betekintést nyújt az egykori trónörökös és a neves közgazdász-professzorok közötti relációba. Korrespondenciájuk nem csupán a szűken vett gazdaságpolitikai kérdésekre korlátozódott, hanem az osztrák és európai közélet ügyes-bajos ügyeire is kiterjedt. (A hetvenes évek elején az akkor éppen princetoni professzorként dolgozó Machlupot például az egykori főherceg igyekszik győzködni arról – sikertelenül –, hogy vállalja el az Osztrák Nemzeti Bank élére történt jelölést.)

Habsburg Ottó természetesen tisztában volt azzal, hogy a Társaság által képviselt neoliberális eszmeiségnek – amely jóval gazdagabb és árnyaltabb, mint amit a köznapi, leginkább pejoratív szóhasználat sugall – különböző hangsúlyai vannak, és hogy a Wilhelm Röpke-féle humanizált gazdasági gondolkodás, ahogy ezt Russell Kirk nevezte, a társadalmi kohézió szempontjából minden bizonnyal előnyösebb, mint a chicagói iskola piaci fundamentalizmusa, ugyanakkor azt is látta, hogy csak ezen a fórumon keresztül lehetséges eredményesen szembeszállni a „tervezők és bürokraták arroganciájával”.

„Egyetlen állam sem képes gazdasági igazságosságot biztosítani, ha politikai berendezkedése nem garantálja a szabadságot” – hangsúlyozta Habsburg Ottó a Társaság 1961-es torinói éves találkozóján tartott előadásában. Ez a felismerés, miszerint a politikai és gazdasági szabadság egymástól elválaszthatatlanok, gyorsan közös alapot teremtett az európai és amerikai konzervatívok, valamint a Mont Pelerin Society (neo)liberális gondolkodói között. A két hálózat közös halmazában pedig nemcsak névadónkat, hanem hosszabb-rövidebb ideig olyan közeli nexusait is megtaláljuk, mint a már emlegetett Russell Kirk és William Buckley; a The Heritage Foundation alapító-elnöke, Edwin Feulner (ő a Társaság elnöki pozícióját is betöltötte a kilencvenes évek végén); a befolyásos amerikai újságíró, Henry Hazlitt; vagy – hogy ne csak tengerentúli példákat hozzunk – a „reakciós liberális” Erik von Kuehnelt-Leddihn (lásd 78. oldal) és a belga üzletember, Henri de Lovinfosse.

Az eredetileg szinte kizárólag európai és észak-amerikai tagokat számláló Társaság később egyre globálisabbá vált, ami Habsburg Ottó számára is új kapcsolati lehetőségeket hozott. Legmeghatározóbb távol-keleti partnerét, Seigen Tanakát a szervezeten keresztül ismerte meg, aztán később ő maga is fontos szerepet játszott a kelet- és délkelet-ázsiai kapcsolatépítésében, hozzájárulva ezzel a Társaság nemzetközi bővüléséhez és népszerűsítéséhez. Az *Asahi Shimbun* nevű lapban 1962-ben közzétett írása például, amelyben részletesen bemutatta a szervezet munkáját, a szélesebb japán nyilvánosság számára is ismertté tette annak alapelveit és programját. Habsburg Ottó és Hayek számára egyébként is különleges jelentőséggel bírt Japán. Az egykori trónörökös gyakori vendég volt az országban, míg a közgazdász-professzor – akit szintén mély szakmai és személyes kapcsolatok fűztek a japán szellemi és gazdasági élet szereplőihöz – a Nobel-díj átvételekor tartandó előadására is a már említett Tanaka vendégeként készült fel Tokióban. „Sajátos – írja egyik nyolcvanas évek elején kelt levelében a főherceg –, hogy bár nem élünk messze egymástól, mégis Tokióban találkozunk.”

Bár az 1990-es müncheni éves találkozón – amelynek középpontjában a közép-európai rendszer-váltások értelmezése állt – a téma iránti érintettsége okán Habsburg Ottó ismét előadást tartott a Társaság plénuma előtt, 1979-es európai parlamenti képviselővé választásától fogva egyre ritkábban vett részt a Mont Pelerin Society ülésein, mindez azonban elsősorban praktikus okokra vezethető vissza: az összejövetelek időpontja rendszerint egybeesett az Európai Parlament őszi politikai évadának kezdetével. Mindazonáltal beszédeiből és indítványjaiból világosan kirajzolódik, hogy húszéves parlamenti pályafutását mélyen áthatotta a Társaság által képviselt filozófia. Sajátos példája ennek az ún. Lomé Egyezmény első újratárgyalását övező vita, amely az Európai Gazdasági Közösség és a Globális Dél országai között 1976-ban létrejött kereskedelmi és segélyezési konvenció finomítását célozta. Ezen a fórumon Habsburg Ottó a központosított megoldások és a segélyezés priorizálása helyett a kereskedelmi komponens megerősítését szorgalmazta, jelezve, hogy hosszú távon csak ez biztosíthatja a valódi gazdasági fejlődést és a nemzetek szuverenitásának megőrzését.

„Csak egy következetes, szabadságorientált gazdaságpolitika teremthet jólétet mindenki számára” – idézi a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* december 7-i szerkesztőségi közleménye a névadónkkal jó kapcsolatot ápoló Ludwig Erhardtot, aki egykori gazdasági miniszterként és kancellárként orosz-lánrészt vállalt a szövetségi köztársaság második világháború utáni gazdasági újjáépítésében.

Akárcsak a kereszténydemokratapolitikus, aki nem mellesleg a Mont Pelerin Society-nek is tagja volt, úgy maga Habsburg Ottó is világosan felismerte, hogy a gazdaság irányítását nem kell folyamatos beavatkozásokkal terhelni; a szabadpiaci elvek és az egyéni szabadságok tiszteletben tartása, valamint a decentralizált döntéshozatal – nevezzük ezt akár „láthatatlan kéznek”, akár szubszidiaritásnak – különösebb központi és állami beavatkozás nélkül is biztosíthatják a tartós jólétet. Mindennek természetesen vannak korlátai, hiszen a piacok nem a többi társadalmi intézménytől függetlenül működnek, ám ezen elvek tiszteletben tartása nem valamiféle liberális dogmatizmus vagy globalista bálványimádás, hanem egyike az átgondolt és érvényes konzervatív álláspontoknak.

Habsburg Ottó 1959 decemberében lett hivatalosan a Társaság tagja. A felvételtől szóló értesítést az akkori elnök, Friedrich August von Hayek szignálta. (Jelzet: HOAL-I-2-b-Friedrich August von Hayek)

KIADVÁNYAINK

Publikációink immár egy tucatnál is több kötetet számlálnak. Ebben az évben külföldi nyelvű kiadványaink sorát gazdagítottuk.

LA CONTINUITÉ DE L'HISTOIRE

A magyar külügyminiszterek közül kevesen voltak, akik számára a francia nyelv és kultúra olyan kiemelkedő helyet foglalt el, mint Martonyi Jánosnál. Már fiatalon, egyetemi hallgatóként, részben édesapjának is köszönhetően elsajátította Victor Hugo nyelvét, megismerhette a gazdag kulturális hagyományt. Jogásként, egyetemi oktatóként, diplomataként is előszeretettel használta és népszerűsítette a francia nyelvet. Nem véletlen, hogy Martonyi János széleskörű ismerettséggel rendelkezik a frankofón világban, és fontos közvetítő szerepet tölt be a magyar és a francia kultúrkör között. Ezt a frankofiliát 2001-ben Franciaország a legnagyobb kitüntetésével, a „Légion d'honneur” főtisztí fokozatával méltányolta.

Martonyi János aktív politikusi pályafutását befejezve, jogtudósként, történelmi tanulmányok, esszék szerzőjeként fontos szereplője maradt a magyar közéletnek. Évtizedes nemzetközi tapasztalatai, tudása és történelemszemlélete alapján olyan aspektusból látja az évszázadokat átívelő folyamatokat, amellyel elősegítheti a nemzetközi közvélemény tájékozódását és megértését hazánk és történelme iránt. Ezért tartjuk lényegesnek, hogy Martonyi János magyarul 2021-ben megjelent Nemzet és Európa című kötetét az angol után egy bővített, francia változatban is közzétegyük. A jelen kiadvány tehát nem csupán egyszerű fordítása a magyarul megjelent műnek, hanem több, korábban még egyáltalán nem publikált, a közelmúltban elhangzott beszédet, a legutóbbi időben született tanulmányt, cikket is tartalmaz. Kiválóan összegezi Martonyi János világlátását, amely egyszerre hazafias, nemzeti, konzervatív-szabadelvű és euroatlanti elkötelezettségű. Külügyminiszterként már több, mint huszonöt éve megfogalmazott gondolataimáig aktuálisan csengenek. „Európa lényege a sokszínűségben áll. Ha ezt a sokszínűséget, sok fajta kulturális és nyelvi hagyományt elveszíti, vagy akár csak tompul ez a sokszínűség, Európa elveszti saját önazonosságát. Következésképpen európai egység a nemzeti önazonosság, a nemzet fennmaradása és erősödése nélkül nincs, és nem is lesz.”

A könyvben két fő szempont szerint válogattuk az írásokat. Egyrészt az elmúlt századok perspektívájából, másrészt regionalizmus és globalizmus kontextusából vizsgálja Európát, Közép-Európát és Magyarország helyzetét. Mindezt kisebb kiegészítésekkel úgy, hogy a történelmi összefüggések jól érthetők legyenek a francia nyelvű közönség számára is.

Gyakran beszélünk arról, hogy az öreg kontinens karakterét három domb, a jeruzsálemi Golgota, az athéni Akropolisz és a római Capitolium alakította. Ez utóbbi látható könyvünk címlapján, hiszen a római jog, az erre épülő jogi gondolkodás, és az e helyen, a Római Szerződéssel elinduló európai integráció Martonyi János életművének talán legfontosabb témái.

A szerző fontosnak tartja az Európai Unió történelmi alapjaihoz való visszatérést, Habsburg Ottót is beemeli az európai alapító atyák körébe, Jean Monnet, Robert Schuman és mások társaságába. Az Osztrák-Magyar Monarchia egykori trónörököse 20 éves EP-képviselői tapasztalattal jól érzékelte, hogy a történelmi, kulturális és spirituális alapok nélkül nem épülhet Európa. A budapesti Habsburg Ottó Alapítvány e kötetel tiszteleg a 80 éves Martonyi János előtt.

EXILED IN MADEIRA

A 2022-ben kiadott *Száműzöttként Madeirán. Dokumentumok Habsburg Károly életének utolsó hónapjairól* című nagyszerű kötetünket idén angol nyelven is megjelentettük.

A 2022-es év kettős jubileum miatt volt kiemelkedő: míg Habsburg Ottó születésének 110. évfordulóját nagyszabású rendezvénysorozattal ünnepeltük, édesapja halálának centenáriumáról kiállítással és két új publikációval emlékeztünk meg. Az utolsó osztrák császár és magyar király sorsát tavasszal Gödöllőn tartott konferenciánkon jártuk körül, míg 2022. második felében a Habsburg Károly utolsó hónapjairól szóló – korábban nagyrészt publikálatlan – forrásokat gyűjtöttük egybe.

Az Alapítvány kollégáinak – Fejérdy Gergely tudományos igazgatóhelyettesnek, Szűts István Gergely főlevéltárosnak, valamint Vasbányai Ferenc könyvtárosnak – szerkesztésében megjelent *Száműzöttként Madeirán* levéltári forráskiadvány IV. Károly száműzetésben töltött végső hónapjainak történeteit öleli fel, jórészt Habsburg Ottó

és családja szemszögéből. „Beato Carlos d’Austria” – vagyis „Boldog Ausztriai Károly”, ahogy Madeirán a mai napig emlegetik – elsősorban magánemberként, férjként és családapaként jelenik meg a kötetben. A korábban rendkívüli módon leterhelt, igencsak viharos korban regnáló uralkodó Madeira szigetén tudott először érdemben családi életet élni.

Ez évben a kötetet angol nyelven is kiadtuk *Exiled in Madeira, Documents on the Last Months of the Life of Charles of Austria-Hungary* címen. Első bemutatójára 2024. október 16-án került sor, stílszerűen a könyv színterén, a portugál sziget fővárosában, Funchalban, Madeira regionális önkormányzatának közreműködésével. Az eseményről készült beszámolónk a 165. oldalon található.

A kiadványban olvasható dokumentumok között szerepelnek IV. Károly naplórészletei, illetve a királyi gyermekek nevelőnőinek napi szintű feljegyzései. A felhasznált írott forrásokat a közönség számára nagyrészt eddig ismeretlen fényképek egészítik ki, amelyek a család közvetlen környezetében, többnyire helybéli fényképészmesterek által készültek. A képvalogatás elsősorban a madeirai fotográfiai múzeum egyedülálló gyűjteményére, valamint nemzetközi közgyűjtemények darabjaira támaszkodik, rendkívül gazdag anyagot kínálva az olvasóknak. Reméljük, hogy az angol nyelvű kiadás révén az utolsó osztrák császár és magyar király élete és alakja szélesebb, nemzetközi közönség számára is jobban megismerhető lesz.

A könyv fülszövege betekintést ad a kötet tartalmába:

Vesztes világháború, széthullott birodalom, társadalmi kataklizma, polgárháborús állapotok. Egy fél évezreden át tartományokat, kontinenseket, népek tucatjait kormányzó dinasztia vagyonának elkobzása, kiszolgáltatva a családot a győztes hatalmak önkényének; az utolsó osztrák császár és magyar király két év uralkodás után ezzel nézett szembe 1918–1919-ben.

A kötet csak érintőlegesen foglalkozik nagypolitikai kérdésekkel, sokkal inkább egy száműzött uralkodói család mindennapjaiba enged bepillantást. Ahol a költözéssel járó apróságok felülírják az elveszett hatalom és befolyás fölött érzett keserűséget, és ahol a jövőt jelentő hét – és a még meg sem született nyolcadik – gyermek egészsége a legfontosabb. Ahol új értelmet nyernek az oly sokat emlegetett szavak: becsület és szolgálat.

1922. április 1-jén Károly azzal a tudattal hunyta le végleg a szemét Madeirán, hogy legalább a hozzá legközelebb állók nem kudarcként tekintettek rövid életére. Számot vetett önmagával és Teremtőjével, és tartásával példát mutatott örökösének, az elsőszülött Ottónak, hogyan viseli balsorsát egy keresztény uralkodó, hogyan távozik – alázattal és megbékélve – a földi életből. Hittel és tiszta lelkiismerettel.

És valószínűleg ez volt a legfontosabb, amit örökölni hagyhatott neki.

Zita és családtagjai megérkeznek a Funchali székesegyházhoz, hogy részt vegyenek Károly gyászmiséjén (1922. április 27.)
Fotó: Museu de Fotografia da Madeira - Atelier Vicente's

PROGRAMOK

A ránk bízott hagyaték feldolgozásán és megőrzésén, a további iratanyagok feltárásán és beszerzésén, valamint a szakmai kapcsolatok kiterjesztésén túl kiemelten fontosnak tartjuk Habsburg Ottó szellemi örökségének ápolását és népszerűsítését. Ennek érdekében idén is számos kiállítást, konferenciát és könyvbemutatót szerveztünk kül- és belföldön egyaránt.

Kollégáink – Ólmosi Zoltán, Kocsis Piroska, Baranyai Lili és Herczeg Lili – névadónk halálának 13. évfordulója alkalmából a Pannonhalmi Bencés Főapátságban rendezett eseményen. Ólmosi Zoltánról a 230. oldalon emlékeztünk meg.

ÉVKEZDET A GYŰJTEMÉNYBEN: FOTÓMŰVÉSZET – TÖRTÉNETI DOKUMENTÁCIÓ – POLITIKAI TUDATOSSÁG

A magyar kultúra napja alkalmából Alapítványunk immár másodízben invitálta évkezdő rendezvényére a közgyűjtemények munkatársait, vezetőit.

2024. január 22-én a Magyarországi Evangélikus Egyház Szentkirályi utcai kápolnáját zsúfolásig megtöltő közönség előtt mondta el köszöntő szavait Prőhle Gergely. Az Alapítvány igazgatója röviden méltatta a néhai zongoraművész és diplomata Fasang Árpád kezdeményezését, melynek nyomán idén 35. alkalommal emlékezünk meg a „Himnusz születésnapjáról”.

Ezt követően a 99 év – 99 kép. *Fényképek Habsburg Ottó életéből* című kiadványunkról szólva megköszönte a szerkesztő, Dékány Szilveszter és minden közreműködő kolléga, valamint a Helikon Kiadó munkáját. A kötet tartalmára térve névadónknak a képeken is nyilvánvalóvá váló politikai tudatosságáról beszélt, amellyel a trónját vesztett uralkodóház sarja az európai egyesülés demokratikus elkötelezettjévé formálta magát. E folyamatot olyan jeles magyar származású fotográfusok dokumentálták, mint Juan Gyenes, Nicolas Müller és Paul Almásy, akik képeikkel egyúttal a magyar kultúra és művészet nemzetközi ismertségéhez járultak hozzá. PRŐHLE GERGELY kiemelte, hogy Alapítványunk továbbra is a legmagasabb szakmai követelményeknek megfelelően látja el feladatát, majd – megköszönve a számos megjelent közgyűjteményi szakember érdeklődését – ismertette az elmúlt év eredményeit Habsburg Ottó hagyatékának feldolgozásában.

NAVRACSICS TIBOR közigazgatási és területfejlesztési miniszter szerint Habsburg Ottó arra mutat példát, hogyan lehet ideálokat képviselni a politikában formális hatalmi pozíciók nélkül, pusztán a személyiség tekintélyével, kikezddhetetlen morális és szellemi tőkével, másokat is magával ragadó intellektuális kisugárzással. Nem annyira a trón, de a felkészültség és az elkötelezettség a királyi hatalom igazi attribútuma. Tanulságos, emlékeztetett, hogy a Monarchia kormányzásának igazán testközelű tapasztalatát hogyan szublimálta az utolsó trónörökös az egyesült Európa eszméjévé.

Egy fotóalbum összeállítása nagy felelősséggel jár, hangsúlyozta CSORBA LÁSZLÓ, az ELTE professzor emeritusa a könyv bemutatásakor. Az ember hajlamos arra, hogy a csak olvasottakkal szemben kritikusabb legyen, manapság pedig különösen felmérhetetlen a képek gondolkodásformáló ereje. Ottó életútjának csillogóan fotográfusi érzéssel válogatott 99 pillanatképe érzékletesen adja vissza az egykori trónörökös személyiségét – hangzott el a méltatásban.

A laudációt követően kerekasztal-beszélgetésre került sor a szakma képviselőinek részvételével, amelyen LENGYEL BEATRIX, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának tárgazgatója; RÉPÁSZKY LIPÓT, a Nemzeti Audiovizuális Archívum ügyvezető igazgatója; BAKI PÉTER, a Magyar Fotográfiai Múzeum és a Mai Manó Ház – Magyar Fotográfusok Háza igazgatója; kollégánk, DÉKÁNY SZILVESZTER gyűjteményi főmunkatárs kérdéseire válaszoltak: milyen módszertani különbségek léteznek egy fotógyűjtemény kezelésével kapcsolatban a többi dokumentumtípussal összevetve?; hogyan lehet művészi kép a dokumentarizmusból?; miben más a történelmi pillanat megragadása és az élményfotózás?; mi a véleményük a mesterséges intelligencia felhasználásáról a fotógyűjteményi feldolgozásban?; hogyan áll ma a fotólevéltárosok képzése, az utánpótlásnevelés?; hogyan fog zajlani a fotóarchiválás a saját intézményükben 30 év múlva?

Az est zárásaként, egyfajta összegzés-ként, Pröhle Gergely idézte Freund Tamás professzor gratuláló levelét: „Úgy tűnik, hogy néhány részlet is képes egészé összeállni, és a 99 fotóból kirajzolódik az alkotóereje által mégiscsak uralkodóvá vált, nemzetiségek fölött álló politikát támogató, család- és otthon szerető közéleti ember képe, akinek szíve és szelleme tiszta” – írta a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. A könyvbemutatót követően az Alapítvány állófogadást adott vendégeinknek.

ESZMECSERE

Az Alapítvány tevékenysége a Habsburg Ottó írásaira reflektáló kiadványok és rendezvények mellett a nemzetközi diplomácia, az európai integráció, a kereszténydemokrata politizálás és a közép-európai együttműködés kérdéseire összpontosít.

John Lukacs 100

Alapítványunk és a Nemzeti Közszerlati Egyetem frissen alakult John Lukacs Intézete január 31-én nemzetközi konferenciával ünnepelte névadójának 100. születésnapját.

„Nem pusztán a múlt teremtményei, de a jövő alkotói is vagyunk” – idézte John Lukacs szavait a jelenlévőket köszöntő felszólalásában ORBÁN BALÁZS. A miniszterelnök politikai igazgatója beszédében a múlt megismerésének fontosságát hangsúlyozta, ami különösen azok számára jelent erkölcsi kötelezettséget, akik – mint az Egyetem hallgatói és oktatói – a köz szolgálatát választották hivatásuknak. „Mostanra elérkezett az építkezés következő fázisa, amikor a nemzetközi térben is elhelyezik az NKE-t.” Az ő feladatuk, hogy a „magyar hang”-ot, a válságjelenségek kezelésére alkalmas stratégiát képviseljék az átrendeződőben lévő világrendről zajló nemzetközi diskurzusokban. A nyugati civilizáció ideológiai zűrzavara, életidegen elméleti konstrukciói helyett a múltból való egyetememes, értéktelített tudás gondozásának és átörökítésének keresve sem található jobb példáját John Lukacs eszmei hagyatékánál, fogalmazott a politikus.

DELI GERGELY rektor bemutatta az újonnan létrehozott Intézetet, amely három korábbi szervezeti egység – az Amerika Kutatóintézet, a Stratégiai Tanulmányok Intézete, valamint a Stratégiai Védelmi Kutatóintézet – összeolvasásából jött létre. Küldetése, hogy ápolja névadója szellemi örökségét, koordinálja a stratégiai kutatásokat, és előmozdítsa a nemzetközi tudományos életben való minél aktívabb magyar részvételt. PRÖHLE GERGELY, az Intézet és a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója néhány felvétellel az Egyetemen néhány éve, aktív közreműködésével kialakított John Lukacs Társalgón kalauzolta végig a konferencia résztvevőit: a történész személyes tárgyai, saját maga készítette bútorai, kitüntetései, kottái – és persze könyvei – a történész sokoldalú személyiségét igyekeztek közelebb hozni a hallgatókhoz. Bemutatott továbbá egy levélváltást Habsburg Ottó és John Lukacs között, amelyben ma is releváns megállapítások szerepelnek az amerikai konzervatív tábor sokféleségéről.

A család részéről a tengerentúl élő ANNEMARIE L. COCHRANE köszöntötte felvételtől az édesapja emléke előtt tisztelő egybegyűlteket.

„Az olvashatatlan történelem nem történelem” – emlékeztette a hallgatóságot a történetíró mindenkori felelősségére HATOS PÁL. Johan Huizinga szavaival arra utalt, hogy korunkban az elgépi-esedett tudományipar révén történeti tárgyú írások tömege zúdul ránk, de elenyészően kevés ebből az igényesen,

egyéni stílusban megfogalmazott írásmű, amilyenek megalkotására Lukacs mindig is törekedett. A történelem tisztelete nála tulajdonképpen a szabadság tiszteletét jelentette, nem véletlenül vallotta, hogy az ezirányú tudás nem individuális, hanem közösségi célú teljesítmény, Paul Ricoeur meglátására rímelve: „A történelem: le nem rótt tartozás.”

„A történelmi tudat azt jelenti, hogy megtanulunk odafigyelni saját morális képzelőerőnkre, és érzékelni mások emlékeit, olyan dolgokét, amelyekről nem első kézből rendelkezünk tapasztalattal” – idézte JEFFREY NELSON előadása bevezetéseképpen egy amerikai történész-kollégája szavait. John Lukacs *Historical consciousness* (1968) – magyar nyelven: *A történelmi tudat, avagy a múlt emlékezete* (2004) – című főműve már megjelenésekor felkeltette az amerikai konzervatív gondolkodók érdeklődését. Az írástudó történész alakját megidézve a Russell Kirk Center ügyvezető igazgatója a 18–19. századi kezdetekig tekintett vissza, és a figura 20. századi „reinkarnációját” T. S. Eliot, George Orwell, G. K. Chesterton, Kirk és Lukacs alakjában és szerepében látja, akik hivatásuknak érezték „a régi igazságok és jogok”, a folyamatosság és az állandóság védelmezését a progresszió és az újítás csábításaival szemben. A történetírás Lukacs számára a rekonstrukció tette; morális cselekedet, amely az ideológiák és pozitívizmus szorításából kiszabadítva a Szót, irodalmi formában képes egy újfajta humanizmushoz, egyfajta bölcsességre elvezetni olvasóját.

RICHARD GAMBLE, a Hillsdale College professzora a *Historical consciousness* születéséről és fogadtatásáról szólva elmondta, hogy Lukacs a mű írásának másfél évtizede alatt csupán néhány jóbarátja – Russell Kirk, Dwight Macdonald, George Kennan, Owen Barfield – véleményét kérte ki, több ízben ők tartották vissza attól, hogy feladja gyakran kilátástalannak érzett munkáját. Beszédét a 175. oldalon közöljük. Gamble – aki régóta tervezi, hogy megírja Lukacs életrajzát – úgy látja, *A történelmi tudat* szerzőjének ambíciója az, hogy egy újfajta humanizmus jegyében a

mai posztmaterialista, posztkartézianus, poszttudományos világban ismét az embert helyezze a világegyetem középpontjába.

SUSAN HANSSEN hozzászólásában a 20. századi amerikai gondolkodástörténet három alapvető iránya által meghatározott koordináta-rendszerben helyezte el Lukacsot. A magyar történész eszerint a hetedik bevándorlási hullámmal érkezett az Újvilágba, amely közép- és kelet-európai értelmiségiek – többek között Albert Einstein, Leo Strauss, Hannah Arendt, Jacques Maritain, Czesław Miłosz, Alekszandr Solzsenyicin, Eric Voegelin – gondolati teljesítményével gazdagította annak szellemi életét. A humán területeken ők újítták meg a kontinens természetjogi gondolkodását, keltették fel az ókori politikai filozófia iránti érdeklődést, mindeközben pedig a Nyugat keresztény liberális hagyományának megőrzésén, és nem megdöntésén munkálkodtak. A másik eszmeáramlat az angol katolicizmus megújulásának „harmadik tavasza”, amelyben Christopher Dawson, Mortimer Adler vagy Graham Greene voltak Lukacs „társutasai”; közülük számosan nemcsak a szépirodalomban értek el sikereket, de az akadémiai világba is bekerültek. Harmadikként az előadó a 80-as évek konzervatív virágkorát említette, amely az angolszász hatalmak összehangolt politikájának köszönhetően 1990-re elhozta a kommunizmus bukását. Ezek a hatások formálták együttesen Lukacs konzervatív katolikus értelmiségi arcélét, vélte a Dallasi Egyetem oktatója.

Az ünnepelttel kapcsolatban személyes élményeiről beszélt videóüzenetében WILFRED MCCLAY, a Hillsdale College professzora. Elmondta, ismeretségüket annak köszönheti, hogy a John Hopkins University történelem szakos hallgatójaként recenzio írására kérték fel Lukacs *Outgrowing democracy. A History of the United States in the Twentieth Century* (magyarul *Az Egyesült Államok XX. századi története*) című könyvéről. A szerző ennek megjelente után levélben kereste fel őt, később pedig barátságával is kitüntette. McClay felidézte, hogy Lukacs reakcióként jellemezte magát, és a 19. századi nagypolgárságot idealizálva arról beszélt, a történelmi tudat révén igenis lehetséges – legalábbis megpróbálható – visszaforgatni az időt. Georges Santayana, spanyol származású amerikai történésztől pedig azt tanulta meg: „any tradition is better than any reconstruction” („minden hagyomány különb bármely rekonstrukciónál”).

A John Lukacs professzúráját megöröklő DAVID CONTOSTA számos személyes történettel gazdagítva elevenítette fel a történész életútját és munkásságának jelentőségét, külön kiemelve annak két meghatározó kötetét, az *Egy eredendő bűnös vallomásai* és *A XX. század és az újkor vége* című opuszokat. Elődje munkásságát méltatva nemcsak Lukacs történetírói nagyságát, hanem nyelvi kvalitásait és leleményességét, nem utolsósorban pedig humorérzékét emelte ki.

M. NAGY MIKLÓS, a Helikon Kiadó vezetője ugyancsak jól ismerte Lukacsot, számos könyvét ültette át magyar nyelvre. Előadásában egyfelől azt bizonyította, hogy a történész kiváló szépíró (is) volt, ugyanakkor magyarázatot keresett arra, hogy ennek ellenére miért nem olvassák Magyarországon sem annyian, mint azt megérdemelné. Pedig írásművészetében minden adott: a szómágiára való hajlam, a részletek aprólékos megfigyelése és leírása, az árnyalt jellemábrázolás, az aforisztikusság, amelyek ráadásul magyarul jobban érvényesülnek, mint angolul. Talán a műfaji és politikai szempontú – a személyiség és az életút ismeretében könnyen magyarázható, alapjában véve szimpatikus – besorolhatatlanság áll a jelenség mögött, vont mérleget M. Nagy. Beszédét az 180. oldalon közöljük.

Az amerikai vendégek a magyar meghívottakkal az emlékülés során kerekasztal-beszélgetéseken reflektáltak Lukacs gondolataira. A HORKAY HÖRCHER FERENC vezette panelben arról esett szó, hogyan értékelte a történész munkáiban a személyiség történelemformáló szerepét. Ezzel kapcsolatban járták körül Lukacsnak az Egyesült Államok 20. századi történelméről – különösen egyes elnökök és pártok teljesítményéről – mondott ítéletét. Megállapították, hogy ha egyetlen „hősét” kellene megnevezniük,

akkor az minden bizonnyal Winston Churchill, mivel ő egyesítette magában az arisztokratikus politikus és az intellektuális államférfi karakterjegyeit. BOTOS MÁTÉ egyetemi docens (PPKE) szerint Lukacs a brit politikusban elsősorban a víziót, míg Ronald Reaganban az őszinteséget értékelte, ugyanakkor élesen kritizálta annak populista megnyilvánulásait. GALI MÁTÉ (MCC Társadalom- és Történelemtudományi Iskola) a közlegő amerikai elnökválasztás kapcsán ennek ellenére nem tartotta valószínűnek, hogy Lukacs – ha tehetné – a demokrata elnökre voksolna.

A rendezvény utolsó tematikus blokkját – „A történelem kívülállói: John Lukacs és George F. Kennan” – POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS filozófus előadása vezette be. Az Alapjogokért Központ vezető elemzője a mindkét történész számára meghatározó szovjet politikát a marxista ideológia, az orosz szellemiség és a progresszív gondolkodás eredőjeként határozta meg. Referátumában GLANT TIBOR, a Debreceni Egyetem professzora pedig arról beszélt, kik voltak Lukacs mellett az amerikai történetstársadalom Magyarországról emigrált tagjai. A névsor tekintélyes – Deák István, Sugár Péter, Várdy István, Sinor Dénes, Gáti Károly, Pásztor Péter és mások –, azonban a származás közösségén túl világosan láthatók az életpályák eltérő hangsúlyai is. George F. Kennan és John Lukacs levelezéséből kiindulva KOCSEV BENCE, Alapítványunk munkatársa arról kérdezte beszélgetőpartnereit, hogy kettejük szakmai céheken kívül álló mivolta mennyiben volt tudatosan vállalt vagy kényszer szülte állapot. Amint felidéztek, Lukacs többször adott hangot annak a meggyőződésének, hogy egy bölcsezt nem lehet szakbarbár, a tudományterületek széles spektrumán kell tudnia eligazodni. (Ennek legszélsőségesebb példáját a Werner Heisenberggel folyta-

A rendezvényen John Lukacs kedves zenedarabjait DÖMÖTÖR MÁTÉ szólaltatta meg zongorán.

Fotók: Szabó Zoltán

Az európai demokrácia mérföldköve

„Az európai integráció szolgálatában” címmel rendeztünk minikonferenciát és kerekasztal-beszélgetést a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen március 5-én.

Megemlékeztünk arról, hogy Alapítványunk névadóját az 1979-ben megtartott választásokon – amelyeken az európai nemzetek első alkalommal határozták meg közvetlen szavazással az Európai Parlamentbe küldendő képviselőiket – a testület tagjai közé választották. Ezzel egy, a harmincas években kezdődött hosszú folyamat zárult le: Ottó ekkor csatlakozott a Páneurópa-mozgalomhoz, amelynek 1957-ben alelnöke, majd 1973-ban elnöke lett. Irányítása alatt a Nemzetközi Páneurópa Unió a kontinens egységének fontos hangadójává vált, egyúttal hozzájárult a kommunizmus bukásához is Közép- és Kelet-Európában. Édesapja nyomdokaiba lépve leánya, Walburga jelenleg is az Unió alelnöki tisztét tölti be.

Az eseményre Budapestre érkezett HABSBURG KÁROLY és leánya, GLORIA HABSBURG. A Páneurópai Mozgalom Ausztria elnöke a szervezet osztrák és magyar vezetőinek társaságában látogatást tett Alapítványunknál, egyúttal átadott nekünk néhány levelet, amelyeket De Gaulle francia elnök, valamint Josef Klaus osztrák kancellár írt édesapjának az 1960-as évek elején.

A délutáni rendezvény vendégeit PRÖHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója köszöntötte. Az NKE John Lukacs Intézetének programigazgatója emlékeztetett rá: az évforduló azért volt fontos névadónk politikai pályáján, mert karrierje során ekkor vett részt először demokratikus megmérettetésen. Trónörökösök életében ritkán adatik meg az ilyesmi. Fél évezredre visszatekintő családi tradíciói azonban hozzásegítették Habsburg Ottót ahhoz, hogy

„átprogramozza” személyes ambícióit, és a szupranacionális páneurópai eszme lehetővé tette számára, hogy az egész kontinens jövőjéért munkálkodjon.

ALINE SIERP, a Maastrichti Egyetem oktatója a 1979-es esemény tágabb politikai kontextusát vázolta fel a hallgatóságnak. Visszatekintett az Európai Parlament intézményének 1951-ben indult történetére, és részletesen taglalta a hatást, amelyet a választási kampány és az eredmény kiváltott az NSZK belpolitikájában. Ottónál a tudatos szerepépítésre mutatott rá, amit a Robert Schuman-díjjal (1977) és a német állampolgárság megszerzésével (1978) igazolt.

A kerekasztal-beszélgetésben az Európai Parlament múltjából és jelenéből levont tanulságok elemzése következett, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy előremutató gondolatok is elhangzanak majd az intézmény jövőjével kapcsolatban. WALBURGA HABSBURG DOUGLAS, a Páneurópai Unió alelnöke előjáróban edesapja politikájának súlypontjait és Franz Josef Strauss-szal való kapcsolatát elevenítette föl. RAINHARD KLOUCEK, a Páneurópa Mozgalom Ausztria főtitkára arról beszélt, hogy a mozgalom eszméi mennyire szivárogtak be Ottó személye révén az európai intézményrendszerbe, többek között azáltal, hogy hosszú ideig ő vezette a parlament külügyi bizottságát. Spanyol meghívottunk, CARLOS URIARTE SANCHEZ, a madridi Rey Juan Carlos Egyetem alkotmányjogász professzora hazája, az egykori világbirodalom – Európán túlnyúló, Dél-Amerikára és Afrika jelentős területeire kiható, és napjainkban egyre sürgetőbb – felelőségéről beszélt.

A legsarkosabb vélemények a közös kül- és biztonságpolitika témájában hangzottak el a vita résztvevőitől, de valamennyien hitet tettek egy határozottabb közös politika mellett, és idézték Ottó 30 évvel ezelőtti szavait a kontinensünket keletről fenyegető veszélyről.

Az unió intézményei előtt álló rövidtávú feladatokat GYÖRI ENIKŐ, az EP magyar képviselője zárszavában négy pontban foglalta össze: csak akkor leszünk sikeresek, ha szorosabbra tudjuk fűzni gazdasági, politikai, katonai erőinket (merthogy az elmúlt 5 esztendő ebben a vonatkozásban elfecsérelt időnek tekinthető); tartjuk magunkat az intézmények működését megszabó elvekhez, amelyek – ha zökkenőkkel is, de – az alapítás óta működtetik a rendszert; lemondunk civilizációs törekvéseinkről, vagyis arról, hogy ideológiák alapján ítélünk meg országokat, nemzeteket, közösségeket; végül pedig, hogy hitet teszünk az Unió további (nyugat-balkáni, kelet-európai) bővítése mellett.

Fotók: Szilágyi Dénes (NKE)

V4 33 – EU 20: Visegrád és az európai együttműködés

Folytatva az elmúlt évek gyakorlatát, Habsburg Ottónak a közép-európai gondolat melletti elkötelezettsége jegyében Alapítványunk április 4-én – a Nemzeti Közszerológiai Egyetem John Lukacs Intézetével közösen, a Visegrad Fund támogatásával – szervezett találkozót a Visegrádi Együttműködés aláírásának 33., valamint az érintett országok uniós csatlakozásának 20. évfordulója alkalmából, amely egyben a College of Visegrad+ Weekend University rendezvénysorozat megnyitója is volt.

A vendégeket PRÖHLE GERGELY köszöntötte, külön üdvözölve a visegrádi országokból érkezett diákokat és előadókat. Beszédében felidézte tapasztalatait a 90-es évek elejéről, amikor számára nyilvánvalóvá vált: az a tény, hogy a rendszerváltást megelőzően, a közép-európai szellemiség jegyében az egyes kelet-közép európai országok értelmiségije kiterjedt személyes hálózatot tudtak kialakítani, jelentősen hozzájárult a térség integrációjához a vasfüggöny leomlása után. Ilyen személyes hálózatok létrehozására van szükség a mai fiatalok körében is – ezt szolgálja a College of Visegrad+ Weekend University.

DELI GERGELY, az NKE rektora a visegrádi országokkal fennálló és folyamatosan bővülő, az egyetem életében kezdettől

fogva prioritást élvező kapcsolatrendszer fontosságát hangsúlyozta, amely intézmények, kormányzati szervek és magánszemélyek hálózatát hozta létre. Csak ennek révén valósulhatnak meg a modern kor kihívásaira – a zöldpolitikára, a biztonságpolitikára, a mesterséges intelligencia felhasználására – a felnövő generáció aktív részvételével adott közös válaszaink.

A napjaink konfliktusaihoz – az orosz-ukrán háborúhoz, a NATO és az Unió további bővítéséhez – való viszonyunkat UGRÓSDY MÁRTON úgy jellemezte: „*Mindannyian a földrajz rabjai vagyunk*”. Ezek olyan, geopolitikai helyzetünkből adódóan húsba vágó kérdések, amelyek az együttműködés elveinek újradefiniálását sürgetik. Ma leginkább arra van szükség, hogy hallassuk a hangunkat ezekben az égető témákban, mert érdekeink artikulálását hiába várjuk másoktól, figyelmeztetett a Politikai Igazgatói Iroda helyettes államtitkára.

„*Visegrád halott*” – kezdte előadását a provokatív felütéssel PETR MAREŠ, a Nemzetközi Visegrádi Alap ügyvezető igazgatója. A történelemről alkotott képünk sosem lehet objektív, emlékeztetett, sokkal inkább az interpretációk függvénye – és ez különösen igaz Közép-Európa 19–21. századi történeteire. Elég, ha az első világháború lezárásának körülményeire gondolunk, amely néhány éve még gyökeresen mást jelentett térségünk egyes államainak polgárai számára. A kommunizmus „generációs tapasztalata” lassan ugyan a múlté, de a rendszerváltások óta eltelt időszak összetettebb, mint gondolnánk. Ezért is fontos, hogy a döntéshozók tisztában legyenek a társadalomban élő, a körülöttünk zajló világra reflektáló elképzelésekkel. Illusztrációként Mareš a V4-ek országaiban az elmúlt 20 év során rögzített közvélemény-kutatási adatokat mutatott a térség „mentális térképéről”, amelynek talán legfontosabb tanulsága, hogy az itt élőkben – mindennek dacára – kimutathatóan működik a bizalom és a szolidaritás egymás iránt. Csak remélni lehet, hogy erre a meglévő együttműködési potenciálra építeni fogunk tudni a közeljövőben.

Az előadást követő kerekasztal-beszélgetésen LADISLAV CABADA, a Prágai Metropolitan Egyetem rektorhelyettese; DOMINIK ŠOLTYS, a Pavol Jozef Šafárik Egyetem Jogi Karának professzora; PIOTR SZWEDO, az OKSPPO Center for Foreign Law Schools (Jagelló Egyetem, Krakkó) vezetője és BÁBA IVÁN, a Külügyminisztérium korábbi közigazgatási államtitkára vallottak arról, miben éltek és élnek meg személyesen a térség sokat emlegetett közös identitását; illetve arról,

hogyan lehet szerintük gyakorlati tartalommal megtölteni a mai fiatalok számára ezt a virtuális valóságot.

A nagyköveti kerekasztalt NAGY DÉNES ANDRÁS, a College of Visegrad+ program koordinátora moderálta. EVA DVOŘÁKOVÁ, a Cseh Köztársaság magyarországi nagykövete, GABRIEL SZÓKE, a Szlovák Köztársaság Külügyi és Európai Ügyek Minisztériumának V4-es osztályvezetője, SEBASTIAN KĘCIEK, Lengyelország magyarországi nagykövete, valamint LÉGRÁDI ZSÓFIA – Varju Krisztina, a Külgazdasági és Külügyminisztérium az európai kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkárának képviselője – a V4 jövőjéről beszélgetett. Mindnyájan egyetértettek abban, hogy a régió belső egységének fontos sarokkövei a csereprogramok, a határon átnyúló együttműködések.

Záróbeszédében LILIANA ŠMIECH, az NKE nemzetközi főigazgatója szerint a College of Visegrad+ Weekend University nyitó rendezvénye tanulság arra nézve, hogy lényeges a kapcsolatok folyamatos ápolása a négy országon belül, ezt a felelősséget pedig a következő generációknak is át kell adnunk. „*Ez lesz a College of Visegrad küldetése*” – zárta gondolatait Šmiech.

Képek: Szilágyi Dénes (NKE)

Változik-e Európa arcéle? – Kerekasztal-beszélgetés az új Európai Parlament összetételéről

Alapítványunk a kérdés szakértőinek bevonásával értékelte a június 9-én lezajlott európai parlamenti választások tanulságait.

PRÖHLE GERGELY, az Alapítvány igazgatója köszöntőjében arra a történelmi tényre emlékeztette a hallgatóságot, hogy Habsburg Ottó szinte napra pontosan 45 évvel ezelőtt – 1979. június 10-én – lett a kontinens legfőbb döntéshozó testületének a tagja. Az egykori trónörökös veleszületett magabiztossággal mozgott a demokratikus közegben (is), és „természetes testtartással”, hét nyelvet tárgyalóképesen beszélve képviselte a keresztény értékrenden nyugvó Európa ideáját,

részt vállalva ezáltal a 80-as években bekövetkezett konzervatív fordulattól. Első megszólalóként FELEDY BOTOND politológus ismertette nagy vonalakban a választások eredményeit: kitért a néppárt megerősödésére, a zöld és a liberális csoportosulások látványos gyengülésére. A Jesuit European Social Centre igazgatóhelyettese felidézte a kontinensünk életét az elmúlt öt év során alapjaiban meghatározó történeseket

– pénzügyi-gazdasági válság, világjárvány, orosz-ukrán háború, Green Deal –, amelyek nyomán érezhetően elbizonytalanodtak az egyes politikai irányzatok ideológusai. Mint mondta, még az egy táborhoz tartozók nézetei is olyannyira fragmentálódtak, hogy az új testületben még nehezebbnek tűnik nagy véleménytömbök kialakítása bizonyos kérdések támogatására, döntések elfogadtatására. Pedig a klímaváltozás, a háború, a társadalmi szolidaritás, a gazdasági helyzet vagy a migráció mind-mind sürgős megoldást követel(ne).

HILLER ISTVÁN, az MSZP országgyűlési képviselője bevallotta, hogy magyar politikusként szociáldemokrata elvek mellett kiállni manapság nem a leglélekemelőbb elkötelezettség. Felhívta a figyelmet arra, hogy bár az európai választások kontinentális horizontúak, mégis erőteljes hatást váltottak ki nem egy tagállamban: a kormány megbukott Belgiumban és Franciaországban, és tömegesen mondtak le posztjukról a kudarcot vallott pártok vezetői. A történész a jelenségek értelmezéséhez egy új irányzat, a *Klimageschichte* kutatási eredményeit hívta segítségül, amelyek megdöbbenő párhuzamot mutatnak Európa elmúlt 1000 évének éghajlati körülményei és a politikai-társadalmi-demográfiai viszonyok alakulása között. Hiller végezetül a „feledés kultúrája”-nak nevezett, a társadalmi tudatot befolyásoló tömeglélektani fogalomról beszélt, amely legkésőbb három emberöltő alatt kimossa a tapasztalatokat az emberek fejéből. Ez (is) magyarázhatja, hogy kontinensszerte terjed a háborúról való beszéd, erősödik a háborús retorika.

A Fidesz gyakorló európai parlamenti képviselője a választási részvétel mindenütt magas arányát emelte ki, és úgy jellemezte a magyar jobbközép erőt, mint amely az eredmények alapján ma is 2/3-os szavazati aránnyal nyerné meg az itthoni választásokat. GYŐRI ENIKŐ az elmúlt öt esztendő brüsszeli küzdelmeire visszatekintve szólt a hazánkat ért hátrányos megkülönböztetésről, és ebben a tekintetben az előttünk álló időszakra sem prognosztizált változást. Amire leginkább szükségünk lesz, mondta, hogy a jövőben, ha lehet, még következetesebben álljunk ki a meggyőződésünk mellett, képviseljük az összmagyarság érdekeit. Döntőnek nevezte, hogy az Európai Unió Tanácsának július 1-jével kezdődő soros elnöki pozíciójában el tudjuk-e indítani néhány, számunkra fontos kérdés tisztázását.

A beszélgetés polemikusabb perceiben Hiller István azon kérdésfelvetéséhez fűztek megjegyzéseket a vendégek, miszerint elképzelhető-e manapság hagyományosan szociáldemokrata alapokon nyugvó baloldali nézetrendszer, amely úgy képes tömegeket vonzani, hogy időközben megszabadul a szélsőségesen liberális ideológiai elemek ballasztjától. Ugyancsak a szocialista politikus volt az, aki az elmúlt évek tendenciájából kiindulva óvott Magyarországot európai uniós és az atlanti kötődéseinek további lazításától.

Debrecentől Sopronpusztáig

Alapítványunk az MCC Magyar–Német Intézetével szervezett konferenciát Habsburg Ottó debreceni előadásának és a Pán-európai Piknik 35. évfordulójára emlékezve.

A Közép-Európa történelme szempontjából sorsfordító Pán-európai Piknik ötlete a cívis városban született meg 1989 júniusában, a Habsburg Ottó tiszteletére adott vacsorán. Erre az eseményre emlékeztünk június 20-án a Mathias Corvinus Collegium (MCC) Debreceni Képzési Központja – a legendás Arany Bika Szálló – falai között, az egykori fogadás helyszínén.

BAUER BENCE, a Magyar–Német Intézet az Európai Együttműködésért igazgatója arra emlékeztette a jelenlévő fiatalokat, hogy a piknik vetette el a német újraegyesítés magvait, amely azután a vasfüggöny végleges elbontásával, a kelet-német menekültek tömeges nyugatra engedésével szökkent szárba, és végül a berlini fal lebontásával hozta meg gyümölcsét. Ugyanakkor az is igaz, vallotta be, hogy a nyugati határszélen lezajlott későbbi történések háttérbe szorították a cívis város kezdeményezését. Pedig Debrecen és Sopron egyenrangú szerepének elismerése lehetőséget kínál arra, hogy felülírjuk a nyugati-keleti, kuruc-labanc, katolikus–protestáns dichotómiák megmerevedett történeti mintázatait, és megteremtsük a századokon át vágyott magyar–magyar egyesítést.

A megyei jogú város polgármestere, PAPP LÁSZLÓ köszöntőjében a magyar–német kapcsolatok múltbeli felelevenítése mellett a pozitív jelenkori példákat és a fejlődés ígéretes jövőbeli perspektíváját hangsúlyozta ki.

A következő megszólaló, TURI GÁBOR „történelmi mellékszereplő”-ként jellemezte önmagát. Debrecen egykori alpolgármestere a nagyszámú fiatal hallgató számára is érzékletesen idézte meg a hetvenes-nyolcvanas évek késő Kádár-kori hangulatát. Mint elmondta, abban a forrongó, a változás útjait kereső miliőben Habsburg Ottó a hiteles európaiság alternatíváját mutatta fel látogatása során, olyan konzervatívként, „aki megvalósítja azokat a reformokat, amelyekről a baloldaliak csak fecsegnek”. Azzal a gesztussal pedig, hogy az egykori trónörökös aláírta a város határában működött szovjet katonai repülőtér bezárását szorgalmazó petíciót, közvetlenül is sorsközösséget vállalt az itt lakókkal.

PRÓHLE GERGELY, Alapítványunk igazgatója egy másik, közeli évfordulóra – Nagy Imre és mártírtársainak 1989. június 16-i újratemetésére – utalva a rendszerváltás sokszereplős, kompromisszumos sajátosságát emelte ki. A fiatalokhoz szólva arra buzdította őket, hogy a történelmi analógiák révén törekedjenek mindig globális értelmezési keretekben elhelyezni az ellentétes véleményeket,

mint például napjaink szuverenitás- és integrációpárti vitáit. És sose feledkezzenek meg arról, hogy szövetségesek nélkül a legnemesebb indíttatású önállósági politika is kudarcra van ítélve.

Az egyéni megszólalásokat ke-rekasztal-beszélgetés követte, amelyen a 35 évvel ezelőtti ese-mény ötletgazdái – FILEP MÁRIA, SZABÓ LUKÁCS és TURI GÁBOR válaszolták meg a kérdést: vajon 1989-ben így képzelték-e el Magyarország és Közép-Európa jövőjét. A beszélgetést DOBROWIECKI PÉTER, az MNI kutatási vezetője moderálta.

Európa védőszentjének oltalmában – gondolatok a magyar elnökség elé

A Habsburg Ottó Alapítvány június 30-án, az Európai Unió Tanácsának magyar elnöksége vigí-liáján beszélgetéssel egybekötött megemlékezést szervezett névadója halálának 13. évfordulója alkalmából a Pannonhalmi Főapátságban.

A Szent Márton hegyén ezer éve álló bencés kolostor szakrális hely. Szerzetesei Európa védő-szentjének *Regulája* alapján élik századok óta imádságos és dolgozó életüket, a magyar történe-lemben betöltött szellemi és nevelői tevékenységük közismert. Ők voltak névadónk tanárai is az emigrációban. Habsburg Ottó kötődését a rendhez mi sem szimbolizálja jobban, mint az utolsó trónörökös szívurnája az altemplomban. Továbbá ugyanott helyezték örök nyugalomra a Lónyay hercegi házaspár földi maradványait is. Lónyay Elemér felesége pedig nem volt más, mint a sze-rencsétlen sorsú Rudolf trónörökös özvegye, a belga királyi család sarja. Ezzel az átkötéssel meg

is érkezünk a jelenbe: Magyarország jú-lius 1-jén Belgiumtól veszi át az Európai Unió Tanácsának elnöki tisztét. Minde-zek fényében keresve sem találhattunk volna alkalmasabb helyszínt, hogy hálát adjunk a kontinens szabadságáért és bé-kéjéért, és a Feljebbvaló segítségét kérjük a jövőre nézve – adta meg az összejövétel hangnemét PRÖHLE GERGELY, a Habs-burg Ottó Alapítvány igazgatója.

HORTOBÁGYI T. CIRILL főapát köszöntő-jében arra emlékeztette a jelenlévőket,

hogy az európai közösség alapját az egykori ellenségek kölcsönösen felismert gazdasági érdekei hívták életre. Korunk törekennyé és kiszolgáltatottá vált világában azonban az anyagi támaszok elégtelenné lettek. Egyedül a lelki élet gazdagságára építhetünk, mert csak az teremti békét ben-nünk és körülöttünk. Habsburg Ottó örökségét az ápolja méltó módon, aki a békéért tesz, intett a főapát.

Névadónkat emberség, kötelességtudat és az igazában való megingathatatlan hit jellemezte – méltatta Habsburg Ottót egykori munkatársa, STEPHAN BAIER. A politikus életrajzírója felidéz-te, hogy a dinasztia hagyományaihoz híven IV. Károly fia mindig sokszínű, toleráns és rendezett birodalomban gondolkodott, és ezt az elképzelését vetítette rá az egész kontinensre, olyan jogi és védelmi teret vizionálva, amely szüntelenül a béke hatalmának megvalósításán munkálkodik (ezért kapta 1995-ös könyve a *Friedensmacht Europa* címet). Felelősséggel és alázattal viselt szol-gálat a középkori királyerényeket idézi, azonban mégsem hat anakronizmusként, állította Baier, mivel felfogása a totalitárius rendszerek elleni biztosítéknak bizonyult a 20. században. Előadása a 192. oldalon olvasható.

FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese Stefánia hercegnő életútjának Magyarországgal kapcsolatos részleteit osztotta meg a népes hallgatósággal. Kitért II. Lipót belga király lányának Habsburg Ottó családjá-val ápolt jó viszonyára, illetve bemutatta a belga–magyar relációban játszott fon-tos szerepét és annak napjainkig ható pozitív következményeit.

Ezt a tematikát követte hozzászólásá-ban JEROEN VERGEYLEN, a Belga Király-ság magyarországi nagykövete, amikor a Tanács elnöki tisztségéről leköszönő hazája nevében a politikai porondon közösen képviselt értékekről szólt. Tör-ténelmi példák sorával illusztrálta a két ország között a kora újkor óta fennálló kötődéseket, amelyek a 20. században váltak igazán intenzívvé: a világháborúkat követően ma-gyar gyermekek ezreit fogadták be hosszabb-rövidebb időre Belgiumban, majd az 1956-os forra-dalom és szabadságharc menekültjeinek segítése vált a folyamat újabb mérföldkövé.

Az elnökség alapeszméje a nagykövet szerint a közmondásos belga kompromisszumkészség volt, amelynek eredete a Habsburg-kormányzás kiegyensúlyozó politikájában keresendő. Jeroen Vergeylen ennek a szemléletnek a továbbvitelét várta magyar kollégáitól 2024 második felében: a megegyezés módozatainak keresését a versenyképesség, a Green Deal, a védelmi és a gazdasági témák, az ukrajnai háború, a bővítés és a belső intézményi reformok terén. A bencés főapátság-ban nem üres frázis arra a felelősségre figyelmeztetni Európa vezetőit, amelyek Szent Márton, Szent Benedek és Habsburg Ottó értékei voltak – zárta gondolatait a diplomata. Beszéde a 186. oldalon olvasható.

Habsburg Ottó olyan európai föderalista volt, aki mélyen hitt az európai együttműködésben – ennek az első látásra magától értetődő kijelentésnek a tartalmát bontotta ki NAVRACSICS TIBOR, közigazgatási és területfejlesztési miniszter. Igazi integráció csak a kölcsönös bizalmon alapuló együtt munkálkodás révén születik, ahol minden résztvevő a közös cél, a mindenki számára vágyott közös jó érdekében munkálkodik, mondta. Az európaiság időben megelőzte a nemzeti narratívákat. Ezért sem állhat szemben egymással hiteles nemzeti és európai gondolat – sokkal inkább feltételezik, kiegészítik, gazdagítják egymást. Nemzetek önkéntes tömörülése – föderációja – egyenrangú partnerek kooperációjából születik. És ha a tagok nem tévesztik szem elől a szubszidiaritást, az megóvjá őket a hierarchia káros hatásaitól. Egy soknemzetiségű birodalom etnikailag semleges együttműködési keretének „öröksége” így válhatott kontinensünk egységsülésének modelljévé Habsburg Ottó számára – és szolgál tanulságokkal és intő példákkal a jelen és jövő nemzedékeinek.

Fotók: Szabó Zoltán

Szászországi látogatók

Augusztus 29-én a Szentkirályi utcában járt a szászországi Zentrum für Kultur/ Geschichte 50 fős delegációja.

Habsburg Ottót számos kötelék fűzte Szászországhoz. Ezek közül talán a legmeghatározóbb az a tény, hogy nagyanyja, Károly császár és király édesanyja Maria Josefa szász királyi hercegnő (1867–1944), a későbbi I. György szász király leánya komoly hatással volt a neveltetésére. A léha életvitelű férjét korán elveszítő mélyen vallásos asszony egyfaj-

ta családi példaképpé vált, aki származása által Szászország Ausztria iránti történelmi, politikai kötődését is kifejezte. Az 1866-os porosz-osztrák háborúban ugyanis Szászország Ausztria oldalán harcolt, a veszteséget követően pedig I. Ferenc József maga kérte a győztes Bismarck kancellártól, hogy Szászország megőrizhesse viszonylagos önállóságát. E történelmi összefüggésekről az évszázados dinasztikus kapcsolatokat is felvázolva ihletett sorokkal emlékezik meg Habsburg Ottó a *Damals begann unsere Zukunft* című könyvében, amelyet Alapítványunk a jövőben magyarul is megjelentet.

A Szászországból érkezett népes csoportot PRÖHLE GERGELY, Alapítványunk igazgatója köszöntötte és avatta be tevékenységünk részleteibe. Vendégeink ezután megtekintették Habsburg Ottó néhány ismertebb személlyel folytatott, gyűjteményünkben őrzött levelezését, a könyvtári állomány különlegesebb darabjait, illetve a királyi pár koronázásakor használt térdeplőpárnát.

Látogatásuk végeztével az Evangélikus Országos Levéltárban Luther Márton végrendeletének hiteles másolatát láthatták, valamint jártak az Esterházy Péter és Gitta Könyvtárban.

A látogatás – a szakmai érdeklődésen túl – egyben a szász uralkodóház, a Wettinek és a Habsburgok kapcsolattörténetét bemutató, közös szervezésű kiállítás felé tett első lépésnek tekinthető.

Alapítványok eszmecseréje

Szeptember 4-én meglátogatta Alapítványunkat a Konrad Adenauer Alapítvány (Konrad-Adenauer-Stiftung, KAS) Politikai Akadémiájának csoportja JOACHIM KLOSE vezetésével.

Az Európai Unió Tanácsának magyar elnökségére időzített egyhetes utazás célja az volt, hogy a résztvevők jobban megértsék a hazánkban zajló politikai és társadalmi folyamatokat, személyes tapasztalataikat összevethessék a német sajtóban Magyarországgal kapcsolatban megjelenő – többnyire negatív – híradásokkal, kommentárokkal. Joachim Klose korábban a KAS drezdai képviselőjét vezette, és mindig is sokat tett azért, hogy kétoldalú kapcsolataink ne váljanak a politikai kommunikáció áldozatává.

PRÖHLE GERGELY ismertette a Habsburg Ottó Alapítvány létrejöttének körülményeit, működésének az elmúlt öt évben felgyülemlett tapasztalatait. Habsburg Ottó életművének és szellemi hagyatékának ismertetése során újra és újra kitért arra, hogy napjaink legégetőbb politikai kérdéseivel kapcsolatban névadónk milyen álláspontot foglalt el, mi motiválta az európai integráció megerősítése érdekében végzett tevékenységét. A résztvevők között azonos arányban voltak jelen a nyugati és a keleti tartományokból érkezők, ami a kérdések és a kommentárok különbözőségéből is kitűnt: a keletiek nagyobb megértéssel követik a magyar kormányzati politikát, egyúttal kritikusabbak az európai intézményrendszer működésével. Az orosz-ukrán háború kapcsán nagy tetszés övezte Habsburg Ottó híres 2005-ös előadását, melyben korát megelőzve, az akkori német főssoddorral szemben Putyin elnök nagyhatalmi elképzeléseinek veszélyére figyelmeztetett. Az előadás a QR-kód beszkennelésével megtekinthető.

A látogatás során – névadónk nézeteinek korszerűségét visszaigazolván – felmerült annak lehetősége, hogy a szubszidiaritás, vagy az érték-/érdekelvű külpolitika dilemmájának témájában Berlinben közös rendezvénysorozatra kerüljön sor a közeljövőben.

Via Habsburg gödöllői és budapesti állomással

Alapítványunk a Via Habsburg Egyesület programjaiban vett részt november 7–8-án.

A 2001-ben alakult francia, német, svájci és osztrák Via Habsburg – A Habsburgok Nyomában Egyesület azzal a céllal jött létre, hogy ápolja a 800 éves Habsburg-család művészeti és kultúrtörténeti örökségét. A szervezet olyan intézményekkel törekszik együttműködésre, amelyek kapcsolódnak a nagymúltú dinasztiahoz. Többségében a

Habsburg-család egykori lakóhelyeül szolgáló vagy általuk építtetett várakban, kastélyokban, kolostorokban, egyéb épületekben működő múzeumokat fogja össze, összesen 70 tagintézményt. Támogatja a kulturális turizmust, elősegíti a történelmi emlékezet ébren tartását, előmozdítja és népszerűsíti a Habsburg-családdal kapcsolatos kutatásokat. 2014-től az Egyesület által végzett munka európai elismeréseként a Via Habsburg része lett az Európa Tanács kulturális útvonalainak.

Magyarországon elsőként a Gödöllői Királyi Kastély csatlakozott a Via Habsburg Egyesület hálózatahoz 2023. október 13-án, amely eseményen Alapítványunk is képviseltette magát. Ott fogalmazódott meg az a terv, hogy 2024 őszén a Gödöllői Királyi Kastély az érintett szervezetekkel közösen rendezzen tudományos konferenciát. Ennek nyomán született meg november 7–8-án a *„Különleges asszonyok és szerepük a Habsburg-családban”* című nemzetközi szimpózium. Ezen az osztrák és magyar résztvevők, valamint a szép számú érdeklődő meghallgathatta FEJÉRDY GERGELYnek, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettesének *Zita királyné szerepe Habsburg Ottó és testvérei nevelésében* című előadását, továbbá KOCSEV BENCE kollégánk Habsburg Ottó hitveséről, Szász-Meiningeni Regina hercegnő családi örökségéről és életútjáról szóló expozéját.

A konferencia másnapján a Via Habsburg Egyesület tagjai és a tanácskozás előadói REINHOLD SAHL elnök vezetésével ellátogattak Alapítványunkhoz. Miután bemutattuk nekik Habsburg Ottó hagyatékát, arról beszélgettünk, hogyan tudnánk együttműködni az Egyesület bécsi és salzburgi tagszervezeteivel.

A szellem arisztokratája – Churchill 150

Sir Winston Churchill születésének 150. évfordulójáról Alapítványunk a Nemzeti Közszerződési Egyetem John Lukacs Intézetével közösen emlékezett meg. Rangos angolszász vendégek részvételével *„Polihisztorok a világpolitikában – Winston Churchill 150”* címmel rendeztük meg konferenciánkat 2024. november 22-én.

A Nemzeti Közszerződési Egyetem Széchenyi termét zsúfolásig megtöltő közönséget PAUL FOX, az Egyesült Királyság magyarországi nagykövete köszöntötte. Az ünnepelt igen fordulatosságteljes életútjának legfontosabb állomásait felvillantva a diplomata emlékeztetett rá: az utókor által a legnagyobb brit politikusnak és embernek tekintett Churchill zavarba ejtően sokoldalú személyiség volt, aki 1940-ben – katonai, újságírói, történész és politikusi múlttal a háta mögött – szembesült élete igazi hivatásával, amely egyben a 20. század történelmének talán legnagyobb kihívása is volt. Abban a pillanatban valószínűleg senkiben nem állt készen szerencsésebben a feladattal megbirkózni képes személyiségjegyek – készségek és képességek, ambíció és intuíció, történelemszemlélet, politikai ösztön és tapasztalat – olyasféle ötvöze, mint éppen őbenne. Kiállításának üzenete ugyanakkor nem egy letűnt korszak rekvizituma, hanem ma is fájóan aktuális: a 85 év múltán ismét Európa földjén zajló háború napjainkban újra a demokratikus erők összefogását teszi szükségessé.

PRÖHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója névadónk és a brit kormányfő életútjának találkozási pontjairól beszélt. Felelevenítette 1944-es québeci beszélgetésüket, amikor is Churchill a háború utáni európai rendezés kérdéseit elemezve a brit világpolitika kulcskérdésének, az Indiába vezető út sarkalatos pontjának nevezte a trieszti tengeri kikötő biztonságát. Ezzel a megjegyzésével csak elmélyítette az utolsó magyar trónörökös iránta azelőtt is érzett tiszteletét: Ottó ugyanis csak a történelemet és a földrajzot egyaránt jól ismerő politikusokat tekintette komoly államférfiaknak. Későbbi kapcsolattartásukról árulkodik Marlborough hercegének kétkötetes dedikált életrajza, amelyet az egykori – és még ugyanabban az évben újból hivatalba lépő – miniszterelnök küldött nászajándékba Ottó és Regina esküvőjére, 1951 májusában. A John Lukacs Intézet programigazgatójaként Pröhle két relikviára hívta fel a hallgatóság figyelmét: egy Churchill-büsztre, amely Lukacs íróasztalán állt, valamint egy szivarra, amely az egykori kormányfő lánya küldött az édesapjáról több munkát is jegyző szerzőnek; mindkettő az amerikai–magyar történész személyes tárgyai között érkezett Budapestre, és az NKE-n látható.

Megnyitó előadásában LORD DAVID ALTON OF LIVERPOOL, a Lordok Házának tagja Winston Churchill és Habsburg Ottó világszemléletének összehasonlítására vállalkozott. Mindketten történelmi nevet viseltek, családjaik, hazájuk, alkalomadtán a kontinens – Ottó esetében előfordult, hogy

az egész azidőtájt ismert világ – sorsára bírtak befolyással. A 20. század hajnalán azután tanúi voltak birodalmak bukásának, autokrata rendszerek felemelkedésének, valamint totalitárius ideológiák és hatalmak uralomra jutásának – amelyekkel mindketten határozottan szembeszálltak. A Habsburg-dinasztia sarja a dunai monarchia „élni és élni hagyni” alapelve okán, amely évszázadokon át biztosította a korona alá tartozó népek, kisebbségek, népcsoportok, nyelvek és kultúrák békés együttélését, megvalósítva ezáltal a különbözőségek ragyogó változatosságát; az angol arisztokrata pedig a világpolitikában egyensúlyt teremteni képes parlamentáris demokrácia hagyományainak örököseként. 1946-ban a győztes britek nevében így értékelte az első világháború utáni rendezést: *„Ha a versailles-i tárgyalóasztalnál ülő szövetségesek visszaengedték volna trónjukra a Hohenzollerneket, a Wittlesbachokat és a Habsburgokat, nem jött volna Hitler.”*

A nemzetiszocializmus mindkettőjüket személyükben fenyegette. Túlélve a világháború katalizmáját, látva a kontinens erkölcsi-szellemi-fizikai pusztulását, hasonló megfontolásokból tettek hitet a közös Európa eszméje mellett. Igaz, bár Churchill támogatta a dunai föderáció gondolatát, és fontosnak tartotta a közös európai intézmények – az Európa Tanács, az Emberi Jogok Európai Bírósága, nem utolsósorban pedig a közös haderő – megteremtését, brit fejjel mégis atlantista maradt: sosem szűnt meg hangsúlyozni az Egyesült Államokhoz fűződő kötelezettségeket, és aggodalommal figyelte a tengerentúli izolacionista tendenciákat. Élete végéig hű maradt a 30-as években az európai politikáról leírtakhoz: *„We are with Europe, but not of it.”* Azt vallotta, egy nemzetet belülről a jog uralmán felépülő társadalom, kívülről pedig egy erős szövetségi rendszer tarthat csak meg.

Churchill ugyan a keresztény tanításnak pusztán erkölcsi fontosságot tulajdonított, és nem fogadta el annak transzcendens jellegét, mégis értékelte Habsburg Ottó kiállítását a keresztény hit védelmében, és hogy pályája során nem lankadt hangsúlyozni Európa keresztény gyökereinek meghatározó

voltát, illetve elfogadta a demokrácia kereszténységben gyökerezettségének elvét. Befejezésül az előadó felvetette: talán ideje lenne megpróbálni vegyíteni az angol politikus nemzetállam-eszméjét a volt trónörökösnek Európa keresztény megújítására tett javaslatával – az így létrejött politikai program eligazítást adhatna korunk kihívásaiban, ugyanakkor segítene a briteknek, hogy megtalálják a helyüket Európa jövőjében.

GEORGE H. NASH Churchill amerikai fogadtatásáról és hatásáról beszélt. A Russell Kirk Center for Cultural Renewal főmunkatársa előadása elején impozáns adatokat sorolt: a politikus mintegy három tucat kötetet írt, és máig publikálatlan beszédeinek 10.000 oldalra tehető a gyűjteménye. Munkásságáról több mint ezer könyv született, megbecsülhetetlen a róla megjelent tanulmányok és cikkek száma. Beszéde a 214. oldalon található.

A történész JESZENSZKY GÉZA a brit miniszterelnök Közép-Európával kapcsolatos, évtizedek során formálódó politikáját követte nyomon. A térség nemzeteinek emlékezetében elsősorban Churchillnek a második világháború alatti tevékenysége és a későbbi rendezésben játszott szerepe él, ám Jeszenszky ennél jóval átfogóbb háttérrel vázolt fel előadásában, megemlítve a magyar édesanyjától született ifjúkori barát, Leo Amery befolyását, amely döntő befolyással volt a politikusnak a Balkánról és a Duna-medencéről kialakított nézeteire. Az egykori külügyminiszter, nagykövet előadása a 202. oldalon olvasható.

Churchill legfontosabb francia szövetségesének a világháború idején a németekkel való tárgyalásokat kezdettől fogva elutasító Charles de Gaulle számított – akit a brit miniszterelnök ezekkel a szavakkal jellemzett: „kiválóan küzdő harcos, aki jó hírnévvel bír és erőteljes személyiséggel van megáldva”. Kettejük hullámvölgyektől sem mentes viszonyáról tartott előadást FRANÇOIS KERSAUDY, a Panthéon-Sorbonne Egyetem egykori professzora, akinek beszédét a 210. oldalon közöljük.

John Lukacs életrajzírója, RICHARD GAMBLE professzor Lukacs Churchill-képét elemezte. A történész 1965 januárjában postára adott egy lapot, miután fiával együtt részt vett a brit miniszterelnök temetésén. Gamble ennek apropóján bontotta ki mondanivalóját: a fotó 1941 augusztusában, Új-Fundlandon készült, és Churchillt ábrázolja, amint kihajózik Britannia felé, nem sokkal a Rooseveltnel közösen szignált Atlanti Charta megszületése után. A Hillsdale College tanára finoman megrajzolt pszichológiai portréjában arra kereste a választ, vajon mit jelenthetett saját nemzetének, Európának, Közép-Európának, Magyarországnak és személyesen a levélírónak ez a gesztus, ez a kiállítás – amit aztán Lukacs újságcikkekben, interjúkban, tanulmányokban, recenziókban és féltucat könyvében vissza-visszatérően viszonzni próbált. Többek között ezekkel a szavakkal: *„A történelem nem pusztán beszámoló az életről, hanem maga az élet: hisz nem vagyunk sem emberi állatok, sem örökös rabszolgák. A humanitás hosszadalmas, ráérős és bús zenéjében egyszer csak felcsendült egy nemes angol hang, amelyet néhány kiválasztott meghallott és emlékezik rá.”*

A konferencia szekcióit kerekasztal-beszélgetések zárták, amelyeket BOGYAY KATALIN, a Magyar ENSZ Társaság elnöke, valamint DAVID CAMPANALE, a BBC korábbi szerkesztője moderált.

Az Aranygyapjas Rend Alapítványunknál

November 30-án, védőszentjük, Szent András ünnepén látogattak el Alapítványunkhoz az egyik legrégebbi és legnagyobb tekintélyű lovagrend tagjai, akikhez a Szuverén Máltai Lovagrend néhány képviselője társult.

Az Aranygyapjas Rendet 1429-ben Jó Fülöp burgundiai herceg alapította, irányítását később öröklés útján vette át a Habsburg-ház. A spanyol örökösödési háborút (1701–1714) követően a rend két részre, spanyol és osztrák ágra szakadt.

Vendégeink Habsburg Ottó idősebb fiának, Károlynak – az osztrák ág fejének – vezetésével érkeztek a magyar fővárosba.

A rendtagok bevezetésekként meghallgatták PRÖHLE GERGELY igazgató előadását az Alapítvány működéséről és hivatásáról. FEJÉRDY GERGELY tudományos igazgatóhelyettes általánosságban a gyűjteményről, DÉKÁNY SZILVESZTER a fotóarchívumról, FÁBRY ESZTER az utolsó magyar uralkodó családjának életét bemutató naplókról, KOCSEV BENCE pedig névadónk kapcsolati hálójának egy sajátos szegmenséről beszélt. HABSBURG KÁROLY családja nevében köszönetet mondott az ismertetésért és az Alapítványnál folyó színvonalas munkáért. A lovagrendek tagjai – akik közül a legtöbben ez alkalommal jártak először nálunk – nagy érdeklődéssel járták be helyiségeinket, és hosszan tanulmányozták az előkészített fényképeket, dokumentumokat.

Az eseményen jelen volt Habsburg Ottó több gyermeke és unokája, a rendtagok számos európai országból érkeztek. Az egykori európai uralkodócsalád és leszármazottai napjainkban is fontos oszlopai az Aranygyapjas Rendnek: maga Habsburg Ottó 1916-tól lett a tagja, 1922 és 2000 között pedig elöljárója (szuverénje) volt. Az ezredfordulón ezt a tisztséget fia, Károly vette át tőle.

Alapítványunk őriz néhány dokumentumot az egykori trónörökösnek a lovagrenddel kapcsolatos iratai közül. Ezekből világosan kiolvasható, hogy Habsburg Ottó egész életében hűséges maradt a szervezet eredeti hivatásához: a keresztény értékek védelmét tekintette legfőbb feladatának.

KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA A HATÁRON TÚL

A világjáró egykori trónörökös nyomdokait követve az évben Alapítványunknak lehetősége nyílt több országban, illetve két kontinensen látogatást tenni. Minden alkalommal a helyi szakértők, diplomaták bevonásával szerveztünk konferenciát, továbbá helyspecifikus, egyedi tárlataink mellett az immár 10 nyelven elérhető „Habsburg Ottó – Életút és örökség” vándorkiállításunk kiegészítéseként összes külföldi állomásunkhoz készítettünk az egyes országok és az utolsó korona-herceg kapcsolatát bemutató roll-upokat is.

Habsburg Ottó kora és politikai hagyatéka – Eszéken járt a Habsburg Ottó Alapítvány

2024. március 25-én kiállítás megnyitóval egybekötött konferenciára került sor az Eszéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán.

Habsburg Ottó egész politikai pályafutása során különös figyelmet fordított azokra az országokra, amelyek egykor a Habsburg Monarchia részét képezték, így Horvátországhoz is különleges kapcsolat fűzte. Az 1990-es években, a jugoszláv föderális állam felbomlásának turbulens időszakában következetesen kiállt az ország nemzeti önrendelkezéshez való joga mellett, az önálló államiság megszervezése és a demokratikus átalakulási folyamatok elindulása után pedig sokat tett az új államalakulat nemzetközi diplomáciai elismeréséért, majd euroatlanti integrációjáért. Bár Horvátország uniós csatlakozását már nem érthette meg, az ország felvétele annak a politikai küldetésnek a megkoronázása volt, amelyet Habsburg Ottó a szabad és egységes Európa megteremtése érdekében magára vállalt.

Mindezek fényében az egykori trónörököshöz köthető események különös jelentőséggel bírnak déli szomszédunknál. Alapítványunk 2022. őszi zágrábi rendezvénye után idén márciusban az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karán került sor a következő horvátországi eseményre. A helyszínválasztás korántsem volt véletlen, hiszen Habsburg Ottó a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének (HMDK) meghívására Eszéken és környékén is többször járt, később pedig a szlavóniai város díszpolgárává, valamint a helyi egyetem díszdoktorává fogadták.

Bevezetőjében IVAN TROJAN, a Bölcsészettudományi Kar dékánja az egyetemnek, mint a társadalmi nyilvánosság sajátos intézményének felelősségére emlékeztetett, hangsúlyozva, hogy az universitas nemcsak oktatási célokat szolgál, hanem fontos fóruma a tágabb közéleti gondolkodás alakításának is.

MAGDÓ JÁNOS, Magyarország Eszéki Főkonzulátusának vezetője köszöntőjében Habsburg Ottó történelmi szerepét, illetve helyi és regionális jelentőségét méltatta, kiemelve az egykori trónörökös azon erőfeszítéseit, amelyeket az önállósá vá lett ország politikai és gazdasági fejlődéséért, valamint uniós csatlakozásáért tett. Köszöntő gondolataiban LÁBADI ZSOMBOR, az Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője a nyelvtudás politikai tökévé alakíthatóságáról beszélt, rámutatva, hogy névadónk milyen sikeresen használta nyelvi képességeit a nemzeti érdekek összehangolására és a kisebbségi jogok érvényesítésére.

A kerekasztal-beszélgetésen, amely Habsburg Ottó tágabb európai, valamint lokális (magyar és horvát) közéleti szerepvállalását elemezte, Alapítványunk igazgatója és igazgatóhelyettese mellett

Pavo Barišić, egykori oktatási miniszter, a Zágrábi Egyetem Horvát Tanulmányok Kara Kulturális Tanulmányok és Filozófia Tanszékének vezetője, a Páneurópai Unió elnöke, és Albert Bing történész, a Horvát Történelemtudományi Intézet munkatársa vett részt. A beszélgetés moderátorra LOVAS ELDINA, az eszéki egyetem történelem tanszékének adjunktusa volt.

„Ha Habsburg Ottó látna minket, mosolyogna” – kezdte hozzászólását PRÖHLE GERGELY, aki az egykori trónörökös életútjának és politikai szocializációjának fontosabb mozzanatait idézte fel, kiemelve, hogy névadónk napjaink határok nélküli Európájának egyik vizionáriusa volt. Bár formális politikai tevékenységét csak 1979-ben kezdte meg, már jóval korábban bekapcsolódott az európai (és globális) közéletbe, aktívan formálta azt, és sokat tett a kelet-közép-európai országok kommunista iga alóli felszabadulásáért és európai integrációjáért. FEJÉRDY GERGELY Habsburg Ottó munkásságát a szélesebb világtörténelmi és politikai átalakulások tágabb kontextusában mutatta be olyan „globális pillanatok” kiemelésével, mint 1918/1920, 1945, 1956 és 1989. Alapítványunk képviselői hangsúlyozták: Habsburg Ottó távlatos politikai gondolkodása és tág szellemi horizontja, valamint emberi kvalitásai egészen kivételes pályafutást tettek lehetővé a számára, amely az 1979–1999 közötti európai parlamenti tevékenységében csúcspontot ért el.

PAVO BARIŠIĆ és ALBERT BING névadónk horvátországi jelentőségét hangsúlyozták, bemutatva helyét a horvát kollektív emlékezetben. Több szintű identitása, politikai és történelmi tapasztalata, rugalmas válságkezelő képessége, valamint az ország fejlődéséért való tenni akarása Habsburg Ottót a huszadik század végi horvát politika meghatározó alakjává tette. A beszélgetőpartnerek is hangsúlyozták: Habsburg Ottó különös figyelmet fordított az egykori Monarchia utódállamaira,

politikai pályafutása során következetesen kiállt a közép-európai nemzetek önrendelkezési joga mellett, és sokat tett európai integrációjuk előmozdításáért. Az önálló és prosperáló Horvátországért és annak az egységes Európába való betagozódásáért végzett munkája politikai örökségének kulcsfontosságú részét képezik.

A kerekasztal-beszélgetés végén Pröhle Gergely bemutatta Alapítványunk működését, és minden jelenlévőt meginvitált az egyetemen kiállított „Életút és örökség” című kiállításunk megtekintésére. Az esemény zárásaként JAKAB SÁNDOR, a HMDK tiszteletbeli elnöke idézte fel Habsburg Ottó eszéki látogatását és az ezzel kapcsolatos személyes élményeit.

Az eseményről a Drávatáj TV készített felvételt, amely megtekinthető a QR beszkennelésével.

Közép-Európa a múltunk és a jövőnk

Habsburg Ottóról szóló kiállításunk 2024. április 19-én nyílt meg a Celjei Regionális Múzeumban. Az 1980-as években névadónk fontos támogatója volt Szlovénia függetlenségének, majd az Európai Unióhoz való csatlakozásának. Dinasztikus öröksége kötelezettséget jelentett számára a közép-európai közösség megeremtésére Európa szívében, és ma is azt üzeni, hogy közös erővel kell Közép-Európát építenünk: azokat a kapcsolódási pontokat keresve, amelyek összekötnék bennünket.

MATIJA KOVAČ, Celje város polgármestere hangsúlyozta, nagy öröm számára, hogy Szlovénia európai uniós csatlakozásának 20. évfordulója alkalmából a történelmi városban kiállítás nyílik Habsburg Ottóról, aki fontos támogatója volt az ország függetlenségének és Európa egyesülésének. Ez az esemény ugyanakkor lehetőséget nyújt a város gazdag történelmi örökségének bemutatására, és erősíti a kapcsolatokat mind Magyarországgal, mind az immár testvérváros Veszprémmel.

HABSBURG GYÖRGY, hazánk párizsi nagykövete és Alapítványunk kuratóriumi tagja beszédében felidézte, hogy édesapja, Habsburg Ottó gyermekként a 17. Ljubljana Gyalogezred ezredtulajdonosa volt, így a későbbi Szlovéniában kezdte „katonai karrierjét”. Úgy fogalmazott: a kiállítás Habsburg Ottó életéről szól, egyben a legvérvízivarosabb évszázadról is.

Édesapja szemléletét történelmi tapasztalatai alakították. A Monarchiában született, trónörökössé, majd száműzötté vált, míg végül az európai egység megeremtése érdekében kifejtett aktív szerepvállalásban találta meg saját küldetését. Ez számára nem kizárólag a gazdasági integrációt jelentette, hanem elsősorban a biztonságot és a stabilitást. Habsburg Ottó gyermekeinek adott tanácsaiból a nagykövet kettőt emelt ki: a személyes tapasztalatok fontosságát és az optimizmust. A pozitív perspektíva megtalálása ma is nagy kihívás, ahogy Ottónak is az volt a két világháborút és számos tragédiát követően. Ugyanakkor megélhette, hogy 2004-ben Magyarország és Szlovénia – jó néhány kelet-közép-európai ország társaságában – együtt lépett be az Európai Unióba. Megköszönve a szervezők munkáját, Habsburg György azzal zárta szavait: édesapja nyomán napjainkban is a történelem tanulságait szem előtt tartva kell a megoldásokat keresnünk.

Celje fontos helyszín a magyar történelem szempontjából, mindazonáltal gyakran szembe-sülünk vele itt, Közép-Európában, hogy keveset tudunk szomszédainkról – kezdte előadását NAVRACSICS TIBOR. Magyarország közigazgatási és területfejlesztési minisztere Celjében példát lát arra, hogy a régi konfliktusok ellenére egy város ma már a találkozások helyszíne lehet, és kell is, hogy az legyen. Egy fontos politikus öröksége miatt gyűltünk össze, emlékeztetett. Habsburg Ottó a dinasztia leszármazottjaként a közép-európai eszme szószólója volt – ebben az értelemben ez az esemény szellemi és politikai találkozási pont. A volt trónörökös hitt a közép-európai

kapcsolatok erejében, abban, ami összeköt bennünket; továbbá, hogy egy politikus, közéleti személyiség titulusok, sőt pozíciók nélkül is befolyással – mi több, felelősséggel – bír. A közép-európai közösség gondolata nem volt mindig népszerű a történelem folyamán, de számára mindig prioritás maradt. Öröksége arra kötelezte, hogy egy közép-európai közösséget építsen Európa szívében. Ez egyben erkölcsi kötelesség is: megtalálni azokat a kapcsolódási pontokat, személyeket, helyszíneket, amelyek közösségé formálnak minket. A Habsburg Ottó Alapítvány ezzel a céllal jött létre, és ezért tartja fontosnak a határon túli kezdeményezéseket. Celjei találkozásunk sem pusztán kulturális esemény vagy emlékezés, hanem a jövő megalapozása.

A megnyitót PRÖHLE GERGELY beszéde zárta. Alapítványunk igazgatója üdvözölte a városvezetés törekvését, hogy a történelmet a modernitással ötvözzék. A meghívón szereplő kép szimbolikus, mondta, mivel a generációk közötti és azokon átívelő együttműködésre hívja fel a figyelmet, és rezonál az eddig elhangzott üzenetre: a történelem felől kell közelítenünk a jelen kihívásai felé. A három nemzedéket és a képet, amelyet a helyszínen láttunk, a történelem fordulatai alakították. Ferenc József megítélése ellentmondásos a magyar történelemben, de ő volt az, aki az 1867-es kiegyezés által megalapozta a Monarchia modern struktúráját. IV. Károly tisztaban volt az általa vezetett államalakulat problémáival, szeretett volna reformokat megvalósítani, de az első világháború derékba törte törekvéseit. Az édesapja kezében látható Ottó felnőttként a hagyományokat tisztelő és már a jövőbe tekintő modernizáció elkötelezett híve volt.

A Habsburg Ottó Alapítvány névadója tárgyi és szellemi hagyatékát kezeli Magyarországon. Ez az örökség az ő szellemi erőfeszítéseinek a lenyomata, és annak tanúsága, hogy képes volt a történelmi (dinasztikus) családi tapasztalatot a jövő sarokkövévé alakítani. Pröhle Gergely külön köszönetet mondott ANDREJ RAHTEN professzornak, aki kikövezte az együttműködés útját az Alapítvány és Szlovénia között. Húsz évvel az EU-csatlakozás és 45 évvel az első közvetlen európai parlamenti választások után továbbra is elmondható, hogy a közép-európai kapcsolatok segítenek, segíthetnek a régió és Európa lakosainak meghatározni és megújítani önmagukat. E tapasztalat folytonossága és a közép-európai, európai gondolkodás maradjon fontos útmutatónk.

A kiállítás 2024. május végéig volt megtekinthető a Celjei Regionális Múzeumban.

*Képek: Polgármesteri Hivatal Celje;
Dékány Szilveszter*

Öt generáció

Habsburg Ottóval a brit fővárosban

A tavaly publikált 99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből című ötnyelvű fotókönyvünket 2024. június 18-án az Egyesült Királyságban is bemutattuk. A Habsburg Ottó Alapítvány és a londoni magyar nagykövetség közös rendezvényt kerekasztal-beszélgetés és kiállítás-megnyitó színesítette.

Népes és rangos társaság gyűlt össze az eseményre Magyarország nagykövetségén, London diplomáciai negyedében. Az estét a nemzetek küldöttjei, valamint

az Európai Unió képviselővezetője mellett újságírók és angol méltóságok is megtisztelték jelenlétükkel. Különösen nagy öröm számunkra, hogy Habsburg Ottó európai parlamenti képviselő-társa, barátja, a neves közgazdász, újságíró – a *When Money Dies* című bestseller szerzője – Adam Fergusson, valamint egykori levelezőpartnere, LORD ALTON, korábbi parlamenti képviselő is részt vett programunkon. Jelen volt továbbá Robert Malfatti di Monte Tretto úr, gróf Eszterházy János unokája, illetve Sárközi Mátyás, író, műfordító, Molnár Ferenc unokája.

A közönséget KUMIN FERENC, Magyarország londoni nagykövete köszöntötte. Beszédében a diplomata ismertette az Európai Unió Tanácsának közelgő magyar elnökségének koncepcióját, amelynek célkitűzéseit épp az esemény napján tették közzé. Kumin rámutatott, hogy a megemlékezés ugyan Habsburg Ottó személyéről szól, az alkalom ugyanakkor az elnökség egyfajta nyitóeseményének is tekinthető, hiszen a volt európai parlamenti képviselő eszméi összhangban állnak az előttünk álló hat hónap terveivel.

Alapítványunk igazgatója prezentációban ismertette névadónk életútját, kapcsolati hálóját és európai elkötelezettségét. PRÖHLE GERGELY aláhúzza, hogy Habsburg Ottónak mindig fontos volt Nagy-Britannia sok évszázados hagyományokra épülő realista szemlélete az európai politikában, és erre a megközelítésre a Brexit után is fontos és érdemes odafigyelni az Unióban. Konklúzióként kiemelte, hogy Habsburg Ottónak az alapos tudásra és kiterjedt kapcsolati hálóra épülő szellemi öröksége máig méltó a figyelmünkre: „Nagy-Britanniának különleges szerepe van Európában. Mindig is kiegyensúlyozó tényező volt, és erre ma nagy szükségünk van az Európai Unióban” – idézte a volt trónörökös szavait. Előadását fotóarchívumunk gyűjteményi főmunkatársa, DÉKÁNY SZILVESZTER derűs diavetítése követte, amelynek során a vendégek munkánkkal és a fotókönyvből válogatott képekkel ismerkedhettek meg.

A prezentációk után kerekasztal-beszélgetés következett, két nagykövetünk részvételével: HABSBERG GYÖRGY Magyarország képviselője Párizsban, egyben Alapítványunk kuratóriumának tagja; HABSBERG EDUÁRD Magyarország szentszéki delegáltja. A családtagok az egykori trónörökösről, az általa képviselt eszmékről, Európával kapcsolatos gondolatairól beszéltek. Habsburg György nemcsak édesapja optimizmusát emelte ki, amely az egykori trónörökös egyik fontos politikai erőforrása volt, hanem arra is kitért, hogy az európai politikatörténettel szorosan összefüggő családtörténet miként alakította Habsburg Ottó Európa-koncepcióját. Ehhez kapcsolódva Habsburg Eduárd névadónk történeti tudatosságát hangsúlyozta, az általa gyakran citált bölcsességet idézve: „*Wer nicht weiß, woher er kommt, weiß nicht, wohin er geht, denn er weiß nicht, wo er steht*” (Aki nem tudja, honnan jön, az azt sem tudja, hová tart, mert nem tudja, hol van). Elmesélte, hogy fiatalon a család magyar ágához tartozva, de a hidegháborús megosztottság miatt Németországban élve mennyire inspiráló volt számára az Ottó-féle „*Paneuropa ist ganz Europa*” (Páneurópa az teljes Európa) gondolat. Az eszmecsere harmadik résztvevője WILLIAM FRASER, a Worshipful Company of Gardeners egykori főmestere volt, aki a Habsburg Ottónak 2007-ben adományozott Freeman of the City cím jelentőségét részletezte a nagyszámú közönségnek. Névadónkat az eseményre annak idején legfiatalabb gyermeke kísérte el. Habsburg György úgy emlékezett: életének meghatározó élménye, hogy az Osztrák Császárság himnuszát együtt énekelhette az angol királyi család tagjaival.

Ezután GYÖRI NOÉMI fuvolaművész előadásában DINARA KLINTON zongorakíséretével Doppler Ferenc *Magyar fantázia* című műve hangzott el. Az egybegyűltek a tanácskozás befejeztével megtekintették a névadónk életét fotókönyvünk válogatott felvételei révén bemutató kiállításunkat.

Ismételten bebizonyosodott, hogy Habsburg Ottót államférfiként, vizionáriusként, és mindenekelőtt az európai egység és béke fáradhatatlan szószólójaként máig jelentős érdeklődés övezi világszerte. Nagy-Britanniában is – ahol rendszeresen megfordult és ápolt prominens személyiségekkel évtizedeken átívelő szakmai-baráti kapcsolatot – szép számmal voltak kíváncsiak az egykori osztrák–magyar trónörökös, európai parlamenti képviselő szellemi, politikai örökségét bemutató konferenciára és kiállításra.

Fotók: Csomor Ádám

„Reichenau Ausztria fővárosa”

keresztelték Wartholz-kastélyra. Az alsó-ausztriai település Ottó gyermekkorának meghatározó helyszíne: itt keresztelték, lett elsőáldozó és töltötte első éveinek felhőtlen napjait. Hatévesen ő maga titulálta a települést a címben idézett szavakkal. Alapítványunk utazókiállítása ebbe az életszakaszba engedett betekintést, PRÖHLE GERGELY fotó- és dokumentumválogatással kísért megszólalása pedig további adalékokkal szolgált az eseményre látogatóknak.

SZILÁGYINÉ BÁTORFI EDIT, Magyarország bécsi nagykövete a politikus életének 45 évvel ezelőtti fordulópontját megemlítve – amikor is közvetlen választás útján helyet kapott az Európai Parlamentben – Ottó minden körülmények között megőrzött feladatorientált szemléletmódját ajánlotta a jelenkor közéleti szereplőinek figyelmébe.

A diplomata szavait kerekasztal-beszélgetés követte. Ezen osztrák részről HELMUT WOHNOUT, az Osztrák Állami Levéltár igazgatója volt jelen, és szólt a Monarchia utolsó trónörököse életútjának meghatározó fordulatairól, 1918-ról és 1979-ről. Magyar résztvevőként FIZIKER RÓBERT történész, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa történelmi örökség és egyéni felelősség kérdését boncolgatta. Hangsúlyosan szólt a fiát uralkodónak nevelő Zita döntő befolyásáról a harmincas évek során, valamint Ottó szociális népkirályság-gondolatáról, amelyben akkortájt ellenszert véltek látni az elharapózó totalitárius eszmékre, és tartós történelmi alternatívát a Duna-medence népei számára. FRANK-LOTHAR KROLL, a Chemnitz Műszaki Egyetem professzora a multietnikus birodalmak leáldozásának és a nemzetállamok felemelkedésének első világháborút követő korszakát idézte meg – német szempontból.

Az esthez illő zenei élményről DÖMÖTÖR MÁTÉ zongorajátéka gondoskodott: a fiatal művész Franz Schubert a-moll szonátáját (D. 537) adta elő.

Habsburg Ottó szülőhelyén, a Reichenau an der Raxban található Villa Wartholzban tartottunk kiállításmegnyitót június 28-án.

1914. június 28-án, épp 110 évvel ezelőtt Károly főherceg és családja Reichenauban tartózkodott, amikor megérkezett a hír a Ferenc Ferdinánd ellen Sarajevóban elkövetett merényletről. Károly trónörökös, majd császár lett, Reichenau pedig a birodalom egyik fontos központjává vált. A Wartholz-villát rövidesen át-

Rollup tervek Reichenauban

Dinasztikus kapcsolatok a 20. század forgatagában – Kiállítás és konferencia Tokióban

Közel egyéves előkészület után a Liszt Intézet Magyar Kulturális Központ meghívására Japán fővárosába látogatott a Habsburg Ottó Alapítvány delegációja.

Eiichiro Tokumuto japán újságíró három évvel ezelőtt azzal kereste meg Alapítványunkat, hogy könyvet ír Seigen Tanakáról, a 20. századi japán történelem különleges alakjáról, aki jó kapcsolatot ápolt névadónkkal. Azt tudtuk, hogy Habsburg Ottó rendszeresen járt a felkelő nap országában; levelezése, feljegyzései, az archívumunkban található

fényképek alaposan dokumentálják ezeket az utazásokat. Ugyanakkor nem sejtettük, hogy milyen jelentős szerepet játszott névadónk a császári ház nemzetközi kapcsolatainak II. világháború utáni konszolidálásában. Az előkészítés folyamán világossá vált, hogy e történeti összefüggések felvillantása jól illeszkedik Magyarország uniós elnökségének szigetországi programjába, és megfelelő platformot kínál a magyar–japán diplomáciai és kulturális együttműködés megerősítésére.

Szeptember 11-én a tokiói magyar nagykövetségen került sor *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* című könyvünk, valamint Alapítványunk tevékenységének bemutatására, amelyet kerekasztal-beszélgetés követett. AULNER-BÁLINT ANNA nagykövet asszony bevezetőjében emlékeztetett rá, hogy Habsburg Ottó elkötelezettsége az európai integráció mellett nagymértékben segítette Magyarország uniós csatlakozási tárgyalásait, mely folyamat következtében – és két évtizedes tagságunknak köszönhetően – akkor éppen hazánk töltötte be az Európai Unió Tanácsának soros elnöki tisztét, immár másodszor. A beszélgetés során HABSBERG GYÖRGY, hazánk párizsi nagykövete és EIICHIRO TOKUMOTO együtt idézték fel névadónk és Japán viszonyát. A múltidézésbe bekapcsolódtak azon idős japán politikusok, üzletemberek is, akik személyesen ismerték Seigen Tanakát és Habsburg Ottót, így visszaemlékezéseikkel kiegészítették az elhangzottakat. Tanulságosak voltak az európai országokból érkezett nagykövetek hozzászólásai, kérdései is, amelyek Habsburg Ottó gondolatainak aktualitására reflektáltak. Különleges színfoltja volt az estnek MIYUJI KANEKO, japán–magyar zongoraművész játéka. A zongorista elárulta, hogy szülei Habsburg Ottóval annak idején épp a nagykövetségen találkoztak egy Bartók-vonósnygyes előadásán.

Tokiói tartózkodásunk fő eseményére, a Liszt Intézettel közösen rendezett kiállításra és konferenciára szeptember 13-án, Minato negyed történeti múzeumában került sor. Az intézmény a híres japán építész, Uchida Yoshikazu tervei alapján készült; a Rockefeller Alapítvány támogatásával 1938-ban egészségügyi kutatóközpontnak szánt épület látványos art deco terei számos filmben feltűnnek.

Az egész délután zajló programsorozat három fő eseményből állt: mindeleelőtt egy rendhagyó tárlatvezetést tartottunk, amelyen a császári család képviselőtében tiszteletét tevő HISAKO TAKAMADÓ hercegnőt vezettük végig „*Habsburg Ottó – Életút és örökség*” kiállításunk japán nyelvű változatán. Taisó császár unokájának, Akihito császár unokatestvérének özvegye egy befolyásos és világlátott iparmágnás gyermekeként éppen Minato kerületben látta meg a napvilágot. Ma az uralkodódinasztia egyik legaktívabb tagja, aki gyakran teljesít diplomácia feladatokat is, és jelentős eseményeken képviseli a családot.

E megtisztelő látogatást leginkább Habsburg Györgynek, kuratóriumunk tagjának köszönhetjük, aki baráti kapcsolatot ápol a hercegnővel, így folytatva a két dinasztia közötti kiváló kapcsolatok hagyományát. A szigorú protokolláris keretek között zajló vizit a helyi közéletben is feltűnést keltett. Az eseményen jelen volt Aulner-Bálint Anna nagykövet és a Liszt Intézet igazgatónője, MERÉNYI KRISZTINA, illetve a múzeum igazgatója, KAZUHIKO SAITO. A hercegnő nagy érdeklődéssel kérdezett rá Habsburg Ottó életútjának egyes részleteire, alapos tájékozottságát bizonyítva az európai történelem és az aktuális politikai folyamatok terén.

Az egyéni tárlatvezetést a „*Habsburg Ottó élete és öröksége*” című angol nyelvű konferencia követte. Nagykövet asszony és a múzeum igazgatójának köszöntője után Merényi Krisztina igazgató asszony vázolta a konferencia létrejöttének körülményeit és témaválasztását. A közönség soraiban számos olyan személy volt jelen, akik Habsburg Ottót és a vele Japán vonatkozásában többször együttműködő Nobel-díjas közgazdászt, Friedrich August von Hayeket személyesen is jól ismerték. Köztük volt Shuntaro Ta-

naka, az egykori trónörökös legközelebbi japán nexusának fia és felesége, akik szintén leveleztek a Habsburg családdal. Rendezvényünket megtisztelte jelenlétével a japán külügyminisztérium

több képviselője, egyetemi oktatók, a tokiói osztrák kulturális intézet igazgatója, Magyarország számos barátja, Kristó Ákos, a 2025-ös oszakai expo miniszteri biztosa, a japán sajtó reprezentánsai, valamint nagykövetségünk diplomatái. A helyhez már nem jutó vendégek a konferenciát egy különteremben, kivetítőről követhették.

Az eseményen elsőként Alapítványunk igazgatója beszélt. PRÖHLE GERGELY kiemelte: ez az első alkalom, hogy rendezvényünkre Európán kívül kerül sor. Az Alapítványt bemutató szavait követő prezentációban DÉKÁNY SZILVESZTER az Alapítvány fotógyűjteményét ismertette a fényképek történeti forrásként való használhatóságának jelentőségét hangsúlyozta. Kollégánk betekintést adott az általa szerkesztett nagysikerű *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* című kötetünkbe, amely átfogó képet ad Habsburg Ottó életútjáról, munkásságának főbb csomópontjairól. Alapítványunk igazgatóhelyettese, FEJÉRDY GERGELY az egykori trónörökös európai elkötelezettségének gyökeireit, kialakulását, formáit és kiteljesedését fejtette ki, és behatóan elemezte európai parlamenti munkáját. Előadásában kiemelte a Páneurópai Unió alapítójának – a 130 éve japán édesanyától és osztrák apától Tokióban született – Richard Coudenhove-Kalerginek a szerepét. Befejezésül Habsburg Ottónak az Európai Parlamentben elhangzott kijelentését idézte: *„A japánok politikailag létfontosságú partnereink. Nem gondolhatunk tehát mindig csak a külkereskedelmi mérlegre, hanem a politikai partnerséget is figyelembe kell vennünk. [...] Végre komolyan kell vennünk a japánokat. Egymás megértésére kellene törekednünk.”* A kölcsönös megértés kialakításához és a párbeszéd erősítéséhez nagyban hozzájárult Habsburg Ottó rendkívül gazdag és sokrétű kapcsolati hálója, számos távol-keleti és japán leágazásával. KOCSEV BENCE záróelőadása ennek a globális hálózatnak

a létrejöttéről, kulcsszereplőiről és sajátos dinamikáiról beszélt. Expozéjában előtérbe állította azokat a tényezőket, amelyek nagyban hozzájárultak névadónk kiterjedt globális kapcsolatrendszerének kialakulásához és fenntartásához. Japán vonatkozásában az előadó több ízben utalt Seigen Tanaka központi szerepére.

A konferencia végeztével UGRÓSDY MÁRTON, a Miniszterelnöki Kabinetiroda helyettes államtitkára és Habsburg György nyitották meg hivatalosan is a japán nyelvű *„Habsburg Ottó – Életút és örökség”*

című kiállítást. Beszédeikben hazánk európai elkötelezettségének sajátosságait és a japán–magyar kapcsolatok fontosságát hangsúlyozták. Habsburg György egy anekdotát is megosztott a

jelenlévőkkel, miszerint édesapja mindig japán tollal írt – nem csak annak kiváló minősége miatt, hanem mert megfogadta, hogyha az íróeszköz mégis elkopna, visszatér az általa különösen kedvelt szigetországba.

A kiállítás megnyitását szerény fogadás követte. Ennek keretében lehetőségünk nyílt beszélgetni a japán egyetemek és a sajtó képviselőivel. Több intézmény jelezte, hogy örömmel bemutatná campusán a kiállítást, hogy közelebb hozza Habsburg Ottó alakját és történelmi jelentőségét. Rendezvényünk élénk visszhangja megerősítette a magyar–japán kapcsolatokat, és öregbítette Alapítványunk hírnevét.

A tokiói út során Alapítványunk küldöttsége felkereste a császári családot képviselő állami szervezet, az Imperial Household Agency levéltárát is, amely értékes anyagokat őriz Habsburg Ottó császári udvarban tett látogatásairól. Lásd a 34 oldalon.

Az út, a kiállítás és a konferencia előkészítése nagy szervezési, logisztikai erőfeszítést igényelt, amiért köszönetet mondunk mindenekelőtt Merényi Krisztinának, a tokiói Liszt Intézet Magyar Kulturális Központ igazgatójának és valamennyi munkatársainak; a nagykövetség munkatársainak, valamint Balázs Laura és Herczeg Lili kollégáinknak.

Meggyőződésünk, hogy a modern, demokratikus Japán – amely egyúttal féltőn őrzi hagyományait és dinasztikus berendezkedését – fontos partnere Magyarországnak, és kapcsolataink történeti, kulturális dimenzióinak további erősítése lényeges eleme diplomáciai törekvéseinknek.

Habsburg Ottóval Baden-Württembergben

2024. szeptember 30. és október 3. között Alapítványunk munkatársai Baden-Württembergben tettek látogatást. Ennek első eseményére a stuttgarti Liszt Intézetben került sor.

Noha szűkebb politikai otthonát Bajorországban találta meg, Habsburg Ottó szoros kapcsolatokat ápolt a szomszédos Baden-Württemberggel is. Gyakori vendég volt a Páneurópai Unió helyi rendezvényein, a törvényhozási választási kampányok során

több alkalommal megfordult a tartomány különböző településein, valamint a szövetségi állam számos vezető politikusával is közeli volt a nexusa. Munkásságának bemutatása tehát sajátos regionális, szövetségi és európai relevanciával bír a tartományban.

A kora őszi rendezvényeink ugyanakkor nemcsak Habsburg Ottó politikai örökségének bemutatása szempontjából voltak lényegesek, hanem lehetőséget teremtettek arra is, hogy ismételten hangsúlyozzák a Magyarországot és a dél-német tartományt összekötő történelmi, gazdasági és kulturális kötelékek sokszínűségét és fontosságát.

Mindezeket szem előtt tartva szeptember 30-án került sor a stuttgarti Liszt Intézettel közösen szervezett pódiumbeszélgetésre, amelynek célja Habsburg Ottó gazdag szellemi örökségének a mai politikai gondolkodás és cselekvés szempontjából is releváns aspektusainak kiemelése volt. SZABÓ DEZSŐ, a stuttgarti Magyar Kulturális Központ vezetője köszöntőjében egy személyes élményét idézte fel 1989 novemberéből, amikor néhány nappal a berlini fal leomlása előtt Habsburg Ottó bátorítása erősítette meg a szabadságba vetett hitét. Ezt követő expozéjában REINER MOSER, a baden-württembergi belügyminisztérium igazgatója Habsburg Ottó életútjának főbb mozzanatait felidézve értékelte az egykori európai parlamenti képviselő politikai örökségét, és hívta fel a figyelmet annak aktualitására.

PRÓHLE GERGELY röviden bemutatta Alapítványunkat, és ismertette azokat a főbb kapcsolatokat, valamint intézményi előzményeket, amelyek nagyban közrejátszottak a Magyarországhoz szoros szálakkal kötődő előadói kör összeállításában. Az ezt követő rendhagyó kerekasztal-beszélgetés alkalmával a résztvevők BREIER ZSUZSA, egykori magyar diplomata és Hessen tartomány korábbi Európa-ügyi államtitkárának legújabb, az 1989-es eseményeket feldolgozó könyvéből származó részletekre reflektáltak. A szerzői felolvasások után Próhle Gergely moderálásával a magyar és

német kapcsolatokat kiválóan ismerő politikusok, CHRISTOPH PALMER, korábbi baden-württembergi tartományi miniszter, valamint URSULA SEILER-ALBRING, egykori szövetségi külügyi államminiszter és nagykövet osztották meg észrevételeiket.

A rendszerváltás körüli események – köztük a berlini fal leomlásának és a német egység hivatalos kihirdetésének – felidézése mellett hangsúlyozottan szerepeltek azok a Habsburg Ottó munkásságával és politikai örökségével is összefonódó megfontolások, amelyek alapvető tanulságokat hordozhatnak napjaink politikai döntéshozói számára is. Az eszmecsere során ugyanakkor a német-magyar kapcsolatok aktuális helyzete szintén kiemelt figyelmet kapott. Elhangzott, hogy ha a közép-európai országok 2004-es csatlakozása idején közvélemény-kutatást végeztek volna arról, hogy a németek melyik ország felvételének örülnének leginkább, Magyarország biztosan a lista élén végzett volna. Bár a két ország közötti viszony az utóbbi időben sokat változott, a résztvevők megállapították, hogy az együttműködés javítása érdekében elengedhetetlen, hogy a párbeszédet – a jelenlegi politikai ellentétek és viták ellenére is – folyamatosan fenntartsuk.

Habsburg Ottó beszédét tart egy DaimlerChrysler szimpóziumon, 1999. április 21., Stuttgart.

A német út következő állomása az október 3-án, a német egység napján megrendezett esemény volt Metzingenben, amelyre férje és legidősebb unokája kíséretében Andrea von Neipperg grófnő, Habsburg Ottó legidősebb lánya is ellátogatott.

„Csak aki ismeri a múltat, értheti meg a jelent és formálhatja a jövőt.” Ezzel a sokak által a német szociáldemokrata politikusnak, August Bebelnek tulajdonított, ám Habsburg Ottó által is gyakran használt mondattal nyitotta beszédét CARMEN HABERSTROH, Metzingen polgármestere. Nagykovács testvérvárosának vezetője személyes hangvételű visszaemlékezésében kiemelte, hogy politikai eszmélődésének meghatározó pillanatai közé tartozott a berlini fal leomlása és az azt követő német újraegyesítés.

MICHAEL DONT, a térséget a Bundestagban képviselő CDU-s politikus Erich Honecker kelet-német kommunista vezető szavait idézte, aki a Páneurópai Pikniket nevezte meg a Német Demokratikus Köztársaság összeomlása és a keleti blokk végéhez vezető politikai folyamatok egyik orgójaként. A politikus egyúttal sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy a német emlékezetpolitikában Magyarország hozzájárulása nem kapta meg a megfelelő elismerést.

Előadásában PRÖHLE GERGELY felidézte, hogy saját családtörténete, majd jénai és hamburgi tanulmányai során lehetősége volt közelebbről is megtapasztalni a német megosztottság tragédiáját. Ennek felszámolásában fontos szerep jutott Habsburg Ottónak, akinek optimizmusa és politikai távlatossága nem csupán Európában rezonált, hanem az amerikai kontinensen is komoly visszhangra talált. Az egykori trónörökös 1966-os, korábban honlapunkon már közzétett tanulmánya – amelyben kifejti, hogy a kommunizmus hosszú távon életképtelen – ugyanis jelentős hatással volt a későbbi Reagan-adminisztráció meghatározó szereplőire. Alapítványunk igazgatója hangsúlyozta, hogy Habsburg Ottó sajátos politikai attitűdöt képviselt: a politikára nem a haszonszerzés eszközeként tekintett, hanem céljai és értékrendje mentén a közös érdekében tevékenykedett. Emlékének megőrzése pedig a német egység napján, illetve a jelenlegi európai és világpolitikai realitások és kihívások közepette különösen is fontos feladatnak tűnik.

Végezetül 2024. december 13-án a Liszt Intézet – Magyar Kulturális Központ Stuttgart szervezésében újabb állomásához érkezett a Habsburg Ottó életútját bemutató utazókiállításunk, amely ezúttal az Európai Unió Karlsruhe-ban működő iskolájában, az Europäische Schule-ban nyílt meg. Dr. B. Szabó Dezső intézetvezető beszámolója:

A több mint 900 diákot nevelő tanintézet nemrég kinevezett magyar igazgatója, MUNKÁCSY LÁSZLÓ üdvözlő beszédében az európai gondolat erős megjelenését és a szervezők közötti kiváló együttműködést méltatta. Elmondta, hogy iskolájukban szinte valamennyi EU-tagországból tanulnak gyermekek, akiknek szülei javarészt uniós intézményekben dolgoznak. Egyúttal jelezte, hogy az iskola az eredményes projektekre építve a jövőben minden soros elnökséget betöltő országnak felkínálja a lehetőséget hasonló rendezvények megszervezésére.

HUGELMANN SAROLTA tanárnő vezényletével az iskola zenekara először az Európai Unió himnuszát játszotta el, majd a későbbiekben több zenés betéttel aratott nagy tetszést a szép számú közönség előtt. A karnagy elmondta, hogy a névadónk életét és az európai gondolat jegyében folytatott fáradhatatlan küzdelmét bemutató kiállításból kiindulva a gyerekekkel külön foglalkozásokat is tartottak: közösen kutatták Habsburg Ottó életének egyes fordulópontjait, ismerkedtek a források révén vele, munkájával és családjával. A gyűjtőmunkáról az egyik tanuló számolt be az ünnepségen.

BERND POSSELT, Habsburg Ottó egykori közeli munkatársa, az Európai Parlament korábbi tagja személyesen ugyan nem tudott részt venni a rendezvényen, azonban elküldte üzenetét. A CSU elnökségének közép- és kelet-európai kapcsolatokért felelős vezetője Ottónak a rendszerváltás éveiben és a térség országainak csatlakozási folyamatában játszott sorsdöntő szerepét részletezte.

TOM HØYEN, az Europäische Schule korábbi igazgatója – korábban Dánia EU-minisztere, az Európai Parlament tagja – előadásában részletesen bemutatta Habsburg Ottónak az európai integráció kiteljesítéséért folytatott küzdelmét.

A Liszt Intézet részéről DR. B. SZABÓ DEZSŐ tartott bevezetőt. A kultúrdiplomata örömeinek adott hangot, hogy az általa vezetett intézmény újabb együttműködő partnerre lelt az iskola részéről, s az együttműködés folytatására tett ígéretet. Kulcsfontosságúnak tartja, hogy elérjék a fiatal európai polgárokat, felhívják a figyelmüket hazánkra, és megismertessék őket a magyar kultúrával. Ezután személyes élményeit osztotta meg a közönséggel: hogyan ismerte meg Habsburg Ottót, hogyan került kapcsolatba a Páneurópai Társasággal, annak ifjúsági tagozatával, amelyet akkoriban éppen Bernd Posselt és Ottó egyik leánya, Habsburg Douglas Walburga vezetett. Végezetül köszönetet mondott Pröhle Gergelynek és Alapítványunknak, hogy a kiállítást a rendelkezésükre bocsátottuk.

„Számomra a gazdasági szabadság a legfontosabb.” – Habsburg Ottó és az osztrák közgazdaságtani iskola

Alapítványunk a Bécsi Magyar Nagykövetséggel és az Osztrák Iparszövetséggel közösen 2024. október 28-án konferenciát szervezett az osztrák közgazdasági iskola hatástörténetéről és jelenkori relevanciájáról.

Kevésbé ismert, hogy Habsburg Ottó nem csupán a politikai kérdések iránt mutatott komoly affinitást, és vált egyhamar az európai és világpolitika egyik meghatározó szereplőjévé, de a közgazdasági gondolkodás

fejleményeit és a világgazdasági folyamatok alakulását is közelről figyelte. Szemléletét elsősorban az osztrák közgazdasági iskola kései generációinak képviselői alakították, majd az 1950-es években bekapcsolódott az általuk nagyban formált Mont Pelerin Society tevékenységébe. Az egykori trónörökös és az osztrák iskola prominensei közötti nexus vizsgálata ugyanakkor nem csupán történeti szempontból figyelemre méltó: egyrészt lehetőséget nyújt annak megértéséhez, hogy az irányzat miként formálta a huszadik század második felének gazdaság- és társadalompolitikai irányvonalait, másrészt pedig értékes támpontokat adhat napjaink gazdasági kihívásainak megválaszolásához is.

Mindezek megvitatására Alapítványunk október végén rendezett bécsi eseménye vállalkozott, amelyre az Osztrák Iparszövetség (Vereinigung der Österreichischen Industrie) historizáló stílusban megtervezett Schwarzenberg téri épületében került sor. Érdekesség, hogy az iparosok érdekvéköpiseletét ellátó szervezet vezetése és a Habsburg Ottó közötti kapcsolat évtizedeken keresztül meglehetősen szoros volt, hiszen nemcsak annak alapító elnökével, Hans Laudával, az ismert autóversenyző, Niki Lauda nagyapjával állt közeli kapcsolatban, hanem a hosszú ideig főtitkári pozíciót betöltő Herbert Krejcivel is.

Alapítványunk igazgatója, PRÖHLE GERGELY megnyitójában névadónk gazdasági érdeklődését igyekezett kontextualizálni, és ezt az egykori politikus tágabb munkásságának tükrében bemutatni. Expozéjában két Habsburg Ottó által írt traktátusból idézett, amelyek az egyén és a szabad piac gazdaságban betöltött szerepének jelentőségét, továbbá a szubszidiaritás elvének fontosságát hangsúlyozták. SZILÁGYINÉ BÁTORFI EDIT, Magyarország Ausztriába akkreditált nagykövete, aki nemcsak mint diplomata, hanem mint gazdasági szakértő is aktív résztvevője volt az eseménynek, köszöntőjében a rendezvény jelentőségét a magyar EU-elnökség versenyképesség-javító prioritásának összefüggésében értelmezte. Ezt követően CHRISTOPH NEUMAYER, az Osztrák Iparszövetség főtitkára személyes hangú bevezetőjében egy Habsburg Ottóval történt néhány évtizeddel ezelőtti találkozását idézte fel, amelyre egy olyan kötet bemutatóján került sor, amelynek szerkesztésében – Helmut Wohnouttal, az Osztrák Állami Levéltár főigazgatójával együtt – ő maga is tevékeny szerepet vállalt. A főtitkár egyúttal az osztrák iskola által képviselt alapvetések

jelenkori relevanciáját hangsúlyozta, rámutatva, hogy a történelmi tapasztalatokból fakadó tanulságok felhasználása különösen időszerű a mai kihívások megoldásában.

A konferencia főelőadásában WILHELM MOLTERER, korábbi osztrák szövetségi pénzügyminiszter és alkancellár arra hívta fel a figyelmet, hogy az osztrák gazdasági iskola hatása eleinte viszonylag korlátozott volt, majd a nagy gazdasági világválság után még inkább háttérbe szorult, és csak a key-

nesiánus politikából, és általában is a központi tervezés és monetáris politika bővületéből való kiábrándulás után tett szert komolyabb jelentőségre. Kiemelte, hogy a jelenlegi válságokat, mint például a klímaválságot és a háborút, a globális rend átalakulásának tágabb kontextusába kell helyezni, továbbá rávilágított arra, hogy az iskola által hangsúlyozott alapelvek miként segíthetik a mai európai nemzetgazdaságok ellenállóképességének erősítését.

Az ezt követő rövid reflexiók sorát KÖHEGYI GERGELY, a Budapesti Corvinus Egyetem intézetvezető-helyettese nyitotta. Előadásában az osztrák közgazdasági iskola előzményeit, hatástörténetét és recepcióját mutatta be, kiemelve az irányzat által képviselt gondolkodás legfontosabb sarokpontjait. Aláhúzta, hogy az iskola az egyének és azok egyéni preferenciáinak fontosságát hangsúlyozta, továbbá idegenkedett a közgazdasági összefüggések matematikai megjelenítésétől is. KOCSEV BENCE az Alapítványunk gondozásában lévő iratanyag alapján mutatta be Habsburg Ottó kapcsolatát az irányzat olyan korifeusaival, mint Friedrich August von Hayek, Ludwig von Mises és Fritz Machlup. Referátumában kitért névadónk Mont Pelerin Society-ben betöltött szerepére, az egykori főherceg és a szervezetet jelentősen formáló közgazdászok közötti levelezések fontosabb tanulságaira, illetve röviden arra is rávilágított, hogy a Társaság által képviselt alapelvek milyen hatással voltak az egykori európai parlamenti képviselő politikai állásfoglalásaira.

Az előadások után a Szilágyiné Bátorfi Edit nagykövet asszony által bevezetett és moderált kerekasztal-beszélgetés keretében Wilhelm Molterer és Köhegyi Gergely elsőként a rendszerváltás közép-európai tanulságait elemezték. Majd a résztvevők mélyebb betekintést nyújtottak abba, hogyan formálja a globális gazdasági környezet a regionális lehetőségeket, valamint arra is rávilágítottak, hogy az európai országok milyen stratégiákat alkalmazhatnak a jövőbeli versenyképességük növelése érdekében.

Az eseményt a Bécsben élő és alkotó VÍG MARGIT és fia, CHRISTOPH URBANETZ barokk hegedűn, illetve viola da gambán előadott zenei játéka gazdagította, majd fogadás zárta.

A balti ügyek szószólója – kiállítás és konferencia Rigában

Magyarország Rigai Nagykövetsége és a Habsburg Ottó Alapítvány kiállítás-megnyitóval egybekötött konferenciát szervezett 2024. november 14-én a Lett Tudományegyetem Könyvtárának Konferenciatermében.

„*Paneuropa ist ganz Europa*” – hangzik a legendás Habsburg Ottó diktum, amely még a hidegháborús realitások és geopolitikai adottságok közepette is világosan jelezte, hogy a kontinens integrációja korántsem teljes a közép- és kelet-európai országok csatlakozása nélkül. Hosszú közéleti pályafutása során az egykori trónörökös éppen ezért különös figyelemmel fordult a vasfüggöny mögötti államok, köztük a szovjet érdekszférába és államszervezetbe szoruló balti országok felé, és vált ezen nemzetek szuverenitásának, majd európai integrációjának egyik legelkötelezettebb támogatójává. Ez előtt a politikai örökség előtt tisztelgett a rigai nagykövetséggel közösen szervezett konferenciánk, amelynek keretében a lett fővárosban is bemutattuk a névadónk életéről és munkásságáról szóló kiállításunkat.

Az eseményt megelőzően emlékmisére került sor, amelyet ZBIGNIEVS STANKEVIČS, Riga érseke celebrált az évszázadok során többször gazdát cserélt Szent Jakab-székesegyházban. A szertartáson felolvasott, az Isten országának eljövételéről szóló evangéliumi perikópa (Lk 17, 20–25) különösen jól illeszkedett az alkalomhoz, hiszen erősen rezonált Habsburg Ottó életművére. A politikus ugyanis mély meggyőződéssel és hittel vallotta, hogy a „mennyei Jeruzsálem” a keresztény ember számára nem csupán távoli reménység, hanem mindennapi realitás is; az ennek érdekében végzett állhatatos munkára pedig mélyen megélt hivatásként, közéleti és politikai kötelességként tekintett.

A konferenciát megnyitó felszólalásában ULDIS ZARIŅŠ, az Egyetemi Könyvtár igazgatója köszönetet mondott a nagykövetségnek a rendezvény megszervezéséért, és az esemény sajátos jelentőségét hangsúlyozta egy olyan héten, amelyen a lettek az ország függetlenségének emléknapjait ünneplik. Rámutatott, hogy Lettország az Európai Unióhoz való csatlakozással egy erős szövetség részévé vált, amelynek megvalósításában Habsburg Ottó kiemelkedő szerepet vállalt.

Bevezető expozéjában URKUTI GYÖRGY, Magyarország Lettországba akkreditált nagykövete – visszautalva a konferenciát

megelőző emlékmisére – arra hívta fel a figyelmet, hogy Habsburg Ottó milyen szorgalommal kamatoztatta tudását és talentumait Isten földi országának építésében. Hangsúlyozta, hogy a magyar EU-elnökség egyik célja olyan személyiségek bemutatása, akik meghatározó szerepet játszottak az európai egység és közös szabadság megteremtésében. Habsburg Ottó ebben a tekintetben az egyik legformatívabb politikus volt, akinek tevékenysége döntő hatással volt Közép- és Kelet-Európa, így a balti térség közelmúltjának és európai integrációjának alakulására.

IVETA REINHOLDE, a Lett Tudományegyetem dékánhelyettese köszöntőjében hangsúlyozta, hogy a függetlenség nem egy statikus állapot, hanem folyamatos cselekvést igényel – meg kell védeni és fenn kell tartani. Habsburg Ottó e szemlélet jegyében tevékenykedett, elkötelezetten támogatva a balti államok szuverenitásának helyreállítását, amelyek esetében a szabadságért folytatott küzdelem sokszor különösen reménytelennek látszott.

Habsburg Ottó balti államok érdekében tett erőfeszítéseinek egyik közvetlen tanúja volt EGILS LEVITS, Lettország korábbi köztársasági elnöke. A politikus névadónkat rendkívüli személyiségként és különleges politikusként jellemezte, akit fiatal jogásként, németországi emigrációban élve ismert meg. Első találkozásuk után nem sokkal pedig kulcsszerepet játszott az ekkor már EP-képviselőként tevékenykedő Habsburg Ottó egyik első, a balti országokkal kapcsolatos parlamenti előterjesztésének előkészítésében és megszövegezésében. A testület által elfogadott javaslat nem csupán szimbolikus jelentőségű volt, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy a szovjet uralom végével ne új államalakulatok jöjjenek létre a térségben, hanem a két háború közötti időszak független országainak jogfolytonos és azokkal területileg megegyező utódai. Az előadó Habsburg Ottó politikai zsenialitását méltatva kiemelte, hogy a Bajor Keresztényszociális Unió képviselője a gyarmatosítás narratívájába ágyazva kezelte a balti kérdést, így sikeresen szólította meg a baloldali frakciók egy részét is. Együttműködése Hans-Joachim Seeler német szociáldemokrata képviselővel pedig a politikai törésvonalakon átívelő együttműködés egyik példamutató megnyilvánulása volt. „*Habsburg Ottó Európa-párti konzervatív volt, és mondhatjuk, hogy az európai egység egyik szimbóluma*” – zárta mondanóját az egykori köztársasági elnök.

KOCSEV BENCE, Alapítványunk munkatársa előadásának elején a téma sajátos aktualitására hívta fel a figyelmet, emlékeztetve, hogy idén ünnepeljük az első közvetlen európai parlamenti választások, egyúttal Habsburg Ottó képviselővé választásának 45. évfordulóját. Kiemelte, hogy az egykori trónörökös váteszként előre látta, hogy bár a kommunista berendezkedés Közép- és Kelet-Európában megdönthetetlennek tűnt, a rendszer hosszú távon fenntarthatatlan, és ezzel a meggyőződéssel dolgozott azért, hogy ezek az országok minél előbb megszabaduljanak a szovjet béklyótól. Bár a balti kérdés kapcsán Habsburg Ottó a legkomolyabb eredményeket európai parlamenti képviselőként érte el, azonban már jóval korábban foglalkoztatta a térség sorsa. Az általa

formált konzervatív és kereszténydemokrata hálózatok a hatvanas évektől kapcsolatban voltak a Német Szövetségi Köztársaságban, az Egyesült Királyságban, valamint az Egyesült Államokban

működő disszidens balti szervezetekkel, ő maga pedig már a második világháború idején megismerkedett néhány emigráns politikussal. 1979-től 1999-ig tartó képviselői mandátuma alatt Habsburg Ottó nemcsak az „üres szék” gesztusával, hanem parlamenti jelentéstevőként is jelentős érdemeket szerzett abban, hogy a balti államok ügye ne csupán néhány disszidens csoport ügye legyen, hanem az európai, a nemzetközi politikai diskurzus részévé váljon.

HABSBURG EDUÁRD, Magyarország szentszéki nagykövete az egykori trónörökösről, az általa képviselt eszméről és Európával kapcsolatos gondolatairól beszélve rávilágított arra, hogy a kontinens történetével szorosan összefonódó családtörténet miként formálta Habsburg Ottó Európa-vízióját. Felidézte, hogy fiatal korában, a család magyar ágához tartozva, de a hidegháborús megosztottság következtében Németországban élve, milyen mély hatást gyakorolt rá névadónk optimizmusa és látásmódja. Politikai eszmélődése során Habsburg Ottó igazi óriásként jelent meg számára, akinek horizontja és távlatos gondolkodása jelentősen túlmutatott a kor lehetőségein és korlátain. Előadása végén a főherceg visszaemlékezett az 1989 nyarán megrendezett Páneurópai Piknikre, amelyen ő maga is részt vett, és amelynek előkészítésében Habsburg Ottó kulcsszerepet játszott. Ez az esemény nemcsak szimbolikus jelentőséggel bírt a hidegháború végéhez közeledve, hanem gyakorlati lépést jelentett a vasfüggöny leomlásához, elősegítve Európa nyugati és keleti felének újraegyesülését.

GUNÄRS NÄGELS, a rigai Megszállás Múzeumának korábbi igazgatója Habsburg Ottó hazájabeli megítélését mutatta be a lett sajtón keresztül. Az első hírek már nagyon korán megjelentek, bemutatva a gyermek trónörökös, majd a nemzetiszocializmus térnyerésének és az osztrák belpolitikai turbulenciák időszakában mind gyakrabban foglalkoztak vele. A hidegháború időszakában még fokozottabb érdeklődés övezte az egykori trónörökös a lett médiában. Az előadó a szovjet és az emigráns lett sajtó Habsburg Ottó percepciói közötti különbségre is felhívta a figyelmet: míg a szovjet lapok – a Willy Brandt-féle lejáratókampány szlogenjeit felhasználva – hevesen elleneztek európai parlamenti képviselőjelöltségét, majd később a balti államok függetlenedéséért tett lépéseit vágyvezérelt akciókként aposztrofálták, addig az emigrációs sajtó üdvözölte

munkásságát, kiemelve, hogy Habsburg Ottó mindig is illegitimnek tekintette a Baltikum Szovjetunióhoz csatolását.

FEKETE RAJMUND, a Kommunizmuskutató Intézet igazgatója előadásában a kommunista ideológia mindennapi életben való megvalósulását és térnyerését elemezte. Kifejtette, hogy a totalitárius rendszer miként hatolt be az emberek életének legapróbb részleteibe, és hogyan alakította át ezen országok társadalmi, gazdasági és kulturális berendezkedését. Hangsúlyozta: ennek a közép- és kelet-európai történelmi tapasztalatnak a megismerése elengedhetetlen volna ahhoz, hogy az európai nemzetek kölcsönösen megértsék egymás múltját és jelenét. Hiszen a nyugati államoknak nem kellett átélniük a kommunista ideológiák mindennapi valóságát. Ebben a tekintetben Habsburg Ottó munkássága különösen példaértékű, mivel azon kevesek közé tartozott, akik a vasfüggöny nyugati oldalán átlátták a kommunizmus mindennapi valóságát, és fáradhatatlanul munkálkodtak azon, hogy a kommunista típusú rendszerek alatt elszenvedett elnyomás a közös európai történelmi emlékezet fontos része legyen.

Regina-kiállítás Meiningenben

A Habsburg Ottó Alapítvány és a Meiningeni Múzeum közös kiállítása Szász-Meiningeni Regina hercegnő – Habsburg Ottó felesége – 100. születésnapja alkalmából 2024. november 28-án nyílt meg a tübingiai városban.

Szász-Meiningeni Regina 1925-ben született Würzburgban, Szász-Meiningeni III. György herceg (1892–1946) és Klára Mária grófnő (1895–1992) leányaként. Boldog gyermekkorát szüleivel és két bátyjával a meiningeni Elisabethenburg

kastélyban és a szintén a család tulajdonában lévő Veste Heldburgban töltötte. A II. világháború végén azonban Thüringia tartomány, és így a területén található Szász-Meiningeni Hercegség is szovjet befolyási övezetbe került. A hercegi családot minden vagyonától megfosztották; édesapja 1945-ben szovjet fogságba került, ahol 1946 januárjában elhunyt; elsőszülött bátyja már 1940-ben elesett a nyugati fronton, Regina édesanyjával és fiatalabb bátyjával a háború után Bambergben találtak menedéket, itt végezhetette tanulmányait.

Regina 1949-ben Münchenben a Caritas számára kezdett dolgozni, 1950 nyarán is épp egy magyar menekülttel igyekezett szót érteni, amikor egy rokonszenves fiatalember sietett a segítségére: a családi hagyomány szerint Habsburg Ottó így ismerte meg későbbi feleségét. Házasságkötésükre 1951. május 10-én került sor Nancyban. Az eseményről és a Habsburg Ottó Alapítvány archívumában őrzött, ehhez kapcsolódó iratokról az esküvő 70. évfordulóján közöltünk beszámolót. Kettejük csaknem 60 évig tartó, harmonikus házasságát nemcsak hét gyermekük szeretetteljes nevelése töltötte ki: Ottó Európa politikai arcának alakításában vállalt aktív szerepét Regina csendben, a háttérbe húzódva támogatta. Számtalan utazásra kísérte el férjét szerte a világban, és ezeken a látogatásokon nemcsak hitvesként, hanem művelt, intelligens, érdeklődő társként volt jelen.

A kiállítást a meiningeni múzeum igazgatójával, PHILIPP ADLUNGGal közösen készítettük elő, és elnyertük hozzá GABRIELA VON HABSBURG támogatását, amely látogatásokról tavalyi beszámolónkban írtunk. Ő különböző tárgyakat bocsátott rendelkezésünkre édesanyja hagyatékából: ruhákat, hangszereket, portrékat, leveleket, illetve olyan fotókat – elsősorban Regina gyermek-

korából –, amelyek kiegészítették az Alapítvány archívumában fellelhető fényképeket. Gyűjteményünkben az esküvőről és életük későbbi szakaszairól fellelhető sok fénykép, magazinok tudósításai és más dokumentumok kerültek a tárlókba: életüknek a több évtized alatt együtt átélt fontos fordulópontjai és szerepvállalásaik lenyomatai.

A megnyitónak az Elisabethenburg koncertteremmé átalakított kápolnája adott helyet. A zenei betéteket – Beetho-

ven, Bach és Liszt Ferenc egy-egy művét – a tehetséges fiatal koreai származású zongorista, DEREN WANG játszotta. Köszöntőjében Philipp Adlung igazgató elmondta, hogy a város, a Szász-Meiningeni hercegi család székhelye, az ott található kastély és a nagymúltú színház – amelynek Regina dédapja, II. György herceg volt a megteremtője – mind szorosan kapcsolódik ahhoz a kulturális tradícióhoz, amelynek Regina családja letéteményese volt, és amelytől személyes barátságai révén a két német állam szétválasztása idején sem távolodott el. A rendszerváltozás után szerepet vállalt a tartomány kulturális életében. Ugyanakkor férje révén a Habsburg család tagja volt – így vált érintetté a témában a budapesti Habsburg Ottó Alapítvány. A rengeteg rendelkezésre álló anyagból természetesen csak egy szűkebb válogatás szerepelhet a kiállítás két termében,

ezért a szervezők arra törekedtek, hogy Regina családja, művészetkedvelése és kötelességtudata, az övéi felé odaforduló feleség és anya szerepkörei révén megmutassák személyiségének egy-egy fontos oldalát.

PRÖHLE GERGELY, az Alapítvány igazgatója örömmel nyugtázta, mennyi minden újult és valósult meg Tübingia nagymúltú városaiban a rendszerváltozás óta. Hangsúlyozta, igen fontos, hogy továbbadjuk a történelmi tanulságokat a következő nemzedékeknek, elmeséljük nekik személyes tapasztalatainkat is. Habsburg Ottóban szerinte az utókor nem egy hatalommal bíró dinasztia trónörökösét látja, hanem az intellektuális gondolkodót, aki nem egy állam, hanem egész Európa érdekében vállalt szerepet európai parlamenti képviselőként, és akinek életútja ma is a jövőről elképzelt vízió fontosságát példázza. Ebben nagyszerű támogatást kapott feleségétől. Regina ily módon részese lett Ottó tervei megvalósításának: megérhették a berlini fal leomlását, a német egység helyreállítását és az európai egység létrejöttét, valamint a további bővülés lehetőségét is. Pröhle Gergely külön köszönetét fejezte ki Gabriela von Habsburgnak a támogatásért és a tevőleges segítségért, és Dr. Adlungnak a kiállítás befogadásáért és kiváló megvalósításáért.

GABRIELA VON HABSBURG személyes emlékeket idézett föl édesanyjáról. Mint mondta, róla nem tartottak olyan sok beszédet, mint édesapjáról, de szerényen, háttérbe húzódva támogató segítséget adott férjének, a család középpontja és lelke volt; gyermekeinek mélyen hívő katolikusként meggyőző példát adott. Sosem mondott rosszat másokról, nehéz helyzetekben a kedvesség és szeretet eszközeit választotta, gyakran látogatta az elhagyatott beteg, idős embereket. Finom humora sok nevetés forrása volt a családban – de sohasem mások kárára –, a közös éneklések pedig maradandó emlékként élnek mindannyiukban. Visszaemlékezése a QR-kód beszkenelésével olvasható.

Meiningen város polgármestere, FABIAN GIESDER kiemelte, hogy Regina fontos előmozdítója volt a hercegi család által létrehozott kulturális örökség továbbadásának. Nehéz időkben is bátran tar-

totta elevenen a régi időkből megmaradt kapcsolatait, vállalta fel nyíltan a családjától kapott értékeket. Férje, Habsburg Ottó az önző nemzeti érdekek felett hídépítőként, európeerként végzett kiemelkedő munkát, ugyanezt Regina a szülőföldjén tette meg, amikor élt az adódó lehetőségekkel – és ezért hálásak lehetünk neki. Ebbéli szerepét leánya, Gabriela vette át és viszi tovább.

A kiállítás 2025. február 23-ig volt megtekinthető.

KIÁLLÍTÁSOK BELFÖLDÖN

Külföldi rendezvényeink esetében arra törekszünk, hogy olyan országokba vigyük el kiállításainkat, amelyek Habsburg Ottó számára is jelentősek voltak, míg hazai megnyitóink során többnyire olyan helyszínekre igyekszünk ellátogatni, ahol névadónkat díszpolgárrá választották a rendszerváltást követően.

Vándorkiállítás

Lankadatlan érdeklődésnek örvend legrégebbi, „*Habsburg Ottó – Életút és örökség*” című kiállításunk. Az életút lényeglátó leírását a helyszínekhez igazítva gyakorta egy-egy helyspecifikus, egyedi roll-upot is készítünk; hogy a tárlat látogatói közelebbről megismerhessék az utolsó magyar trónörökös kapcsolatát a kiállítást befogadó településsel. Idén Perkátán, a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban, valamint Agyagosszergényben is megtekinthetők voltak magyar nyelvű roll-upjaink.

Kiállítások IV. Károlyról

A 2022-es évben emlékeztünk meg Habsburg Ottó édesapja halálának centenáriumáról. Az utolsó magyar király és osztrák császár továbbra is foglalkoztatja a közvéleményt, ezért idén is több különböző kiállítással idéztük fel Károly alakját, valamint az idén 20 éve lezajlott boldoggá avatásának történetét.

Kiállításmegnyitó a perkátai Győry-kastélyban

Mindkét vándorkiállításunkat bemutattuk az „*Atyai örökség – közös felelősség. IV. Károly király és Habsburg Ottó élete és emlékezete*” címmel szervezett, konferenciával egybekötött kiállításmegnyitón, amelyet Alapítványunk és a Perkátai Általános Művelődési Központ 2024. február 23-án tartott.

Az eseménynek helyszínt adó kastély dísztermét csordultig megtöltő egybegyűlteket LÁSZLÓNÉ SZABÓ EDIT, a Perkátai Művelődési Központ könyvtár-

vezetője üdvözölte. Külön köszönetét fejezte ki a település polgármesterének, a rendezvényen megjelent Oláh Istvánnak és az önkormányzat támogatásának.

PRÓHLE GERGELY igazgató Alapítványunk történetét, felépítését, működését, illetve a hagyatékfeldolgozás egyes szakaszait mutatta be a kezdetektől napjainkig. Képes beszámolójában névadónk politikai tudatossággal megélt életpályáját ismertette, majd stratégiai céljaink és programjaink alkotóelemeit említette: a történeti vonatkozások mellett az európai szellemet, a keresztény értékrendet, a külkapcsolatokat és a nemzetközi hálózatépítést.

Az eseményen megjelent a kastély utolsó urának unokaöccse is. Az Olaszországban nevelkedett HUNYADY JÓZSEF gróf emlékező szavaiban személyes történeteket osztott meg a jelenlevőkkel. Családtörténeti ismertetése mellett kiemelte őseinek társadalmi felelősségvállalását, karitatív tevékenységét, melyet hazánkba költözve a helyiek elbeszéléséből ismert meg. Megemlékezett továbbá arról, hogy a Páli Szent Vincéről elnevezett irgalmasnővéreket felmenői hívták a településre, ahol ők iskolát és óvodát alapítottak.

BOGÓ ANIKÓ, a Perkátai Általános Művelődési Központ igazgatójának helytörténeti előadása a kastély történetéről és hasznosításáról szólt. A perkátai uradalom Mária Terézia hűségadományaként került a Győry család tulajdonába. 1936-ban Győry Terézia grófnő egyenesági leszármazott nélkül hunyt el, így a birtokot Hunyady Imre gróf örökölte, akinek az édesanya Győry Felícia volt. A II. világháborút követően a kastélyt államosították, a főépületben ezután általános

iskola működött, majd a község művelődési háza és könyvtára kapott benne helyet. 2015-ben felújítási munkálatok kezdődtek, ezt követően pedig a Kínai–Magyar Kulturális Turisztikai Központ kezdte meg itt tevékenységét.

Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese, FEJÉRDY GERGELY a Hunyady család és Habsburg Ottó kapcsolatát mutatta be előadásában. Győry Felícia és kéthelyi Hunyady Imre fia, Hunyady József volt IV. Károly szárnysegédje, később az első magyar főudvarmester lett, 1918-ban pedig az Aranygyapjas Rend lovagjává avatták. Hunyady József a királyi család szolgálatában állt, a száműzetésben is segítette a családot. Közvetítő szerepet játszott a gyerekek, így Habsburg Ottó neveltetésénél, és a királyi család hivatalos képviselője volt Magyarországon a két világháború között. Ottó a Hunyady család több leszármazottjával is levelezést folytatott, amelynek egy részét Alapítványunk őrzi.

Az izgalmas előadásokat követően a perkátai KANKALIN NÉPTÁNCCSOPORT magyarpalatkai táncsalóval örvendeztette meg a lelkes közönséget. Az este különleges pillanata volt, hogy a közönség sorában helyet foglaló NYITRAINÉ HEIM JUDIT és NYITRAI LEVENTE – a kastély utolsó főintézőjének, Oppenheimer Antalnak a leszármazottai – a családi irattárakban fennmaradt és megőrzött dokumentumokból adományt nyújtottak át a vendéglátó intézménynek.

Lászlóné Szabó Edit, az esemény házigazdája ezután ünnepélyesen megnyitotta Alapítványunk vándorkiállításait, és ekkor nyílt lehetőség a kastély további tárlatainak megtekintésére is. A rendezvény kötetlen beszélgetésekre lehetőséget adó fogadással zárult.

Köszönjük a Perkátai Általános Művelődési Központ valamennyi dolgozójának, továbbá az ötletgazda László Lillának a kiváló és mindenre kiterjedő szervezést!

„A tőlünk telhető legjobbat...” Tihanyban

Élénk érdeklődés mellett nyitotta meg kapuit 2024. szeptember 7-én a IV. Károly király boldoggá avatásának 20. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállításunk.

A Tihanyi Bencés Apátság Galériájában nyílt tárlat címe – „A tőlünk telhető legjobbat...” – Habsburg Ottó 1972-ben írt visszaemlékezéséből származik, melyben édesapja életútját áttekintve mérleget von, egyúttal azt is megállapítja, hogy az utolsó osztrák–magyar uralkodó életpályája – minden külső kudarc és veszteség ellenére – sikeres volt, hiszen tetteit mindvégig a címben foglalt életelvnek megfelelően alakította.

MIHÁLYI NORBERT JEROMOS atya, a Tihanyi Bencés Apátság előjárója köszöntőjében arról szólt, hogy a „királyőrző apátság” méltó helyet biztosít a tárlatnak. Ebben az épületben összeér a magyar királyság kezdeti és végső időszaka, hiszen az altemplomban nyugszik a 11. század közepén elhunyt I. András király, és 1921-ben itt töltötte száműzetése előtti utolsó napjait Magyarország boldoggá avatott uralkodója. IV. Károly minden erejével békére törekvő élete útmutatás, irányjelző mindnyájunk számára, figyelmeztetett a szerzetes.

Az utolsó császár és király életművéből a béketörekvés és a szövetségkeresés jelentőségét emelte ki NAVRACSICS TIBOR. A magyar kormány közigazgatási és területfejlesztési minisztere úgy látja,

az a nemzet boldog, amelynek vezetői lelkiismeretükkel és szívükkel együtt élnek vele – erre szolgál jó példával IV. Károly uralkodása. A kis nemzetek fontosságára rávilágító, a közép-európai eszmét megújítani akaró utolsó magyar uralkodóról készült kiállítást végigjárva, a látogató számára is nyilvánvalóvá válik e gondolatok értéke.

PRÓHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója arról beszélt, hogy névadónk hagyatékának feldolgozása során

egyre nyilvánvalóbbá válik, milyen nagy hatással volt az atyai örökség Ottó életére és tevékenységére, kiemelve mindkettejük mély keresztény elkötelezettségét. A Navracsics Tibor által hangsúlyozott prioritások jelentek meg Ottónak az európai integráció megerősítése érdekében végzett munkájában, cselekedeteit ugyanakkor hitéből fakadó optimizmusa is vezérelte – bizonyítva, hogy a keresztény elköteleződés, egyházi kötődés összeegyeztethető a modern gondolkodással.

A jeles évforduló alkalmából megrendezett kiállítás ezekre az összefüggésekre is reflektált.

A tárlat törzsanyaga a Habsburg Ottó Alapítvány fotó-, dokumentum- és tárgyi gyűjteményéből származik. A vitrinekben ritka kincsek voltak láthatók, például Zita királyné térdeplőpárnája a koronázásról, az esemény emlékére kiadott plakettek, Károly király ezüst rózsafüzére, valamint olyan imakártyák, amelyekre a volt uralkodó által használt vászonnemű kis darabjait varrták. A házigazda külön megemlítette azt a tihanyi misekönyvet, amely az apátság ajándékozott a száműzetésbe induló királyi párnak. A kiállítás lezárásaként a látogatók eredeti filmrészleteket láthattak IV. Károly és családja életéből, illetve a gyerekek számára kirakójáték készült.

A megnyitón a közönség VAVRINECZ ANDRÁS hegedűjátékát hallhatta, majd az eseményt fogadás zárta az apátsági épület teraszán.

A kiállítás kurátora FÁBRY ESZTER, a Habsburg Ottó Alapítvány levéltárosa; a grafika BALÁZS LAURA és DÉKÁNY SZILVESZTER közös munkája.

Külön köszönjük Mihályi Norbert Jeromos perjel, BARKÓ GÁBOR ÁGOSTON alperjel atya, a Bencés Apátsági Múzeum igazgatója, valamint SIMOR ESZTER és SZLAVKOVSKY MARIANN muzeológus, apátsági munkatársak segítő együttműködését!

A kiállítás 2024. november 3-ig volt megtekinthető a Tihanyi Bencés Apátsági Múzeumban.

Károly-émlékezet Zalaegerszegen, modern környezetben

2024. október 29-én a zalaegerszegi Mindszentyneumban nyitottuk meg „Győzelmi jelentések helyett” című kiállításunkat, ami egyben záróakkordja volt a névadónk édesapja, IV. Károly király

boldoggá avatásának huszadik évfordulója alkalmából tartott rendezvénysorozatnak.

A két évvel ezelőtt megnyílt modern kiállítóhely állandó kiállításai Mindszenty Józsefnek állítanak emléket, akinek személyében a kommunista hatalom által üldözött bíborost, a zalaegerszegi Mária Magdolna-templom egykori plébánosát, a zalai legitimista erők vezéregyéniségét egyaránt tiszteljük; a tárlatok ugyanakkor a kommunista egyházüldözés mártírjainak is emléket állítanak.

Az Alapítványunk által, FÁBRY ESZTER kurátorságával és BALÁZS LAURA közreműködésével rendezett időszaki kiállítás a helyi körülményekhez és Zalaegerszeg kiemelkedő fontosságához igazodva emlékezett meg az utolsó magyar királyról. A város jelentősége abban áll, hogy 1925-ben, Kotsis Iván tervei alapján itt építtették fel az első, Károly király emlékének szentelt templomot.

Alapítványunk Boldog IV. Károly király halálának századik évfordulója alkalmából rendezett madeirai megemlékezés kapcsán állította össze és mutatta be az utolsó magyar király életéről szóló kiállítást 2022-ben. Az akkori látogatás nyomán bontakozott ki az az együttműködés a madeirai kormányzattal, valamint az egyházi és közgyűjteményekkel, melynek nyomán a tudományos kutatás számára is releváns, új információkat sikerült a szélesebb nyilvánosság elé tárni a királyi család madeirai tartózkodásáról, Károly halálának körülményeiről. Ekkor kaptuk meg Habsburg Walburga főherceg asszonytól a száműzetés első időszakáról szóló naplófeljegyzéseket is, melyeket Fábry Eszter kolléganőnk dolgoz fel. Így jöhetett létre először a Gödöllői Királyi Kastélyban, majd a Gyulai Almásy-kastélyban a „Száműzöttként Madeirán” című kiállítás, majd az azonos című forráskiadvány, melynek angol nyelvű változatát idén mutattuk be Funchalban.

A boldoggá avatás huszadik évfordulója alkalmából 2024. szeptember 7-én Tihanyban megnyílt kiállítás a királyi pár utolsó magyarországi napjaira, az ott átéltekre fókuszál, felidézve a történelmi, családi összefüggéseket is. A zalaegerszegi tárlat szintén áttekinti az első világháború végét követő turbulens időszakot, és persze a madeirai mindennapok történetét is, de – a hely szellemének megfelelően – elsősorban az emlékezetre, a boldoggá avatás folyamatára és a Károly-kultusz aktualitására összpontosít. A két kiállítás címét is szándékosan választottuk ugyanabból a Habsburg Ottó által 1972-ben, édesapja halálának ötvenedik évfordulójára írt esszéből, melyben névadónk voltaképp a saját hitéről, politikusi életének transzcendens összefüggéseiről vallott.

A zalaegerszegi megnyitón CSENGEI ÁGOTA intézményvezető, BALAI CZ ZOLTÁN polgármester, VIGH LÁSZLÓ országgyűlési képviselő és HAVASI BÁLINT, a Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatóságának főigazgatója köszöntője után SZÁSZFALVI LÁSZLÓ országgyűlési képviselő, korábbi egyházügyi államtitkár, az Országgyűlés KDNP-frakciójának helyettes vezetője nyitotta meg a kiállítást, tolmácsolva Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes üdvözlését is. Szászfalvi László – úgy is mint református lelkész – igemagyarázatba foglalta mondanivalójának lényegét, folytatva Habsburg Ottónak a kiállítás címében megidézett gondolatmenetét. Beszéde elérhető a QR-kód beszkennelésével.

Végezetül PRÖHLE GERGELY mondott köszönetet a Mindszentyneum munkatársainak és mindazoknak, akik közreműködtek a kiállítás létrejöttében. A megnyitó zenei érdekessége volt, hogy a keszthelyi Karmelita Bazilika vegyeskara Léo Delibes francia romantikus zeneszerző ritkán hallható *Rövid miséjéből* adott elő részleteket.

Boldog IV. Károly-díjban részesült Alapítványunk két munkatársa

Húsz évvel ezelőtt, 2004. október 3-án avatta boldoggá II. János Pál pápa Rómában az utolsó magyar királyt, Alapítványunk névadójának édesapját. Az akkori elnök, HITTIG GUSZTÁV kezdeményezésére, aki Alapítványunkkal is szoros kapcsolatban állt, a Károly Király Imaliga Magyar Tagozatának indítványára még akkor létrehozták az Arany Érdemkereszt kitüntetését.

A díjat olyan személyek kaphatják meg, akik „közösségi tevékenységükkel és munkájukkal hozzájárulnak Károly király tisztelete és az általa megjelenített közösségi értékek terjesztéséhez”. 2004-ben ötven fő részesült először ebben a kitüntetésben. Húsz évvel később, 2024. október 6-án ennek Boldog Károly-díjként felújított félminiatűr változatát huszonkét fő, köztük Alapítványunk számos barátja és két munkatársa, KARDONNÉ FÁBRY ESZTER és FEJÉRDY GERGELY is átvehette.

Az eseményre a Szombathelyi Püspöki Palota dísztermében került sor, közvetlenül annak a lakosztálynak a szomszédságában, ahol IV. Károly 1921. március 27. és április 5. között tartózkodott első magyarországi visszatérése idején. A hálósobában ez alkalommal megtekinthető volt egy, az utolsó magyar uralkodó aláírásával ellátott vendégkönyv, illetve több korabeli tárgy. A lakosztály híven őrzi a százhárom évvel ezelőtti Húsvétkor itt megszállt különleges vendég emlékét.

A Szombathelyen megtartott ünnepélyen SZÉKELY JÁNOS püspök és KOVÁCS GERGELY, a Károly Király Imaliga Magyar Tagozatának jelenlegi elnöke tartott beszédet, és adta át a kitüntetését. Mindkét előadó hangsúlyozta, hogy a díj az egykori uralkodó szellemében az általa fontosnak vallott értékek továbbadásához, a közösségi szolgálat végzéséhez adhat bátorítást. Ezt megszívlevélve IV. Károly életének egyik legfontosabb üzenete állhat előttünk, amit Habsburg Ottó fogalmazott meg édesapja halálának ötvenedik évfordulóján: „Amikor az ember Teremtője elé áll, Őelőtte csak a

kötelesség teljesítése és a jó szándék számít. Isten nem azt várja az emberektől, hogy győzelmi jelentéseket hozzanak neki. A sikerért Ő adja. Tőlünk csak azt várja, hogy a tőlünk telhető legjobbat tegyük.”

KÖNYVBEMUTATÓK

Alapítványunk arra törekszik, hogy minden évben gondolatébresztő kötetekkel járuljon hozzá közös múltunk megismeréséhez és jelenünk értelmezéséhez. 2024-re már egy tucatnál is több kiadványunk jelent meg, amelyek bemutatóját minden alkalommal népes szakmabeli és laikus, de érdeklődő közönség tisztelte meg jelenlétével.

A magunkban hordozott trauma

NKE Eötvös József Kutatóközpont Közép-Európa Kutatóintézete, a Ludovika Egyetemi Kiadó, a Trianon 100 Kutatócsoport és a Habsburg Ottó Alapítvány közötti együttműködés keretében született *Trianon enciklopédia* című kiadványt a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen mutatták be március 19-én.

A neves szakértők által írt és szerkesztett könyv alapos áttekintést ad a békeszerződésről és annak hazai és nemzetközi

utóhatásáról, árnyalva a Trianont övező történelmi folyamatokról és értelmezésekről szóló tudományos diskurzust és közbeszédet. Alapítványunk egyik kollégája, SZÚTS ISTVÁN GERGELY írása is megtalálható a mintegy 70 miniesszé között, amelyek a magyar történelem e sorsfordító mozzanatát kívánják értelmezni.

HATOS PÁL, az Eötvös József Kutatóközpont Közép-Európa Kutatóintézet vezetője köszöntötte az érdeklődő közönséget, majd köszönetet mondott Alapítványunknak a kiadásban nyújtott segítségért. FEJÉRDY GERGELY, tudományos igazgatóhelyettesünk válaszában az utolsó magyar trónörökös és a történelmi Magyarország sorsának párhuzamára emlékeztetett.

Az Ablonczy Balázs, Hatos Pál, Nagy Szabolcs, Szeghy-Gayer Veronika és Zahorán Csaba szerkesztésében megjelent, közel 40 szerző 71 szócikkét tartalmazó kötetet ROMSICS GERGELY mutatta be a hallgatóságnak. Elemzését kerekasztal-beszélgetés követte, amelyen a recenszens kérdéseire válaszolva JESZENSZKY GÉZA történész-diplomata, ABLONCZY BALÁZS és Hatos Pál osztott meg részleteket a vállalkozás műhelytitkairól: a kötet szerkesztésének elveiről, az írások történeti látásmódjáról, módszertanáról. Egyetértettek abban, hogy Trianon 104 évvel megtörténése után jó esetben is csupán részben feldolgozott traumaként él a magyar társadalom kollektív emlékezetében. A történészek feladata ezért nemcsak a mítoszok rombolása, de olyan közérthető, lényegre törő válaszok megfogalmazása is, amely utat talál a mai olvasókhoz. Ennek a szándéknak igyekszik megfelelni a bemutatott könyv, amelyet – mint elhangzott – célszerű lenne világnyelvekre és a környező országok nemzeti nyelveire is lefordítani. A *Trianon enciklopédia* megvásárolható a Ludovika Egyetem Kiadó honlapján és a nagyobb könyvesboltokban.

Mindenek felett álló jogtisztelet

A 80 éves Martonyi Jánost írásainak francia nyelvű válogatásával köszöntöttük a Nemzeti Köszolgálati Egyetemen. Április 5-i születésnapját könyvbemutatóval ünnepelte Alapítványunk, a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület és az eseménynek otthont adó egyetem. Az esten jelen voltak az egykori külügyminiszter barátai, tisztelői, volt munkatársai, korábbi francia és osztrák minisztertársa, valamint számos külföldi diplomata.

PRÓHLE GERGELY, az NKE John Lukacs Intézetének programigazgatója, a Habsburg Ottó Alapítvány vezetője felidézte a Martonyi János 70. születésnapjára megjelent kötetbe írott esszéjét, melyben az ünnepelt ügyvédi, a magyar nemzeti érdeket, térségünket és ezáltal Európa egységét is védő tevékenységére emlékeztetett. A világháború alatt Kolozsvárott született Martonyi 45 éves volt a rendszerváltás idején, és 60 Magyarország uniós csatlakozásakor. Személyes sorsában példázza tehát a történelem folytonosságát – *La Continuité de l'Histoire* –, a kötet címadó gondolatát. Szimbolikus a Capitoliumot ábrázoló címlapkép is: egyszerre utal Martonyi János élet-

művének legfontosabb alappilléreire: az Európa szellemét formáló antik jogi örökségre, a kereszténységre és az európai integrációt elindító Római Szerződés 1957-es létrejöttére. A könyvről bővebben a 102. oldalon olvashatnak.

GULYÁS GERGELY, Miniszterelnökséget vezető miniszter a nemzetközi magánjog tudósának hozzájárulását méltatta a polgári Magyarország megteremtéséhez. Mádl Ferencsel közös tevékenysége hiteles alternatívát kínált 1990 után a magyar társadalomnak, és döntően be-

folyásolta hazánk európai integrációját és transzatlanti elköteleződését, amit Martonyi a nemzetközi szinten kilenc évig külügyminiszterként is képviselt. Nem lehet „önmagában európaiként” gondolkodni, csak úgy, hogy közben valaki „magyar, lengyel, francia vagy éppen osztrák” – fogalmazott a tárcavezető politikus; nemzeti identitás és európaiság nem egymást kizáró, inkább egymást erősítő fogalmak. Mindennek alapja pedig a jog, amely azonban nem lehet a „politikai akaratképzés eszköze” – mondta.

„E kötet tanulmányait lapozgatva szinte evidenciaként támad fel a történelem eredendő káoszából egy olyan értékközösség története, amelyet újra és újra meg kell alkotnunk, újra kell formálnunk ahhoz, hogy méltók maradjunk ideáljaihoz” – figyelmeztetett sorsközösségünk imperatívuszára köszöntőjében HATOS PÁL, amelyet a 196. oldalon teljes terjedelmében közlünk. Mert a történelem folyamatossága – Simone Weil szavával: begyökerezettség az időben – törékeny, annak megőrzéséért minden generációnak tennie kell. Martonyi János személyében a történelmet ismerő polgár és a cselekvő politikai aktor nézett szembe pályája során a szabadság és a demokrácia viszonyának dilemmáival.

Franciaország korábbi külügyminisztere, HUBERT VÉDRINE a magyar külügyminiszterrel folytatott beszélgetéseit elevenítette fel, hisz azok segítettek neki megérteni a „közép-európaiság”-ot. Vallja, hogy Milan Kundera nevezetes 1983-as esszéje – *Az elrabolt Nyugat, avagy Közép-Európa tragédiája* – mellett ez a dialógus jelentette számára a legfontosabb iránytűt a térség történései közt való eligazodásban.

A laudációkat kerekasztal-beszélgetés követte, amelynek résztvevői BENITA FERRERO-WALDNER, az Osztrák Köztársaság korábbi európai és nemzetközi ügyekért felelős szövetségi minisztere; CLAIRE LEGRAS, Franciaország budapesti nagykövete; TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ, a Károli Gáspár Református Egyetem rektora és NÉMETH ZSOLT, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke voltak. FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettesének moderálásával ők méltatták az ünnepelt munkásságát. A találkozót GYŐRI ENIKŐ, európai parlamenti képviselő, a MPEE elnökének pohárköszöntőjével zárult.

Fotók: Szabó Zoltán

Hasznos iránymutatások az uniós elnökséghez

Július 11-én a párizsi magyar nagykövetség szalonjában került sor az egykori magyar külügyminiszter, Martonyi János *La Continuité de l'Histoire* című könyvének második bemutatójára, amely Alapítványunk és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem közös gondozásában jelent meg.

Az esemény a magyar uniós elnökség egyik franciaországi programja volt. Könyvbemutatónkat több tucat magas rangú vendég – köztük egykori közéleti

személyiségek, diplomaták, mint például Jean-Dominique Giuliani, az Európai Unió párizsi külképviseletének első beosztottja, a Robert Schuman alapítvány elnöke, vagy Jean-Thomas Lesueure, a francia Thomas More Intézet igazgatója, továbbá számos politikai *think tank* vezetője – tisztelte meg a jelenlétével. A rendezvényt különösen bensőségesse tette, hogy részt vett rajta a szerző családja is.

HABSBURG GYÖRGY nagykövet köszöntőjében Martonyi János érdemeit hangsúlyozta, és édesapja, Habsburg Ottó és az egykori magyar külügyminiszter között legfeltűnőbb közös jellemvonásuk, a töretlen optimizmus révén vont párhuzamot. A könyvet FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettesének közreműködésével ALAIN LAMASSOURE volt francia miniszter és PASCALE ANDRÉANI, Franciaország korábbi budapesti nagykövetségasszonya mutatta be. A beszélgetés során elhangzott, hogy Martonyi János hazaszeretete és ettől elválaszthatatlan európaisága szinte sugárzik az előadásokat és hosszabb esszéket közlétező könyv íásaiból. A francia előadók fontosnak tartották kiemelni, hogy az egykori magyar miniszter nagy tisztelője a francia nyelvnek és kultúrának, és sokat tett a francia–magyar kapcsolatokért – nem véletlen, hogy Molière nyelvén is megjelentette gondolatait. Alain Lamassoure, volt francia miniszter lényeglátóan értékelte

Martonyi János könyvét, miközben az egykori magyar külügyminiszter jelentőségét is aláhúzta; elhangzott beszédét a 199. oldalon közöljük magyar fordításban.

Pascale Andréani visszaemlékezett arra, hogy már fiatal diplomataként gyakran volt alkalma Martonyi Jánossal találkozni. Elsősorban a magyar miniszter átfogó külpolitikai látása, történelmi perspektívákban gondolkodása ragadta meg őt. A nagykövetségasszony kitért arra, hogy a volt magyar külügyminisztert

másokat meghallgató, a dialógusra mindig nyitott politikusnak ismerte meg, aki elkötelezetten élte meg a kontinensre vonatkozó mottóban megfogalmazott gondolatot: „egység a sokszínűségben”. Hozzászólását rövid személyes emlékekkel zárta: budapesti nagykövetségi éve alatt Martonyi János révén ismerte meg Radnóti Miklós költészetét, aki azóta is az egyik kedvence, és motiválja őt a magyar nyelv tanulásában.

Szó esett még a kultúra fontosságáról, a szubszidiaritásról és a magyar uniós elnökségről. Alain Lamassoure és Pascale Andréani hangsúlyozták: Martonyi János mindig példát mutatott arra, hogyan kell az európai nemzeteknek odafigyelniük egymásra, törekedniük egymás megismerésére és megértésére. Reményüket fejezték ki, hogy az a szellemiség, ami a bemutatott könyvből érezhető, példa lesz a jelenkor magyar és európai politikusai számára.

Zárszában MARTONYI JÁNOS megköszönte a méltató szavakat. Bevallotta, hogy könyvét figyelemfelhívásnak szánta, mivel a kultúra és a civilizáció szempontjai korunkban háttérbe szorulnak a gazdaság és a politika feszítő kérdései mögött, pedig egy nemzet és Európa szempontjából ezeknek kellene prioritást élvezniük. Meg van győződve arról, mondta, hogy ez a szemléletmód megkönnyítené a nemzetközi kapcsolatokban oly fontos kölcsönös megismerést és elfogadást. Habár a múltban számtalan kudarc érte Európát és benne Magyarországot, ő maga – Habsburg Ottóval együtt – mindig a jobb jövő eljövételében bízó optimisták körébe tartozott.

Könyvbemutató Madeirán

Exiled on Madeira című kiadványunk bemutatójára 2024. október 16-án került sor Funchalban (a kötetről bővebben a 104. oldalon olvashatnak). A rendezvényen – amely hazánk uniós elnökségi programjának, valamint a magyar–portugál diplomáciai kapcsolatok felvételének 50 éves évfordulójáról megemlékező eseménysorozatnak is része volt – beszédet mondott MIGUEL ALBUQUERQUE, a madeirai regionális kormány elnöke, továbbá részt vett Fábián Emília, Magyarország liszaboni nagykövete.

A valaha angol golfklubként működő Quinta Magnolia kulturális központban nagy érdeklődés övezte könyvünk bemutatóját. A kiadás fő célja, hogy a Madeirára látogató nemzetközi közönség számára megmagyarázza a IV. Károly személyét érintő, a szigeten mindmáig tapasztalható tiszteletet. FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese, a kötet egyik tanulmányának szerzője néhány fényképpel bemutatta a császári–királyi család életét a száműzetésben, az ahhoz vezető folyamatot. PRÓHLE GERGELY azt részletezte, hogy a 10 évesen a ravatalnál megálló Habsburg Ottó mi mindent tanult édesapjától, miként hatottak rá azok a kormányzati reformelképzelések, amelyeket Károly az Osztrák–Magyar Monarchia végóráiban a kis nemzetek érdekében kívánt bevezetni. Valamint a szubszidiaritás elvének hangsúlyozásával miként vált mindez az 1979-től 1999-ig európai parlamenti képviselőként tevékenykedő egykori trónörökös politikai credójává. Mind Portugália, mind Magyarország számára fontos ez napjaink Európájában – így válhat egy IV. Károly utolsó hónapjait dokumentáló kötet bemutatója a féléves magyar uniós elnökség szempontjából is relevánssá.

Madeira Regionális Kormányának vezetője arról beszélt, hogy a szigeten máig szeretet övezi IV. Károly személyét, vagyis sajátos módon él tovább az a hangulat, ami a Habsburg család korabeli jelenlétét kísérte, amely a fényképekről is kitűnik. Miguel Albuquerque elmondta, hogy Madeira és Magyarország kapcsolata, amely az uralkodó és családjának száműzetése révén alakult ki, napjainkban a turizmus és a kulturális együttműködés forrása. Továbbá fontos alakítója országaink idén félévszázados diplomáciai összeköttetésének. A kormányzó beszámolt Habsburg Ottóval való találkozásairól, akitől – mint mondta – sokat tanult az európai politikai folyamatokról.

Mindhárom előadó köszönetet mondott a forráskiadvány anyagának jelentős részét őrző Madeirai Regionális Könyvtár és Levéltár együttműködéséért, a sziget kulturális és turisztikai államtitkárságának aktív szervezőmunkájáért és az egész madeirai–magyar kapcsolatrendszer kezében tartó tiszteletbeli konzul, PEDRO FERREIRA lelkes aktivitásáért. Az eseményen – amit kerti fogadás zárt – számos más notabilitás mellett részt vett Funchal püspöke, MSGR. NUNO BRÁS DA SILVA MARTINS, aki másnap fogadta Alapítványunk vezetőit a levéltárában. A madeirai vendéglátók jelezték, hogy támogatnák könyvünk portugál nyelven való megjelentetését, és köszönettel vennék, ha részt vennénk a császári–királyi család felújított funchalai lakhelyének belső kialakításában.

TOVÁBBI ESEMÉNYEK

Régmúlt bálók megidézése a Szent Imre Gimnáziumban

Rendhagyó történelemóra és egy 1925-ből származó báli plakát átadása: Alapítványunk a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban járt.

A Habsburg Ottó Alapítvány birtokába jutott egy, az 1925. február 11-én megrendezett Szent Imre-bált beharangozó plakát. Ezt a társasági eseményt 1890 és 1914 között – néhány év kivételével – rendszeresen megrendezték, majd a hagyományt hosszabb szünet után pont száz évvel ezelőtt, 1924. február 20-án elevenítették fel. A Katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szent Imre Körének bálja kezdettől fogva nagy hírnévnek örvendett, pártfogói Steiner Fülöp székesfehérvári püspök és gróf Zichy János gróf voltak. Utóbbi a századfordu-

ló ismert politikusa, császári és királyi kamarás, aki a dualizmus korának magyar kormányaiban két ízben töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot.

A száz évvel ezelőtti, 1924-es Szent Imre-bálon, amelynek ekkor és a következő évben is a Gellért Szálló adott otthont, Zichy János gróf, Vass József katolikus pap, népjóléti és munkaügyi miniszter, valamint Glattfelder Gyula csanádi püspök – utóbbi mint a bál fővédnöke – jelentek meg. Néhány hónappal később ugyanott szervezték az egykori trónörökös tiszteletére az első ún. Ottóvacsorát, amely a két háború között a száműzetésben élő királyi család iránt szimpátiát mutató körök megkerülhetetlen eseményévé vált, népszerűség dolgában pedig vetekedett a Szent Imre-bállal. Ez utóbbival kapcsolatban 1925-ben a rendőrség már jó előre sajtóhirdetésben kérte, hogy a helyszínre csak a meghívóval rendelkezők menjenek el, belépőjegyeiket pedig a Szent Imre Kör Ráday utcai irodájában vásárolják meg.

A báloknak indirekt módon Habsburg Ottóhoz is köze volt, mindenekelőtt a Szent Imre Kör alapítójaként számontartott Zichy János gróf személye révén. Ő fontos szerepet játszott a száműzetésben élő trónörökös számára a magyar tananyag tanmenetének összeállításában, és többször megfordult a családnál Spanyolországban. Zita királyné mások mellett őt kérte fel az érettségi vizsgabizottság tagjának, akik előtt Habsburg Ottó 1930-ban számot adott tudásáról.

A Szent Imre-bálokon a részvételt sem politikai, sem felekezeti hovatartozás tekintetében nem korlátozták. A Horthy-korszak vendégeinek soraiban feltűntek a legitimista érzelmű, Habsburg Ottóval szimpatizáló, vagy jó kapcsolatot ápoló személyiségek, a Zichyek mellett például az Andrássy család tagjai és a Majláth grófok. 1929-ben Habsburg József Ágost családja díszvendégként vett részt az eseményen.

Ugyanebben az évben, kilencvenöt évvel ezelőtt nyitotta meg kapuit a Gellért-hegy lábánál a Szent Imre Gimnázium, a ciszterci rend később nagyhírű középiskolája. Ez a közoktatási intézmény, amely a II. világháború utáni egyházüldözés következtében állami iskolaként működött egészen a rendszerváltozást követő időkig, az 1990-es évektől fokozatosan visszatért ciszterci gyökereihez, és a közelmúltban felelevenítette a Szent Imre-bálokat. Az esemény az iskola alapítványának estjeként született újjá, amely szellemében és hangulatában méltán tekinti magát az egykori – az 1946-ban megszűnt Szent Imre Kör rendezte – bálók örökösének.

Színezi a képet, hogy a 11. században alapított ciszterci rend lelkisége, regulája ugyanaz, mint a bencés rendé, amely Habsburg Ottó nevelése céljából több pannonthalmi szerzetesnővért is küldött a családnak. Ez a tény, valamint a fent említett közös pontok ösztönözték arra a Habsburg Ottó Alapítványt, hogy a birtokába jutott, az 1925-ös Szent Imre-bálra hívó plakátot az első magyar király fiának nevét viselő gimnáziumnak ajándékozza.

A ma már értékes és ritkaságszámba menő nyomtatványt Alapítványunk igazgatóhelyettese a 2024. február 3-án tartott Szent Imre-bálon a vendégek előtt ünnepélyesen nyújtotta át BARLAY BENCE igazgatónak. A plakát odaajándékozásán túl a Habsburg Ottó Alapítvány munkatársai 2024. január 23-án rendhagyó történelemórát tartottak, majd ezt követően bemutattuk vándorkiállításunkat, illetve megállapodtunk a hosszabb távú együttműködésben.

„Der größte politische Stammtisch der Welt” – A CSU politikai hamvazószerdája

A Bajor Keresztényszociális Unió és a Hanns Seidel Alapítvány éves nagybőjti rendezvényén a Habsburg Ottó Alapítványt KOCSEV BENCE képviselte.

Hamvazószerda kiemelt dátum a bajor és a német politikai naptárban. A nagybőjt első napján tartomány- és országszerte megrendezett összejövetelek közül kétségtelenül a legismertebb és leglátványosabb a Bajor Keresztényszociális Unió (Christlich-Soziale Union in Bayern, CSU) által szervezett esemény. A

párthoz közeli Hanns Seidel Alapítvány (Hanns Seidel Stiftung, HSS) évek óta ennek margóján valósítja meg a „Mitteleuropäische Dialog” elnevezésű programját, amelynek célja a tágabb közép-európai együttműködés erősítése, valamint a döntéshozók és a fiatalabb generáció közötti kapcsolatépítés elősegítése.

Bár a bajor politikai hamvazószerda, a „Politischer Aschermittwoch” kezdetei bő száz évre nyúlnak vissza, az esemény csak Franz Josef Strauss ötvenes évekbeli színrelépésével vált igazán ismertté és országosan jelentőssé. A CSU kiváló szónoki képességekkel megáldott prominense 1988-ban

bekövetkezett haláláig több mint harminc alkalommal lelkesítette egyre népesebb közönségét, és formálta át a rendezvényt egy lokális kezdeményezésből a közéleti viták meghatározó és harsány fórumává, az országos politikai nyilvánosság sajátos intézményévé. A karizmatikus bajor miniszterelnök hamvazószerdai üzenetei mélyen beivódtak a politikai és közgondolkodásba, és nagy hatással voltak a korszak politikai és világnézeti vitáinak alakulására.

A német és európai közéletbe a hetvenes évektől formálisan is bekapcsolódó Habsburg Ottó többször ellátogatott a nagybőjt kezdetén rendezett politikai nagygyűlésre. Részvétele ugyanakkor túlmutatott a Franz Josef Strauss-szal való szoros kapcsolatából következő udvariassági látogatáson, és bizonyos értelemben szimbolikus jelentőségű volt, hiszen világossá tette a párt vezetői és támogatói számára, hogy a tradíció és a modern közéleti szerepvállalás nem zárják ki egymást; a történelmi és dinasztikus tudatosság, valamint az ebből táplálkozó távlatos politizálás sikerrel állítható a tartomány, az ország és Európa szolgálatába.

A hagyományoknak megfelelően idén is az alsó-bajorországi Passauban került sor a CSU rendezvényére. Az esemény főszónoka a jelenlegi párt- és miniszterelnök, MARKUS SÖDER volt, akinek politikai fellépését nagyban alakítja a straussi örökséghez való szoros kötődése, köztük annak felismerése, hogy a nagybőjt első napján elhangzó beszédek – különösen egy választási évben – jelentősen meghatározzák a következő időszak közéleti diskurzusát. A politikai ellenfelek vitriolos bírálata mellett a közel másfél órás felszólalás olyan kulcsfontosságú kérdésekre összpontosított, mint a migráció kezelése, a mezőgazdaság helyzete, illetve a jobb- és baloldali szélsőségek megfékezése. Az eseményen a CSU prominensei és politikusai mellett az alapszervezetek tagjai és külföldi vendégek is jelen voltak.

A HSS idén is a rendezvény köré szervezte meg a „Mitteleuropäische Dialog” programját, amely a közép-európai régió fiataljai számára kínál lehetőséget arra, hogy bajor politikusokkal és közéleti szereplőkkel járják körül a szélesebb társadalmi nyilvánosságot leginkább foglalkoztató ügyeket, valamint a térségi együttműködés lehetőségeit. A politikai hamvazószerda előestéjén a jelenlévők THOMAS ERNDL Bundestag-képviselővel, a Külügyi Bizottság alelnökével vitatták meg a legfontosabb globális és európai témákat, valamint a közép-európai térség politikai viszonyainak várható alakulását. A „Politischer Aschermittwoch” központi programját követően pedig lehetőség nyílt arra, hogy a résztvevők megismerkedjenek egy ambiciózus település- és vidékfejlesztési projekttel, és rövid eszmecserét folytassanak STEFAN MEYERrel, a bajor tartományi parlament képviselőjével a térség aktuális politikai, gazdasági és társadalmi viszonyairól.

Az eseményen való részvétel lehetőségéért köszönet illeti MARKUS EHM urat, a HSS közép-európai regionális vezetőjét, valamint FIXL RENÁTÁT és TAKÁCS KAMILLÁT, az Alapítvány budapesti irodájának vezetőjét és projektasszisztensét.

Habsburg Ottó a „politikai hamvazószerda” rendezvényen, 1989-ben
(Fotó: Hanns Seidel Stiftung, München)

Habsburg Ottóval a Tisza-parton

PRÖHLE GERGELY a Szegedi Akadémiai Bizottság Tudósklubjának vendége volt, amely rendszeresen szervez előadásokat a tudományegyetem oktatói, valamint az Egyesület kutatói, alkotóművészei számára. A Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója Csernus Sándor, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének professzora és Krisztin Tibor akadémikus, az Akadémiai Bizottság elnökének felkérésére tartott előadást május 14-én *Európai értékek – politikai realitások. Habsburg Ottó öröksége ma* címmel.

Pröhle Gergely bemutatta Habsburg Ottó életútját, és ismertette a nevét viselő, 2018 óta hagyatékát feldolgozó alapítvány munkáját. Kitért azokra a fordulópontokra, amelyek az utolsó magyar trónörökös életét, személyiségét formálták. Emlékeztetett arra, hogy Ottó – túllépve családja politikai hatalomvesztésén és száműzetésén – alapos tárgyi tudása, nyelvismerete, széleskörű kapcsolatrendszere révén képes volt jelentős informális befolyást gyakorolni a 20. század történelmének alakulására. Amikor pedig 45 évvel ezelőtt az Európai Parlament tagjává választották, immáron széles körű demokratikus felhatalmazás birtokában vehetett részt a kontinens jövőjét érintő vitákban, döntések meghozatalában.

Az aktuális világ- és Európa-politikai folyamatok kapcsán Pröhle Gergely érdemesnek tartotta felvetni és megvitatni az alábbi kérdéseket: vajon az európai integráció alapító atyái – köztük Habsburg Ottó – miként vélekednének a jelenlegi állapotokról? Hogyan alakult az utóbbi évtizedekben a klasszikus európai értékekről szóló diskurzus, és milyen viszonyban állt és áll az a reálpolitikai megközelítéssel, a minket körülvevő valósággal?

Alapítványunk igazgatójának előadását a névadónk életútját bemutató vetítés kísérte, amit élénk beszélgetés követett. A teljes előadás megtekinthető a QR-kód beszkennelésével.

Elnöki megemlékezés Habsburg Ottó koporsójánál

Július 3-án Sulyok Tamás köztársasági elnök és felesége hivatalos látogatást tett Bécsben. Az államfő kezdeményezésére Alapítványunk igazgatója, Pröhle Gergely is meghívást kapott a delegációba.

Névadónk halálának 13. évfordulója előtt egy nappal Sulyok Tamás köszöntőjében a következőt mondta:

„Magyarországról népünk erős szabadságszeretete és egy-egy történelmi epizódunk felemlegetése miatt él egy olyan kép is, hogy a magyarok lázadó népség. Ennek

ellenkezőjére, a magyarok békeszeretetére, vendégszeretetére, kompromisszumkeresésére, empátiájára, sőt, a másokért vállalt áldozathozatalra is tengernyi példát lehet hozni.

Habsburg Ottó, az Európai Parlament néhai politikusa, közös történelmünk neves családjának tagja – akivel nekem is volt szerencsém találkozni – szintén hasonlóan gondolkodott rólunk. Ismerte a magyarokat, sokat tett hazánk sorsának jobbra fordulásáért. Emlékét és Magyarország uniós csatlakozásáért végzett munkáját ma is tisztelet és megbecsülés övezi hazánkban.

Gondolataiból magunk is sokszor építkezünk, nyitottsága és konstruktivitása megmutatja számunkra Európa szellemiségének legszebb arcát.

Most, amikor Magyarország uniós csatlakozásának huszadik évfordulóján másodszor vesszük át az uniós elnökséget, szeretném felidézni Habsburg Ottó ma is érvényes gondolatát:

»Ami minket, európaiakat elválaszt egymástól, sokkal jelentéktelenebb ahhoz képest, ami összeköt.«

Az Unió létrejötté, bővítése igazolta, hogy az országok vezetői nem kételkedtek szavai igazságában.»

A találkozó végeztével Pröhle Gergely átnyújtotta Alexander van der Bellen osztrák szövetségi elnöknek 99 év, 99 kép könyvünket, majd az elnöki házaspárral és Szilágyiné Bátorfi Edit nagykövettel együtt megkoszorúzta az utolsó magyar trónörökös, európai parlamenti képviselő és felesége nyughelyét. Ezt követően az igazgató átadta Peter Grubitsnak, a kapucinus kriptá vezetőjének Alapítványunk kiadványait, és felajánlotta közreműködésünket annak érdekében, hogy e fontos magyar történelmi emlékhelyen magyar nyelvű tájékoztató is fogadja a látogatókat.

Fotók: Sándor-palota

Előadás Habsburg Ottó európai politikai szerepéről Firenzében

2024. szeptember 4–6. között zajlott a firenzei Európai Egyetemi Intézet Alcide De Gasperi Központjának éves posztgraduális konferenciája. A tudományos fórumon Alapítványunk is képviseltette magát.

Immár ötödik alkalommal került sor az Európai Unió Történeti Levéltára (Historical Archives of the European Union, HAEU) és az Európai Egyetemi Intézet (European University Institute, EUI) Alcide de Gasperi Központja által doktori és posztdoktori kutatóknak szervezett konferenciájára. A firenzei arisztokrácia történetéhez számos ponton kötődő, jelenleg az EUI kezelésében lévő Villa Salviatiban tartott esemény az európai integráció történetének historiográfiai és módszertani kérdéseit tárgyalta, lehetőséget nyújtva a kutatási eredmények és tapasztalatok megosztására, valamint a szakmai kapcsolatok építésére.

Kocsev Bence, Alapítványunk munkatársa *Politikai hálózatok és parlamenti mandátum* címmel megtartott referátumában névadónk európai parlamenti tevékenységét nem csupán a politikai karrier egy elszigetelt epizódjaként, hanem egy tudatos és diligens politikai építkezés fontos álmomásként, annak egyfajta beteljesedéseként mutatta be. Az előadás ennek tükrében kiemelten foglalkozott a második világháború után az egykori trónörökös által jelentősen formált konzervatív politikai hálózatok szerepével és azok európai integrációra gyakorolt hatásával, különösképpen pedig annak kérdésével, hogy az általuk képviselt politikai krédó sarokpontjai miként befolyásolták Habsburg Ottó képviselői munkáját.

A konferencia ugyanakkor nem csupán a szűken vett téma szempontjából volt érdekes, hanem azt is világossá tette, hogy a fiesolei dombokon található intézmény az európai társadalomtudományi kutatás egyik megkerülhetetlen központja. A tudományos párbeszéd kiemelkedő fórumaként jelentős szerepet tölt be az európai akadémiai közösség összekapcsolásában és a meglévő szakadékok áthidalásában, ezért – a nyugati tudományosság közéleti orientációjával kapcsolatos fenntartások ellenére – magyar részről is érdemes lenne elgondolkodni az intézményes kapcsolatok további megerősítésén.

Munkatársunk az európaizáció kérdéskörét feldolgozó konferencián

2024. november 27. és 29. között a Lausanne-i Egyetemen került megrendezésre a „Europeanizations from the Bottom and from the Margins. Actors, Representations, and Experiences” című konferencia, amelyen Alapítványunk is képviseltette magát. A fiatal kutatóknak szervezett esemény az európaizálódás, az Európai Unió politikai és intézményi fejlődésének történetén túlmutató, valamint annak területi határait meghaladó politikai, gazdasági és kulturális folyamatok törté-

neti, módszertani és elméleti kérdéseit tárgyalta, lehetőséget nyújtva a kutatási eredmények és tapasztalatok megosztására, valamint a szakmai kapcsolatok építésére. A tudományos ülés két főelőadását KIRAN KLAUS PATEL, a müncheni Ludwig-Maximilians Egyetem professzora és CHRISTOPHE CHARLE, a párizsi Panthéon-Sorbonne Egyetem emeritus professzora tartották. A résztvevők számára emellett lehetőség nyílt a Jean Monnet Alapítvány munkájának és gyűjteményeinek megismerésére.

A tanácskozás második napján KOCSEV BENCE kollégánk Magyarország és az Európai Gazdasági Közösség közötti egyre szorosabb kapcsolatokat mutatta be. Az előadás kiemelten foglalkozott azokkal a politikai és akadémiai kezdeményezésekkel, szereplőkkel és hálózatokkal, amelyek az 1970-es évek második felétől a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó ország nyugat-európai integrációhoz való közeledést előmozdították.

OTTÓ-VACSORA SIR WINSTON EMLÉKÉRE

Habsburg Ottó 112. és Winston Churchill születésének 150. évfordulója alkalmából 2024. november 23-án tartottuk hagyományos ünnepi vacsoránkat a Pesti Vigadóban.

Az est résztvevőit NAGY ISTVÁN köszöntötte. Alapítványunk kuratóriumának elnöke örömét fejezte ki amiatt, hogy idén is közel kétszázan gyűltek össze Habsburg Ottóra emlékezve – köztük a Habsburg család tagjai: Habsburg György és Eilika, valamint Severin Meis-

ter, Habsburg Gabriella fia; a kuratórium tagjai, a pénteki konferencia előadói, diplomaták, hazai közgyűjtemények és szervezetek vezetői. Egyben megragadta az alkalmat, hogy röviden értékelje az elmúlt esztendőt, és köszönetet mondjon munkatársainknak az elvégzett munkáért.

PRÓHLE GERGELY igazgató ezt követően elmondta: az idei vacsora és az előző napi konferencia névadónk brit kötődéseire, különösen pedig Sir Winston Churchill-lel való kapcsolatára koncentrált. Ennek apropóján szólította színpadra Kumin Ferencet, Magyarország Egyesült Királyságba akkreditált nagykövetét. A diplomata felelevenítette, hogy az együttgondolkodás júniusban, közös londoni konferenciánkon vette kezdetét – amelyről a 134. oldalon számoltunk be bővebben. Ezen elhangzott, hogy Habsburg Ottó egy egész életen át tartó, Európa szolgálatába állított tevékenységért 2007-ben megkapta a hétszáz éves múlttal rendelkező Worshipful Company of Gardeners szervezet rangos „Freeman of the City” elismerését. A nyári konferencián – számos notabilitás mellett – jelen volt Adam Fergusson, Habsburg Ottó európai parlamenti képviselő-társa, barátja, neves közgazdász és újságíró, a *When Money Dies. The Nightmare of the Weimar*

Collapse című bestseller szerzője; a vele készített oral history interjúnkra a 89. oldalon olvashatnak. A júniusi esemény alkalmat teremtett hazánk számára, hogy bemutassa az Európai Unió Tanácsa elnökségének célkitűzéseit, a mostani vacsora pedig arra, hogy a féléves megbízás végéhez közeledve felidézzük a volt európai parlamenti képviselő gondolatait – mutatott rá a nagykövet.

A vacsora díszvendége Lord DAVID ALTON OF LIVERPOOL, a Lordok Házá-

nak tagja volt, aki beszédében a 150 éve született Winston Churchill és Habsburg Ottó gondolkodásának közös pontjaira hívta fel a figyelmet, majd névadónkhoz fűződő személyes emlékeit is felelevenítette. Lord Alton beszédét teljes terjedelmében a 219. oldalon közöljük.

Az est érdekes színfoltjaként – idén először – Apponyi-mintás szalvétagyűrű egészítette ki a terítéket. A Habsburg család 1855 óta rendszeres megrendelője volt a Herendi Porcelánmanufaktúrának, maga Ottó is több alkalommal járt Herenden, mivel nagy tisztelője volt a magyar iparművészet leghíresebb márkájának. A manufaktúra mindmáig egyik legnépszerűbb motívuma a köztisztelőben álló diplomatáról, politikusról, gróf Apponyi Albertről, az egykori trónörökös egyik legfontosabb magyarországi támogatójáról kapta a nevét; személyéhez fűződik az Ottó születésnapja alkalmából rendezett vacsorák hagyományának megteremtése az 1920-as években, amelyeket kezdetben a Gellért Szállóban, később a Pesti Vigadóban rendeztek. Próhle Gergely hangsúlyozta: a szalvétagyűrűk arra emlékeztetnek, hogy az Ottó-vacsorák vendégei részévé válnak egy generációkon átívelő közösségnek, támogatják a Habsburg Ottó által képviselt eszméket, és az Alapítvány tevékenységének követésével hozzájárulnak névadónk emlékének megőrzéséhez.

A beszédek között az egybegyűltek FÜLEI BALÁZS zongoraművész tolmácsolásában Ludwig van Beethoven *Hét variáció a God Save the King dallamára*, valamint – a skót származású Adam Fergusson előtt tisztelegve – *Hat skót tánc (Écossaises)* című műveit hallgathatták meg.

Fotók: Szabó Zoltán

BESZÉDEK

Az Alapítványunk által rendezett eseményeket 2024-ben is számos rangos magyar és külföldi vendég gazdagította színvonalas előadásokkal, visszaemlékezésekkel, elemzésekkel. Beszámolónk következő fejezetében ezekből adunk közre néhányat.

RICHARD M. GAMBLE

„SOK SZENVEDÉS ÉS NEM KEVÉS ÖRÖM”

A Historical Consciousness keletkezése és fogadtatása

George Kennan 1968. június 21-én kelt, John Lukacsnak írt levelében a Historical Consciousnesst [magyarul *A történelmi tudat, avagy a múlt emlékezete* címen jelent meg 2004-ben] „rendkívül komoly és jelentős műként” értékelte. Aztán egy borúlátóbb megjegyzést is hozzáfűzött, amely azonban nem érthette váratlanul Lukacsot, hisz már többször megvitatták a problémát. „Kétlem, hogy ez az alkotás az olvasók széles körének

tetszését fogja elnyerni” – írta. A könyv, amelybe Lukacs tizenkét éven át annyi koncentrált munkát fektetett, „az olvasótól is megköveteli” – fogalmaz Kennan – „a türelem és a megfontoltság hasonló mértékű erőfeszítését”. Két évvel korábban, az első fejezet véglegesnek bizonyuló változatát áttekintve Kennan arra figyelmeztetett: „Csekély rálátásom van arra, hogy a közvélemény miként reagál majd rá és milyenek a publikálás esélyei. Amit olvastam, az gazdagított engem, és nincs kétségem afelől, hogy még ezreket gazdagítana, ha elolvasnák. Hogy az írói munka magányos, és ezért csüggesztő lehet, azt tökéletesen megértem. Könnyen lehet, hogy a te idődben talán soha nem fogják megfelelően érteni vagy értékelni azt, amivel foglalkozol.”

Mindemellett 1968-ban úgy nyilatkozott Lukacsnak, hogy „benyomásom szerint ez a legfontosabb mű, amely ebben az országban valaha is napvilágot látott a történelem nyugati civilizációjában elfoglalt helyéről”. Herbert Butterfieldet tartotta a legalkalmasabb személynek a recenzióra, és úgy vélekedett, hogy Angliában kedvezőbb fogadtatásra talál majd, mint Amerikában. Sorait ekként zárta: „Mindössze még annyit tehetek, hogy gratuláljak önnek e mű befejezéséhez, és hangot adjak annak a meggyőződésnek, hogy soha nem fogja megbánni életerejének azt a részét, amelyet erre a munkára áldozott.”

A *történelmi tudat* első kiadásának utószava végén kapunk egy kis ízelítőt ennek a feláldozott „életerőnek” a mértékéről. A könyv befejező része Lukacs gondolatainak kvintesszenciáját, történeti filozófiájának megannyi szálát összegyűjtve fejezik ki Istenbe és a világban lévő gonosz gondviselésszerű mérséklésébe vetett hitét. „*Egy olyan vallásból érkezve, amely nem ígéri biztosan az igazságosság és az igazság diadalát ebben a világban,*” – írta – „*gyakran állítottam, hogy a gonosz történelmi megronthatóságának ezen feltételében Isten rendkívüli ajándékát látom, Aki a megtestesülés által emlékeztetett (jegyezzük meg tudatunk történetiségének implicit jelentését ebben a szóban, hogy emlékeztet [azaz ‘újra tudatosít’-‘re-mind’]) bennünket az Igére; Aki ezt a világot, amely egyébként csupán a siralomvölgy, még mindig úgy alkotta meg, hogy az összes lehetséges világok közül a legjobb legyen számunkra; Aki nem kísért bennünket erőnkön felül; Aki képessé tett bennünket arra, hogy legyőzzük a kétségbeesést. Nem érzélgősködés tehát, ha végezetül bevallom, hogy e mű megírása során sok szenvedést és nem kevés örömet éltem át.*” A szívhez szóló sorok után az 1955–1967 évszám olvasható, ezzel is jelezve, hogy tisztában van saját gondolatainak történeti mivoltával.

*

A *történelmi tudat*ot először 1986 körül olvastam, és 18 éve tanítom a hallgatóknak a Hillsdale College-ban. Májusban – némileg impulzívan – elhatároztam, hogy írok egy Lukacs-életrajzt; nem azért, mert úgy gondolom, hogy bárki másnál alkalmasabb volnék rá – távolról sem –, hanem egyszerűen azért, mert valakinek meg kell tennie. A feladathoz rendkívül széleskörűek a rendelkezésre álló források. Még hozzá meglepő mértékben. És igazi kincseket rejtenek. Ez egyaránt érvényes a Notre Dame Egyetemen található Lukacs-iratokra, a Michigan állambeli Mecostában működő Központban őrzött Russell Kirk-anyagra, a Princeton online felületén elérhető George Kennan-iratanyagra és a Yale Egyetem roppant jelentőségű Dwight Macdonald-állományára. Reményeim szerint idén nyáron az Oxfordi Egyetemen megtekinthetem az Owen Barfielddel folytatott terjedelmes levelezést. Kirktól eltekintve az összes említett barátjától idéz *A történelmi tudat*. Lukacs e néhány közeli ismerős támogatására támaszkodott a sötétségben és a kétségekben, hogy csiszolják gondolatmenetét, és tökéletesítsék szavait. (2009-ben még Wendell Berryt is hozzáadta, mint nagyra becsült bizalmasát.) Számára ők voltak a közönség, ha más nem is akadt volna. Nekik írt, és az ő jóváhagyásukra vágyott.

Vállalkozása aztán olyannyira végeláthatatlanná és kimerítővé vált, hogy 1958-ban Lukacs megvallotta Macdonaldnak: „*igazán nem kellett volna belefognom*”. A kimerültségnek ezen beismerése már legalább három éve tartó titáni küzdelem után következett be, amely egészen addig nem ért véget, amíg 1967-ben be nem fejezte *A történelmi tudat*ot.

Amikor 1955 nyarán hozzákezdett az első vázlathoz, Lukacs 31 éves volt, tanár a Chestnut Hill College-ban és a szomszédos LaSalle-ban; nemrég vette el első feleségét, Helent, majd a rákövetkező évben apa lett; egyúttal feltörekvő íróként már volt némi hírneve és kritikai elismerése. Kilenc éve élt az Egyesült Államokban. Első könyve, *The Great Powers and Eastern Europe* [A nagyhatalmak és Kelet-Európa], egy vaskos, közel 900 oldalas kötet, 1953-as megjelenésekor nagy sikert aratott. 1955-re Lukacs emellett rendszeresen publikált esszéket Kelet-Európáról, a kommunizmusról, a feltartóztatási stratégiáról, a Szovjetunióról és a fasizmus második világháború utáni tartósságáról.

Kitűnő értekezéseket jegyzett a liberális katolikus folyóiratban, a *Commonweal*ben, amelyek elnyerték Dwight Macdonald figyelmét, akinek rövidesen levelet írt; és ezzel egy viharos, de tartós barátság vette kezdetét. Macdonald kiváló író, szerkesztő és liberális irodalomkritikus volt, jó kapcsolatokkal a New York-i kiadók világában. Egy egykori marxista, trockista és New Deal-es, aki később a vietnámi háború elleni tiltakozások és a hatvanas-hetvenes évek polgárjogi aktivizmusának ellentmondásos alakjává vált. Barátságuk finoman szólva is valószerűtlen volt, de Lukacs tisztelte őt mint az angol próza mesterét, az őszinte kritikust, a hozzá hasonlóan besorolhatatlan értelmiségit, és – egy róla szóló kitűnő életrajz alcíme szerint – „*egy lázadót a hagyomány védelmében*”. Ez a kifejezés legalább annyira jól jellemzi Lukacsot is. Levélváltásuk többet árul el *A történelmi tudat* keletkezéséről, mint bármely más forrás, jóllehet a Kennannal és Kirkkal folytatott levelezés egyaránt bőséges és értékes, amely kikerekíti a történetet.

1956 áprilisában Lukacs elküldött „egy igen nyers első vázlatot” Macdonaldnak, amelyet mindössze kilenc hónap alatt készített el. Ez a gyors tempó nem volt szokatlan Lukacs számára, ugyanakkor a küszöbön álló, csaknem rögeszmés átdolgozás évei igen. Alighogy megszűnt írógépe csattogása, vagy eloszlott volna a szivarfüst a dolgozószobából, máris belevetette magát az átszerkesztésbe, egy egészen más struktúrát fontolgatva. 1957-ben és 1958-ban folytatta kitartó erőfeszítéseit, és 1959-ben is még javában munkálkodott. Továbbra is széleskörűen olvasott, amint azt a végleges könyv fejezetei és jegyzetei szemléletesen bizonyítják. Soha nem szűnt meg töprengeni és érettebbé válni. Például azonnal elolvasta Heisenberg Gifford-előadásait, amint azok 1958-ban megjelentek *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science*. [Fizika és filozófia: A modern tudomány forradalma] címmel. (Kettejük levelezése fennmaradt.) Emellett további könyveket publikált, amelyekben testet öltött történetfilozófiája. Ez igaz *A History of the Cold War* [A hidegháború története] és *The Decline and Rise of Europe* [Európa hanyatlása és felemelkedése] című kötetekre; mind szerkezetükre, mind az egyes kiadványok teoretikusabb befejező részeire. Ilyen módon továbbra is foglalkozott a történelmi szemlélet problémáival. 1961 elejére már a negyedik változatnál tartott. És ezzel korántsem állt meg. 1962 nyarán, visszatérve Európából, ahol júniusban Heisenberggel találkozott Münchenben, újra a könyvön gyötrődött, és szembenézve az egyik New York-i szerkesztő kritikájával, úgy döntött, hogy még egyszer átírja a kézirat teljes egészét, ezúttal hangsúlyt fektetve gondolatainak önéletrajzára, vagy ahogy ő szerette nevezni: „öntörténetére”.

Leveleiből kitetszik, hogy *A történelmi tudat* John Lukacs szellemi önéletrajza – legalábbis 1967-ig, majd kibővítve az 1985-ös új kiadásban, és természetesen két „ön-történetében”: az *Egy eredendő bűnös vallomásai* és az *Isten velem* című művekben. Legalábbis a recenzensek egyike ezt vélte fedezni benne. Bernard Norling, a Notre Dame Egyetem történészprofesszora „rendkívüli könyvnek” titulálta: „*Elsősorban valóban a történelemről szól, azonban tekintélyes mennyiségű filozófiai, vallási, szociológiai, pszichológiai, szemantikai, biológiai és genetikai tudásanyagot is tartalmaz. He-lyenként egy szellemi életrajzhoz is közel áll.*”

Ennél az éleselméjű megfigyelésnél is jelentősebb, hogy maga Lukacs nevezte önéletrajznak egy, szintúgy Dwight Macdonalddal folytatott levélváltásban 1963 őszén. Az októberi és novemberi levélpárból kiderül, hogy mennyire tartotta önéletrajzi jellegűnek a művét. Macdonaldnak azt írta, hogy mélyen depressziós, jobban, mint valaha. Most is ugyanúgy küszködött, mint korábban,

a szellemi elszigeteltség érzetével; azzal a visszatérő félelemmel, hogy nem fog kiadót találni, és ha mégis, akkor a kritikusok nem tudnak majd mit kezdeni egy olyan könyvvel és történésszel, aki kívül esik minden kategórián, és hogy a műnek nem akad közönsége, tekintve a tudományos élet siralmas állapotát és a társadalom olvasottsági szintjét. Hallottunk Kennantól is hasonló aggodalmakat. Hogyan reagálnának majd a kiadók és a közvélemény? Mindezek a kérdések kísértették őt. A kötet, ahogy elmagyarázta Macdonaldnak, „az egész gondolkodásunk radikális felülvizsgálatát indítványozza, és a történelmi gondolkodás kialakulóban lévő fölényét sugallja a tudományos gondolkodással szemben az élet minden területén, beleértve a tudományt is. Egy szóval az egyik első olyan könyv, amely nem pusztán tudományellenes, hanem poszt-tudományos”. Az olyan történelemfilozófusok, mint Oswald Spengler és Arnold Toynbee – folytatta – „megpróbálták TÁGÍTANI a történelmi ismeretek körét, lefedve mindent, míg én ELMÉLYÍTENI igyekszem azokat; ők a történelem egészének megismerhetőségével foglalkoztak, míg én a tudás történetiségével”.

Csak hogy ekkor tér rá a fő okra, amiért belefogott, és amit ezen a délelőttön szeretnék kiemelni, nevezetesen, „hogyan a könyvem éppen az a probléma érinti, amelyet tárgyalni igyekszik: hogy megírása során felnőttem, és hogy ez a filozófiai jellegű könyv – mint bizonyos mértékig minden könyv – önéletrajzi természetű is. És arra a következtetésre jutottam, hogy ezt akár be is vallhatom. Ez alatt azt értem, hogy [rendkívül] gyökeresen átlírom, és azon gondolkodom, hogy minden fejezetet [...] egy önéletrajzi alfejezettel kezdek, amelyben elmesélem, hogyan jutottam el bizonyos következtetésekhez, amelyeket az adott passzus következő oldalain kifejték és szemléltetnek”. Igen, „a könyv valóban filozófiai jellegű alkotás” – ismerte el –, „de kezdem azt hinni, hogy a filozófiai könyvek a 19. századba tartoznak; a nagy »Téziskönyveknek« leáldozott”. Ma a kortárs olvasó „intenzív és tudatalatti módon vált érzékennyé a személyes beszámoló hihetőségére, és a dolgok természetéből fakadóan az ilyen személyes elbeszéléseknek inkább leírnia kell, mintsem definiálnia. Azt kell bemutatnia, hogyan tudatosult először a szerzőben ennek vagy annak a bevett eszmének az elégtelensége, hogyan és miért készítette őt ez vagy az a tapasztalat újfajta elgondolásra, új kérdéseket ébresztve elméjében. [...] Csaknem arra a következtetésre jutottam, hogy mostantól kezdve minden úgynevezett nem-fikciós írásnak egy őszinte vallomással kellene kezdődnie arról, hogy a szerző miért fogalmazza meg a tézisért (és természetesen ennek a ‘miért’-nek a kialakulása öntörténeti; egy növekvő érdeklődés vagy egy növekvő nyugtalanság története). – Ugyanakkor az egyetlen megmaradt terület, ahol a szerző ‘objektív’ (rossz és már meghaladott szó) maradhat, a ‘fikció’, ahol újfajta majdnem abszolút távolságtartást gyakorolhat, amikor saját képzeletének alakjaival foglalkozik.”

Mintegy két héttel később Macdonald támogatását fejezte ki az öntörténeti megközelítéssel kapcsolatban, azonban figyelmeztette Lukacsot, hogy elképzelését nehéz lesz megvalósítani. „Természetesen saját személyes fejlődésedet is bele kell foglalnod a könyvbe” – írta. „Ebben a században még a tudósok is belátták, hogy a megfigyelő hatással van a megfigyelt dologra [...] így saját álláspontoddal magadat is be kell illesztened a képbe.” Macdonald felvetett néhány lehetséges stratégiát, és azt javasolta, hogy „dolgozza bele a gondolatok életrajzi genezisért a tényleges kifejtésükbe; ez volna a legjobb, de ez teljeskörű átdolgozást jelentene, és gondolom, már messze túl vagy azon, hogy ezt bármiféle örömmel fontolgasd, és [...] nagy irodalmi érzékre és ügyességre lenne szükség ahhoz, hogy a történet fonala rendezett maradjon, és a gondolatmenet lendületesen haladjon annak mentén (tulajdonképpen, ez valószínűleg technikailag lehetetlen lenne, úgyhogy hagyjuk is inkább)”.

Hogy Lukacs akkoriban saját tervét követte-e, vagy Macdonald tanácsát fogadta-e meg, nem tudom. Eddig nem találtam fennmaradt piszkozatokat. A végleges változatban Lukacs az önéletrajz nagy részét egy rövid utószóban helyezte el, amelyben elmagyarázza ötleteinek keletkezését. Visszatekintve művére 1994-ben, annak Russell Kirk-féle újrakiadása kapcsán, úgy fogalmazott, hogy „magának a könyv megalkotásának történetét foglalja össze, összhangban azzal a meggyőződéssel – és talán a kötet egyik fő állításával –, hogy mindennek a története magával a dologgal egyenlő”. Lukacs levelezéséből világosan kiderül, hogy ennél a rövid „összegzésnél” sokkal többet tudhatunk meg. Ha vállalkozunk egy ilyen feladatra – egy nehéz feladatra –, akkor jobban megértjük magát a dolgot – „magát a dolgot”, ebben az esetben John Lukacs történelmi tudatát, egy részletes szellemi életrajzot. Reményeim szerint nemcsak A történelmi tudatot, hanem más könyveit és esszéit is friss szemmel és mélyebb megértéssel olvashatjuk majd. A történelmi tudatnak meg kell találnia azt a közönséget, amelyre mindig is vágyott, de amelytől egyúttal tartott, hogy soha nem olvasná. Saját diákjaimmal szerzett tapasztalataimból tudom, hogy ez a remény reális, és az eredmények mélyrehatóak lesznek. Lukacs nem kevesebbet várt, mint hogy a történelmi gondolkodás egy új humanizmushoz vezet, amelyben az ember ismét a világegyetem középpontjába kerül egy posztmaterialista, poszttudományos, posztkartézianus világban. Eljön még ez az áttörés. Ez volt az ő óvatos optimizmusa.

Elhangzott John Lukacs születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett „John Lukacs 100” című konferencián (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2024. január 31.). A szöveget Herczeg Lili fordította.

JOHN LUKACS – TÖRTÉNÉSZ VAGY ÍRÓ?

A címben feltett kérdésre könnyű válaszolni, de érdemes aztán eltöprengeni róla mégis.

John Lukacs mindkettő volt, természetesen, történész és író, azaz szépíró – még ha nem is regényíró vagy fikciós író. Ő maga sokszor írt erről, a *Visszafelé... Utazások 1954–1996* című kötet előszavában például: „*Fültanúja voltam annak, amit egy (...) történész mondott rólam, amikor valaki felőlem érdeklő-*

dött egy szümpozion kávészünetében, miután talán könnyed, habár nem tartalmatlan dolgotat olvastam fel. Nem vette észre, hogy éppen mögöttük állok. »Történész – mondta –, de valójában író.« (...) Nem kellett volna azt mondania, hogy »valójában«. Inkább azt, hogy »is«.” Kedves anekdota ez a mindig örömet és szellemesen anekdotázó Lukácstól; de hadd tegyem rögtön hozzá: bárati beszélgetések során János, aki egyébként irigyelni valóan derűs ember volt, hálás Istennek a sorsáért, az írói sikereiért, a szép és okos nőkért, akikkel annyi gyönyört élt meg, csipetnyi... vagy talán nagy csipetnyi keserűséggel említette jó párszor, hogy a történészek nem fogadják be igazán maguk közé, mert ő író, miközben „igazi” író soha nem lett belőle, mert nem tud történeteket kitalálni.

Ennek az írásnak kettős célja van: egyrészt szeretném megmutatni, mennyire kiváló író volt John Lukacs, másfelől próbálok magyarázatot találni arra, hogy ennek ellenére miért nem lett széles körben ismert. Magyarán: hogy miért nem olvasták – és olvassák – sokkal többen. Miért nem lett szupersztár. Mert Lukács János lehetne legalább nekünk, magyaroknak (még ha a világnak nem is; mint ahogy például az általa annyira szeretett Krúdyt sem értékeli a világ) olyasféle nagy, az irodalmi stílusáért is becsült történész, amilyen a hollandok számára Huizinga – egy másik író, aki mélyen hatott rá. Vagy legalább mi, magyarok sorolhatnánk a legnagyobb nyelvvtó írók sorába, amilyen Joseph Conrad vagy Vladimir Nabokov volt.

Úgy érzékelem, Lukács János elismertsége ettől nagyon messze van. Mellesleg: a világ talán még jobban is értékeli, mint mi – de ez külön, nagy téma lenne, nem kezdek bele.

Illetve van egy harmadik célom is: a témához így vagy úgy – esetleg csak távolról – kapcsolódó személyes történetekkel, barátságunk történetének egy-egy jelenetével szeretném megidézni Lukács Jánost, az embert; nem pusztán azért, mert születésének századik évfordulója óhatatlanul ilyen emlékidézésre is késztet (vagy biztat), hanem mert sokszor beszélt olyan dolgokról, amik – eredendő szemérmessége okán – a könyveibe nem kerültek bele, de a téma megvilágítása kapcsán érdekesek lehetnek.

Az első példákat abból a könyvből veszem, amely Lukács – legalábbis ismert – életművében legközelebb áll a szigorúan vett szépirodalomhoz, sőt a regényhez, az *Évek...*-ből. Paradox módon épp ebben a könyvében írja a legtöbbször, hogy ő nem regényíró, hanem történész (máshol pedig így szól saját alteregójához: „*De nem költő vagy!*”); és frappáns magyarázatot is ad arra, hogy miért nem „regényt ír” – miközben az olvasó persze laza posztmodern felfogás szerint akár regénynek is tekinthetné ezt a szépirodalmi igénnyel megformált karcolatokból álló könyvet –: mert „*egy történetet mindig meg kell formálni, míg az élet gyakran formátlan, sőt még vezérfonala sincs. De a történelemnek van.*”

Jöjjenek hát a példák. Az 1902-es évhez írt karcolatban Lukács egy tipikus kúriát ír le New Jersey déli részén, amelyben amerikai kvékerek élnek. Utána a fejezet esszéisztikus-beszélgetős részében megmagyarázza, hogy miért fontos neki ez a ház, de minket most nem ez érdekel, hanem a szómágia. Ahogy Lukács egy oldalon tizenegyszer használva a „fehér” szót elénk varázsolja a házat és a lakóit. Olyan merész halmozás ez, amihez bátor írónak kell lenni: olyan írónak, aki érzi, hogy ami kicsiben talán stilisztikai hiba, bántó szóismétlés, az ilyen szélsőségesen eltúlozva költőivé teheti a szöveget. És nemcsak ez a szómágia érdekes itt, hanem legalább annyira a finom részletek leírása: az, ami egy történelmi munkában kevésbé (vagy többnyire egyáltalán nem) fontos, de jó regényt írni lehetetlen nélküle. „*A finom porceláncsészék és a gondosan egymásra tornyozott, kék szegélyű fehér tányérok krétafehér polcokon pihennek a konyhakredenc fehér keretes üvegajtói mögött.*”

A következő példám is ezt mutatja (mármint a finom részletek iránti figyelmet), de még valamivel többet is. A jó regénynek színei, ízei, szagai és hangjai, neszei vannak. És milyen ízes-szagos például ez a mondat az 1903-as évről írt karcolatban: „*A földalattinak sajátos szaga van, szénpor és poros plüss, amibe árnyalatnyi kuglófillat vegyül.*” Az *Évek...*-ből példák sokasága kínálja magát ennek illusztrálására; álljon hát itt, szinte találomra, még ez az 1946-os szövegből: „*Lent a gyepr már sötét smaragdzöld, a nap utolsó, narancsszín sugarai is eltűnnek a kis tó tükörsima vizéről, amelyen két szép és rosszindulatú hattyú szánt lassú barázdát.*” Ezt például lehetne klisés leírásnak tekinteni, ha nem lenne ott a hattyú jelzője: „rosszindulatú”; Lukács íróként érzi, hogy az feltétlen kell oda, különben a leírás édeskés lenne, sőt bűdös biedermeier. Igen, kell ez a nyersebb effektus: a sziszegő, csúnya hattyú! És ő nagyon ért az írói effektusokhoz.

Aztán ott van még egy alapkészség, amely nélkül nem lehet jó regényt írni: a jellemábrázolás. Erre is számtalan példát hozhatnék a könyvből, de itt van például az, ahogy az 1952-es karcolatban jellemez valakit: „*Kiállhatatlan sznob, az a fajta, aki tudja, hogyan bánjon azokkal, akiket fontosnak tart, azt viszont nem tudja, hogy bánjon azokkal, akiket nem tart fontosnak, amin azt értem, hogy*

lekezeli vagy semmibe veszi őket, ami nemcsak rossz modorra, hanem rossz ítélőképességre is vall – a sznobok foglalkozási ártalma ez, mivel a jelentéktelennek tartott személyekről néha kiderül, hogy nem is olyan jelentéktelenek.”

A fenti idézet utolsó része átvezet Lukács írásművészetének aforisztikusságához – vagy „aforisztikumához”. Ez nem elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki jó – vagy kiváló – író legyen, nem várjuk el feltétlenül, hogy az író Oscar Wilde-i módon elkápráztasson minket a szellemes – bölcs? – mondatokkal, de ahogy Oscar Wilde (és természetesen másokat is említhetnék) stílusának védjegye ez, úgy Lukácsénak is. Van sok minden más is, ami a stílusát egyedivé teszi (s erről lesz is szó később), de ez talán a legszembeötlőbb; s hadd tegyem hozzá, talán csak az egyetlen kritikai megjegyzésként ebben az írásban, hogy némelyik aforizmájába annyira beleszeretett (na jó, fogalmazunk inkább úgy, hogy annyira fontosnak tartotta), hogy számtalanszor elsütötte az életművében. Igaz, inkább a pályája vége felé, s azt hiszem, idős nagy író műveit másfajta elvárásokkal, megbocsátóbban kell olvasnunk, mint ereje teljében lévőkéit. Az Európa Könyvkiadó meg is jelentetett egy kötetet *A boldogság: feladat címmel, Barkóczy Andrásnak, Lukács fordítójának és jó barátjának válogatásában és szerkesztésében, aki összegyűjtötte az életműből az aforizmákat és aforisztikus részleteket (mert egy-egy aforizma gyakran hosszabb gondolatmenetbe ágyazódik bele, s csak azzal együtt érthető igazán).*

A Lukács aforizmáiról való gondolkodás külön esszé témája lehetne; amit persze sok minden másról is el lehet mondani; ezt azért emelem ki mégis, mert – egyrészt – barátságunk évei alatt sokszor éreztem azt, hogy vitatkoznék vele jó pár sommás megállapításáról (amiben megakadályozott valami, talán a tekintélytisztelet; s ezt most kicsit bánom), másrészt mert tudom, ő maga is szerette volna, hogy vitatkozzanak vele. Vagy, hogy pontosabb legyek, szerette volna, ha elismerik, például, a történetfilozófiai gondolatait, azaz legalább írnak róla, lehetőleg méltatón, de legalább vitatkozva. Vagy még pontosabban: szerette volna, ha a történetírók céhe jobban befogadja, ha nem kell azt éreznie, hogy éreztetik vele: az ő műveiben viszonylag kevés az új levéltári kutatásokon alapuló anyag, az új „tények” feltárása, hanem jobban elismerik azt, ami az erőssége: az írásművészetét és a történelemfilozófiai gondolatait. De erről is majd később; *A boldogság: feladat* című kötetből most inkább egy olyan gondolatot idéznék, amely megint csak példa Lukács írói érzékenységre. „*A szeretkezésnél is, mint a bornál, igen lényeges az utóíz. Mint drága bornak, gyönyörű nőnek is lehet semleges (nemleges?), gyenge, sőt rossz utóíze.*” (Ezt egyébként magyarul írta, és a *Fél évszázad magyar írásai* című kötetben található.) További idézetek helyett hadd mondjak csak annyit: Lukács Jánost emberként és történészként is igencsak foglalkoztatta a nemek közti viszony, a szerelem lélektana és a szeretkezés misztériuma (és gyakorlata), és erről a témáról a maga konzervatív szemérmességével ugyan, de csodásan tudott írni. És azt talán mondanom sem kell, hogy ez – Lukács kedves kifejezésével élve: „az emberi szív titkos alkímiájának” ez az eleme – megint csak mennyire fontos ahhoz, hogy valaki jó író lehessen.

Következő példámat Lukács legismertebb könyvéből, *A párviadal*ból veszem, amely arról a küzdelemről szól, amely Hitler és Churchill között zajlik 1940. május 10. és július 31. között – vagyis attól a naptól fogva, amikor Churchill Nagy-Britannia miniszterelnöke lett, Hitler pedig megkezdte villámháborúját, majd alig hat hét alatt bekebelezte jóformán a teljes kontinentális Európát. Sok olyan passzust idézhetnék a könyvből, amely Lukács lenyűgöző jellemábrázoló képességét bizonyítja – jelen esetben természetesen Churchill és Hitler személyiségéről és pszichológiájáról van szó.

De mivel ezt a kérdést már említettem, bár természetesen nem merítettem ki, inkább egy másik szépírói képességre koncentrálnék, amely ebben a könyvben folyamatosan lenyűgözött – s azóta is példa számomra, amikor, többnyire kicsit elégedetlenül, történelmi regényt olvasok (még ha Lukács könyve nem is regény) –: az érzékére, hogy milyen bámulatos ritmusban tudja váltogatni a plánokat. Szinte az egész könyv példa erre, de hadd emeljek ki két oldalt az elejéről. Azt, amikor május 10. eseményeit írja le, azt a napot, amikor Churchill miniszterelnök lett. Premier plánnal kezd: Churchillt látjuk reggel selyempizsamában, és Hitlert, ahogy egyszerű ruhájában megy be a barakkjába. Aztán a kamera a telefonra fókuszál, amely Churchill lakásában megszólal az éj-jeliszekrényen: a németek megtámadták Hollandiát. Utána Churchill agyába bújunk bele, aki próbálja értelmezni a hírt. Majd jön egy hiperplán: London, a világ – akkor – legnagyobb városa, s utána a német, illetve a brit nép jellemzése. Ez átvált totál-, majd szekond plánra: ahogy látjuk a londoni házakat, a piros buszokat, érezzük a földalatti szén- és plüss-szagát... S végül visszatérünk premier plánra: megint Churchillt és Hitlert látjuk felváltva, ahogy nekiállnak napi teendőiknek.

Az írói mesterségnek olyan eleme ez, amelyet bizonyára lehet tanítani (gondolom, tanítják is), és a történelmi regényírók közül mégis kevesen csinálják jól: többnyire hiányoznak a jó totál- és hiperplánok, amelyek az olvasót segítik a tájékozódásban, s ennek egyik oka nyilván az lehet, hogy a szerzők nem kívánnak számukra nyilvánvaló dolgokat közölni, azaz elvárják az olvasótól a megidézett kor alapvető ismeretét. És ezt még értem is valamennyire: mert ugyan tanulható a plánok váltogatása, de az már semmiképpen sem, ahogy Lukács a totálplánokban is tud igazán izgalmas lenni: az elvileg közismert tények ismertetéséhez is hozzá tud tenni valami vagy nyelvi, vagy a tényanyagot tekintve újszerű dolgot.

Még egy utolsó példát említek: a *Népszabadság* 2014. január 25-i számában, majd a *Fél évszázad magyar írásai* című kötetben jelent meg Lukács János Orbán Viktorhoz írt nyílt levele, amelyben – főként a paksi beruházás kapcsán – óva intette a miniszterelnököt attól, hogy szorosabbra fűzze viszonyunkat Oroszországgal, mert „*a magyar szellem és jelleme nem lehet keleti*”. „*Becsüljük nagyorosz szomszédainkat, de nem szabad hozzájuk alkalmazkodnunk, odafelé sündörögni. mert az talán végleges teher lehet hosszú időre, és a magyarság kárára válik.*” Nem foglalkoznék, most még, ennek a levélnek a politikai tartalmával (később kicsit igen), csak a történelmi hűség kedvéért egyrészt megemlítem, hogy a miniszterelnök válaszolt rá, és – a rá jellemző kissé lekezelő stílusban (a kérdésre, hogy miért e „sündörgés”, érdemben nem felelve) – megnyugtatta, hogy Magyarország és kormánya már egyértelműen a Nyugatot választotta: „*mi itthon már abban a jövőben élünk, amelyért te még aggódsz odaát*”. Csak futólag megjegyzem, hogy úgy tűnik most, Lukács aggodalma mégsem volt alaptalan... Különben nem célom a politizálás ebben az előadásban; inkább csak a hajszálpontos és egyben ízes fogalmazást csodálom: „odafelé sündörögni”. Ami példa arra – s majdhogynem megint csak taláломra vett példa – hogy mennyire szeretett Lukács a magyar nyelvvel bíbelődni. Amit az 1947-ben emigrált, 1980-ban elhunyt Kovács Imréről, a parasztpárti politikusról írt 1981-ben, az rá is tökéletesen igaz volt: „megőrizte magyar nyelvének zamatát, erejét.” (Csudajó volt borozva beszélgetni vele – ezt ő mindig úgy mondta: „kvaterkázni” –, és csodálni vagy azt, ahogy szinte bármiről kiselőadást tudott tartani, vagy azt, ahogy a harmincas évek Magyarorszájáról mesélt, az akkori magyar nyelven, vagy azt, amilyen empátiával tudott kérdezni, ha az embernek – mondjuk, nekem – épp szerelmi bánata volt.)

Különben nemcsak a szórványos, viszonylag kevés magyar nyelvű írásából érezhetjük ezt, a magyar nyelvének, stílusának erejét, hanem a fordításokból is. Említettem, hogy legalább mi, magyarok besorolhatnánk őt a legnagyobb nyelvváltó írók közé, de most hozzáteszem: bár bámulatos, ahogy Lukács az angol nyelvet elsajátította, és – kis túlzással – úgy tudta használni, olyan nagy szókinccsel, olyan árnyalatosan, mint Nabokov, a magyar fordítások mégiscsak, azt hiszem, jobbak, mint az eredeti szövegek. És ez legalább annyira az ő érdeme, mint a fordítóké – a kiváló Komáromy Rudolfé és Barkóczy Andrásé (vagy épp az enyém, mert a pályája vége felé több könyvét már én fordítottam). János minden fordítást nagy figyelemmel megszerkesztett és stilizált. Egyrészt elvégezte azokat a finom kis átalakításokat, amelyeknek köszönhetően a stílus megkapta azt az enyhén régiesnek ható, polgári, lukácsi zamatot, amely, ismétlem, a magyar fordításokban jobban érezhető, mint az angol szövegekben. És ez egy olyan nyelv, amelyen ma már a legjobb fordítók sem tudnak megszólalni, egyszerűen megváltozott a természetes nyelvhasználat az 1930-as évek óta, amikor Lukács ambíciózus ifjú emberként magába szívta anyanyelvének minden árnyalatát. Imádott bíbelődni a fordításokkal: kiirtotta a felesleges névelőket (és a fordító vagy szerkesztő döbbenten látta, hogy mennyi fölösleges névelőt használunk a mi „természetes” mai magyar nyelvünkben), és kicsit alakított a szórendeken, mondatszerkezeteken (hasonló döbbenet!). Amellett szenvedélyesen kereste a legpontosabb szavakat, kifejezéseket, ami időnként derűtségre is okot adott: bárcsak jegyzeteltem volna annak idején, mert most példával nem tudok szolgálni, de voltak egészen bizarr szóképzései (amelyek a végleges szövegekbe persze nem kerültek bele): valahogy az volt az érzése, hogy az agglutináló magyar nyelvvel sok olyan csodát lehet megcsinálni, amire az angol alkalmatlan, és ebben talán igaza is volt; de azért nem minden esetben. Mindenesetre óriási nyelvújító is lehetett volna belőle, ha netán úgy alakul a történelem és az ő sorsa, hogy visszatér Magyarországra, és egyik feladatának azt tekinti, hogy a változó (szürkülő? szegényedő?) magyar nyelven segítsen.

A miniszterelnöknek írt levél átvezethet írásom második (és egyben harmadik) céljához: hogy magyarázatot találjak Lukács viszonylagos ismeretlenségére, illetve, hogy megidézzem őt, mint embert, visszatekintve barátságunkra.

Egy vagy két évvel a nyílt levél megírása előtt történt, hogy egy újabb budapesti látogatásakor izgatottan készült a találkozására Orbán Viktorral. Fogalmazta magában, hogy mit akar mondani neki. Leginkább azt, hogy „mindannyian magyarok vagyunk”. Azaz, hogy az országnak, a nemzetnek mennyire jót tenne, ha a miniszterelnök – és a politikája – azt képviselné, hogy mindenki, legyen politikai meggyőződése szerint liberális, szocialista vagy bármi, ugyanúgy része a nemzetnek. Az írásából is tudjuk, hogy pályája utolsó szakaszán mennyire foglalkoztatta a populista politika veszélyeinek kérdése, s jó párszor megfogalmazta az ezzel kapcsolatos félelmeit. „A *populista* (...) *gyanakvással tekint mindazokra, akik nem látszanak vele egy törzsbe tartozni...*” – írta például A XX. század és az újkor vége című könyvében; s ez a fajta törzsi gondolkodás végtelenül távol állt tőle, miközben magyarságára, hazafiságára mindig büszke volt. Aztán megvolt a találkozó, s másnap, vacsoránál megkérdeztem tőle: „Elmondta Orbánnak, amit akartál?” Szomorúan nézett, egy könnycsepp is megjelent a szemében, s csak annyit mondott: „Nem, nem úgy alakult. Semmit sem tudtam elmondani neki.”

Ennyi a történet, és nem is nagyon fűznék hozzá semmit (mivel ő maga erről a találkozóról aztán nem akart beszélni); inkább áttérnék a kérdésre, hogy miért nem annyira ismert és elismert Lukács János, amennyire szerintem – és talán mondhatom: sokak szerint – megérdemelné.

Mivel nem vagyok történész, és soha nem vizsgáltam alaposabban Lukács János akár külföldi, akár magyarországi recepciójának történetét, ezért azt sem tudom megmondani, hogy objektíve, más jelentős történészekéhez képest mekkora az elismertsége szakmai körökben, amit most írok, az csak egy-két óvatos felvetés. Azt persze Lukács valamikori kiadójaként és fordítójaként tudom, hogy a *Budapest 1900*-at kivéve egyik sem kelt el jelentős példányszámban (és a *Budapest 1900* sem volt óriási kasszasiker).

Talán – talán! – részben abból fakad ez, hogy Lukács két szempontból is nehezen besorolható: politikailag és műfajilag. (Mellesleg, ha óriási lett volna a sikere, azt ugyanezzel magyarázhatnám, azaz, hogy se műfaj, se politikai hovatartozás keretei nem szűkítik az olvasótáborát.) Lukács mindenestre egyrészt történésznek túlságosan író, írónak túlságosan történész; s ugyanakkor konzervatívnak túlságosan liberális, liberálisnak meg túlságosan konzervatív. Az én szememben ezek persze pozitívumok, de főleg, ami a politikai besorolhatatlanságát illeti, úgy érzem, ez valóban akadályozhatta valamelyest a sikerét. „Az író folyamatos nyomás alatt van, köteleződjön el, rakja le a garast az egyik vagy a másik oldalra”, mondta Cserna-Szabó András nemrég egy interjújában, és hát Lukács János nem tette le a garast, s így nem vált igazán láthatóvá abban a magyar kulturális közegben, amelyben mindkét tábor többnyire csak a saját hithű embereit díjazza. Ismétlem, ez csak óvatos felvetés...

Azt viszont biztosan tudom, hogy baráti beszélgetések során Lukács vissza-visszatért a témára: hogy azért korlátozott a sikere, mert a történészek céhe nem igazán fogadta be – egyrészt szinte észre sem vették a történelemfilozófiai teóriáját (ez kifejezetten fájt neki), másrészt valami szakmai szűklátókörűségből csak a tényanyagot illető új kutatásokat értékelik igazán. Szinte komplexusává vált ez – és nyilván ebből is fakadt, hogy amikor Sztálinról és Hitlerről írt könyvet (nyolcvankét évesen), bizonyítani akart: segítettem megszervezni neki egy moszkvai utat, tolmácsa voltam, én hoztam össze találkozóját Alekszandr Jakovlev történésszel... És felsegítettem rémülten, amikor egy étteremben, a szexi közép-ázsiai pincérnőt bámulva elesett... És a szállodában mindennap hosszú órákon át fordítottam neki az 1941-es orosz diplomáciai dokumentumokat tartalmazó gyűjteményt. Ezt aztán idézte néhány helyen, de az ebéd utáni szieszta helyetti kemény – és unalmas – munka tényleges hozadéka igazából csak egy hosszú lábjegyzet lett (hogy miről, az szinte lényegtelen).

Jánosnak mellesleg nem tetszett Moszkva, ahol akkor járt először: nem nyűgözte le a gazdagsága, csiricsárénak találta, építészetileg „Las Vegas és a sztálini neobarokk keverékének”; én pedig akkor ezt fájlaltam: Moszkvát én – kicsit irigyen – csodáltam, ő nem; nekem voltak illúzióim (hogy Oroszország a gazdagságával és fiatalos lendületével végleg belépett a nyugati civilizációba), neki nem: ő tudta, érezte, hogy Oroszország újból ellensége lesz a Nyugatnak.

És ez talán egy újabb olyan érzék, amely jó, ha megvan egy íróban: nemcsak a történelmi múltba való beleélés már-már misztikus készsége, hanem az is, hogy legyen víziója az időről: múltról, jelenről, jövőről.

Elhangzott a John Lukacs születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett „John Lukacs 100” című konferencián (Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2024. január 31.)

MAGYAR EU-ELNÖKSÉG, TÖRTÉNELMI HÁTTÉRREL

Tisztelt Főapát úr,
Navracsics miniszter úr,
Pröhlle nagykövet úr,
a Habsburg Ottó Alapítvány kedves barátai és vendégei,

Habsburg Ottó egykori barátai,

Hölgyeim és Uraim!

Igazi öröm számomra, hogy újra itt lehetek Pannonhalmán. Ez a második látogatásom. Az első tavaly november 11-én volt, az apátság hagyományos Szent Márton-ünnepén. Mivel a belgiumi Aalst városában szü-

lettem, amely településnek ugyancsak Szent Márton a védőszentje, és mivel apámhoz, nagyapámhoz és testvéreimhez hasonlóan a város Szent Márton Kollégiumában tanultam, úgy tűnik, hogy az ő révén személyes kapcsolatom is van ezzel a csodálatos és inspiráló hellyel. Iskolai éveim alatt átittattak azok az értékek, amelyeket Szent Márton élete tanított nekünk. Megtiszteltetés számomra, hogy ma Szent Márton születési helyének közelében szólhatok Önökhöz.

Még nagyobb megtiszteltetés számomra, hogy itt lehetek ma, amikor a pannonhalmi szerzetesközösség a bazilika újjáépítésének és felszentelésének nyolcszázadik évfordulóját ünnepli; ahogyan az is, hogy a tőlem telhető szerény módon adózhatok e nyolc évszázadot átívelő rendkívüli út emléke előtt.

Annál is inkább szeretném megköszönni a mai szívélyes fogadtatást, és azt, hogy meghívtak előadónak erre a konferenciára. Nem vagyok történész, és még csak távoli kötődésem sincsen Habsburg Ottóhoz, azonban belgáként európai vagyok, és erős meggyőződéssel vallom: közös történelmünk tanulságai megtanítottak bennünket arra, hogy közös értékeinket meg kell védenünk, meg kell erősítenünk és elő kell mozdítanunk a közjó érdekében, valamint hogy fel kell készülnünk a saját és gyermekeink jövőjére. Ennek legjobb módja az, ha megvédjük az Európai Uniót és a Szerződésben gondosan rögzített értékeit, nevezetesen az emberi méltóságot, a szabadságot,

a demokráciát, az egyenlőséget, a jogállamiságot és az emberi jogokat – beleértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait is – tiszteletét. Úgy hiszem, ezek voltak azok az értékek, amelyeket Habsburg Ottó hosszú és aktív élete során képviselt, és amelyek erkölcsi alapját képezték páneurópai víziójának, valamint az európai béke és szabadság víziójának.

Habsburg Ottó ifjúkorában éveket élt Belgiumban: a Leuveni Katolikus Egyetem diákjaként, ahol 1935-ben politikatudományi doktorátust szerzett, és Steenokkerzeelben, ahol 1929 és 1940 között édesanyjával és testvéreivel a Ham-kastélyban lakott. Innen menekültek el, két nappal azelőtt, hogy a nácik bombázni kezdték volna a helyet. Aktív európai politikusként természetesen a későbbiekben gyakran tért vissza az országba. Feltételezhetjük, hogy tanulmányainak és a személyiségformáló belgiumi éveknél is része volt abban, hogy Habsburg Ottó kitörölhetetlen nyomot hagyott az európai építkezés – vagy inkább „újrafelfedezés” – és újraegyesítés folyamatán.

A tény, hogy Őfelsége nagyköveteként vagyok itt, egy másik dimenziót is kölcsönöz pannonhalmi tartózkodásomnak. Ahogy azt Dr. Fejérdy Gergely olyan szépen kifejtette, a bazilika alatt végső nyughelyét megtaláló Stefánia belga hercegnő par excellence jelképezi országaink, Belgium és Magyarország szoros kapcsolatát; az pedig, hogy mellé temették Habsburg Ottó szívurnáját, még inkább érzékelteti a közöttünk fennálló mély történelmi – és talán érzelmi – kapcsolatot.

I. A belga–magyar kapcsolatok a történelemben

Fejérdy úrral ellentétben, talán nem mindannyian szakértői a belga–magyar kapcsolattörténetnek, azonban feltételezem, hogy a legtöbben tudják, hogy ezek a kapcsolatok szorosak és barátiak, és hogy gazdag találkozások és csereforgalom hosszú történelmére, kölcsönös tiszteletre és barátságra épülnek.

Nem tudjuk pontosan, mikor került sor az első találkozásokra magyarok és belgák között, de azok minden bizonnyal nem a legörömtelibbek voltak. Történelmi feljegyzések beszámolnak a magyarok 956-os, Hainaut tartomány és a Brabanti Hercegség (a mai Belgium déli része) területén található kolostorok elleni portyáiról. De hadd nyugtassam meg Önöket, nem mindegyik kapcsolatfelvétel volt ennyire véres. Már több mint ezer éve nagyon békés a nexusunk, és ez a hosszú időszak egybeesik ennek az apátságnak az életidejével.

Országainkat hosszú évszázadokon át a Habsburgok kormányozták, amely adottsága ösztönözte a kereskedelmet, a tudományos és kulturális kapcsolatokat. Közülük is kiemelkedett a brüsszeli születésű Habsburg hercegnő, Magyarországi Mária királyné a 16. században. V. Károly császár lánytestvére tizenhét évesen feleségül ment II. Lajos magyar és cseh királyhoz, és Budára költözött. Férje azonban elesett az 1526-os mohácsi csatában. Érdekesség, hogy Mária királynő kérésére flamand és vallon katonák is érkeztek Budára, hogy segítsék a védőket az ostromló törökök ellenében. Mária 1530-ban, császári fivére kérésére visszatért szülőföldjére, és régensként átvette Németalföld kormányzását. Am Brüsszelbe érkezése után is aktív előmozdítója maradt a két terület közötti kötelékeknek, támogatta a kulturális kapcsolatokat, a művészeteket és a zenét. Mindaz, aki ismeri a két nép egykori arisztokráciájának – és ennek a főapátságnak – a könyvtárgyűjteményeit, bőségesen talál bizonyítékot ennek az állításnak az alátámasztására.

Hazáink kötődései a későbbiekben sem ritkultak meg. Aki Önök közül ismeri Brüsszelt, tudja, hogy a főváros egyik hídját Budáról nevezték el, emlékeztetve a város 1686-os felszabadítására. Az 1848-as forradalom alatt és után az 1830 óta független Belgium szívesen fogadta be az emigráns magyar szabadságharcosokat. Kossuth Lajos édesanyja a brüsszeli Etterbeek temetőjében nyugszik. A híres író és szabadsághős Jósika Miklós 1850-ben menekült Brüsszelbe, ahol 15 évet élt. A forradalom után, a Magyarországnak anyagi fellendülést hozó kettős Monarchia idején, számottevően megélénkültek a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok. Brüsszel és Budapest egyaránt az *art nouveau*, egy par excellence európai stílus fővárosai. A belga tőkebefektetések lényegesen hozzájárultak a magyar vasút- és bányaszektor fejlődéséhez.

Az első világháború után Belgium segélyt nyújtott a rászoruló magyar gyermekeknek, és 6000 magyar bányászt alkalmazott. Magyarország és Belgium még a második világháború idején sem került közvetlenül szembe egymással, országuk még humanitárius segélyt is küldött nekünk. A háború után Belgium ismét fogadott be magyar gyermekeket és menekülteket. Ugyanez történt az 1956-os forradamat követően is, amikor hazám több mint 6000 magyar emigráns előtt nyitotta meg a határait. Köztük volt a diák Lámfalussy Sándor is, aki Belgiumban végezte tanulmányait – többek között a Leuveni Katolikus Egyetemen, ahol társalapítója volt a Collegium Hungaricum diákotthonnak, amely a mai napig szállást biztosít a magyar diákoknak. Lámfalussy belga állampolgárságot kapott, majd az Európai Monetáris Intézet első elnökeként az euró megalapítója lett. Az euró idén ünnepli fennállásának 25. évfordulóját, és ez az európai integráció egyik legnagyobb sikertörténete.

Hölgyeim és Uraim!

Mint látható, a Brüsszel vagy Belgium és Magyarország közötti kapcsolatok évszázadokkal megelőzik az EU-t. Azt hiszem, hogy a lényeg, amire igazán ki akarok térni, az, hogy Brüsszel nem csak „minden rossz forrása” – hanem a belga főváros, és egy olyan város, amely szorosan kötődik a magyar történelemhez, és amely mindig is szívesen látta a magyarokat.

Ma Belgium és Magyarország szoros partnerek az Európai Unióban és szövetségesek a NATO-ban. Élvezzük azt a biztonságot, stabilitást és jólétet, amelyet az EU és a NATO az elmúlt évtizedekben polgárainknak és vállalatainknak nyújtott. Kétoldalú kereskedelmünk 2023-ban 7 milliárd eurót tett ki, és Belgium a 14. befektető Magyarországon, amely több mint 9000 magyarnak ad munkát. Ez csak az EU egységes piacának köszönhető, az európai integráció másik nagyszerű vívmányának, amely oly sok előnyt hozott mindkét országunk számára, mióta Magyarország 20 évvel ezelőtt csatlakozott az EU-hoz. Belgium és Magyarország egyaránt nyitott gazdaság, amely a kereskedelemről és a beruházásokról függ, és amelyet a kv-k és a családi vállalkozások sűrű szövete jellemez. Mindannyian nyerhetünk a közös munkával. Szeretnénk ápolni a szoros kapcsolatunkat, és biztonságossá tenni azt a jövőre nézve is.

Hölgyeim és Uraim!

Idén Belgiumnak és Magyarországnak rendkívüli lehetősége nyílik arra, hogy az Európai Unió Tanácsának elnökségét gyakorolva ismét vezető szerepet töltsön be Európában.

Ez a nap, június 30-a rendkívüli pillanatot jelent. Ez a belga elnökség utolsó napja, és holnap Brüsszelben a miniszterelnököm átadja az elnökséget az Önök miniszterelnökének. Nagy öröm és kedvező alkalom, hogy ezt a napot Pannonhalmán ünnepelhetjük.

Engedjék meg, hogy megragadjam az alkalmat, hogy rövid és minden bizonnyal nem teljes áttekintést adjak Önöknek a most végéhez közeledő belga elnökség legfontosabb eredményeiről.

II. A belga elnökség legfontosabb vívmányai

Az elmúlt hat hónap során fontos jogalkotási és politikai eredmények születtek az uniós polgárok védelme, Európa versenyképességének megerősítése és az EU jövőbiztossá (future-proof) tétele érdekében. Szerényen úgy véljük, joggal vonhatjuk le azt a következtetést, hogy Belgium sikeresen teljesítette elnökségének hármas célkitűzését, azaz egy ambiciózus jogalkotási menetrend előmozdítását, az EU előtt álló jelenlegi kihívásokra és válságokra való hatékony reagálást, valamint az Európa jövőjéről szóló vita előkészítését.

Először is arról, miben léptünk előre a jogalkotás terén.

Az elnökség egyik fő eredménye, hogy 74 megállapodást kötött és 57 tanácsi szintű tárgyalási mandátumot létesített. Büszkék vagyunk erre, mert ez a belga „kompromisszumkultúrát” bizonyítja. A Tanács elnöki tisztségének betöltése azt jelenti, hogy konszenzust kell találni a 27 tagállam és az európai intézmények között; hogy megállapodásokat kell közvetítenünk, hogy halad-hasson a jogalkotási munka és megszülethessenek a döntések.

Nem fogom külön-külön felsorolni ezeket a jogalkotási eredményeket – a lista elérhető az interneten –, de hadd foglaljam össze a jogalkotási munkát azzal, hogy mind a hat kiemelt területen jelentős előrelépést értünk el:

- a joguralom, a demokrácia és az egység védelme;
- az európai versenyképesség erősítése;
- a zöld és igazságos átmenetre (Green & Just Transition) való törekvés;
- szociális és egészségügyi agenda támogatása;
- a népek és határok védelme;
- a globális Európa előmozdítása.

A második célkitűzés a válságokra adott válasz.

A belga elnökség újólal megerősítette, hogy rendíthetetlenül támogatja Ukrajnát az orosz agresszió elleni küzdelemben az alábbiak révén:

- megállapodásokkal, amelyek alapján az Ukraine Facility 50 milliárd eurót kap az EU költségvetéséből; a Ukraine Assistance Fund pedig 5 milliárdot a European Peace Facilityn keresztül;
- az ukrán exportra vonatkozó autonóm kereskedelmi intézkedések kiterjesztésével, valamint az immobilizált orosz eszközökből származó nyereség Ukrajna részére történő átutalásával;
- az Oroszországra kirótt 13. és 14. uniós szankciós csomag elfogadásával;
- Ukrajna csatlakozási folyamatának előmozdításával, a csatlakozási tárgyalások megkezdésével.

Elnökségünk fellépett a közel-keleti konfliktus további eszkalálódása ellen azért, hogy közös alapot találjon az UNRWA-val való újbóli kötelezettségvállalásra; elindított egy, a Vörös-tenger biztonságához hozzájáruló uniós katonai műveletet, valamint szankciókat fogadott el a Hamász és a palesztin Iszlám Dzsihád tagjai, valamint a ciszjordániai erőszakos izraeli telepesek ellen.

Ugyancsak szankciókkal reagált a Kongói Demokratikus Köztársaság keleti részén zajló konfliktusra – a konfliktust támogató, szító vagy abból hasznot húzó személyek ellen.

Lépéseket tettünk az európai demokratikus folyamatok külső fenyegetésekkel szembeni védelme érdekében: megkezdtük a demokráciavédelmi csomaggal (Defence of Democracy Package) kapcsolatos munkát, és az európai választásokra tekintettel aktiváltuk az Integrált Politikai Válságkezelési Mechanizmust (Integrated Political Crisis Response, IPCR).

A belga elnökség reagált az európai mezőgazdasági termelők szorult helyzetére, és a közös agrárpolitika (Common Agricultural Policy) felülvizsgálatával és egyszerűsítésével hozzájárult az agrárgazdaság igazságosabb átmenetéhez.

A harmadik célkitűzésünk az Európa jövőjére való felkészülés volt.

A soron következő, az Európai Tanács múlt csütörtöki brüsszeli ülésén elfogadott uniós Stratégiai Napirend (Strategic Agenda) előkészítését célzó megbeszéléseket a belga elnökség ösztönözte. Az Agenda fontos dokumentum, amely 2029-ig megteremti egy gyarapodó EU alapjait.

Az EU jövőbiztossá tétele érdekében a belga elnökség elkészítette az Európa jövőjéről szóló haladási jelentést (Progress Report on the Future of Europe), amely tartalmazza a belső reformokkal kapcsolatos jövőbeli munka ütemtervét. Ennek során figyelembe vette az EU belső működésének és cselekvőképességének megőrzése és javítása, valamint az új geopolitikai valósághoz való alkalmazkodás és a bővítésre való felkészülés hármaskihívását. Széles körű egyetértés alakult ki abban, hogy a reformoknak az értékekre, a politikákra, a költségvetésre és a kormányzásra kell összpontosítaniuk.

E megfontolások részeként, valamint az Unió versenyképességének fokozása, gazdasági ellenálló képességének biztosítása és az egységes piacon rejlő lehetőségek teljes körű kiaknázása érdekében az elnökség a versenyképességről szóló értékelő feljegyzést (Stocktaking Note on Competitiveness) is bemutatta. Ez a jelentés felvázolja a belga elnökség által a versenyképességgel kapcsolatos valamennyi szakpolitikai területen elért eredményt, és előrevetíti az európai versenyképesség jövőbeni megtámogatásához szükséges további munkálatokat, különös tekintettel az egységes piacra, valamint az Unió irányítására és pénzügyeire.

Hölgyeim és Uraim!

Az elnökség kezdetén arra köteleztük el magunkat, hogy tiszteletben tartjuk a legendás belga kompromisszum hírnevét, és igyekszünk megfelelni neki. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a megállapodások közvetítése tekintetében betartottuk ígéretünket, ahogyan abban is, hogy „védjük, erősítjük és felkészítjük” az EU-t, szem előtt tartva a közvetlen jelent és a hosszú távú jövőt egyaránt.

Belgium azon dolgozik, hogy zökkenőmentes átmenetet biztosítson a július 1-jén hivatalba lépő magyar elnökséghez.

III. Átadás Magyarországnak

Zárásképpen, engedjenek meg néhány gondolatot arról, mit vár el Belgium a magyar elnökség félévétől. Mindenekelőtt, valamennyi magyar diplomata és hivatalnok felkészült és kompetens, ezért a mi részünkről sima és jól szervezett elnökségre számítunk. Az időkeret különleges lesz. Mind a Parlament, mind a Bizottság átmeneti időszakot él majd meg, ezért a Tanács fogja a folytonosságot biztosítani, ami a magyar elnökség fokozott felelőssége.

Ami a törvénykezést illeti, a magyar elnökségtől azt várjuk, hogy további lépéseket tegyen a versenyképességi napirend terén, amely magában foglalja a Green Deal komparatív előnnyé tételét is. A hozzávalók már az asztalon vannak, itt az ideje nekilátnunk a főzésnek. Másodszor, központi feladat lesz egy szilárd Európai Védelmi Szövetség (European Defence Union) megteremtése. A magyar elnökséggel a vezetőülésben kell előrelépni a Bizottság javaslata felé a védelmi ipar stratégiája és programja ügyében. Harmadszor, a migrációs és menekültügyi paktumhoz végrehajtási intézkedésekre van szükség. Negyedszer, az Ukrajnának nyújtott támogatásnak minden vonatkozása nyomon követést és folyamatos figyelmet igényel a Tanács részéről. Ötödször, a bővítési menetrend hitelességének megőrzése érdekében – a kritériumok tiszteletben tartása mellett – hatékonyan tovább kell vinni a csatlakozási tárgyalásokat a belépni kívánó országokkal. Végül, konkrétabbá kell válnia, és sínre kell kerülnie az EU belső reformját célzó folyamatnak.

Mindezen ügyekben Magyarország számíthat Belgium támogatására, régi kapcsolatainknak megfelelően, az őszinte együttműködés szellemében, az EU alapító atyái örökségének védelme érdekében – azaz az uniós polgárok védelme, gazdaságaink fenntartható módon történő megerősítése és olyan jövőnk előkészítése érdekében, amely hű marad értékeinkhez: azokhoz, amelyek Habsburg Ottó munkásságát motiválták, és amelyeket Szent Márton is minden bizonnyal támogathatott volna.

Hadd fejezzem ki még egyszer mélyszégyen hálámat Pannonhalma közösségének, amiért ma vendégül látott, és a Habsburg Ottó Alapítványnak, amelynek szívből gratulálok fennállása 5. évfordulója alkalmából, és hogy megszervezte ezt a csodálatos találkozót.

Köszönöm szépen!

Elhangzott az „Európa védőszentjének oltalmában – gondolatok a magyar elnökség elé” című konferenciával egybekötött megemlékezésen (Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pannonhalma, 2024. június 30.). A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.

HABSBURG OTTÓ, AZ EURÓPA-POLITIKUS

Európa történelme elképzelhetetlen a Habsburgok említése nélkül. Ez a család királyokat adott a német, spanyol, magyar és cseh trónra, császárokat a Szent Római Birodalomnak és Ausztria-Magyarországnak. Habsburg Ottóban a nagy elődök számos jellemvonása felismerhető: V. Károly császár Isten iránti odaadása, Ferenc József császár kitartó szorgalma és kötelességtudata, az európai népek és népcsoportok iránti

atyai és alázatos szeretete, amellyel apja, a 2004-ben boldoggá avatott Károly császár és király bírt. Isten kegyelméből pedig – távoli őséhez, III. Frigyes császárhoz hasonlóan – ő is úgy győzte le ellenségeit, hogy túlélte őket.

A kis Ottó főherceget már gyermekkorában „keljfeljancsi”-nak nevezték. Lehet, hogy veleszületett képessége volt, hogy elviselje a vereséget, fáradhatatlanul munkálkodjon, és önmagára való tekintet nélkül kövesse felismert eszményeit, ám ezeket az erényeket egy kalandokkal teli, mozgalmas élet során csiszolta tökéletesre. Adolf Hitler és Edvard Beneš, Erich Honecker és Slobodan Milošević egyaránt gyűlölte ezt a Habsburgot. A vörös és barna ideológia által üldözött és rágalmazott Habsburg Ottó életének ez volt a vezérmotívuma: nem örökölt apjától sem birodalmat, sem koronát, sem hatalmat vagy trónt, csupán a tudatot, hogy az ő felelősségét nem lehet delegálni.

Igazságos császárnak és sok nemzet királyának született, de idővel az emberi jogok önzetlen védelmezője, az elnyomott népek megvesztegethetetlen szószólója, a szabadságban és békében egyesült Európa harcosa vált belőle.

William S. Schlammm osztrák-zsidó író – aki fiatal korában meggyőződéses kommunista volt, később azonban harcos konzervatív író és újságíró lett, 1977-ben nyílt levelet írt Habsburg Ottó 65. születésnapjára:

„Amikor mindketten gyerekek voltunk, a történelem és a sors arra rendelt, hogy Ön legyen az én császárom... Hosszú és kalandos életemben, amelynek során évtizedeken át kapcsolatba kerültem korunk úgynevezett hírességeivel, még nem találkoztam olyan államférfival, politikussal vagy gondolkodóval, akiben olyan emberség, kötelességtudat, rendíthetetlen hit lett volna, mint Önben... Ha az lehetett volna, amire rendeltetett, a Nyugat Nagy Károly óta a legfontosabb császárárt élte volna meg. De mivel a Nyugat 1918-ban összeomlott, Európa ma Önben látja az egyetlen olyan civil államférfit, akiben megbízhat.”

*

Amikor Zita főhercegnő 1912. november 20-án az alsó-ausztriai Reichenauban életet adott elsőszülöttjének, Európa egy hosszú békeidőszak végén járt. A soknemzetiségű és soknyelvű Habsburg-monarchia 52 millió lakosával megingathatatlanak tűnt. Ám az Európa szívében fekvő sokszínű birodalom, amelyet a szolgáló Ferenc József pátriárka személye tartott össze, áldozatául esett a kor vallásának, a nacionalizmusnak. A szerb nacionalista Gavrilo Prinčip által 1914. június 28-án Sarajevóban leadott lövések nem csak a trónörököst ölték meg. A Habsburg Birodalom halálos sebbel tántorgott bele az első világháborúba.

Ottó főherceg négyéves volt, amikor az idős Ferenc József császár meghalt, és apja osztrák császár és magyar király lett; hat, amikor családját megfosztották hatalmától és vagyonától, és kiűzték az országból, tíz, amikor elvesztette édesapját, aki két sikertelen magyarországi restaurációs kísérlet után száműzetésben halt meg az atlanti-óceáni Madeira szigetén. Zita császárné befolyás és eszközök híján, de nagy fegyelemmel és a Duna-vidék népei iránti felelősségének tudatában nevelte Ottót és hét testvérét. Ottó gyorsan és sokat tanult, nemcsak nyelveket, történelmet, földrajzot és irodalmat, hanem a császár kötelességeit is – inkább azokat, mintsem a kiváltságait.

*

A származását tekintve európai fiatalember most már tapasztalatai révén is európai lett: Madeiráról Madridba, majd Baszkföldre, Luxemburgba, Belgiumba és Párizsba vitt az útja. Miközben a Leuveni Katolikus Egyetemen doktorált, ő maga is a politikai színpad szereplője lett – és azt soha többé nem hagyta el. Berlinben tartózkodott, amikor a nácik hatalomra kerültek. Hitler kétszer is megpróbált találkozni az ifjú Habsburggal – hogy „a saját céljai szolgálatába állítsa”, ahogy ezt Ottó azonnal felismerte. Visszatekintve úgy látta, hogy valószínűleg ez volt az egyetlen érdekes beszélgetés, amelyet visszautasított életében. Olvasta Hitler *Mein Kampf* című könyvét, ezért nem voltak illúziói: elhatározta, hogy minden eszközzel megakadályozza, hogy Ausztria a Harmadik Birodalom része legyen.

Igaza lett: az Anschluss után Hitler letartóztatta a vezető osztrák monarchistákat, Ferenc Ferdinánd főherceg fiait, Max és Ernst von Hohenberget, akiket a dachau koncentrációs táborba deportáltak, Habsburg Ottót pedig „hazaárulás büntette miatt” perbe fogták. A Gestapo megpróbálta elrabolni Franciaországból. Adolf Hitler helyettese, Rudolf Hess adta ki a parancsot Ottó meggyilkolására.

Bár saját élete veszélyben forgott, a Habsburg-ház fiatal feje több ezer emigráns, főként közép-európai zsidó életét mentette meg azzal, hogy Franciaországban spanyol, portugál és dél-amerikai vízumot szerzett nekik. Amikor ő maga is kénytelen volt elhagyni Európát, Washingtonban folytatta a küzdelmet.

Történelmileg vitathatatlan, hogy Habsburg Ottó befolyása Franklin D. Roosevelttel amerikai elnökre és Winston Churchill brit miniszterelnökre hozzájárult ahhoz, hogy Ausztria újra szabad legyen, és ne tűnjön el a vasfüggöny mögött. A köztársaság ezt nem köszönte meg neki: miután 1945-ben visszatért Tirolba, a szovjet megszállók és bábjuk, Karl Renner követelésére ismét el kellett hagynia az országot. De Habsburg Ottó, aki származását és tapasztalatait tekintve európai volt, amerikai száműzetése alatt meggyőződésből is európaivá érett. Nem ősei koronáját akarta, hanem Európa felszabadítását a kommunizmus alól, és a kontinens egyesítését békében és szabadságban. Állam nélküli államférfiként évtizedeken át a kimondott és írott szó volt az egyetlen fegyvere – éles fegyver, ezt bizonyította ellenfeleinek nagy száma és hevesége.

*

1978-ban a Szent Német-római Birodalom számos német királyának és császárának leszármazottjaként felvette a német állampolgárságot, hogy indulhasson az első közvetlenül választott európai parlamenti képviselői posztért. Fiatalon a világpolitika áldozatává vált, de 66 évesen belevetette magát a parlamenti munkába, miután vándorelőadóként, rovatvezetőként és tényirodalmi szerzőként jelentős karriert futott be. Bajor EP-képviselő volt Strasbourgban és Brüsszelben, de ő volt az első képviselője Ausztriának, Magyarországnak, Horvátországnak – sőt minden olyan népnek, amelytől a kommunizmus vasökölletel megtagadta a részvételt az európai projektben.

Míg korábban olyan államférfiak, mint Charles de Gaulle, Robert Schuman, Konrad Adenauer, Henry Kissinger és Franz Josef Strauss nagyra értékelték tanácsait, az Európai Parlamentben hamar nagy tekintélyre tett szert, aki átlépte nemzetek és politikai csoportok határait. Két évtizeden át a kommunista iga alatt szenvedő népek szószólójaként, a keresztény Európa bajnokaként – de a polgárok ezrei számára ügyeik felkarolójaként is – tevékenykedett. Szorgalma és széleskörű szakértelme még ideológiai ellenfeleit is lenyűgözte.

Ahogy idősödött, úgy nőtt az elismertsége is: az 1970-es években még „hidegháborúsként” gyalázták, de 1989-től kezdett valóra válni a víziója. A 20. század börtönei – a Szovjetunió a keleti blokkal és Jugoszláviával – összeomlottak, ahogyan azt a Habsburg várta és megígérte. Az Európai Unió nagy keleti bővítésével pedig alakot öltött az az „illúzió”, amelyért Habsburg Ottót eladig kigúnyolták. *„Mindig a fegyverem lőtávolán túlra célzok”* – szokta volt mondani. Ezért sosem hátrafelé tekintgetett vagy igazodott, hanem bátran és céltudatosan előre nézett.

Nem a régi birodalom szétzúzott, összetört formáit akarta megragasztgatni, hanem annak legértékesebb és legnemesebb tartalmát igyekezett modern formába átmenteni: a Szent Római Birodalom, majd Ausztria–Magyarország nemzetek feletti és sokszínű, toleráns és mégis rendezett közösségek voltak. Habsburg Ottó azt akarta, hogy az Európai Unió is ilyen legyen: nemzetek feletti és sokszínű, toleráns és mégis rendezett. *„Európának úgy kell nőnie, mint egy fának, nem pedig úgy kell felhúzni, mint egy felhőkarcolót”* – mondta gyakran.

Számára az egyesült Európa nem új találmány vagy konstrukció volt, hanem újfelfedezés: a poliglott és világutazó – akinek családja Európa szinte valamennyi nemzetével rokonságban állt – a tanult, átélt és elszenvedett történelem alapján tudta jól, hogy a nacionalizmus mérge tette tönkre atyái birodalmát és az egész kontinenst. Habsburg Ottó az Európai Uniót mint jogi és védelmi teret, népek és népcsoportok szabad fejlődésének védernyőjét, a béke földjét látta. E vízió mellett akarta elkötelezni tisztelőit és követőit – amely azonban a mai uniós nagyságok elképzeléseivel korántsem egyezik.

*

De miben is rejlik Habsburg Ottó korokon átívelő öröksége? Valószínűleg a felelősségvállalás fel-fogásában, amely minden politikai tevékenységét jellemezte.

Habsburg Ottó úgy halt meg, ahogyan élt: abban a tudatban, hogy Isten előtt nem a címek és a kitüntetések számítanak, hanem csak a hit és a jó cselekedetek. Soha nem törődött saját személyével, becsületével vagy hírnevével, hatalmával vagy karrierjével. Sem a rágalmak és a becsmérés, sem az, hogy kétszer is kiutasították hazájából, sem a diszkriminatív „Habsburg-törvények” nem tudták eltántorítani attól, hogy mindent megtegyen azokért, akikért Isten és a történelem felelősséget rótt rá.

Nem kért részt abból a dicsőségből, amit ő maga elért, vagy amiben részt vállalt, amiben neki titkos vagy nyilvánvaló szerepe volt. Habsburg Ottó rendelkezett azzal a belső függetlenséggel, a sikertől és vereségtől való lelki távolságtartással, amely az igazi alázat gyümölcse. Mindig biztos volt abban, hogy minden Isten kegyelméből történik. Az embernek, ameddig és amilyen jól csak lehet, teljesítenie kell a kötelességét anélkül, hogy egy gondolatot is pazarolna sikerre vagy kudarcra – mert minden siker Istentől ered. Hozzá hasonlóan azok, akik minden sikert az isteni kegyelemnek tulajdonítanak, és nem maguknak, alázatosak maradnak, még akkor is, ha híresek és kitüntetettek, sikeresek és elismertek. Soha nem tudnak diktatórikusak lenni azért sem, mert tudják, hogy minden politika csak szolgálat, hogy csak Isten abszolút. Ő ellenállt minden totalitarizmusnak, mert csak Isten teljesíti be a *totumot*, az emberi remény és vágyakozás egészét.

Nem mindenki, de legjelesebb ősei uralkodóként tisztában voltak ezzel. Úgy értelmezték az uralkodást, mint Isten akaratának szolgálatát, egy náluk magasabbrendű hatalom iránti kötelességet. Ez a valódi, mélyebb értelme a sokat idézett – és sokszor félreértett – „isteni kegyelemnek”, amely a legjobb esetben az alázat és a felelősség elsőbbségét jelenti.

Habsburg Ottóra is áll az, amit ő mondott Charles de Gaulle-ról: „a tegnapelőtt és a holnapután embere”. És azon túl: császár korona nélkül, államférfi állam nélkül, nagy látnok történelmi múlttal. A felelősség, amelyet Habsburg Ottó egész életében szenvedéllyel viselt, mélyen gyökerezett a történelemben – és gazdag gyümölcsöt termett munkásságában.

Elhangzott az „Európa védőszentjének oltalmában – gondolatok a magyar elnökség elé” című konferenciával egybekötött megemlékezésen (Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pannonhalma, 2024. június 30.). A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.

A TÖRTÉNELEM FOLYTONOSSÁGA

Martonyi János köszöntése

„A mohácsi csata évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán, vereséget megünnepelni, de hát aki a győzelmét ünnepelhette volna itt most, a hatalmas ottomán világbirodalom, már nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt időközben, szinte a szemünk látára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük vesztett nagy csatáinkat, melyeket túlélünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vere-

séget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenestre igazabb tulajdonunknak.”

Egy 20. századi magyar író munkájából idéztem, aki 1912-ban született a belle-époque utolsó előtti évében, s 1990-ben halt meg, egy évvel azután, hogy a berlini fal leomlott. Magyar sors meghatározó európai dátumok között. Az író úgy hívják, hogy Ottlik Géza – ha külföldieknek meg akarom magyarázni fő művét, amelynek címe *Iskola a határon*, akkor úgy mondanám, olyan, mint ha Robert Musil regényét, a *Törless iskolaéveit* és Flaubert *Érzelmek Iskoláját* egyesítenénk.

Fejlődésregény és a vereségben fogant nemzeti kultúra regénye. Az idézetben szereplő mohácsi csatavesztés pedig egy magyarok számára katasztrófális időpontot jelöl: a középkori magyar nagyhatalom vereségét 1526-ban a hatalmas, terjeszkedő oszmán birodalomtól, s függetlenségének elvesztését az elkövetkező négyszáz évre. Ezt a dátumot mindenki ismeri Magyarországon, azt azonban kevésbé, hogy Szulejmán szultán szövetségese a legnagyobb reneszánsz francia uralkodó, I. Ferenc király volt. Mohács mellett a magyaroknak van még egy másik szavuk a nemzeti katasztrófa földrajzi névvel való megjelölésére: ez pedig Trianon. Trianon az 1920-as Versailles körüli békét jelöli, amely lezárta a „Nagy Háborút”, s amely újra szuverén államként ismerte el Magyarországot. Ám milyen áron? Magyarország a békeszerződés következtében területe 2/3-át

és magyar etnikumú lakosságának 1/3-át elvesztette. Trianon nem a függetlenség ünnepe a magyarok számára, hanem máig trauma és neurózis forrása egyszerre.

Magyar különút? Magyar paradoxon? Ha az ünnepeelt születési évére és születésnapjára tekintünk, akkor láthatjuk, 1944 tavasza szintén a nemzeti történelem egyik mélypontját jelöli. Katasztrófa katasztrófa hátán. Német megszállás – tehát a függetlenség elvesztése, a shoah botránya, amelynek során félmillió magyar állampolgárt pusztítanak el a magyar hatóságokkal együttműködésben a nácik Auschwitzban és egyéb koncentrációs táborokban. Majd 1944–1945 fordulóján következik Budapest ostroma – a II. világháború legnagyobb és legvéresebb városcsatája Sztálingrád után! –, romok, romok és aztán az elvesztett függetlenség, brutális betagozódás egy totalitáriánus birodalomba, a kommunista Szovjetunió csak formailag független gyarmataként. 1956 forradalma fénylő csillag a magyar égen, de orosz csizmák általi szétzúzása megmutatta: az emigráción kívül a magyar társadalomban a túlélés esélye egészen 1989-ig a nemzeti művelődés nagy hagyományainak bűvópatakjaihoz való visszatérésben rejtett.

Ez utóbbi volt az útja a rendszerváltás nagy államférfijának, Antall Józsefnek, s ez volt az útja Antall munkatársának, Martonyi Jánosnak is. Ám ne felejtjük: a művelődés mindig reményt hordoz, szellemi és politikai készenléteket jelent, s ez tette lehetővé, hogy 1990 után nem csak Magyarországon, de szerte a vasfüggönyön túli Közép-Európában újjászülessen a polgári társadalom.

A polgári társadalom vágya és ígérete Magyarországon, mint szerte Közép-Európában, az Európához való visszatérést jelentette. Közép-Európa tragédiája az volt – ahogy Milan Kundera híres esszéjében megfogalmazta –, mikor Közép-Európát elszakították gyökereitől; másrészt, és ez sem kevésbé elgondolkodtató: Nyugat-Európának önmagáról, hivatásáról, az európai egységről való bizonyos mértékű elfelejtkezése is. Keveset emlegetjük, de Közép-Európa forradalma, a népek tavasza 1989-ben eleinte megijesztette a nyugat-európai politikai elitet, olyan történelmi jelentőségű személyiségeket is, mint Margaret Thatcher vagy François Mitterand. Mégis sikerült a visszatérés, s ez ma már, hála Istennek, történelem, még ha e friss történelem folyamatossága – a francia filozófusnő, Simone Weil szép szavával „begyökerezettség az időben” – törekény, mint minden e múlandó földi világban.

Nem tisztelném méltatni Martonyi János külpolitikai teljesítményét, és nincs tér és idő az előttünk levő könyv gazdag tartalmának mégoly vázlatos elemzésére sem. Ám e munka világosan megmutatja, hogy Martonyi diplomáciai munkásságát – amelyet nevezhetünk a lehetetlen művészetének – mélyen átélt és sokszorosan átgondolt intellektuális szenvedély vezette, nem csupán az oly sokszor emlegetett exigenciák. *A történelem folytonossága* – hangzik a cím, s e kötet tanulmányait lapozgatva szinte evidenciaként támad fel a történelem eredendő káoszából egy olyan értékközlő története, amelyet újra és újra meg kell alkotnunk, újra kell formálnunk, ahhoz, hogy méltók maradhassunk ideáljaihoz. A magyar alkotmányosság évszázados múltja és európaisága, 1848, a népek tavaszának európai kontextusa, a szabadság és nemzet boldog frigye, 1956 egyetemes leckéje, Antall József ma is aktuális politikai öröksége mind-mind arra emlékeztetnek bennünket, amelyről a nagy francia konzervatív és liberális államférfi, Alexis de Tocqueville jövendőlt amerikai útján: a demokrácia a történelem gondviselészerű ténye. Emlékeztetni szeretnék, hogy maga Tocqueville is külügyminiszter volt 1848 reményteli tavaszán.

Ám a demokrácia, mint minden a halandók világában, kétélű fegyver: a demokrácia a szabadság otthonává lehet és a többség zsarnokságának foglyává is válhat. Tocqueville azt vallotta magáról: szívében arisztokrata, értelme szerint demokrata. Tocqueville olvasta Eötvös József, a nagy magyar államférfi és gondolkodó gondolatait a 19. század uralkodó eszméiről, a szabadság és egyenlőség drámai dilemmáiról. Száz évvel később Eötvös József példája vezette a szabadság és demokrácia újjáépítésére életét feltevő Antall Józsefet, s Antall József választotta fontos munkatársául a mai ünnepeltet, Martonyi Jánost, akihez Magyarország euroatlanti integrációjának megannyi fontos és fáradságos munkával megszerzett eredménye fűződik. Tocqueville-től Eötvösön át Antallig és Martonyiig. Magyar történelmünk és európai történetünk megannyi szomorú törése mellett kell-e ennél vigasztalóbb folyamatosság?

Köszönöm megtisztelő figyelmüket! Isten éltesse az ünnepeltet *ad multos annos*!

Elhangzott a Martonyi János tiszteletére rendezett „Mindenek felett álló jogtisztelet” című konferencián (Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2024. április 5.)

ALAIN LAMASSOURE

TISZTELGÉS MARTONYI JÁNOS ELŐTT

Nagykövet úr,

megtisztelő számomra minden meghívás, amelyet Ön intéz hozzám. Egyúttal a személyes barátság gesztusának érzem. Kétszerezen is köszönöm.

Ráadásul ma este abban a túlságosan ritka örömben van részem, hogy egy nagy magyar és egy nagy európai munkássága előtt tiszteleghetek aktív életének ősze forduló szakaszában.

Martonyi János a *La Continuité de l'Histoire* szokatlan címmel olyan szövegek, előadások és beszédek gyűjteményét jelentette meg, amelyek hosszú diplomáciai életét jellemezték. Szokatlan cím, mert művének fejezeteit a diszkontinuitás szövi át, figyelmen kívül hagyja ugyanis mind a szövegek kronológiáját, mind pedig a témák homogenitását. Ez a szerkesztés a könyvet még előbbé teszi, miközben a lehető legjobban szimbolizálja és illusztrálja Martonyi János gondolkodásának és tevékenységének egységét és gazdagságát. Egy személyes történet folytonosságát, amely a miénk is. A miénk, mindannyiunké, akik részt veszünk a közéleti tevékenységben – mi európaiak, és különösen mi magyarok és franciák. Nagyon megható számomra, hogy a Habsburg Ottó Alapítvány úgy döntött, hogy ezeket a szövegeket Molière nyelvén is kiadja.

Ez nem egy visszaemlékezés. Itt azt találjuk, ami az emlékiratok sorai között van elrejtve, és paradox módon azt, amit – ha túl szerények vagy visszafogottak – az emlékiratírók nem mernek az utókorra hagyni. Köszönöm, kedves János, hogy megmutattad nekünk egy olyan élet tükrének másik oldalát, mint a tiéd.

A műveltség és a tettek embere, aki soha nem választotta el egyiket a másiktól, Martonyi János a 18. századi értelemben vett „becsületes ember” mintaképe. Önmagát „értékek által vezérelt realista-ként” jellemzi. Olyan ember, aki hosszú időre visszatekintve igyekszik megérteni a történeteket, de azzal a céllal, hogy hasznos és hatékony legyen a jelenben, a mi századunkban, amelyért mi vagyunk felelősek.

Túl sok történelmi beszámoló vádaskodik vagy mentegetőzik. Martonyi János számára a figyelemfelkeltés, a magyarázat és a cselekvésre ösztönzés a lényeg, miután mások megközelítését is figyelembe vette. Gondolatait átítatják a keresztény univerzalizmus legjobbjai, a felvilágosodás és az európai béke forradalmának érvelése, és a béke, amelyet az emberiség történelmének két legszörnyűbb háborúja után közösen építettünk. Ha a Habsburg családot nem számítjuk, Martonyi János a magyar diplomaták közül a legfrankofónabb, de az Európáért küzdők között is a legmagyarabb.

Mit tanulhatunk, ha meghallgatjuk Martonyi János papírra vetett gondolatait?

1. – Magyarország olyan nemzet, amelynek különleges, mégis példaértékű a sorsa. Pascale Andreani majd arról beszél, hogy mit fedezett fel „belülről”, Budapesten élve és magyarul tanulva. Ismerjük a nagy magyar tragédiákat: Mohács, 1848, Trianon, 1956 novembere. Ami csak Önöknek van, az Szent István koronája, a magyar szuverenitás halhatatlan jelképe, amelynek története Magyarország valószínűtlen, mindig leküzdött megpróbáltatásainak összefoglalása. Az 1222-es Aranybulla, alig néhány évvel az angol Magna Carta után, a szabadság kiáltványa, amihez hasonló a hosszú monarchikus francia történelmünkben ismeretlen volt. Ez a „történelmi alkotmány” a mi megközelítésünkben igen meglepő fogalom, amelyre a magyar Alkotmánybíróság még ma is hivatkozik, és amely az angol szokásjogi hagyományt és az írott alkotmányok gyakorlatát ötvözi. Ez a kollektív szabadságjogok védelmét biztosítja. Martonyi János könyvében elmondja, hogy a magyar nyelvben ugyanaz a szó vonatkozik az egyéni és a kollektív szabadságjogokra. Hozzáteszi, hogy egész életét az a vágy vezérelte, hogy a nemzeti kisebbségeket elismerjék a nemzeti döntéshozatali folyamatokban, a magyar meglátásokat pedig az európai döntéshozatali folyamatokban – különösen 2011-ben, az emlékezetes magyar uniós elnökség idején.

Martonyi János megközelítése minden, csak nem nacionalista. Rámutat arra, hogy a Habsburgok alatt a magyarok megszokták, hogy egy olyan multinacionális térségben élnek, ahol a külkapcsolatokkal nem Budapesten foglalkoztak. Martonyi hazáját másokéval összehasonlítva – olyan szerénységgel, amit én különösen bátornak jellemeznék – ráadásul ezt írja: „*Nem vagyunk se jobbak, se kevésbé bűnösök, mint más népek. Pont olyanok vagyunk, mint ők.*”

A visegrádi csoport egyik úttörőjeként és szellemi alkotójaként ésszerűen mutat rá, hogy Nyugat- és Közép-Európa között nincs szakadék, csak történelmi különbségek.

2. – Most pedig térjünk rá a történelemre. Habsburg Ottótól tanultuk, hogy a népek közötti béke a kollektív emlékek megbékélésével kezdődik. Ezért hoztuk létre a Történelemtanítás Európai Megfigyelőközpontját. El kell kerülnünk a kettős átkot. Paul Valéryét, aki szerint „*A történelem a legveszélyesebb termék, amely valaha is kikerült az emberi agyból*”, és George Orwellét, aki világhírű regényében így fogalmazott: „*Aki a jelent irányítja, az irányítja a múltat, és aki a múltat irányítja, az irányítja a jövőt.*” És azt az átkot is, amelybe a kontinens keleti része két évvel ezelőtt ismét belesodródott.

Martonyi János az 896-tól 1919-ig tartó magyar külpolitikáról vallja: „*A történelem véletlenek sorozata. Nem zárt rendszer.*” Még kifejezetten utal is Heisenberg bizonytalansági elvére.

A nagy teleológiák – vallási vagy pogány, keresztény vagy kommunista – kudarcot vallottak: nem volt parúzia az 1000. évben, sem proletárdiktatúra 2000-ben. Igen, a múlt lehetett volna másképp is, még ha Isten maga sem tudja meg nem történtté tenni azt, ami megtörtént. De nincs értelme arról álmodozni, hogy mi lett volna, ha a magyarok megpróbálnak úgy tárgyalni a Fenséges Portával, mint a románok. Ahogyan arról sem, hogy mi történt volna, ha IV. Károly 1917-ben különbékét tudott volna kötni. Mindazonáltal a véletlen elve hatalmat ad nekünk a jelen és a jövő alakítására.

Száz évvel Trianon után Martonyi János a tragédiát így „csodává” változtatva látja: a magyarok függetlenek és egységesek, még a határaikon túl is. „*Száz év magány után [áthallás Gabriel García Márquezre] itt az ideje, hogy megértsünk és elfogadjunk másokat, a nyelvüket, a kultúrájukat, az elképzeléseiket és a törekvéseiket, amelyek néha eltérnek a miénktől.*”

3. – Ezzel elérkeztünk az identitásról szóló vitához. Martonyi ebben arra buzdít, hogy ne maradjunk a történelem foglyai, de ne is hagyjuk figyelmen kívül a történelmet. A csoporthoz tartozáshoz kötődő identitás nem lehet kizárólagos. Emlékeztet arra, hogy Habsburg Ottó egyszerre volt magyar és európai. Bibó István mutatott rá, hogy az az ország, amelynek a tekintélyes Mária Terézia osztrák főhercegnője volt, nem létezett. Ő Magyarország „királya” volt, és férje, egy toszkánai nagyherceggé előléptetett francia herceg lett a császár – egyszerűen azért, mert annak a nőnek a férje volt, akit mindenki császárnőnek nevezett. Az egyetlen brit konzervatív képviselő, akit valaha az Európai Parlament elnökévé választottak, azt mondta beiktatási beszédében: „*Britnek születtem, európaiként fogok meghalni.*” A Brexitet követően a tizenkét csillagos zászló díszítette a sírját. Martonyi János Nagy Imre megpróbáltatásait idézi fel, aki magyar hazafisága és kommunista hite között örlődött.

A szerző Magyarország példáját is felhozza, hogy igazolja, a nemzet nem feltétlenül korlátozódik egy területre. És joggal érvel amellett, hogy nem tudunk európai identitást teremteni anélkül, hogy ne építenénk a nemzeti identitásokra. Robert Schuman szavaival: „*Európa a civilizáció kontinense.*” Innen ered a három domb szimbóluma: az Akropolisz, a Golgota és a Capitolium (ez magyarázza a könyvborító választását). A kontinensen a legelterjedtebb kép mindazonáltal és egyszerűen a kereszt...

*

Az európai elnökség féléves ciklusa első napjaiban sok sikert kívánok a magyar elnökségnek! Az európai és nemzetközi kontextus történelmi felelősséget ró Önökre. A felelősséget, hogy erősítsük az uniót – nem egyszerűen azért, hogy jobban éljünk, hanem azért, hogy közösen cselekedjünk a kihívásokkal, veszélyekkel, mindenféle fenyegetésekkel szemben –, egyúttal vállalva aknázzuk ki ennek a példátlan évszázadnak a hatalmas lehetőségeit.

Legyen Martonyi János politikai testamentuma ennek a gondolatnak a breviáriuma!

Elhangzott a Martonyi János tiszteletére rendezett „Hasznos iránymutatások az uniós elnökséghez” című konferencián (Párizsi Magyar Nagykövetség, Párizs, 2024. július 11.). A szöveget Fejérdy Gergely fordította.

CHURCHILL ÉS KÖZÉP-EURÓPA

Egy Churchill és a politikai gondolkodás Közép-Európában című beszédhez – vagyis, hogy azok a népek, amelyek a Balti- és az Adriai-tenger, a németek és az oroszok között élnek, mit tudtak, hogyan vélekednek róla – évek kutatására és legalább féltucat nyelv ismeretére lenne szükség. Amit én most megkísérlek, az ennek éppen az ellenkezője: mit tudott és gondolt a nagy államférfi ezeknek a népeknek a történeleméről, politikájáról és problémáiról.

Churchill neve némelyeknek 1938-tól, de 1940 májusától – amikor Chamberlain örökébe lépett a miniszterelnöki poszton – már bizonyosan egész Európában ismerősen csengett, még a kontinens keleti tájain is. Magatartása a második világháború idején százmilliók életére volt hatással, ellenszegülése tízmilliókat ösztönzött. Saját országa és Nyugat-Európa felmérhetetlenül sokkal adósa neki a náciizmus és a fasizmus ellen aratott győzelemért, ám a közép-európaiak számára a kérdés ez: megvédhette-e volna őket Sztálin totalitárius rendszerétől? Lengyelországról mondogatták tréfásan, hogy a kommunizmust rájuk kényszeríteni olyan nehéz lesz, mint egy tehenet felnyergelni. A feladat nem bizonyult kevésbé egyszerűnek a magyarok esetében, amint azt az 1945 novemberi választások igazolták. Majd a spontán felkelés és a szabadságért vívott harc kőbe véste. Ha meg szeretnénk válaszolni a kérdést, legelőször azt kell megtudnunk: vajon Churchill is szívén viselte-e Közép-Európa sorsát? Manapság, legalábbis Magyarországon az az elképzelés él, miszerint a brit miniszterelnök Roosevelttel amerikai elnökkel karöltve cinikusan lemondott Közép-Európáról, kiszolgáltatva azt a szovjet diktátor kénye-kedvének. Én kétségbe fogom vonni az állítást, amely a történelem nem ismeretéből ered. Ugyancsak egyfajta tudatlanság következménye, hogy a valóban rasszista Black Lives Matter mozgalom Topple the Racist kampányának – valószínűleg nem magyar – követői 2020 júniusában megrongálták Churchill mellszobrát a budapesti Városligetben.

Nézetem szerint Churchill megérdemli az egész világ nagyrabecsülését és tiszteletét, és benne Közép-Európáét is. A magyaroknak pedig megvannak erre a maguk okai, ami mellett John Lukacs oly meggyőzően érvelt.¹

Én itt és most ezt szeretném megtámogatni további tényekkel és érvekkel. A fiatal generációk világszerte keveset tudnak Sir Winston Churchillről. Nekik már távoli a második világháború, ami a fejükben nem sokban különbözik az elsőtől vagy a napóleoni háborúktól. Nemrég egy Darryl Cooper nevű podcaster azt állította, hogy Churchill volt „a második világháború főgonosza”. Tucker Carlson, Putyin orosz elnök naiv riportere Coopert „az Egyesült Államok legjobb és legőszintébb sztártörténészé”-nek nevezte. A magam részéről, aki 20. századi történelmet tanultam és tanítottam, ezzel a legkevésbé sem tudok egyetérteni. A. J. P. Taylor, a provokatív és balra hajló brit történész Churchillt „Britannia megmentőjé”-nek mondta az *Oxford History of England*-ben. Cooper azt állítja, hogy Churchill azzal, hogy leszerelte a békepártot, amely pedig 1940 júniusában kész volt Hitler feltételei alapján békét kötni a náci Németországgal – amint azt John Lukacs mesterien megírta az *Öt nap Londonban* címmel –, előidézte a konfliktus világháborúvá terebélyesedését, annak minden szenvedésével együtt. Igaz, Churchill ellenállása megakadályozta Hitlert abban, hogy Sztálinnal szövetségben uralma alá vonja az egész kontinenst. Isten tudja, hány évtizedre! A *National Review* szerkesztője, Mark Antonio Wright keményen megdorgálta Coopert lapja szeptember 5-i számában, mondván: Churchill „megmentette a nyugati világot a sötétségtől és a zsarnokságtól”.

1945 után Közép-Európában a legtöbben egyetértettek ezzel az értékeléssel. Még Németország háborús szövetségesei is, különösen a „vonakodó csatlós Magyarországon” az iskolázottabb és józanabb polgárok a háború idején is a hivatalos ellenség győzelmét kívánták, és nagyra tartották Churchillt, aki nélkül Hitler győzedelmeskedhetett volna a maga indította háborúban. 1945 után a reményt és azt az eszközt látták benne, amely felszámolja a kommunizmust Közép-Európában. Emlékszem apám boldogságára, amikor 1951-ben a tudomására jutott, hogy Churchill visszatért a miniszterelnöki székbe.

A nagy brit államférfi nem volt tudatlan Közép-Európa, és különösen nem Magyarország dolgait illetően. Fiatalon – oly sok kortársához hasonlóan – megkedvelte a szabadságszerető Kossuth nemzetét. Bizonyára hatással volt rá iskolatársa és harrow-i barátja, Leo Amery, aki az 1920-as években gyarmatokért felelős államtitkár, majd Churchill háborús kabinetjének indiai és burmai államtitkára volt. Amery édesanyja magyar volt, aki az 1849-es emigránsok között nőtt föl Konsztantinápolyban, és az Indiai Erdészeti Bizottság egyik tisztviselőjéhez ment feleségül. Fia számos nyelvet beszélt, köztük a magyart, bolgárt, törököt és a szerbet is. Talán nem járok messze az igazságtól, amikor úgy vélem: életre szóló barátságuk közrejátszott abban, hogy Churchill érdeklődése felkelt a Balkán, „Európa lágy alteste” iránt, amely az 1915-ös gallipoli partraszálláshoz vezetett, 1940-ben pedig közrejátszott abban, hogy a németek által megszállt Jugoszlávia területén indított hadjárat mellett érvelt.

A leghazafiasabb britként, az Admirális első lordjaként a Nagy Háború idején Churchill energikusan kivette a részét a háborús erőfeszítésekből, részese volt a győzelemnek, de nem volt elégedett az egyik következményével, jelesül az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésével.

¹ Lukacs, John: Churchill és Magyarország. In: Uő.: *Magyar íráskok*. Budapest, Európa, 2007, 29–36.

A Habsburgok birodalma az angolok barátja és szövetségese volt, lényeges eleme a hatalmi egyensúlynak. A második világháború monumentális történetében ítélete megalapozott volt: „A Habsburgok birodalmát alkotó népek és tartományok közül nincs egyetlen olyan, amelyik függetlenségének elnyerése ne hozta volna magával azokat a kínokat, amelyeket az ókori költők és teológusok a kárhozottaknak tartogattak.”²

Az 1920-as években előbb a liberálisok, majd a konzervatívok serény képviselőjeként, időről időre megfogalmazta véleményét a kontinensnek a békeszerződésekből származó neuralgikus kérdéseiről. Eltekintve Lord Rothermere Justice for Hungary kampányától, számos parlamenti képviselő szólalt fel, és fejezte ki abbéli nézetét, miszerint szükséges lenne újragondolni a gyakran Csonka-Magyarországnak nevezett ország határait. Barátom és kollégám, Beretzky Ágnes nemrég megjelent *Four Britons and Nationalism* című könyvében felidézi az 1932. november 23-án történeteket, amikor is zajos tetszésnyilvánítást váltott ki az Alsóházban Churchillnek az a javaslata, hogy „hidegvérrel és nyugodt körülmények között, miközben a győztes nemzetek még mindig bőséges fölényben voltak”, újra át kellene tekinteni a danzigi korridor és Erdély kérdését. Ramsay MacDonald miniszterelnök egyetértett a javaslattal. A felvetés hamarosan megjelent az Olaszország által kezdeményezett ún. Négyhatalmi Paktumban.³

Miután Hitler hatalomra került Németországban, a megbékítésére és pacifikálására – leginkább Nagy-Britanniában – tett erőfeszítések ellen az azidőtájt a Konzervatív Párt hátsó padsoraiban ülő Churchill hangosan tiltakozott. A náci Németország első számú célja Csehszlovákia szétverése volt, és ennek révén egész Közép-Európa saját befolyása alá vonása. 1938. október 5-én Churchill felszólalt az Alsóházban, és élesen elítélte a müncheni egyezményt. „Elsődleges fontosságú katasztrófa”-ként elhíresült beszédében a megállapodást „teljes és abszolút vereségnek” nevezte. Mint fogalmazott, Csehszlovákia feláldozásával Hitler mindent megkapott, amit akart. Beszédében megjósolta, hogy ez néhány éven belül háborúba sodorja Nagy-Britanniát. Bár nem használta azokat a szavakat, amelyeket később neki tulajdonítottak – „Angliának felkínálták, hogy választhat a székén és a háború között. A szégyent választotta, és megkapja a háborút”, – de egy magánlevélben lényegében ugyanezt írta: „Úgy tűnik, nagyon közel állunk ahhoz, hogy választanunk kell a háború és a székén között. Az az érzésem, hogy a Szégyent fogjuk választani, és a Háborúba egy kicsivel később, a jelenleginél is kedvezőtlenebb feltételekkel fogunk belevetetni.”⁴ Churchill tökéletesen tisztában volt a nemzetiségi viszonyok összetettségével Közép-Európában, beleértve a térség számos boldogtalan nemzeti kisebbségét, és sorsuk megváltoztatása mellett volt – de nem Németország intrikái alapján. Híres beszédében mély együttérzését fejezte ki Csehszlovákiával: „Milyen sorsra van Csehszlovákia kárhoztatva? Nemcsak politikailag lehetetlenítették el, de a gazdaság és a pénzügy is teljes káoszt tükröz. Bankrendszerük, vasúti infrastruktúrájuk csonka és tönkrement, iparuk megnyirbálva, és a lakosság átköltöztetése a legkegyetlenebb módon történik. A szudéta-vidéki bányászoknak, akik mind csehek, és akiknek a családja évszázadok óta ezen a területen él, most egy olyan területre kell menekülniük, ahol alig maradt bányá, ahol dolgozhatnak. Ami történt, az tragédia. A britek szívében mindig a legmélyebb sajnálat és bosszúság érzése kell, hogy éljen a Csehszlovák Köztársaságot ért bánásmód és szerencsétlenség miatt.” Churchill legtöbb kortársánál világosabban megértette, hogy Csehszlovákia megcsonkítása csak a kezdet.

„Most már el kell fogadni, hogy Közép- és Kelet-Európa minden országa a lehető legjobb kompromisszumokat fogja kötni a győztes náci hatalommal. Az a közép-európai szövetségi rendszer, amelyre Franciaország a biztonsága érdekében támaszkodott, megsemmisült, és nem látom, hogyan lehetne azt helyreállítani. Megnyílt az út a Duna-völgyén keresztül egészen a Fekete-tengerig, Törökországig.”⁵

Azzal együtt, hogy Lengyelország iránt mindig szimpátiával viseltetett – ez nyilvánvaló volt a közelgő világháború során –, beszédében bírálta „a Csehszlovákia ellen Teschen ügyében fogantatott kemény intézkedéseket”. Churchill látta, hogy Közép-Európa népei közül sok Németország felé fordul, mert félnek a közeli jövőtől. Ugyanakkor emlékeztette az Alsóházat arra, hogy „Lengyelországban, Romániában, Bulgáriában és Jugoszláviában mindig is volt egy számottevő népszerű irányzat, amely a nyugati demokráciákra tekintett, és gyűlölte a gondolatot, hogy rájuk kényszerítsék a totalitárius rendszer önkényuralmát, és remélte, hogy kiállnak mellette”.⁶

Bár Magyarország kimaradt erről a listáról, Churchill nem zárkózott el attól, hogy megfontolás tárgyává tegye az igazságtalan határok felülvizsgálatát. 1939 júliusában fogadta Eckhardt Tibort, az ellenzéki Kisgazdapárt vezetőjét, és Auer Pál diplomatát. Közel egyórás megbeszélésükön a következőket mondta nekik: „Jegyezzék meg jól: ha ezúttal a megfelelő időben kiállnak a függetlenségükért, ha ellenállnak a német nyomásnak és háború esetén a szomszédos kis nemzetekkel és Lengyelországgal megkísérlik megakadályozni, hogy a németek előzőnöljék Közép- és Kelet-Európát, Magyarország revizionista igényeit bőségesen kielégítjük. Amint sor kerül rá, emlékeztessenek engem erre a kijelentésemre. De ha a magyarok ismét a németek oldalán szállnának harcba, ne csodálkozzanak, hogy a legrosszabb történik velük.”⁷

Nem sokkal később, 1940 májusában Churchill átvette a kormányfői posztot. Nagy-Britannia élet-halálharcát vívta, Magyarország még mindig nem volt hadviselő fél; gróf Teleki Pál miniszterelnök mindent megpróbált, hogy hazája kimaradjon az új világégésből. Ugyanakkor Teleki, mint szülőföldjét elveszített erdélyi, annak visszaszerzéséért dolgozott. Amikor 1940 júniusában a Szovjetunió rákényszerítette Romániát, hogy lemondjon Besszarábiáról (a mai Moldovai Köztársaságról), Magyarország elérkezettnek látta az időt, hogy érvényesítse követeléseit. Az eredmény az 1940. augusztus 30-án megszületett ún. második bécsi döntés volt, ahol is Németország és Olaszország döntőbíráskodása révén Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz. A lépés indokolható volt etnikai érvekkel, mivel a területen a magyarok enyhén többségben voltak a románokkal szemben. Azonban a körülmények, vagyis hogy a döntés tulajdonképpen a tengelyhatalmak diktátumaként jött létre, politikai és morális értelemben legalábbis megkérdőjelezhetővé tették azt. A brit miniszterelnök még a német invázió fenyegetésének nyomása alatt is vette magának a fáradságot, és kifejtette véleményét. Az Alsóházban október 5-én elhangzott beszédében ezeket mondta: „Én személy szerint mindig is azt gondoltam, hogy Dél-Dobruzsát Bulgáriának viszza kéne kapnia, és sosem voltam boldog attól, ahogyan Magyarországgal bántak az utolsó háború végén. A most zajló háború kitörése óta soha nem fogadtuk el azt az elvet, hogy ne lehetne változtatni különböző országok területi struktúráján. Másrésztől nem javasoljuk, hogy elismerjük a háború alatt bekövetkezett területi változásokat, hacsak azok nem az érintett felek szabad beleegyezésén és jóindulatán alapulnak.”⁸

⁵ <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1930-1938-the-wilderness/the-munich-agreement/>

⁶ Uo.

⁷ Eckhardt és Auer – apró stíláriis eltérésekkel – mindketten idézik Churchill szavait. Bán D. András: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Budapest, Osiris, 1998, 77.

⁸ Hansard, House of Commons, series 5, vol. 365 col. 40; idézi Macartney, C. A.: *October Fifteenth: a History of Modern Hungary, 1929–1945. Vol. I*. Edinburgh, University Press, 1956–1957, 426.

² Churchill, Winston: *The Second World War 1. The Gathering Storm*. London, Cassel, 1964, 14.

³ Beretzky, Ágnes: *Four Britons and Nationalism*. Reno NV, Helena History Press, 2024, 118.

⁴ Churchill Lord Moyne-nak, 1938. szeptember 11-én

Teleki Pál, az angolbarátnak nevezhető miniszterelnök elgondolkodott azon, hogy emigráns magyar kormányt állít fel arra az esetre, ha Németország megsértené Magyarország szuverenitását. Amikor Hitler elhatározta, hogy elpusztítja Jugoszláviát, és kenőpénz gyanánt felajánlotta Magyarországnak, hogy visszacsatolhatja a Vajdaságot – inkább részt vállalva az agresszióból, mintsem csatlakozva a támadáshoz – Teleki öngyilkos lett. Churchillt is megrázta a hír, de nem igaz a legenda, mely szerint az események hatása alatt egy üres széket ígért volna fenntartani a leendő béketárgyalásokon Telekinek. Hogy mit gondolt valójában, azt a második világháborúról írott krónikában olvashatjuk: „*Magyarország választhatott: hiábavaló ellenállást tanúsít a német csapatok átvonulásával szemben, vagy nyíltan a szövetségesek ellen fordul, és elárulja Jugoszláviát. ... [Teleki] öngyilkossága áldozat volt, hogy felmentse magát és népét a Jugoszlávia elleni német támadásban való bűnösség alól. Ez tisztázza a nevét a történelem ítélőszéke előtt. Nem állhatta útját a német csapatoknak, és a következményeknek sem.*”⁹ Teleki cselekedete legalább megmentette Magyarországot az azonnali brit hadüzenettől.

Winston S. Churchill, a politikus unokája joggal mondta, hogy „*Nagyapám nagy csodálója volt a lengyel nemzetnek, és rendíthetetlen védelmezője a nemzeti szuverenitásuknak.*” A Lengyelország elleni német támadás hajnalán Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent a Németországnak. 1939. október 1-jén Churchill egy BBC-adásban szokásos ékesszólásával a következőket mondta: „*Lengyelországot ismét megszállta két nagyhatalom, amelyek – bár 150 éven át rabságban tartották, de – képtelenek voltak elfojtani a lengyel nemzet szellemét. Varsó hősie védelme azt mutatja, hogy Lengyelország lelke elpusztíthatatlan, és újra fel fog emelkedni, akárcsak egy szikla, amelyet ugyan elboríthat az ár, de attól még szikla marad.*”¹⁰ És valóban: Lengyelországra rázúdult a német és szovjet hadsereg túlereje, de az nem adta föl. Lengyel katonák – különösen sok pilóta – harcoltak vállvetve a brit hadsereggel végig a világháború folyamán, és Londonban emigráns kormányuk működött. Hozzájárulásuk a háborús erőfeszítésekhez és a végső győzelemhez igenis jelentős volt.

Churchill pályája kezdetétől fogva a bolsevizmus ellensége volt, és az évek során többször is felvetette a gondolatot, hogy „a csecsemőt a bölcsőben kellene megfojtani”. 1920-ban kijelentette: „*mindig is támogatni fogom azt a politikát, amely ennek a bűnöző rezsimnek a megdöntésére és megsemmisítésére irányul.*” Jóval később, a hidegháború kezdetén, 1949. január 26-án ezt mondta az Alsóházban: „*El fog jönni az idő, amikor minden kétséget kizáróan fel fogják ismerni – és nemcsak a Ház egyik oldalán, de az egész civilizált világban –, hogy a bolsevizmus megfojtása születésének pillanatában kimondhatatlan áldás lett volna az emberi faj számára.*”¹¹ Azonban, egy év németekkel folytatott magányos küzdelem után, amikor 1941. június 22-én a náci Németország megtámadta a Szovjetuniót, Churchill habozás nélkül elfogadta Sztálint Hitler elleni szövetségesének. Híres szavai – „*Ha Hitler megszállná a poklot, egy kedvező célzást legalább tennék az ördögre az Alsóházban*”¹² – beigazolódtak a későbbiekben. Ez részéről *Realpolitik* és érzékeny politika volt. Nagy-Britannia egyszerre csak egy gonosz birodalommal volt képes szembeszállni.

Románia azonnal csatlakozott a támadáshoz, Magyarország és Finnország egy kicsivel később.

Sztálin azt követelte, hogy Nagy-Britannia üzenjen hadat nekik, és Szlovákiának is, amelyet Őfelsége kormánya nem ismert el. Churchill egy Sztálinnak 1941. november 4-én küldött táviratában rámutatott: „*azokban az országokban rengeteg barátunk van; Hitler ugyan legyőzte, és macskafogónak használta őket, de ha a szerencse a gonosztevő ellen fordul, könnyen lehet, hogy visszatérnek a mi oldalunkra.*”¹³ De mert Sztálin hajthatatlan volt, Nagy-Britannia december 6-án hadat üzent Németország csatlósainak.

Lengyelország háború utáni határainak és jövőbeli politikájának kérdése súlyos teherként nehezedett a brit–szovjet kapcsolatokra, mivel a szovjetek azokhoz a határokhoz ragaszkodtak, amelyekben Hitlerrel 1939-ben megállapodtak. A brit kormány és személyesen a miniszterelnök igencsak frusztráló helyzetben találták magukat. A Lengyelország iránti minden szimpátiájuk és a háborús erőfeszítésekhez való hősie hozzájárulásuk miatt érzett hálájuk dacára nem engedhették meg maguknak, hogy komoly konfliktusba keveredjenek az érdekükben szovjet szövetségesükkel. Még akkor sem, amikor 1943-ban fény derült a katyúi tömegsírokra, ahová a szovjetek 20 000-nél is több lengyel hadifogoly tiszt holttestét temették. „*Bármit is teszünk, nem hozhatjuk vissza őket*” – válaszolta a londoni lengyel emigránsoknak. Cinikusnak hangzik, de ez volt a helyzet. Még ennél is drámaibb és tragikusabb volt a lengyel földalatti hadsereg által 1944 augusztusában kirobbantott varsói felkelés sorsa. Ahogy azt soha nem szabad elfelejtenünk, Sztálin visszautasította a segítségnyújtást, ellenkezőleg, tétlenül nézte, ahogyan a náci SS elbánik a lengyel ellenállással, csak hogy könnyebb legyen szovjet csatlósállammá tenni Lengyelországot a háború után. Churchill tisztában volt a helyzet gyötrelmeivel, és mindent megtett azért, hogy azokat Rooseveltnél számára is nyilvánvalóvá tegye. Churchill tajtékozott, mivel Sztálin még azt sem engedte meg, hogy a szövetséges szállító repülőgépek – miután utánpótlást dobtak le a szorongatott lengyeleknek – leszálljanak és üzemanyagot tankoljanak a mindössze 100 kilométerre keletre fekvő, felszabadított szovjet területen. A „tengerészeti személy” – így nevezte magát Churchill a Roosevelttel folytatott levelezésében – azt javasolta az amerikai elnöknek, hogy az angolszász hatalmak fenyegezzék meg a szovjeteket: felfüggesztik a Murmanszkba és Arhangelszkbe tartó repülőgépeket, tankokat és hadianyagot szállító konvojokat, ha Sztálin nem egyezik bele, hogy repülőik leszállhatnak és tankolhatnak. Rooseveltnél azonban így válaszolt augusztus 26-án: „*A hosszú távú általános háborús kilátások szempontjából nem tartom előnyösnek, hogy csatlakozzam Önökhöz.*” A teheráni, jaltai és potsdami konferenciák jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy Churchill mindent megtett Lengyelország függetlenségéért: ha elkerülhetetlen, akár keleti területek árán is, amelyekért nyugaton a németektől remélt kompenzációt – de az amerikai elnök támogatása hiányában hiábavalók voltak az erőfeszítései.

Ami Közép-Európa jövőjét illeti, a két nyugati nagyhatalom hosszú távú megbékélésre törekedett, és tisztességes határokat készített elő. Rendezési terveik ma már kutathatók.¹⁴ Churchillnek az volt az elképzelése, hogy föderációkat hoznak létre, általuk orvosolva az első világháborút követő rendezés hibáit.

⁹ Churchill, Winston: *The Second World War* 3. *The Grand Alliance*. London, Cassell, 1950, 168. Én egy későbbi kiadást használtam: Churchill, Winston: *The Second World War* 5. *The Commonwealth Alone*. London, Cassell, 1964, 148.
¹⁰ Churchill unokája írja esszéjében: 1939–1945: Poland's Contribution to Victory in the Second World War. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-145/1939-1945-polands-contribution-to-victory-in-the-second-world-war/>
¹¹ <https://winstonchurchill.hilldale.edu/bolshevism/>
¹² <https://winstonchurchill.hilldale.edu/alliance-stalin/>

¹³ Churchill, Winston: *The Second World War* 6. *War Comes to America*. London, Cassell, 1964, 135.

¹⁴ Kovrig, Bennett: Peacemaking after World War II. The End of the Myth of National Self-determination. In: Borsody, Stephen (ed.): *The Hungarians: A Divided Nation*. New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988, 69–88; Romsics, Ignác (ed.): *Wartime American Plans for a New Hungary*. Boulder, Co., Atlantic Research and Publications, 1992; Bán D. András: *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról*. Budapest, Osiris, 1996; Beretzky, Ágnes: *Four Britons and Nationalism. Henry Wockham Steed, Robert William Seton-Watson, Arnold Toynbee and Carlile Aylmer Macartney in/on East-Central Europe and Beyond (1903–1978)*. Reno, NV, Helena History Press, 2024, 200–227. A brit kormány reakciójára a háborúból való magyar kilépési kísérletekre: Juhász, Gyula: *The Hungarian Peace-Feelers and the Allies in 1943. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1980, 3–4, 345–377.

Egy északi (lengyel–csehszlovák) és egy balkáni mellett „*egy Bécs központú Duna-medencei, amely bizonyos mértékig pótolná az Osztrák–Magyar Monarchia helyén maradt úrt.*”¹⁵ A tervek nagyívűek voltak, ám Sztálin a föderációkat és a – magyarok javára történő – határmódosításokat egyaránt a legeltökéltebben ellenezte. A győzelem érdekében Churchillnek le kellett nyelnie egy élhetőbb Közép-Európa létrehozását célzó szándékait.

Mind a győztes (Lengyelország), mind a vesztes oldalon (Magyarország) közkeletű vélekedés, hogy a Nyugat feladta Közép-Európát a szovjeteknek. Először 1943-ban Teheránban, majd Jaltában és Potsdamban 1945-ben. Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy a nyugati nagyhatalmak se szándékkal, se önként vagy könnyedén nem mondtak le Közép-Európáról. Magatartásukat leginkább a katonai helyzet szabta meg. 1944 őszére a Vörös Hadsereg (ráérősen) Varsó előtt állt, és már elfoglalta Romániát, Bulgáriát, illetve Csehszlovákia és Magyarország nagy területeit. Milovan Đilas, a jugoszláv kommunista partizán 1943-ban Sztálinnal folytatott tárgyalásairól vezetett híres háborús feljegyzéseiben olvassuk: „*Ez a háború eltér a múltbeli háborúktól: ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahova a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges.*”¹⁶ A teheráni konferencián (1943. november 28. – december 1.) Roosevelt pusztán katonai számítások alapján meghozott döntése azt jelentette, hogy Churchill terve, miszerint az angolszász hatalmak a Balkánon – esetleg a ljubljanai törésvonal mentén – egy második frontot nyitnak, végérvényesen lekerült a napirendről. A döntéssel Közép-Európa sorsa megpecsételődött.

Látva a Vörös Hadsereg keleti fronton aratott sikereit, annak reményében, hogy korlátozhatja a szovjet befolyást, 1944. október 10-én Churchill megkötötte ellentmondásos „százalékos meg-egyezését” Sztálinnal. A hivatalos tárgyalásokat megelőző informális beszélgetésben a brit miniszterelnök megegyezést javasolt a brit és szovjet érdekek elhatárolásáról, a Németországgal szövetséges országok esetében. Magyarországon Churchill 50–50%-ot proponált, ám ez az arány másnap, Molotov és Eden megbeszélése során 80%-ra módosult a szovjetek javára. Ezzel egyidőben Bulgáriában 80%, Romániában 90%, míg Görögországban csupán 10%, Jugoszláviában pedig 50–50% lenne a befolyás aránya. Évtizedekkel később Frank Roberts, aki a világháború idején a brit külügyminisztérium Közép-Európai Osztályának vezetője volt, joggal mondotta egy interjúban:

„Általános az a vélekedés [...], hogy Churchill Moszkvában »eladta«, vagy másképp fogalmazva, »el-árulta« Kelet-Európát az oroszoknak. [...] A valóságban nem ez volt a helyzet. [...] Churchillnek nem az volt a célja, hogy népeket adjon át Sztálinnak, hanem épp az, hogy mentse, ami még menthető! Nem a mi országainkról volt szó, Sztálin kezében volt minden, az ő csapatai foglalták már el vagy készültek elfoglalni ezeket az országokat.”¹⁷

Még általánosabb az a meggyőződés, hogy Jaltában Churchill és Rooseveltt belement abba, hogy Európa keleti felét tartósan elnyelje a Szovjetunió. Sztálin szótárában az érdekszféra teljes domi-nanciát jelentett. Kijelentette, hogy nem törődik azzal, mi fog történni Nyugat-Európában – cse-rébe az USA és Nagy-Britannia se avatkozzon bele abba, mi zajlik Kelet-Európában.

Sztálin politikája megsértette a jaltai nyilatkozatot, amelyet soha nem is akart tiszteletben tartani. 1945 februárjában azonban már túl késő volt visszafordítani a berögzült hibákat és illúziókat, és változtatni a Vörös Hadsereg által megszállt Kelet-Közép-Európában kialakult helyzeten. A lengyel politika szóhasználatában Jalta a hitszegés és árulás szimbóluma, a jaltai egyezmény pedig a müncheni konferencia mása. És ugyanez a helyzet Románia és Magyarország esetében is. Cseh-szlovákiában más, vagy legalábbis más volt 1946-ban, amikor is a május 26-án tartott parlamenti választásokon a Csehszlovák Kommunista Párt bizonyult a legerősebbnek, miután a szavazatok 38%-ával 114 helyet szerzett a 300 fős törvényhozásban – 94%-os részvétel mellett.

És most egy szót Erdélyről. Korábbi véleményével összhangban, optimális megoldásként Churchill egy független Erdély létrehozásával számolt, ennek alternatívájaként pedig a magyarok javá-ra történő határmódosítással és Székelyföld Románián belüli autonómiájával.¹⁸ Amikor 1941-ben Magyarország elutasította a szovjet ajánlatot, amely a határok kérdésére vonatkozott, és helyette Hitler háborújához csatlakozott, a szovjetek úgy döntöttek, hogy Romániát támogatják, különö-sen azután, hogy eldöntötték, hogy az országot a szovjet pályán tartják. Amikor 1944 augusztus 23-án Románia szövetségest váltott, és a Vörös Hadsereg oldalán folytatta a harcot, természetes volt, hogy az 1944. szeptember 12-én velük megkötött fegyverszüneti egyezmény 19. pontja így szólt: „*A szövetséges kormányok semmisnek tekintik a bécsi döntés Erdélyre vonatkozó részét, és meg-egyeznek abban, hogy Erdélynek vissza kell kerülnie Romániához.*” Churchill közbelépésére az utolsó mondatot megváltoztatták: „*Erdély (vagy legalábbis annak nagyobb része) vissza kell, hogy kerüljön Romániához, amit a béketárgyalásoknak kell megerősítenie...*”¹⁹ Sajnos, mivel Sztálin személyesen ragaszkodott hozzá, az 1947-ben aláírt békeszerződés helyreállította a trianoni határokat Romá-nia és Magyarország között. Akkorra pedig Churchill már nem volt kormányon.

A nyugati hatalmak az aktuális felosztást már csak katonai erővel akadályozhatták volna meg, ami – tekintve az 1945-ös hangulatot, amely még mindig a szovjeteknek a náci Németország felet-ti győzelme hatása alatt állt – pszichológiailag lehetetlen volt, katonailag pedig kivitelezhetetlen, hacsak nem nyúlnak a nukleáris fegyverekhez. Hiroshima után pedig nem voltak erre hajlandók. Ily módon, a tartós béke helyett hidegháború kezdődött a demokratikus világ és a szovjet blokk között.

Churchill nem adta fel Közép-Európát, még azután sem, hogy a missouri Fultonban 1948. már-cius 5-én elmondott beszédében arról szólt, hogy vasfüggöny ereszkedett le Európára. Egy másik híres beszédében, amely a zürichi egyetemen hangzott el 1946. szeptember 19-én, meghirdette az Európai Egyesült Államok eszméjét, amelyhez Közép-Európa is csatlakozhat.²⁰ Ez a messzire te-kintő gondolat csupán halála és az európai kommunista dominók ledőlése után vált valóra. A kö-zép-európaiaknak sosem szabadna elfeledkezniük Churchill irántuk érzett forró szimpátiájáról.

Elhangzott a „Polihisztorok a világpolitikában – Winston Churchill 150” című konferencián (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2024. november 22.). A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.

¹⁵ Bán D. András: *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról.* Budapest, Osiris, 1996.

¹⁶ Đilas, Milovan: *Beszélgetések Sztálinnal.* Budapest, Magvető, 1989, 105.

¹⁷ „Jaltában történelmi reváns volt”. Válaszol Sir Frank Roberts nyugalmazott brit diplomata. *Heti Világgazdaság*, 1995. május 6., 42.

¹⁸ Cornelius, Deborah: *Hungary in World War II. Caught in the Cauldron.* New York, Fordham University Press, 2011, 240–241.

¹⁹ The Armistice Agreement with Rumania; September 12, 1944. <https://avalon.law.yale.edu/wwii/rumania.asp>

²⁰ Barta, Róbert: Churchill’s Ideas on United Europe after World War II. *Történeti Tanulmányok XXII, Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica*, 2014, 282–299.

CHURCHILL ÉS CHARLES DE GAULLE

Minden bizonnyal Churchill frankofíliájával kellene kezdenünk; legalább olyan jól ismerte a francia történelmet, mint maguk a franciák, sokuknál valószínűleg jobban. Neves őse, Marlborough mellett hősként tisztelte Jeanne d'Arcot, Napóleont és Clemenceau-t – ami igencsak szokatlan egy angoltól. Ráadásul, egészen 1940-ig a francia hadsereget tartotta Európa legjobbjának. Termé-

szetesnek vette – afféle kívánság szülte gondolat volt ez –, hiszen egy erős francia haderő a Brit-szigetek védelmének leghathatósabb biztosítéka.

1940 júniusában beigazolódott, hogy tévedett, és Churchill gyűlölte, ha kiderült, hogy nincsen igaza. Ekkor találkozott De Gaulle tábornokkal, aki akkor hadügyi államtitkár volt a francia kormányban. A június 13-i francia-brit konferencián Tours-ban borzasztóan kiábrándult, látva Reynaud, Weygand, Pétain és más francia vezetők többségének defetizmusát. Mikor egy energikus személyiség után kutatott, pillantása De Gaulle-ra esett. Ahogy később írta: „*Megláttam De Gaulle-t, amint mozdulatlanul, kifejezéstelen arccal állt az ajtóban. Halkan, franciául üdvözöltem őt: »A végzet embere.«*” Vajon De Gaulle meghallotta ezeket a prófétikus szavakat? A tábornok később így válaszolt: „Nem”, de hozzátette: „*Tudja, Churchill romantikus alkat.*” Akárhogyan is, Churchill halkan beszélt, és a távolság a miniszterelnök szája és a tábornok füle között nem volt épp jelentéktelen; azonban Churchillnek, „romantikus típus lévén”, akkor és ott az az ösztönös megérzése támadt, hogy rálelt a történelmi alak modelljére, aki rendíthetetlen marad, miközben mások pánikba esnek – pont úgy, mint ifjúkorának hőse.

De ennél többről volt szó: Churchillnek szüksége volt valakire, aki meg tudja győzni a francia kormányt, hogy folytassa a harcot, és De Gaulle, aki egyszer sem beszélt arról, hogy feladná, megfelelő embernek tűnt. Valóban az volt, de Churchill túlbecsülte egy államtitkár-helyettes erejét

a francia kormányban. Június 16-ára a kabinetben felülkerekedtek a defetisták, és Pétain marsall már hajlott a kapitulációra. De Gaulle számára ez elfogadhatatlan volt, és már másnap Angliába utazott.

Londonban aztán Churchill erőteljes és készséges támogatást nyújtott De Gaulle-nak, de annak már nem sok köze volt a romantikához. Amitől a legjobban félt ebben a helyzetben, az hazája közvéleményének reakciója volt. Végül is, a brit népnek a legnagyobb veszély idején azzal kellett szembesülnie, hogy francia szövetségese, amely oly szilárdan helytállt a legutóbbi háborúban, öt hét ellenségeskedés után összeomlott – és ebből kifolyólag a Brit-szigeteket már közvetlenül fenyegette a német invázió. Ennél nagyobb csapás nem érhetne volna a morált, és nagyon is fennállt a veszélye, hogy a Halifaxhoz, Butlerhez, Hoare-hoz és az idős Lloyd George-hoz hasonló defetistákat fogják követni, akik tárgyalni akartak Hitlerrel, mielőtt még túl késő lenne. Churchill, a propaganda nagymestere ezért egyfajta fikciót adott elő, amikor hivatalosan bejelentette, hogy Franciaország ténylegesen nem esett ki a szövetségből, mivel a tábornok vezetésével folytatja a harcot Nagy-Britannia oldalán. Neki volt tekintélye, hírneve, eszméje, elszántsága, programja, hangja, sőt még neve is: De Gaulle – ő maga volt a program. Churchill szavaival: „*De Gaulle tábornok, egy jó reputációval és erős személyiséggel bíró kiváló katona.*”

Ami az erős személyiséget illeti, Churchillnek később volt rá oka, hogy sajnálkozzon, de egyelőre biztosan nem vette félvállról a dolgokat: De Gaulle-t bevitte a BBC-hez, elismerte őt a Szabad Franciaország vezetőjének, lefilmeztette őt a királlyal és a királynővel, és még egy tanácsadót is felbérelt, hogy világszerte ismertté tegye a nevét. Ha De Gaulle képes volt felépíteni a mozgalmát, az szinte kizárólag annak volt köszönhető, hogy a brit miniszterelnök szüntelenül nógatta fenemód vonakodó tisztviselőit, tábornokait és admirálisait. Végül is a tábornok a miniszterelnök barátja volt, sőt, Angliáé, és érte soha nem lehetett eleget tenni.

1940 nyarán Churchill rendszeresen meghívta De Gaulle-t Chequersbe, és lassan mindketten ráébredtek, hogy mennyire sok közös vonásuk van: hatalmas kultúrájuk, széles horizontú történelmi látásmódjuk a múlttól és a jövőről egyaránt, kivételes készségük anyanyelvük használatában, a nácizmus és a kommunizmus nyílt elutasítása, szinte határtalan bizalom abban, hogy képesek lesznek a dolgok előrevitelére, valamint rendkívüli idealizmus és hazafiság, ami mögött szokatlan erkölcsi és fizikai bátorság állt. Még az olyan tragikus események, mint Mers el Kebir júliusi bombázása vagy a dakari expedíció szeptemberi kudarca sem tudta befolyásolni a partnerségüket. De Gaulle október 27-i brazzaville-i beszéde után Churchill elismerte, hogy De Gaulle, idézem, „nagyon különbözik egy átlagos katonaembertől” – ami meglehetősen súlyos bók volt attól a miniszterelnöktől, akinek szavajárása volt, hogy „a katonai intelligencia kifejezés egy önellentmondás”. Természetesen, mint Churchillnél mindig, a csodálat és a szentimentalizmus keveredett a célszerűséggel: felismerte, hogy Európát csak Afrikából lehet visszafoglalni, és arra számított, hogy De Gaulle átadja neki a Francia Egyenlítői Afrika, Nyugat-Afrika és Észak-Afrika kulcsait.

Ilyen szoros érdekközösség és példaértékű partnerség mellett mivel magyarázhatók mégis azok a szörnyű viharok, amelyek már 1941-ben ott tomboltak kettejük között? Nos, az első magyarázat erre bizonyára a két férfi eltérő temperamentumában keresendő. A híresen tekintélyelvű Churchill persze elvárta, hogy De Gaulle meghajoljon politikai és stratégiai döntései előtt, pontosan úgy, mint a többi kilenc emigráns kormány vezetője, akik anyagilag, katonailag, politikailag,

sőt személyükben is a miniszterelnök jóindulatától függtek. Churchill maga mondta ezt: „*Mind-össze annyit kérek, hogy észszerű eszmecsere után teljesítsék kívánságaimat!*” Csakhogy... A probléma az volt, hogy De Gaulle egyszerűen nem tudta elviselni a behódolást, és a brit szövetségéstől való teljes függés gondolatától kezdett egyre elviselhetetlenebbé válni. Emellett, mivelhogy némiképp véletlenül lett felelőse Franciaország érdekeinek, teljes mértékben elvárta, hogy államférfiként kezeljék, és gyakran csalódott, amikor nem így történt; végül, de nem utolsó sorban gyakran elmondta, hogy „túl gyengék vagyunk ahhoz, hogy engedményeket tegyünk” – amit Churchill sohasem volt képes teljesen megérteni.

De ennél többről volt szó: egyrészt Churchill ragaszkodott ahhoz, hogy a Vichy-Franciaországgal titkos és közvetett kapcsolatokat tartsanak fenn, és nem tudott nem beavatkozni a Szabad Franciaország belügyeibe, ami De Gaulle-t igencsak gyanakvóvá tette. Ám a dolgok még rosszabbra fordultak, amikor a szövetségesek 1941 nyarán visszafoglalták Szíriát és Libanont. A hadjárat lezárultával megkötött francia–brit fegyverszünet feltűnően nagyvonalú volt a legyőzött vichy-i csapatokkal, míg jelentős mértékben ignorálta a győztes Szabad Franciaország érdekeit. Ez csak tovább erősítette a tábornok legsötétebb gyanúját, és a nyár folyamán néhány bosszúszomjas beszéddel és interjúval vágott vissza, amelyek egyikében ezeket mondta: „*Amit Anglia tesz, az valójában egy háborús alku Hitlerrel, amelyben Vichy a közvetítő.*” Ez a beállítás igencsak fájón érintette Churchillt, és heves összecsapásokhoz vezetett kettejük között, különösen 1941 szeptemberében és 1942-ben. Tulajdonképpen nyugodtan kijelenthetjük, hogy 1945-ig vitáik 90%-át a Szíriában és Libanonban történt súlyos vagy jelentéktelen incidensek okozták.

A helyzet azonban nem eszkalálódott volna, ha Amerika 1941 végén nem lép be a háborúba. Roosevelt elnök legalább öt okból szenvedett akut és gyógyíthatatlan gallofóbiában. Mivel ő maga – elsősorban választási okokból – nem vállalhatott felelősséget a De Gaulle-lal való közvetlen szakításért, politikája arra irányult, hogy nyomást gyakoroljon Churchillre: kezdeményezze a kapcsolatok megszakítását a Szabad Franciaország vezetőjével – és majd az USA követi a példáját. Churchill ekkortájt igencsak sebezhető volt Rooseveltnyomásával szemben, ami megmagyarázza azt a tényt, hogy 1942-ben sem Madagaszkár, sem Francia Észak-Afrika visszafoglalásába nem vonták be De Gaulle-t, és voltak ügyek, amelyekben ugyancsak megkerülték Darlan és Giraud javára. Azonban legalább egy fél tucat ok miatt a De Gaulle-lal való teljes szakítás mégiscsak egészen más dolog volt...

Egyfelől, Rooseveltné és Churchill nem kevesebb, mint tíz személlyel kísérleteztek, hogy felváltsák De Gaulle-t, ám mindegyikük könnyűsúlyúnak bizonyult, mivel egyszerűen nem tudtak felnőni a feladathoz. Másfelől, 1943 tavasza után azok, akiket Algírba küldtek, hogy támogassák Giraud tábornokot De Gaulle ellenében – Macmillan, Jean Monnet és Eisenhower tábornok –, végül mindannyian De Gaulle mellé álltak. Harmadszor, egyikük sem légüres térben tevékenykedett; mindkettejüket néhány odaadó ember segítette, akiket „lengéscsillapítóknak” nevezhetnék: a briteknél Eden, Attlee, Bevin, Macmillan, Charles Peake, Duff Cooper és Alexander Cadogan, a franciáknál Catroux, Pleven, Dejean, Vienot, Passy és Cassin. Ezek az emberek talán kevésbé voltak erőteljesek és harciasak, mint a főnökeik, de mérsékeltebbek és megfontoltabbak lévén valahogy sikerült elsimítaniuk a durva éleket, valahányszor Churchill és De Gaulle között krízis ütötte fel a fejét. Negyedszer, az 1942-es Darlan-epizód után nyilvánvalóvá vált, hogy a brit köz-

vélemény, a sajtó, a parlament, valamint Churchill miniszterei és az emigráns kormányok is De Gaulle-t támogatják – és így tett a király, aki 1943. február 9-én ezeket a sorokat írta naplójába: „*Megmondtam Winstonnak, hogy megértem De Gaulle hozzáállását, és a mi itteni embereinkét is, akiknek nem tetszik a gondolat, hogy azokkal a franciákkal barátkozzanak, akik együttműködtek a németekkel.*”

Ötödször, 1943 májusában a francia ellenállás hivatalosan is bejelentette, hogy De Gaulle-t támogatja, így a vele való szakítás egyenértékű lett volna a Franciaországgal való szakítással – ami egy olyan öreg frankofil számára, mint Churchill, teljességgel elképzelhetetlen volt. Végül, de nem utolsósorban, bármennyire is neheztelt Churchill De Gaulle-ra, nem tudta elleplezni csodálatát az ember és magányos kereszteshadjárata iránt. Legyünk tanúi Churchill szavainak, amelyeket Casablancában intézett orvosához, amikor egy újabb drámai veszekedés után De Gaulle-t nézték, amint fejét magasra felvetve kísértelt: „*A hazája feladta a küzdelmet, ő maga is menekült, és ha mi elutasítjuk, neki vége. Nézzenek csak rá! Mintha Sztálint látnánk, kétszáz hadosztállyal a szavai mögött.*” És a miniszterelnök egyik De Gaulle elleni bosszúálló tirádája után Harold Nicholson megjegyezte: „*Lehet, hogy igaza van, miniszterelnök úr, de ez mind lényegtelen, hiszen De Gaulle tábornok egy nagyszerű ember.*”. Churchill erre kirobant: „*Nagyszerű ember? Miért? Ő önző, arrogáns, azt hiszi, hogy ő a világmindenség közepe... Ő... Igaza van, ő egy nagyszerű ember.*”

Hogy De Gaulle mennyire volt tudatában mindennek? Nyilvánvalóan eléggé, hiszen 1944 nyarán, mielőtt diadalmasan visszatért volna Franciaországba, valakik ezt hallották tőle: „*Churchill úgy tekint rám, mint egy igen ormótlan bútordarabra, amibe időnként beleütöközik, de már a díszlet része, és többé már nem lehet elmozdítani.*”

A színpad persze teljesen megváltozott, amint véget ért a háború. Önként vagy nem, de mindketten nyugdíjba mentek, és időnként levelet váltottak egymással, mindenekelőtt, hogy információkat kérjenek a másiktól az emlékirataikhoz. Egyetértettek abban, hogy szükség van a francia-német megbékélésre, és hogy a szovjet fenyegetéssel szemben sürgősen ki kell alakítani valamiféle nyugati szövetséget, bár szinte minden másban eltért a véleményük. 1951 végére Churchill ismét kormányra került, és hivatalban is maradt 1955 tavaszáig. Mindvégig figyelemmel kísérte a francia ügyeket, és élénken foglalkoztatta az algériai háború keltette franciaországi politikai zűrzavar. Úgy vélte, a helyzetet csak De Gaulle tudja rendbe hozni.

Churchill felesége 500 fontban fogadott egy brit tábornokkal, hogy De Gaulle végül visszatér a hatalomba, és 1958 májusában már zsebében is volt a pénz. Miniszterelnökként De Gaulle egyik első lépése az volt, hogy meghívta Churchillt Párizsba, és átadta neki a Felszabadítási Keresztet [La croix de la Libération], ezekkel a szavakkal: „*Szeretném, ha Sir Winston Churchill tudná: a mai ünnepség azt jelenti, hogy Franciaország nem felejtette el, mivel tartozik neki.*” Churchill ekkor jött rá, hogy De Gaulle, bár a bajban elviselhetetlen, jobb időkben hálás és nagylelkű is tud lenni. Így történt, hogy Churchill majdnem két évtized után ismét Anglia első számú gaulle-istája lett – és az is maradt haláláig!

*Elhangzott a „Polihisztorok a világpolitikában – Winston Churchill 150” című konferencián (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2024. november 22.).
A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.*

WINSTON CHURCHILL FOGADTATÁSA ÉS HATÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A mai összejeövetel oka, hogy megemlékezzünk a modern kor egyik legjelentősebb politikai alakjáról. Mielőtt 1965-ben, kilencvenéves korában elhunyt, Winston Churchillt sokan a „legnagyobb élő angolként” és a huszadik század legkiválóbb alakjaként ünnepelték. Úgy tisztelték, mint a megáldíthatatlan államférfit és szónokot, aki megszólalásaival és bátorságával arra ösztönözte nemzetét,

hogy kitartson az úgynevezett keresztény civilizációért folytatott küzdelemben, és győztesen kerüljön ki minden idők leghatalmasabb háborújából.

Közel hatvan évvel ezelőtti halála óta sem csökkent az érdeklődés iránta. Mára több mint ezer könyv született róla. Életének szinte minden aspektusát tanulmány tárgyává tették. Mondhatnánk, hogy ő maga is példát mutatott ebben. Élete során publikált műveinek száma a három tucatot is meghaladja, közülük némelyik önéletrajzi jellegű, nem is számítva az 1897 és 1963 közötti beszédeinek posztumusz kiadott, nyolckötetes, 10 000 oldalas összeállítását.

Szavai és tettei sehol sem keltettek akkora figyelmet (Nagy-Britannián kívül), mint az általa „Nagy Köztársaságként” emlegetett országban: az Amerikai Egyesült Államokban. Ez nem a véletlennek volt köszönhető. Apja brit arisztokrata volt, ellenben anyja amerikai, és Churchillt gyerekkorától kezdve lenyűgözte édesanyja szülőföldjének történelme. Az a tudat, hogy „vér szerint félig amerikai” (ahogy ő fogalmazott), segít megmagyarázni mind egész életén át tartó kíváncsiságát Amerika iránt, mind pedig az amerikaiak irányában tanúsított érdeklődését.

Röviddel 21. életének betöltése előtt, 1895-ben járt először az Egyesült Államokban, egészen pontosan New Yorkban. Épp Kubába tartott, ahol csak nyolc napot töltött, ám ez is elég volt ahhoz, hogy megérezze az Újvilág ébredező óriásának életteli erejét. Amerika „egy rendkívül nagy-szerű ország” – jelentette ki bátyjának. Az ifjú utazó lelkesedése csakhamar szerelembe fordult.

1900-ban másodszorra is visszatért az Egyesült Államokba, ahová élete során végül még tizenhat-szor ellátogatott. Ez alkalommal előadókörútra érkezett. Az első út óta brit katonaként szolgált Indiában, Szudánban és Dél-Afrikában; kalandjairól öt könyvet írt; emellett pedig bevásztották a brit parlamentbe. Ráadásul a második búr háborúban fogságba esett. Szenzációs és megrendítő szökése a fogolytáborból nemzetközi címlapokra került. Mire 1900 végére Amerikába ért, való-színűleg ő volt a földkerekség leghíresebb fiatalembere.

Churchill előadókörútja sikert aratott. Az amerikai közönséget elbűvölte elevensége, észjárása és szónoki képessége. Bővítette az amerikai elit körében ismeretségeit, és ezt hálót a későbbiek-ben is kitartóan építette. Mindenekelőtt azonban egy olyan ügyet terjesztett elő, amelyet hát-ralévő életében mindvégig hangoztatott: Nagy-Britannia és az Egyesült Államok „legteljesebb, legszorosabb, bensőséges, bizalmas, egyetértő és együttműködő” viszonyának kívánatos voltát. *„Büszkeséggel tölt el, hogy az angol-amerikai szövetség produktuma vagytok!”* – nyilatkozta tréfásan 1900-ban. De valójában nem viccelt. Geopolitikai víziója középpontjában az USA és az Egyesült Királyság közötti, általa később „különleges kapcsolatnak” titulált kötelék kimunkálása állt.

Második amerikai utazása jelentette Churchill és Amerika viszonyában az első fázis nyitányát. Ez a periódus egészen az 1930-as évekig tartott. Az előadókörút során nem mulasztotta el az éppen aktuális események említését, és néha felbosszantotta az amerikaiakat, akik nem osztották a brit birodalom iránti lelkesedését. Mindazonáltal az amerikaiak róla alkotott megítélése a második vi-lágháborút megelőzően alapvetően nem is annyira a brit politikusként szerzett hírnevéből, mint inkább az általa írt és az Egyesült Államokban terjesztett sziporkázó könyvek és esszék végtelen sorából származott. Haláláig több mint 40 amerikai magazinban jelentek meg cikkei.

Ez az első szakasz – amelyben hírességként és irodalmi szórakoztatóművészként szerepel – 1940-ben hirtelen átadta helyét egy új fejezetnek, melynek során a legtöbb amerikai szemében hőssé vált. Dacos, merész és rendíthetetlen volt, és a nemzetek vezetői közül a II. világháború alatt egyértelműen ő volt a legkifinomultabb ékesszóló. John F. Kennedy elnök későbbi megfogalmazásában Churchill „mozgósította az angol nyelvet, majd csatába küldte”.

Erőfeszítéseit nagyban segítette a rádió egyre szélesebb elterjedése az Egyesült Államokban. A háború alatt számtalan amerikai hallhatott egynéhányat a brit miniszterelnök nagyszerű rádió-beszédei közül, és nyert belőlük ihletet. Az egyik ilyen hallgató egy Caspar Weinberger nevű fiatal katona volt, aki később Ronald Reagan elnök állhatatos védelmi minisztere és Churchill szellemi örökségének fáradhatatlan élharcosa lett. Egy másik követője pedig a majdani amerikai elnök, Richard Nixon volt.

Churchill hírnevét, mint a nélkülözhetetlen vezető, aki 1940-ben megmentette kormányát és nemzetét a megsemmisítő vereségtől, saját maga erősítette meg *A második világháború* című, 1948 és 1954 között megjelent monumentális, hatkötetes történelmi összefoglalójában.

A mű kétmillió szót tartalmaz. Az Egyesült Államokban az újságokban és magazinokban számos szemelvényt közöltek belőle, a könyvsorozat szenzációs bestseller lett. Néhány évvel később befejezte sokáig szunnyadó, négykötetes *Az angol ajkú népek története* című munkáját, amely szintén roppant népszerűségnek örvendett az Egyesült Államokban.

1963-ban, az amerikai történelemben először, az Egyesült Államok kongresszusa megszavazta, hogy egy másik ország állampolgárát – Churchillt – az ország díszpolgárává avassák. E gesztus minden bizonnyal felettébb kedvére való volt a kitüntetettnek, az angol-amerikai „különleges kapcsolat” legtekintélyesebb szószólójának.

Alig két évvel később Winston Churchill meghalt. A minden irányból érkező tiszteletadások közül egy különösen érdekes lehet számunkra: a Russell Kirktől, a kiváló amerikai konzervatív tudóstól, Habsburg Ottó és családja barátjától származó írás. „Zseniális arisztokrataként” méltatta az elhunytat, akinek „józan eszű államférfiként... nem akadt korunkban párja”. Kirk amerikai honfitársai közül csak kevesen ellenkeztek volna ezzel.

Nem sokkal a második világháború vége után Churchill megítélése Amerikában egy harmadik szakaszba lépett. Már nem egyszerűen egy hősiek háborús vezetőként, hanem egyre inkább prófétaként és bölcsként tekintettek rá. Ha az államférfi 1940. június 18-i kitűnő „Their Finest Hour” szónoklata volt pályafutása legkövetkezetesebb megszólalása, akkor a második legkövetkezetesebb kétségkívül az 1946. március 18-i beszéd volt Amerikában, amelyben ünnepélyesen közölte hallgatóságával – köztük Truman elnökkel –, hogy „vasfüggöny ereszkedett le” Közép-Európára, és hogy a Szovjetunió – az USA közelmúltbeli háborús szövetségese – veszélyesen fenyegető módon viselkedik. Arra kérte az Egyesült Államokat és az Egyesült Királyságot, hogy „testvéri szövetségben” működjenek együtt, és más demokráciákkal összefogva lépjenek fel a szovjet terjeszkedés ellen.

E drámai hangvételű felhívás sokakat megdöbbsentett és felháborított az amerikai baloldalon, azzal vádolva őt, hogy megmérgezi a kapcsolatot a Szovjetunióval, és egy új világháborút kockáztat. Néhány héten belül azonban – jelentős részben az idejében elhangzott figyelmeztetésnek köszönhetően – az amerikai közvélemény elsöprő többséggel a szovjet fenyegetéssel szemben megerősített angol-amerikai szövetség mellett tette le a voksát. Churchill, megragadó retorikájával ismét hozzájárult a Nyugat mozgósításához.

A kommunisták elleni hidegháborút követően személye sok amerikai számára a zsarnoksággal szembeni előrelátó ellenállás jelképévé vált. A müncheni, Hitlerrel történt brit megbékélésről megfogalmazott éles kritikája olyan történelmi leckévé vált, amelyet az amerikai politikai vezetők egy egész generációja szívott magába.

Néhányan megkísérelték utánozni őt. John F. Kennedy, aki tizenévesként mohón olvasta Churchill *The World Crisis* [A világválság] című többkötetes sorozatát és különféle könyveit, kiemelkedő volt ebből a szempontból. Kennedy 1959-ben és 1960-ban elnökválasztási kampányát szándékosan az egykori brit államfő szívügyeire alapozta.

Az 1980-as években Ronald Reagan elnök, aki előszeretettel idézte szavait, barátságot kötött Margaret Thatcher brit miniszterelnökkel, aki szintén Churchill tisztelője volt. Szoros politikai szövetségük megtestesíteni látszott azt az angol-amerikai „különleges kapcsolatot”, amelyre Churchill oly fáradhatatlanul törekedett.

Az Egyesült Államok elleni 2001-es terrortámadás után megszorodtak az őt emlegető megszólalások az amerikai politikában. George W. Bush elnök, aki az államférfi „nagy csodálójának” vallotta magát, irodájában a nagy ember mellszobrát tartotta kiállítva, és nyilvánosan méltatta őt, amiért „a veszély órájában” nem volt hajlandó megalkudni vagy megadni magát. Figyelemre méltó, hogy Bush közel-keleti külpolitikájának leglelkesebb támogatói közé tartozott az amerikai jobboldal neokonzervatívok néven ismert frakciója, akik közül sokan Churchillt tekintették politikájuk vezéralakjának.

Személyének nem múló tisztelete Amerikában azonban mélyebb gyökerekkel rendelkezik, mint a pártpolitika. Halála óta az „angol ajkú népek” körében kialakult az úgynevezett „Churchill-ipar”, amelyben történészek, filmesek és hozzászólók értelmezik és újraértelmezik hosszú életének minden egyes aspektusát. A Churchill-kutatás *locus classicus*a a fia, Randolph által megkezdett és Martin Gilbert által 1986-ban befejezett nyolckötetes, úgynevezett „hivatalos életrajz” (*The Official Biography of Winston S. Churchill*). Az Egyesült Államokban egyaránt sokat bírált és dicsért mű a valaha írt leghosszabb biográfia. A Churchill-ösztöndíj és -emlékezet legelkötelezettebb támogatója az 1968-ban alapított, mai nevén International Churchill Society. Rengeteg amerikai tagja van. Negyedévente megjelenő folyóirata, a *Finest Hour*, magas látogatottságú honlapja, valamint a michigani Hillsdale College kezdeményezésére létrehozott Churchill-projekt tanúsítják, hogy örökségét még mindig sok amerikai tiszteli.

E helyütt hívnám fel a figyelmüket Leo Strauss neves politikai filozófusra, aki a náci Németországból menekült, és az Egyesült Államokban vált elsőrangú tudóssá. Churchill halálának másnapján Strauss professzor a Chicagói Egyetemen tartott gyászbeszédében úgy emlékezett meg róla, mint egy kiváló államférfiről és „politikai nagyságról”, akinek életútját a politológusoknak mindenütt aprólékosan tanulmányozniuk kell. Azóta Strauss néhány tanítványa (és azok tanítványai), akiket általában straussiánusoknak neveznek, vállalták ezt a kihívást, és az egykori brit miniszter munkásságának és örökségének állhatatos szószólóivá váltak. Közülük kiemelkedik a néhai politológus, Harry Jaffa. Ma a Churchill-lel szimpatizáló tudományosság és kommentárok fellegvára a befolyásos *Claremont Review of Books*, amelyet egykori diákjai hívtak életre.

Mindazonáltal a Churchillt tanulmányozók közül nem mindenki távozik lelkes rajongóként. Az elmúlt évtizedek során az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában a revizionista történészek és szövetségeseik kritikus és olykor kegyetlen támadásoknak vetették alá az egykori államférfi alakját a médiában. A baloldal rasszistának, reakciós egoistának és imperialistának állította be, akinek politikai ítélőképessége gyakorta és rettentően elhibázott volt. Ezek a revizionisták gyakran elítélték az általuk gúnyosan „Churchill-kultusznak” nevezett jelenséget – különösen a keményvonalas, neokonzervatív churchilliánusokat, akiket részben felelősnek tartanak Bush elnök népszerűtlen iraki háborújáért.

Az amerikai jobboldalon az olyan revizionisták, mint (többek között) Ralph Raico libertariánus tudós és Patrick Buchanan paleokonzervatív író becsmérelték Churchill teljes körű munkásságát – különösen azt a sorsfordító döntését 1940-ben, hogy Franciaország eleste után minden akadály ellenére tovább harcolt. A jobboldali revizionisták szerint a britek vereségének elismerése és Hitler tárgyalásos békeajánlatainak elfogadása lett volna a helyes lépés. Ezután Hitler feltehetően magára hagyta volna Nagy-Britanniát és birodalmát, kelet felé fordult volna, hogy elpusztítsa a Szovjetuniót. Ehelyett – vádolják a jobboldal revizionistái – ő makacsul folytatta a háborút, amelyet egyedül soha nem tudott volna megnyerni, és ennek végső ára – bizonygatják – „országa nagysága” volt.

Az idő nem engedi, hogy elemezzem a cáfolatokat, amelyeket más Churchill-kutatók adtak ezekre a kritikákra. Az a benyomásom, hogy a Churchill-revizionisták (legalábbis Amerikában) elenyésző számban vannak jelen a történész szakmában, és hogy az amerikaiak körében általában véve Churchill továbbra is ikonikus alak.

És ez valószínűleg még sokáig így is marad. Néhány hét múlva a Netflix amerikai filmforgalmazó cég hatalmas, négyórás dokumentumfilmet tesz közzé *Churchill at War* címmel. Ez az egyik a sok megemlékezés közül napjainkban, amely valószínűleg az újabb generációk számára is öregbíti majd hírnevét.

Egy jeles történész szerint a történelem „egy vég nélküli vita”. A Winston Churchill életéről és örökségéről szóló, egyre hosszabbra nyúló vitában gyanítom, hogy a valóban lényeges kérdésekben ez a „zseniális arisztokrata” továbbra is győztesen fog kikerülni.

*Elhangzott a „Polihisztorok a világpolitikában – Winston Churchill 150” című konferencián
(Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2024. november 22.).
A szöveget Herczeg Lili fordította.*

LORD DAVID ALTON OF LIVERPOOL

A HUSZADIK SZÁZAD KÉT LEGJELENTŐSEBB ALAKJA

Igazi kiváltság és megtiszteltetés, hogy a korábbi gálavacsorákon felszólaló jeles előadók nyomdokai-ba léphetek. Ugyanakkor nem kis kihívás csupán néhány szót szólni a huszadik század két legkiemelkedőbb és legjelentősebb emberéről: Winston Churchillről születésének 150. évében, és Habsburg Ottóról, akit Martyn Rady úgy jellemzett, „a legjobb császár, aki a Habsburgoknak sohasem adatott meg”.

Néhányan hallhattak engem a tegnapi konferencia megnyitóján is, amely Winston Churchill születésének 150. évfordulóját ünnepelte. Bocsássák meg, ha megismételném valamelyik megjegyzésemet – ha így volna, kérem tartsák szem előtt, ami egykor Winston Churchill-lel történt: talán emlékeznek, hogy a szövegszerkesztők, iPadek, táblagépek és a közösségi média előtti hőskorban az írógépbe indigót tettek, hogy az elkészült oldalakról két másolatot is létrehozzanak. Csakhogy, egy nevezetes alkalommal, gépírónője tévedésből a másodpéldányok egyikét a végleges beszédhez tűzte, így Churchill azon kapta magát, hogy ugyanazokat mondja újra és újra. Szusszanásnyi szünetet sem tartva közölte hallgatóságával: „Meglehet csodálkoznak, hogy miért ismétlem magam; azért, mert ez olyannyira lényeges...”

Szerencsére gépírók hada örököltette meg számunkra rendkívüli szónoklatait – kezdve a *Vér, erőfeszítés, verejték és könnyek* címűn, folytatva a *Harcba szállunk a tengerpartokkal*-al, egészen az *Ez volt a legdicsőbb órájuk* felszólalásokig.

Ellenfelei némely beszédéről azonban nem volt túl jó véleménnyel. Churchill egy képviselőtársának megnyilatkozását értékelve egyszer azt mondta: „Jegyzet nélkül, s szinte értelem nélkül beszélt”. Egy másik alkalommal fanyarul megjegyezte: „Túl sok esetben azért csendes az erős, hallgató ember, mert nincs mit mondania.” A Parlamentben híres volt arról is, hogy orátori tehetségét politikai

ellenfelei kizsigerelésére használta; egy ízben úgy jellemezte a munkáspárti vezetőt, Ramsey MacDonaldot, mint akinek „*az az adottsága, hogy a lehető legtöbb szót a létező legcsekélyebb mondani-
valóba tömörítse*”. Kíméletlen humora elől konzervatív kollégái sem menekülhettek. A felvetésre, hogy mi lenne a teendő, ha az ő *bête noire*-ja, a háromszoros miniszterelnök, Stanley Baldwin hivatali ideje alatt halna meg, Churchill hamar válaszolt: „*Bebalzsamozni, eltemetni és elhamvasztani. Ne kockáztassunk!*”

Churchill egyenességének megvoltak a maga következményei. 1938-ban kifütyülték az Alsóházban: miután a náci Németország anektálta Csehszlovákia egy részét, és létrehozta a Szudéta-vidéket, azt mondta Neville Chamberlain Hitlerrel kötött müncheni paktumáról: „*Őn háború és becstelenség között választhatott. A becstelenséget választotta, és megkapja a háborút.*” A körülmények végül lehetőséget adtak Churchillnek arra, hogy rendkívüli vezetői képességeit hazája szolgálatába állítsa. Soha nem kételkedett abban, hogy nagyságra teremtett, és minden bizonnyal Habsburg Ottóban is felismerte ugyanezeket a jellemvonásokat.

Ezekben a csüggesztő és zavaros időkben szükségünk van két olyan ember inspirációjára és példamutatására, akik tisztában voltak azzal, hogy biztonság és stabilitás nélkül nincs gazdasági jólét és fejlődés; akik tudták, hogy a politikának és a politikusoknak szembe kell nézniük a kor nyugtalanító kérdéseivel – máskülönb a populizmus, az autokraták és a szélsőségesek előtt nyitnának ajtót; mindkettő a politikai centrumot képviselte; mindkét férfi felismerte a diktatúra veszélyeit a világ demokráciáira nézve; mindketten ráéreztek a nácizmus átkosságára; megvetették az antiszemitizmust, és mindkettő felemelte szavát az üldözött zsidókért; a hitleri barbarizmus folytatását látták Sztálinban; és szenvedélyesen hittek a demokráciában, a jogállamiságban, valamint az emberi jogok és az emberi méltóság védelmében; mindketten elkötelezettek voltak a páneurópaiság mellett – ami Európa egészét jelentette –, amelyet az Európai Parlamentben egy üres szék képviselt a hiányzó államok jelképeként (és amit nemrég szimbolikusan, a közelmúltban meghalt Alekszej Navalnij emlékére is szabadon hagytak). És bár Churchill alkotta meg a „vasfüggöny” kifejezést, mindkét férfi tudta, hogy az nem fog örökké tartani.

Habsburg Ottó az Európai Parlamentben töltött ideje alatt mindvégig szenvedélyes ellenzője volt a kommunista Szovjetuniónak, és a berlini fal lebontását sürgette. Ugyanakkor próféta módon megsejtette a közelgő veszélyeket is. 2002-ben egy újságnak adott interjújában, valamint 2003-ban és 2005-ben tartott beszédeiben hangsúlyozta, hogy Vlagyimir Putyin „nemzetközi fenyegetést” jelent, hogy „kegyetlen és elnyomó”, és „kőkemény technokrata”. Figyelmeztette Európát, hogy „*változtatlanul küszöbön áll egy tényleges nemzetközi veszély*”. Egészen haláláig óva intett a revizionista „nemzeti bolsevizmustól”, és egy újabb orosz „európai gyarmati háború” kockázatától, egyúttal párhuzamot vont Putyin és Hitler között. Hiába állítják az ellenkezőjét, a történelemnek soha nem szakad vége, és a szabadságért folytatott harc örökké tart. Ahogy Ronald Reagan – aki egy évvel Habsburg Ottó előtt született – elhíresült megfigyelése is tartja, a szabadság „*sohasem áll egy generációnál távolabb a kihalástól*”. Minden nemzedéknek meg kell harcolnia érte. A szabadságnak magas az ára: a szabadság sosincs ingyen.

Szembefordulva a halálos kvartettel – a négy apokaliptikus diktátorral: Putyin, Hszi, Kim és Khomeini (és megannyi utánzójukkal) – nem sikerült megértenünk azt, amit Habsburg Ottó oly világosan látott.

Jusson eszünkbe, hogy nem volt hajlandó találkozni Hitlerrel; és a vérdíj, amit a nácik a fejére tűztek. Mit szólna ő vagy Churchill a mai Quislingek és Pétainek hajbókolásához és nagyzolásához, akik hagyják, hogy hízelegjenek nekik, és propagandacélokra használják fel őket, miközben bebetonozzák a diktátorok legitimitását?

Churchill úgy definiálta a békepártit, mint „*aki eteti a krokodilt – remélve, hogy az őt eszi meg utoljára*”. Legyen világos mindazok számára, akik diktátorokkal és autokratákkal kötnek alkut, hogy ez a háború Európában – a világ legelnyomóbb rezsimjének számító Észak-Koreából érkező több tízezres erősítéssel – nem csupán a bimbózó ukrán demokrácia szuverenitását fenyegeti, hanem Európa összes szabad nemzetét és minden demokratikus államát. Ha Ukrajna egy zsarnoki rezsim kezére kerül, várjuk ki, mi történik Tajvannal, a Koreai Köztársasággal és a kis független nemzetekkel, amelyekre egymás után fognak lecsapni. Következésképpen Ukrajna barátai ügyelnek arra, hogy országaiknak jogában áll megvédeni törvényes határaikat, és ezért ki is állnak mellette, amikor ekképp cselekszik.

Ronald Reagan jól látta, hogy ostobaság volna elmulasztani az Európából kiinduló két világháború következményeinek levonását: „*Megtanultuk, hogy az elszigetelődés politikája soha nem volt, és soha nem is lesz elfogadható felelet a terjeszkedésre törekvő zsarnoki kormányok ellen.*” Továbbá óvott attól, hogy „*csak akkor sietünk válaszlépéseket tenni, ha a szabadság már elveszett*”.

Európa szabadságarchitektúrája, amelyet a szövetségei vére, továbbá Churchill, Habsburg Ottó, Adenauer, De Gasperi, Schuman és mások bölcsessége és tettei hagytak ránk, igen becses örökség. De ez az örökség hatalmas árat követelt. Megismétlem: a szabadság sosincs ingyen. Ne felejtsetek el a múltatokat, azt, ami azelőtt volt.

Miután 1939-ben a nácik megszállták Lengyelországot, apám és négy testvére bevonult a brit fegyveres erőkhöz. Egyikük életét veszttette. Apám ott volt a Monte Cassinó-i csatában, és a lengyel katonák rendkívüli bátorságáról mesélt. A hatvanas években olvastam az 1956-os magyar felkelésről, a vallásosak és az ellenkező politikai nézeteket vallók bebörtönzéséről. 1968-ban pedig, még iskolásként, városi tüntetést szerveztem, miután Alexander Dubček prágai tavaszát a szovjet tankok szétverték. Egyszer találkoztam Vaclav Havellel, aki azt mondta, hogy a kommunizmus első áldozatává az igazság vált: „*A megváltó üzenet az, hogy az igazság győzedelmeskedik azok számára, akik igazságban élnek*”, és hozzátette, hogy a következő vezetői generáció kinevelésekor ez az üzenet „*minden nemzet csecsemőjének Mózes-kosarára felkerülhetne*”. Vajon így történt?

Milyen könnyen felejtünk!

A háború utáni és a kommunizmus utáni Európában az emberek ösztönösen magukévá tették a bibliai felszólítást, miszerint „az igazság szabaddá tesz”. Ehhez lenyűgöző lendület, önzetlenség és nagylelkűség társult az olyan vezetők fáradhatatlan erőfeszítéseinek köszönhetően, mint Winston Churchill és Habsburg Ottó. Ezt látjuk a Marshall-segélyprogramban, a nagyvárosok, települések és falvak újjáépítésében, a gazdaságok, intézmények, a kultúra és a családok helyreállításában.

És ezt is kell majd újra látnunk, ha kezelni akarjuk a világszerte több mint 120 millió embert érintő hatalmas mértékű lakhatási válságot; ha újjá akarjuk építeni Ukrajnát; ha reagálni akarunk

a katasztrofális szudáni helyzetre, ahol egy publicitás nélküli háború miatt 12 millió otthonát elhagyni kényszerült ember éheznek; ha válaszlépést kívánunk tenni a közel-keleti veszélyekre; vagy a Tajvan és Dél-Korea által nap mint nap tapasztalt, ismétlődő katonai provokációk és fenyegetések ellenében.

Úgy látszik, nem vagyunk túl jól felkészülve e veszélyek kezelésére. Emlékezzünk Churchill kijelentésére, miszerint a legrosszabb időpont egy terv kidolgozására az, ha már szükség van a tervre. A fenyegetést azonban nem csak a zsarnokok jelentik. Létezik egy belülről fakadó kihívás is. Nekünk Nyugaton az a belső problémánk, hogy hiányzik a civilizációs értékeinkbe vetett megintgathatatlanságunk, sőt: hitünk. Az öngyűlöletet amnéziával vegyítjük, feledve, hogy kik vagyunk és mi tett minket azzá, akik vagyunk.

Winston Churchill egyik figyelmeztetése napjainkban különösen releváns: *„Amikor egy nemzedék többé nem becsüli saját örökségét, és elmulasztja átadni a fáklyát gyermekeinek, valójában azt jelzi, hogy már nem érvényesek azok az alapelvek és tapasztalatok, amelyek a társadalmat azzá tették, ami. Amikor ez megtörténik, és a közösség tévútra jut, akkor olyan vezetőkre van szükség, akik nem felejtették el az elvetett örökséget, és teljes szívükből szeretik azt.”*

Ezt Habsburg Ottó is látta. Előszóval emlékszem vissza, amikor fiatal képviselőként találkoztam vele az Európai Parlamentben tett látogatásom alkalmával. Sokféle témát érintettünk a beszélgetés során, azonban a hit megújulásának szükségességét a „lélektelen” Európa és politikai közéletének újraélesztésében több ízben is hangsúlyozta.

Az Önök kormánya itt Magyarországon új alkotmányt fogadott el, amely elismerte nemzetük átvételtségét Krisztus keresztjének. Assisi Szent Ferencnek igaza volt: használd a szavakat, de csak akkor, ha már kifogytál a tettekből. Mindazonáltal a szavak igenis számítanak. Giscard d’Estaing hat katolikus ország tanácsát utasította el, hogy szerződésben ismerje el a kereszténységet, és annak megfelelően formálja át az alapokat – akár kösziklén, akár homokon.

A maga különböző módján mind a mélyen hívó Habsburg, mind Churchill, az egyház önjelölt támasza tudatában volt annak, hogy az ilyen értékek miért adnak értelmet identitásunknak és az életünknek. Mindketten hittek egy náluk nagyobb Hatalomban. Ottó szerint Isten nélkül nem létezhetnek emberi jogok – mert Ő a végső tekintély; a viszonyítási pont.

Putyin rettentő háborújának idején, a folyamatos válságok korában Európa ismét egyre erősödő viharral szembesül, amely alapjait fenyegeti. Ha intézményei nem homokra, hanem sziklára épültek, a jövője érdekében ártékelésre, *metanoiára* van szükség – változásra és irányváltásra: intézményire főként, ugyanakkor személyesre is.

Ottó elpanaszolta nekem, hogy gyászolja a minden emberi élet – a bölcsőtől a sírig – szentségébe vetett hit gyengülését. Együttal elmagyarázta, hogy a család a társadalom építőeleme, és hogy többet kell tennünk a családok támogatása érdekében – beleértve azt a radikális és figyelemreméltó ötletet, hogy minden gyermeknek szavazati jogot biztosítsunk, amelyet nagykorúvá válásukig a szüleik gyakorolhatnak a nevükben. Ez alighanem jelentősen ellensúlyozná a ma oly sok országban uralkodó család- és gyermekellenes szándékot – és Ottó minden bizonnyal nem hallgatott volna a napjainkban Brüsszelből kiáramló örületről, vagy a hitet, reményt és könyörületet felváltó hedonizmusról.

Habsburg Ottó egy alkalommal megjegyezte: *„Az emberiség végső kérdéseire sem a kommunizmus keleten, sem a fogyasztói gazdaság nyugaton nem ad megfelelő választ. Ha a kommunizmus azért bukott meg, mert egy istentelen rendszer nem képes fennmaradni, akkor ez igaz arra a materialista felfogásra is, amelyet a piac bizonyos bálványozói az Európai Közösségre akarnak ráhúzni. Nyilvánvaló, hogy szabad és szociális gazdaságra van szükségünk, mert csak ez a forma működik és szolgálja az embereket. De egy kereszténység nélküli Európa kártyavárként omlana össze, mert nem volna lelke.”*

Ez a *lélektelen* Európa nagyrészt hallgat annak a kiváltó okairól, hogy világszerte jelenleg 120 millió ember él otthonátlanul – háború, konfliktus vagy üldöztetés miatt; vagy arról a 360 millió keresztényről, akik a tavalyi évben világszerte „nagyfokú üldöztetést és diszkriminációt” szenvedtek el, sokan a dzsihadizmus vagy a kommunista ideológia áldozatai lettek. Magyarország értette az effajta üldöztetést, míg mások félrenéztek, és csak a szavak után következtek a tettek.

A keresztény Nyugat segített újjáépíteni hittestvéreik falvait a népiirtás után a Ninivei-síkságon, és szembe szállt az üldöztetést övező politikai közömbösséggel. De nem sikerült konszenzust teremtenie abban a kérdésben, amely Habsburg Ottó szívéhez oly közel állt: hogyan lehet biztosítani, hogy a zsidó-keresztény hitet, amely egykor az európai élet központi eleme volt, oly módon lehessen bemutatni, amely inkább egyesít, mint megoszt, és amelynek tartós aktualitása megnyerheti Európa egyre inkább szekuláris és néha ellenséges elitjét? Hogyan tudunk a legjobban fellépni mindezek ellen?

A politikának foglalkoznia kell a kor félelmeivel, és meggyőző, reményteli narratívát kell felmutatnia. Ennek elmulasztása esetén a populisták, autokraták és diktátorok előtt nyitja meg az utat. Habsburg Ottó mélységesen aggódott Európa lelkéért, és nekünk is hasonlóan kell tennünk. Még nem késő életre keltetni azt a spirituális szívet, amely a szabadság és az emberi méltóság lételeme.

Néhány anekdotával indítottam Winston Churchill pengeéles retorikájáról és humoráról. Legyen hát a befejezés is az ő tollából:

Egy alkalommal Bernard Shaw üzenetet küldött neki, meghíva őt *Szent Johanna* című darabjának bemutatójára. A drámaíró két jegyet mellékel: *„Egyet magadnak, egyet pedig egy barátodnak – már ha van.”* Válaszában Churchill sajnálatát fejezte ki, amiért nem tudott elmenni, és jegyeket kért az előadás második estéjére – *„már ha lesz”*.

Ismételten köszönöm a kiváltságot, hogy felszólalhattam ezen a gálavacsorán, és szeretném Churchill szavaival zárni: *„A siker nem végleges, a kudarc nem végzetes: a bátorság a folytatáshoz az, ami számít!”* Kérem, hogy emeljék poharukat Habsburg Ottó barátjára és kortársára, Winston Churchillre, 150. születésnapja alkalmából!

*Elhangzott Habsburg Ottó születésének 112. évfordulója alkalmából rendezett gálavacsorán
(Pesti Vigadó, Budapest, 2024. november 23.).
A szöveget Herczeg Lili fordította.*

II. JÓZSEF CSÁSZÁR, A KALAPOS KIRÁLY UTAZÓOLTÁRÁNAK ÁTADÁSA

1994. január 14-én, egy verőfényes, hideg téli napon jártam először Pannonhalmán. Útitársam Balog Zoltán református lelkész volt. Azért érkeztünk, mert a közelgő országgyűlési választások összefüggésében konferenciát terveztünk, „Egyház és modern társadalom” címmel. Célunk az volt, hogy az állam és a vallási közösségek, a történelmi egyházak és a pártok viszonyát igyekezzünk

tisztázni úgy, hogy valódi dialógus alakulhasson ki a résztvevők között. Külföldi vendégeket is hívtunk: Paul Zulehner, a neves katolikus vallásszociológus, és Niklaus Peter, a svájci református teológus, Karl Barth hagyatékának gondozója már igent mondtak; a legmagasabb rangú aktív politikus vendég Otto Graf Lambsdorff, a német liberálisok legendás alakja volt – úgy is, mint a német evangélikusok zsinatának tagja. Azért jöttünk el Pannonhalmára, mert Várszegi Asztrik főapát úrral is meg akartuk osztani a tervünket, személyesen meghívni őt a fontosnak gondolt tanácskozásra.

Főapát úr szívélyesen fogadott minket, bár – látszólag legalábbis – szabadkozással kezdte: „*Ne haragudjatok, hogy csak kétszáz évnél fiatalabb bútorok közt tudlak helytel kínálni benneteket, de tudjátok, II. József elvitte a régebbi darabokat.*” Persze tudtuk, hogy a kalapos király a szerzetesrendek felosztatásakor elhordatta a berendezési tárgyakat, amitől persze a fogadótérben senkinek sem lehetett hiányérzete, bármennyire kedvelte is az antik bútorokat. Asztrik főapát úr megjegyzéséből az viszont kiderült – a konferencia témájának fényében különösen –, hogy a bencés közösség legalábbis óvatos a mindenkori államhatalommal való kapcsolattartásában.

Az elmúlt nyolcszáz évben számtalan alkalom nyílhatott arra, hogy ezt a tapasztalatot használni lehessen. A 20. század traumáira még az itt jelenlévők is jól emlékezhetnek, ha esetleg nem

személyesen, hát szüleik, nagyszüleik elbeszéléséből. A mai alkalommal azonban 18. század derekához térünk vissza, amikor Mária Terézia uralkodása idején sikerült stabilizálni az államszervezetet, megóvni a birodalmat a nagyobb veszteségektől, még ha az európai uralkodóházakkal való egyezkedés számos nehézséget is okozott. Nemzeti történelmi tudatunkban fontos helyet foglal el az 1741-es pozsonyi országgyűlés, ahol a gyászruhába öltözött királynő, karján az alig fél-éves Józseffel a magyar rendek támogatását kérte, amit ők „*Vitam et sanguinem pro rege nostro!*” – „*Életünket és vérünket a mi királyunkért!*” felkiáltással lelkesen megadtak.

A kibontakozó felvilágosodás gondolatvilágától amúgy irtózott ugyan, de a katolikus egyház befolyását már Mária Terézia is számos olyan helyen megnyirbálta, ahol az az állam rovására működött. Mindazonáltal mélyen hívő, határozott, erőskezű és a protestantizmust szívből megvető uralkodó volt – ez utóbbi meggyőződésében a II. Frigyes porosz királlyal szemben táplált mély ellenszenv csak megerősítette.

„*Egyetlen ember akadt, aki fel merte emelni szavát, s volt oly vakmerő, hogy ellenkező nézeteit nem hallgatta el: Mária Terézia fia, a császár, a leendő utód*” – írja Mályusz Elemér a türelmi rendeletről szóló, 1939-ben kiadott hatalmas monográfiájában, majd így folytatja: „*József szerette anyját; nemcsak gyermeki ragaszkodással, hanem azzal a csodálattal is, amely ifjúkorának éveit, a Habsburg-ház megmentésének történetét mélyen lelkébe vésődő emlékké tette, mindenütt a királynő kiváló képességeit tükrözve vissza. Azonban őt is az állami közösség iránti felelősségnek, hivatásának tudata hatotta át, meggyőződése pedig az volt, hogy uralkodói kötelességei a vallásügy intézésénél más eljárást kívánnak, anyjától eltérőt. Felfogását már 1765-ben világosan körvonalazta anyja előtt, amidőn hangoztatta, hogy hit és erkölcsök dolgában az üldözés vagy erőszak nem térít meg senkit sem, mert ehhez belső meggyőződés szükséges. (...) Amit ekkor a huszonöt éves József ily határozott szavakkal kifejtett, az mindvégig meggyőződése maradt. Elveinek helyességében ő is hitt, mégpedig oly állhatatossággal, amely nem volt kisebb, mint Mária Teréziáé. Elhagyni őket csak egy föltétel alatt volt hajlandó: ha meggyőzi őt valaki állásfoglalása helytelenségéről. Mégsem erőszakolta felfogását anyjára, hanem tizenöt éven keresztül, bár belső elégedetlenséggel, de agresszivitás nélkül figyelte valláspolitikáját. A kritikától visszatartotta szinte gyermeki vonzalma és a tisztelet anyja princípiumai, meggyőződése iránt. Mária Terézia látta fiának fejlődését, szarkasztikus megjegyzéseiből, viselkedéséből azonban azt szerette volna kiolvasni, hogy felfogása, nézetei csak olvasmányok és szabadabb szellemi társaságok hatására alakultak ki, s az egész csak a modor kérdése. A régi szokások és a klérus iránti ellenszenvének fitogtatását, könnyed erkölcsi nézetek kifejezését látta József viselkedésében. Már ez is aggodalommal töltötte el a jövőért, de bizalommal is, hogy fia a rábeszélésre belátja hibáit és megváltozik*” – eddig Mályusz Elemér.

Ebben a bizonyos, 1765 decemberében született iratban, tehát csak néhány hónappal azután, hogy anyja társuralkodója lett, érvelésének alapja nagyjából ugyanaz, mint amit húsz évvel később a konkrét betiltás kapcsán is hangoztatott: a szerzetesrendek vagyonának közhasznúvá tétele, autonómiájuk megtörése, a társadalmi hasznosság elvének könyörtelen érvényesítése.

„A türelmetlen ész” – ezt a címet adta Niederhauser Emil a Gonda Imrével közösen írt *A Habsburgok. Egy európai jelenség* című könyvében a II. József császárról szóló fejezetnek. Az ész türelmetlensége persze paradox módon a magyar protestánsok – így az én egyházam, a lutheránusok

számára is – megalkotta a türelmi rendeletet, melynek háttérében ugyanaz az államérdek által vezérelt racionalitás húzódik, amiről már a szerzetesrendek betiltása kapcsán szó esett. II. József szerint „*A vallások különbözősége csak akkor veszélyes az államra, ha fanatizmust, egyenetlenséget és pártszenvédelelyt hív életre, ami úgy kerülhető el, ha a felekezeteket a kormányzat teljesen egyenlő bánásmódban részesíti.*” Ez a meggyőződés vezette a türelmi rendelet megalkotásakor.

Mályusz Elemér így foglalja össze az anya és fia, Mária Terézia és II. József közötti különbséget: „*A szakadék, amely Mária Teréziától elválasztja, nem a hívő és a hitetlen lélek ellentéte. József távol állott a XVII. század filozófusainak szkepticizmusától. Nem az igazi vallásosság hiányzott belőle, hanem a vakbuzgóság, mert így nem volt, ami elfátyolozza szemét, felismerte a hátrányokat, amelyekkel együtt jár a klérusnak beavatkozása az állam sorsának intézésébe.*”

Mária Teréziát nyilvánvalóan foglalkoztatta fiának vallásossága, Istenhez és egyházához fűződő kapcsolata. Egy ember hite, akár császárról, akár bármiféle rendű-rangú emberről van szó, mindig nagy titok. A hitmegélés formái, gesztusai lehetnek nagyon különbözőek, az azonban bizonyos, hogy a keresztény ember számára a megváltottság ténye, Jézus Krisztus kereszthalála és feltámadása hitének biztos alapja. Isten és ember kapcsolatában a testté lett Ige, a betlehemi csecsemő foglalja el a központi helyet.

De miért is beszélünk minderről?

A mellettem látható, három részből álló, több mint kétszáz éves tárgy II. József utazóoltára. Nincsenek biztos adataink, de okkal feltételezzük, hogy édesanyjától kapta még kamaszkorában. Az oltár Habsburg Ottó hagyatékával együtt érkezett Magyarországra. Én most a család, valamint a Habsburg Ottó Alapítvány nevében átadom a szerzetesközösségnek, azzal, hogy az érdeklődők számára is tegyék megtekinthetővé.

A középkép ezüstreliefjén az angyali üdvözllet látható, a felső pártázat sajnos hiányzik. Tőle jobbra és balra két kis puttófigura, liliummal. Az ereklyetartón „S. Bonifatii M” felirat olvasható. Mivel ez a központi elem, így valószínű, hogy egy fontos szent relikviáját rejt, akit mi Szent Bonifác vértanú püspökkel azonosítottunk. Bonifác Winfrid néven született Britannia Wessex tartományában, 672 táján. Harminc évesen szentelték pappá. 718-ban Rómába ment, ahol II. Gergely pápa örömmel fogadta, majd egy évre rá útra bocsátotta – ekkor vette fel a Bonifác nevet. 722. november 30-án szentelték Germánia missziós püspökévé. Az általa alapított német püspökségek gyakorlatilag máig változatlan szerkezetben működnek. Ő Germánia apostola, Németország védőszentje, akit a frízek Dokkum városában gyilkoltak meg 754. június 5-én.

A bal szárny Krisztus születését, a betlehemi istállót ábrázoló képe másolat, valaha talán itt is egy ezüstrelief lehetett. Az ereklyetartón „Benigni M” felirat áll, amely valószínűleg dijoni Szent Benignushoz köthető relikviát tartalmaz. A hagyomány a 3. században élt vértanú püspököt az első olyan keresztény papnak tartja, aki egy városban, Dijonban szolgált. A másik ereklyetartón „Marcelliani M” felirat, amely vélhetőleg Marcellianusnak, a Diocletianus-féle keresztényüldözés vértanújának a relikviáját őrzi. Az alsó rekeszen olvasható „S. Austeri M” felirat a Caesareában vértanúságot szenvedett Szent Asterius római szenátor relikviáját rejtheti.

A jobb szárnyon a Jézus templomi bemutatását ábrázoló kép látható, ami szintén nem eredeti. A baloldali ereklyetartón „Quirini M” felirat, feltételezhetően a Savariában, a mai Szombathelyen mártírhalált halt Szent Quirinius ereklyéjével, akit ott temettek el, később relikviáit Rómába vitték. Azok a Szombathelyi Egyházmegye 1777-es megalapítását követően Mária Terézia közbenjárására kerültek vissza a szombathelyi püspöki palotába. A jobboldali ereklyetartó „Alepani” feliratát egyelőre nem sikerült megfejtenünk.

II. József élete során rengeteget utazott, uralkodásának mintegy negyedét lovaskocsiban, bécsi otthonától távol töltötte; ebben követte II. Frigyes porosz király és I. Péter orosz cár példáját. A megtett távolságot tekintve mintegy másfélszer kerülhette volna meg a Földet. Türelmetlen esze mellett nyughatatlan szíve és kíváncsisága vitte előre, hogy áruhában, magát külföldön Falkenstein grófjaként bemutatva szerezzen tapasztalatokat. Birodalmának minden zegzugát bejárta, de többször ellátogatott Franciaországba, Olaszországba, Spanyolországba, Oroszországban pedig Moszkvába és a Krím-félszigetre is. Tájékozódott, elvegyült a nép körében, hogy aztán hivatalos jelentésekben – valamint anyjának és Kaunitz kancellárnak írt levelekben – számoljon be a látottakról, adjon hírt mindazokról, akikkel találkozott.

Az oltár, ami ezekre az utakra elkísérte, a napi sürgés-forgást követő vagy megelőző elcsendesedés fontos szakrális eszköze volt. Nem kulissza, nem valami kegyes gesztus, hanem olyan személyes tárgy, amiben az anyai intelmek ugyanúgy megjelentek, mint a teológiai és történelmi üzenetek. Az imádkozó ember hálát ad és könyörög. A jó dolgok fölötti öröm és a könyörgésben megjelenő félelmek, vágyak különös elegye minden keresztény ember sajátos karaktere. Ez II. József estében sem lehetett másként.

Az oltárképek a Szentírás ikonikus mozzanatait, az inkarnáció döntő pillanatait jelenítik meg. A középső oltár angyali üdvözllet-ábrázolásának középpontjában a Szentlelket szimbolizáló galamb, melynek szelídsége és egyben ereje az a nagy titok, amivel szembesülve ki-ki átélheti, megfogalmazhatja az Istennel való kapcsolatát. Az ezüst relief alatt ugyanakkor ott van Szent Bonifác ereklyéje, aki ugyan a feldühödött fríz pogányok áldozatául esett, hittérítői, egyházszerzői munkásságának ugyanakkor máig ható, Európa szellemi arculatát napjainkig meghatározó eredményei vannak. Elszántságát és határozottságát jelzi, hogy térítő misszióját a germánok szent tölgyfájának kivágásával kezdte, ezért is gyakori attribútuma a fejsze. Mint maga Bonifác írja: „*Haljunk meg atyáink szent törvényeiért. Ne legyünk néma ebek, hallgató kémek, sem fizetett szolgák, akik megfutnak a farkas elől, hanem legyünk hű pásztorok, akik éberen virrasztanak, hogy Isten szándékait hirdessék mindenkinek, uraknak és szolgáknak, gazdagoknak és szegényeknek, minden rendű és korú embernek, akár alkalmatlan, akár alkalmas, amíg Isten erőt ad hozzá nekünk.*” Kemény hittérítői, szervezői tevékenysége mellett azonban híve volt a szabad művészeteknek, ő maga is írt egy grammatikát és egy verstant. Bencés kolostorokban gyakran apátként ábrázolják, ami egyértelmű megbecsülését jelzi. József elcsendesedései során mindezzel szembesült – biztosak lehetünk benne, hogy önképének alakításában fontos szerepet játszott, hogy hitének és gyakran kíméletlen, „baltás” szervezői elszántságának zsinórmértékeként újra és újra megjelent előtte Germania védőszentje – úgy is, mint jótevő, ahogy neve, a Bonifác jelzi.

A betlehemi istálló közössége sokat látott klasszikus jelenet, aminek üzenete közismert: a Megváltó egy apró csecsemőben ölt testet, aki körül pásztorok, egyszerű emberek gyűlnek össze, majd a világ hatalmasai is földig meghajolnak. De vajon miként gondol a háromkirályok alázatára egy birodalom ura? És vajon az öntudatos és gondos anya, Mária Terézia miként tekintett a jelenetre, látva saját fiában azt az apró csecsemőt, aki – ha nem is Megváltó, de nagy tettekre hivatott – császár, az ő művének folytatója lesz? Mindez persze pusztá spekuláció, de ha a jobboldali szárnyra tekintünk, akkor nagyon nehéz lenne nem felfedezni a mégoly profán párhuzamot a templomban bemutatott kis Jézus és a magyar országgyűlésben karon ülő gyerekként megjelenő József között. Az anyai intelem tehát bátorítás is, amint az Lukács evangéliumában áll: *„ahogy az Úr törvényében elő volt írva: az anyaméhet megnyitó minden elsőszülött fiú az Úr szentjének hívatik”* (Lk 2,23); tehát bármi is történik veled, hitedből, családobból, édesanyád hagyatékából erőt meríthetsz.

A Szent Benignust, a dijoni városi papot megidéző ereklje talán a polgárosodó Európában végzendő szolgálat fontosságát sugallja, Szent Marcellianus és Szent Asterius földi maradványai pedig – hisz az utóbbi esetében egy római szenátorról van szó – a hitében rendíthetetlen politikus áldozatáról szól. A Szombathelyen mártírhálált halt Szent Quirinius megidézése azon az oltár-szárnyon, aminek kapcsán a templomi bemutatás és az országgyűlési jelenet lehetséges áthallásáról beszéltünk, az *„Életünket és vérünket!”* felajánlás szolgálatkészsége és nagyvonalúsága mellett arra is utalhat, hogy Pannónia földjén, édes fiam, bizony könnyen áldozatul eshetsz a népharagnak – és akkor a Hunniában uralkodó állapotokról még nem is beszéltünk.

II. József utazóoltára minden lehetséges apró utalása, történelmi konnotációja mellett azt az egyértelmű, bátorító üzenetet sugározza, hogy *„Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy!”* (Ézs 43,1)

Tudjuk, hogy II. József a halálos ágyán a jobbágyfelszabadítás és a vallási türelem kivételével minden intézkedését visszavonta. A végső órák tusájában eltűnt a reformista elszántság, inkább a birodalom stabilitása és békéje vált fontossá.

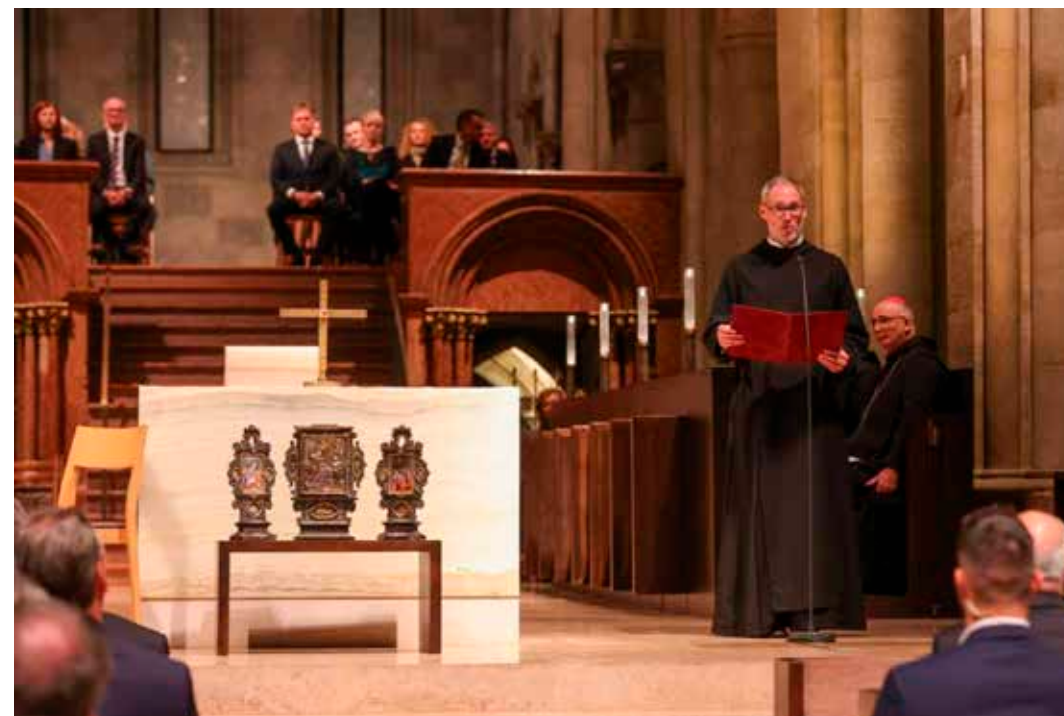
Habsburg Ottó, akinek szívurnája néhány lépésre nyugszik, sokat tanult bencés tanáraitól a magyar történelemről – biztosak lehetünk benne, hogy a rend történetének e viharos évei, távoli rokonának elszánt reformtervei sem maradtak rejtve előtte, mint ahogy halálának körülményei sem. Politikusok, uralkodók sikerének vagy sikertelenségének megítélése súlyos tudományos, történeti feladat, van azonban mindennek egy transzcendens dimenziója is. Saját apjának, az utolsó osztrák császárnak és magyar királynak halála kapcsán Ottó így ír erről:

„A halál árnyékában nincs önámítás. Az ember egyedül marad, és az evilági eredmények már nem számítanak. Amikor az ember Teremtője elé áll, Ő előtte csak a kötelesség teljesítése és a jószándék számít. Isten nem azt várja az emberektől, hogy győzelmi jelentéseket hozzanak neki. A sikert Ő adja. Tőlünk csak azt várja, hogy a magunktól telhető legjobbat tegyük.

Ahogy apám akarta, ez a tanulság maradt számomra a legértékesebb tapasztalat későbbi életemre nézve. Halála megmutatta nekem, hogy amíg az ember lelkiismerete nyugodt, nem lehet igazán kudarcot vallani. És végső soron ez a boldogság egyetlen, igazi titka – itt a földön is.”

II. József utazóoltára most Szent Márton hegyére kerül – egy nagy utazás végén. Nyilván nem kárpótlásként az elhurcolt öreg bútorokért. Sokkal inkább azért, hogy egy olyan helyen legyen, ahol segíthet megérteni az egyes ember szándékai és a tágabb közösség viszonyát – benne katolikusokkal, protestánsokkal, különböző politikai és ideológiai álláspontok, értékek és érdekek képviselőivel –, s mindezt Isten feltételezett akaratának összefüggésében. Legyen a pannonhalmi bencés közösség iránytűnk, megbízható kalauzunk földi utazásunk során, türelemre intve mindnyájunkat, ha netán türelmetlen eszünk – mint annak idején Józsefé is – túl sietősre fogná...

*Elhangzott a Szent Márton-napi ünnepségen
(Pannonhalmi Főapátság, 2024. november 15.).*

EMLÉKEZÜNK

Kollégánk, Dr. Ólmosi Zoltán (1953–2024) emlékére

Hálásak vagyunk, hogy ismerhettük őt, vele dolgozhattunk.

Kezdetől fogva részt vett az Alapítvány munkájában. Éreztük és értékeltük több évtizedes levéltári tapasztalatának biztonságát, a tudományos közélettel kialakított kiterjedt kapcsolatrendszerét. Hálásak vagyunk neki, hogy a *Habsburg Ottó és az államhatalom. Levéltári források az utolsó magyar trónörökösről* című kötetünkkel már érdemi működésünk első évében letehattuk névjegyünket a levéltári világ asztalára – ez nélküle nem lett volna lehetséges. Inspiráló volt látni, ahogyan élvezte a régi dokumentumok feldolgozását, ahogyan örömmel és intellektuális izgalmal töltötte el, amint feltárult egy-egy levél tartalma, kibontakozott egy kapcsolati háló újabb részlete. Hálásak vagyunk neki, mert része volt benne, hogy rövid időn belül ilyen kiváló munkatársi csapatunk formálódott.

Ólmosi Zoltán az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem, német és politológia szakot végzett. A diploma megszerzését követően a pesterzsébeti Kossuth Lajos Gimnáziumban tanított, majd 1995-ig a Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa volt. A Petőfi Kör történetét feldolgozó bölcsészdoktori disszertációját 1991-ben védte meg. A rendszerváltoztatás idején családi vállalkozást vezetett, majd általános iskolai történelemtanárként helyezkedett el. 2003-tól nyugdíjazásáig a Magyar Országos Levéltár (2012-től Magyar Nemzeti Levéltár) levéltárosa, főlevéltárosa, főtanácsosa volt.

Részt vett tudományos konferenciák, kerekasztal-beszélgetések, kiállítások szervezésében. Habsburg Ottó születésének 100. évfordulójára Ólmosi Zoltán összegyűjtötte és bemutatta az utolsó magyar trónörökösről az intézményben őrzött levéltári anyagot. Szakmai rendezvényeken előadóként is jelen volt, bekapcsolódott az Országos Levéltár által rendezett közművelődési programok lebonyolításába. Mindeközben folyamatosan publikált saját témáiban, az 1945 utáni politika- és társadalomtörténet területén (cikket, tanulmányt, forrásközlő kötetet, ifjúságtörténeti kronológiát).

Kiadványok sora őrzi olvasószerkesztői, szerkesztői vagy felelős szerkesztői munkáját: a *Múltunk* című történeti folyóirat (1979–1995), a *Magyar Nemzet* napilap Fehér foltok című sorozata (1989–1991), a *Levéltári Közlemények* (2003–2005, 2009) és a *Levéltári Szemle* (2003–2005, 2011–2018). Néhány évig főszerkesztője volt a 20. század történelmével foglalkozó *ArchívNet* című elektronikus forrásközlő folyóiratnak (2010–2016).

Az említetteken túl képzési feladatokat is vállalt: 1983–1987-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 20. századi magyar történelmet, 2013–2014-ben a Magyar Nemzeti Levéltár által szervezett iratkezelő és segédlevéltáros képzést nyújtó OKJ-tanfolyamok rendszeres előadójaként közigazgatástörténetet tanított.

Nyugdíjba vonulását követően is dolgozott: a Habsburg Ottó Alapítványnál gyűjteményi munkatársként iratrendezési, segédletkészítési és adatbázisépítési feladatokat végzett. A Kocsis Piroskával szerkesztett, a Corvina Kiadóval és a Magyar Nemzeti Levéltárral közösen megjelentetett *Habsburg Ottó és az államhatalom. Levéltári források az utolsó magyar trónörökösről* című munkája „Az év levéltári kiadványa 2020” seregszemlén első díjat nyert a szakmai kiadványok kategóriájában.

Dr. Ólmosi Zoltán szakmai munkáját több évtizeden át, magas színvonalon, példaértékű elhivatottsággal végezte. Személyiségét – amelynek ugyanúgy része volt a szakmai igényesség, kíváncsiság, mint a fanyar, gyakran szarkazmusba hajló humor – emlékeinkben őrizzük.

Isten nyugosztalja!

Búcsú Dr. Huszár Páltól

Huszár Pál, a Veszprémi Egyetem és a Pápai Református Teológia egykori legendás professzora, a Magyar Páneurópai Unió oszlopos tagja 83 éves korában elhunyt. Kocsev Bence és Prőhle Gergely emlékeznek meg a magyar, dunántúli reformátusság meghatározó személyiségéről, aki névadónkkal is szoros kapcsolatban állt.

A Habsburg Ottó Alapítvány búcsúzik barátjától, Hittig Gusztávtól

Megrendülve értesültünk arról, hogy Hittig Gusztáv, Alapítványunk barátja és lelkes támogatója 2024. december 1-jén megtért Teremtőjéhez. A Habsburg Ottóhoz sok szálon kötődő tudós mérnök-közgazdász 2022 óta segítette munkánkat: megosztotta velünk személyes emlékeit, az egykori trónörökös családjával kapcsolatos tárgyi emlékekkel gazdagította gyűjteményünket, és rendszeresen részt vett rendezvényeinken.

Kitekintés

Naptár és napló: két szó, a magyarban ugyanazzal a kezdettel és két különböző végződéssel, két különböző jelentéssel. A naptárba terveinket, teljesítendő feladatainkat jegyezzük. A napló a már elmúlt események, emlékeink és eredményeink rögzítésére szolgál. Amikor beszámolót, vagyis egyfajta naplót, memoárt írunk, azzal is szembesítjük önmagunkat, hogy a naptárba rögzített elhatározásaink vajon teljesültek-e, s ha igen, hogyan. Az élet gyakran közbeszól, a nagy várakozások érvényüket veszítik. A Habsburgoknak van bőven tapasztalata, milyen az, ha a történelem, a világpolitika szétfeszíti a hétköznapijainkat, egyes emberek és egész nemzetek terveit írva át. Máskor a változások új irányokat adnak, de kanyarok útján éppenséggel sikerül visszatérni az eredeti elképzelésekhez.

Amikor visszatekintünk egy eltelt év napjaira, a naptár már nem csak „tár”, amelyben a „napok” archívumba soroltan, fegyelmezetten leltározva állnak, hanem együtt valamilyen összképet adnak az egésztől. Az esztendőről, amelynek immáron az emlékezetünkben a részletek ecsetvonásaival festett, de nagyobb kompozícióba rendeződő stílusa van. Pont, mint a *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből* című, 2023-ban megjelent könyvünkben azok az oldalak, ahol a régi fotók árnyalatai egy nagyobb kép fény-árnyékaivá válva a kötet főhősének portréját rajzolják ki. Sok történet egyetlen arc mögött. Apró részletek az egészben.

Ha megengedhető ennyi személyes vallomás, az én gondolataimban 2024-nek például kissé ötkarika-formája van. Párizsban élve nekem az elmúlt esztendő mindenekelőtt az olimpia éve volt. A város készülődése, felbolydulása, a rengeteg találkozás, strandröplabdázók a Mars-mezőn, kerékpárosok a belváros utcáin (köztük magyar versenyzők igen előkelő helyen!), vívók a Grand Palais elegáns falai között (magyarok még fényesebb sikerekkel!). Nekem ezek mind 2024 freskójának színei, gazdagítják a róla őrzött képet.

A Habsburg Ottó Alapítvány 2024-es beszámolója igazi napló, amelyben az események, eszmecserék, megjelenések és gyarapodások tiszteletreméltó kollekciója ezúttal is olyan tetszetős összképet mutat, amire joggal vagyunk büszkék. Alapítványunk a gyűjteményi munkán túl kiváló kapcsolatokat épít, tartalmas beszélgetéseket kezdeményez, és nagy küldetéstudattal képviseli névadója elkötelezettségét az európai értékek, a kölcsönös tiszteleten alapuló, párbeszédre megoldások iránt.

2025 most még jórészt üres lap, amit teleírhatunk. A naptár ugyan jócskán telik, de ki merné megmondani, hogy ennek az évnek melyek lesznek a legemlékezetesebb színei, legmaradandóbb benyomásai? Abban már most biztos vagyok, hogy nekem, a családomnak, de a Habsburg Ottó Alapítványnak is ott lesz a gondolataiban Édesanyám, Szász-Meiningeni Regina születésének századik évfordulója.

Winston Churchill, akit 150 évvel ezelőtti születése apropóján tavaly gyakorta emlegettünk – és akit Alapítványunk méltó módon megünnepeelt – szenvedélyéről, a festészetről írta a következő gondolatokat: *„Mihelyt elkezdődik a kép készítése, bármely aktuális aggodalomnak vagy a jövő fenyegetéseinek nincs helyük a lelki vásznon, mert árnyékká és sötétséggé válnak. A lelki fényben minden a feladatra koncentrálódik.”* Ahogy a világ változik, az előző évhez hasonlóan 2025-ben sem kerülhetjük el az aktuális aggodalmakat, és úgy hiszem, a jövő fenyegetéseivel is lesz dolgunk bőven. Ám hiszek abban, amiben Churchill is, Habsburg Ottó is mélységesen hitt: hogy minden nehézség közepette érdemes az alkotó feladatainkra koncentrálni.

HABSBURG GYÖRGY
nagykövet, kuratóriumi tag

Habsburg Ottó és Regina a Sacré Cœur-bazilika előtt Párizsban, 1951.

A Habsburg Ottó Alapítvány munkatársai

Igazgató
PRÓHLE GERGELY

Tudományos igazgatóhelyettes
FEJÉRDY GERGELY

Gazdasági vezető
PÁSZTOR ÁGNES

Gazdasági munkatárs
MARTONOSI ÁGNES

Irodavezető
BARANYAI LILI

Rendezvényszervezés és kommunikáció
BALÁZS LAURA
HERCZEG LILI

Tudományos munkatárs
KOCSEV BENCE

Gyűjteményi főmunkatárs
DÉKÁNY SZILVESZTER

Gyűjteményi munkatárs
LŐRINCZ ZITA

Főlevéltáros
GAÁLNÉ BARCS ESZTER
SZÚTS GERGELY ISTVÁN
SUSLIK ÁDÁM

Levéltáros
HAMMER-NACSA ANETT
FÁBRY ESZTER
VITOS-MERZA BEÁTA
KOCNIS PIROSKA
ÖLMOSI ZOLTÁN
MATOLCSI PÉTER

Könyvtáros
VASBÁNYAI FERENC

Technikai munkatárs
NAGY FERENC

